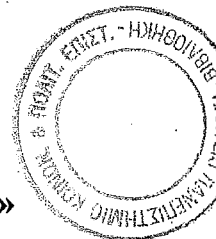
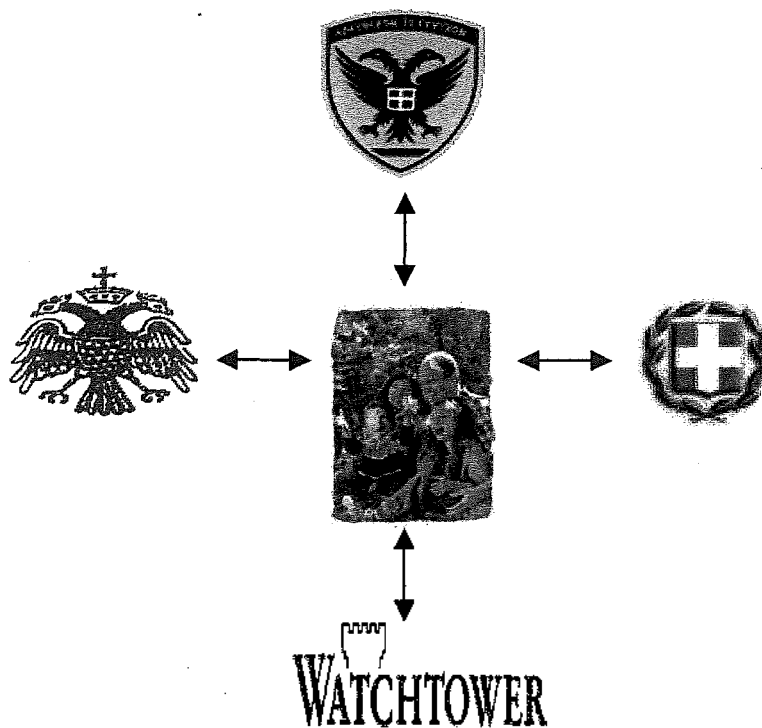

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟ ΤΜΗΜΑ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ, ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ & ΦΥΛΟ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΟΝ/ΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΑΥΡΟΛΕΩΝ
Α.Μ. : 301Μ003
ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:
ΜΑΝΤΟΓΛΟΥ Α. (επιβλέπουσα) - ΠΑΠΑΡΙΖΟΣ Α. - ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Μ.**

«Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά – Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση»

**ΑΘΗΝΑ
2003**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.4-5
Πρόλογος.....	σελ.6
Εισαγωγή.....	σελ.7-11
Κεφάλαιο Πρώτο: Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	σελ.12-26
1.1 Το λειτουργικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής.....	σελ.13-15
1.2 Το γενετικό μοντέλο.....	σελ.15-19
1.3 Το γενετικό τριαδικό μοντέλο.....	σελ.19-26
Κεφάλαιο Δεύτερο: Μεθοδολογία.....	σελ.27-41
2.1 Βιβλιογραφική έρευνα.....	σελ.27-28
2.2 Συμμετοχική παρατήρηση.....	σελ.28-34
2.3 Ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις.....	σελ.34-38
2.4 Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.....	σελ.38-41
Κεφάλαιο Τρίτο: Ορισμός κοινωνικών αντιπάλων.....	σελ.42-69
3.1 Η πολιτική εξουσία.....	σελ.42-50
3.2 Η επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας.....	σελ.50-55
3.3 Η ταυτότητα των ΜτΙ.....	σελ.55-67
3.4 Πληθυσμός: Ελληνικός λαός.....	σελ.67-69
Κεφάλαιο Τέταρτο: Η σύγκρουση των κοινωνικών αντιπάλων.....	σελ.70-106
4.1 Σχέσεις των κοινωνικών αντιπάλων και αντικείμενο σύγκρουσης.....	σελ.71-72
4.2 Σύγκρουση των ΜτΙ με την επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία και την πολιτική εξουσία.....	σελ.73-93
4.3 Χειρισμός της σύγκρουσης και τρόποι συμπεριφοράς των ΜτΙ.....	σελ.93-98
4.4 Ασκούμενη επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό.....	σελ.99-102
4.5 Οι ΜτΙ ως «μειονότητα ενάντια στο ρεύμα».....	σελ.102-106
Κεφάλαιο Πέμπτο: Οι αντιστάσεις.....	σελ.107-127
5.1 Μορφές αντίστασης στις προσπάθειες διάδοσης των μειονοτικών ιδεών.....	σελ.107-110
5.2 Οι αντιστάσεις που συνάντησαν οι ΜτΙ κατά το παρελθόν.....	σελ.110-118
5.3 Οι αντιστάσεις που συναντούν σήμερα οι ΜτΙ.....	σελ.118-121
5.4 Παράγοντες βελτίωσης της θέσης των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία.....	σελ.121-128
Συμπεράσματα.....	σελ.129-131

Βιβλιογραφία.....σελ.132-136

Παράρτημα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία ασχολείται με το ζήτημα της παρουσίας και της δράσης της θρησκευτικής μειονότητας των Μαρτύρων του Ιεχωβά στον ελληνικό χώρο. Η προσέγγιση του συγκεκριμένου θέματος γίνεται μέσω της χρήσης του γενετικού τριαδικού μοντέλου κοινωνικής επιρροής των Mugny (1982) και Παπαστάμου, Mugny (1983).

Αρχικά παρουσιάζονται στον αναγνώστη οι θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας σχετικά με τα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής (λειτουργικό μοντέλο, γενετικό μοντέλο, γενετικό τριαδικό μοντέλο). Στη συνέχεια, αναφέρουμε τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε κατά την επεξεργασία του θέματός μας (βιβλιογραφική έρευνα, συμμετοχική παρατήρηση, ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις, ποιοτική ανάλυση περιεχομένου). Ακολουθεί ο ορισμός των κοινωνικών αντιπάλων (πολιτική εξουσία, Ορθόδοξη Εκκλησία, Μάρτυρες του Ιεχωβά – εφεξής ΜτΙ – και ελληνικός πληθυσμός) και το καθεστώς που διέπει τις μεταξύ τους σχέσεις. Οι παραπάνω σχέσεις είναι συγκρουσιακές και το αντικείμενο της σύγκρουσης αφορά στη θέση των ΜτΙ έναντι των φορέων της κυρίαρχης εξουσίας και των κοινωνικών κανόνων (ζήτημα προσηλυτισμού, αντιρρησιών συνείδησης, διαφορών σε επίπεδο δογματικό με την επίσημη Ορθόδοξη εκκλησία, ανέγερσης ναών και ευκτηρίων οίκων, ταφής των νεκρών, συμμετοχής σε μαθητικές παρελάσεις, μεταγγίσεις αίματος). Αυτή η συγκρουσιακή σχέση αποτυπώθηκε στις αντιστάσεις που συνάντησε η συγκεκριμένη μειονοτική ομάδα κατά το παρελθόν (εκτοπίσεις, φυλακίσεις, εξορίες, κοινωνικός αποκλεισμός). Σήμερα η κατάσταση έχει διαφοροποιηθεί προς το καλύτερο μέσα από την εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ ΜτΙ - εξουσίας.

Τελικός σκοπός της έρευνάς μας είναι να καταδείξουμε ότι οι ΜτΙ αποτελούν μειονότητα ενάντια στο ρεύμα και ότι η θέση τους στην ελληνική κοινωνία σήμερα έχει βελτιωθεί αισθητά σε σχέση με το παρελθόν.

Λέξεις κλειδιά: Μάρτυρες του Ιεχωβά, θρησκευτική μειονότητα, κυρίαρχη πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία, μειονότητα ενάντια στο ρεύμα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η επιλογή του θέματος της εργασίας μας συνδυάζει τα δύο επιστημονικά πεδία του γράφοντος, τη Θεολογία και την Κοινωνική Ψυχολογία. Για αυτό ακριβώς το λόγο επιλέχθηκε και η συγκεκριμένη μειονοτική ομάδα (ΜτΙ), η οποία είναι θρησκευτική καθώς οι συγκρούσεις της με την κυρίαρχη εξουσία (Πολιτική εξουσία και επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία) εκκινούν από το δόγμα της.

Κατά την επεξεργασία του θέματός μας συναντήσαμε αρκετές δυσκολίες, καθώς ελάχιστοι είχαν ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη θρησκευτική μειονότητα από άποψη κοινωνιοψυχολογική. Οι μελέτες δε που είχαν γραφθεί για το ζήτημα των θρησκευτικών μειονοτήτων είχαν ως αντικείμενο ενασχόλησής τους τη θρησκευτική μειονότητα των Μουσουλμάνων της Ανατολικής Θράκης.

Πολύτιμη συνδρομή στην προσπάθειά μας υπήρξε η διαρκής υποστήριξη της επιβλέπουσας καθηγήτριας κ. Μαντόγλου Άννας και των μελών της επιτροπής κ. Παπαρίζου Αντώνη και κ. Ψαλιδόπουλου Μιχάλη. Ελπίζουμε ότι οι υποθέσεις εργασίας μας αναλύθηκαν επαρκώς χωρίς αυτό να αποκλείει την περαιτέρω έρευνα στο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάζουμε την παρουσία και τη δράση της μειονότητας των ΜτΙ στον ελληνικό χώρο από κοινωνικο-ιστορική άποψη. Ο τρόπος προσέγγισης του συγκεκριμένου θέματος στηρίζεται στις έννοιες που επεξεργάστηκε η κοινωνική ψυχολογία. Πιο συγκεκριμένα, η εφαρμογή του γενετικού τριαδικού μοντέλου κοινωνικής επιρροής, μας βοηθάει στη διερεύνηση των σχέσεων που αναπτύχθηκαν μεταξύ ΜτΙ, εξουσίας και ελληνικού πληθυσμού.

Η ιστορία των ΜτΙ ξεκινά το 1870 στις ΗΠΑ και το 1905 στη χώρα μας. Οι δογματικές πεποιθήσεις των ΜτΙ καθώς και η προσπάθειά τους να τις διαδώσουν στον ελληνικό πληθυσμό προκάλεσαν την αντίδραση της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η τελευταία θεώρησε τη συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα απειλή για την Ορθόδοξη πίστη και τον ελληνικό πληθυσμό και αφιέρωσε ένα σημαντικό μέρος του αντιστασιακού της αγώνα για την καταπολέμησή της. Από την άλλη πλευρά, οι θρησκευτικές απόψεις των ΜτΙ οδηγούν σε μια διαφορετική αντίληψη για τη ζωή, την κοινωνία και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Αυτό το ιδιαίτερο σύστημα αξιών των ΜτΙ έρχεται σε σύγκρουση με βασικούς θεσμούς, όπως για παράδειγμα ο στρατός και κυρίαρχους κανόνες, φορέας των οποίων είναι η πολιτική εξουσία. Κύριος στόχος των ΜτΙ είναι η διάδοση των απόψεών τους στον ελληνικό πληθυσμό - ο οποίος στη συντριπτική του πλειοψηφία ασπάζεται το Ορθόδοξο δόγμα - και η άσκηση επιρροής.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο προσπαθούμε να προσεγγίσουμε τη συγκρουσιακή σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ ΜτΙ, εξουσία (Πολιτική εξουσία και επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία) και ελληνικού πληθυσμού. Η εξέταση της παραπάνω συγκρουσιακής σχέσης εντάσσεται στην περίοδο που εκτείνεται από τις αρχές της δεκαετίας του '40 μέχρι και τις μέρες μας.

Οι βασικές υποθέσεις που ερευνούμε στην εργασία μας είναι δύο. Η πρώτη υπόθεση είναι ότι οι ΜτΙ αποτελούν μειονότητα ενάντια στο ρεύμα. Η διαπραγμάτευση της συγκεκριμένης υπόθεσης γίνεται, αφού πρώτα εξετάσουμε τη δράση της συγκεκριμένης μειονοτικής ομάδας, το περιεχόμενο των διεκδικήσεών της, τους λόγους σύγκρουσής της με την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα καθώς και τον τρόπο χειρισμού της σύγκρουσης από πλευράς τους. Η δεύτερη υπόθεση της εργασίας μας είναι η σαφής βελτίωση της θέσης των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία μέσα από τη μείωση των αντιστάσεων που συναντούν σήμερα από την εξουσία. Για τον έλεγχο αυτής της υπόθεσης, εξετάζουμε τον τρόπο με τον οποίο η Πολιτεία και η Ορθόδοξη Εκκλησία αντιμετώπισαν τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας κατά το παρελθόν και σήμερα. Ακόμα, εντοπίζουμε τους παράγοντες που συνέβαλαν στη διαφοροποίηση της θέσης των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία στις μέρες μας.

Η δομή της εργασίας μας καθορίστηκε από το αντικείμενο της έρευνάς μας και απαρτίζεται από πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τα δύο κυρίαρχα και ανταγωνιστικά μοντέλα στο χώρο της κοινωνικής επιρροής. Το πρώτο είναι το «λειτουργικό μοντέλο» και το δεύτερο είναι το «γενετικό μοντέλο». Το πρώτο μελετά τις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής ως χαρακτηριστικό της πλειοψηφίας/πλειονότητας ρίχνοντας το βάρος του στην ομοιομορφία και τη συμμόρφωση, ενώ το δεύτερο επικεντρώνεται στην κοινωνική αλλαγή και την καινοτομία δίνοντας κεντρικό ρόλο στη σύγκρουση και σε μειονοτικά άτομα και ομάδες. Από το γενετικό μοντέλο πηγάζει το γενετικό τριαδικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής των Mugny (1982) και Παπαστάμου, Mugny (1983), το οποίο εμφανίζεται ως μια προέκταση της θεωρίας της σταθερότητας, ως μια διεύρυνση και εκλέπτυνση των απόψεων πάνω στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Η αναφορά μας επικεντρώνεται στην ανάλυση του γενετικού τριαδικού μοντέλου κοινωνικής

επιρροής. Τα υπόλοιπα δύο μοντέλα αναφέρονται συνοπτικά με σκοπό να δείξουμε στον αναγνώστη τις αντιθέσεις (μεταξύ γενετικού και λειτουργικού μοντέλου) και τη συνέχεια (μεταξύ γενετικού και γενετικού και τριαδικού μοντέλου) που υπάρχει σχετικά με τα φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τις μεθόδους που χρησιμοποιήσαμε κατά τη διαπραγμάτευση του θέματός μας. Βιβλιογραφική έρευνα, συμμετοχική παρατήρηση, ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις και ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αποτελούν τις τέσσερις μεθόδους που εφαρμόσαμε για τη συλλογή του εμπειρικού υλικού. Καθεμιά από τις παραπάνω μεθόδους φωτίζει συγκεκριμένες πτυχές του θέματός μας και συμβάλλει στον έλεγχο των υποθέσεων που έχουμε θέσει.

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας μας ορίζουμε τους κοινωνικούς φορείς που λαμβάνουν μέρος στη συγκρουσιακή σχέση που μελετούμε. Η Πολιτική εξουσία ορίζεται με βάση τον τρόπο που κατοχυρώνει, τη θρησκευτική ελευθερία - και επομένως και τα δικαιώματα των θρησκευτικών μειονοτήτων - και τη σχέση αλληλεξάρτησης με την επικρατούσα θρησκεία μέσα από τις διατάξεις των ελληνικών Συνταγμάτων (1927-1975). Η Ορθόδοξη Εκκλησία προσδιορίζεται τόσο μέσα από τις δογματικές της πεποιθήσεις όσο και από την τοποθέτησή της έναντι των ΜτΙ. Οι ΜτΙ αποτελούν μια θρησκευτική μειονότητα. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα (ιστορία, προέλευση, εκκλησιαστική - διοικητική οργάνωση και δογματική διδασκαλία) που διαφοροποιούν τους ΜτΙ από άλλες ομάδες παρόμοιας φύσης και συνιστούν την ταυτότητά τους, εξετάζονται διεξοδικά. Ο ελληνικός πληθυσμός ορίζεται με βάση τη σχέση του με την πολιτική εξουσία, την Ορθόδοξη Εκκλησία και τον τρόπο που τοποθετείται απέναντι στις διάφορες θρησκευτικές μειονότητες. Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι μέσα από τον ορισμό των

κοινωνικών αντιπάλων να κατανοήσουμε τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, γεγονός που φαίνεται καλύτερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας μας αναφερόμαστε στη σύγκρουση μεταξύ ΜτΙ , Ορθόδοξης Εκκλησίας, Πολιτείας και ελληνικού πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα η σύγκρουση πραγματοποιείται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο είναι καθαρά δογματικό και αφορά τις σχέσεις ΜτΙ - Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το δεύτερο είναι κοινωνικό - σε αυτό επικεντρώνουμε την ανάλυσή μας - και αναφέρεται κατά κύριο λόγο στις σχέσεις ΜτΙ και Πολιτικής εξουσίας. Στη συνέχεια, εξετάζουμε τον τρόπο χειρισμού της σύγκρουσης από τους ΜτΙ και την επιρροή που άσκησαν στον ελληνικό πληθυσμό κατά τη διάρκεια της παρουσίας τους στη χώρα μας. Στο τέλος του κεφαλαίου, αφού έχουμε παρουσιάσει αναλυτικά το περιεχόμενο των θέσεων των ΜτΙ, ελέγχουμε την πρώτη μας υπόθεση.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας, εξετάζουμε τις αντιστάσεις που οι ΜτΙ συνάντησαν στην προσπάθειά τους να διαδώσουν τις ιδέες τους στον ελληνικό πληθυσμό. Οι αντιστάσεις αυτές μελετώνται σε συνάρτηση με την ελεύθερη διάδοση των ιδεών και την άρνηση στράτευσης - που άλλωστε αποτελούν και τους σημαντικότερους λόγους σύγκρουσης της εξουσίας με τους ΜτΙ - κατά το παρελθόν (αρχές δεκαετίας του '40 μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του '90) και σήμερα (μέσα δεκαετίας '90 μέχρι τις μέρες μας). Μέσα από αυτή την εξέταση διαπιστώνουμε την αλλαγή μεταχείρισης των ΜτΙ σήμερα και αναλύουμε τους παράγοντες που οδήγησαν σε αυτό.

Η πρωτοτυπία της έρευνάς μας, εντοπίζεται σε δύο σημεία. Πρώτον, μέχρι σήμερα η θρησκευτική μειονότητα των ΜτΙ δεν έχει γίνει αντικείμενο επιστημονικής διερεύνησης. Ελάχιστοι έχουν ασχοληθεί με το συγκεκριμένο θέμα, ενώ όσα έχουν

γραφθεί εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς από αυτούς που εμείς θέτουμε στην εργασία μας.

Ένα δεύτερο σημείο είναι η προσέγγιση της συγκεκριμένης μειονοτικής ομάδας μέσα από το πρίσμα των θεωριών της κοινωνικής ψυχολογίας. Πιο συγκεκριμένα, εφαρμόζουμε το γενετικό τριαδικό μοντέλο επιρροής για να ερμηνεύσουμε τη δραστηριότητα των ΜτΙ στο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο της εποχής μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ **«ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ»**

Σύμφωνα με τον Moscovici η κοινωνική ψυχολογία είναι η επιστήμη των ιδεολογικών φαινομένων (κοινωνικών γνώσεων και αναπαραστάσεων) και των φαινομένων επικοινωνίας. Τα φαινόμενα κοινωνικής επικοινωνίας αναφέρονται στις ανταλλαγές γλωσσικών μηνυμάτων και μη, ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες. Πρόκειται για τα μέσα που χρησιμοποιούνται στη μεταβίβαση κάποιας πληροφορίας και στην άσκηση κοινωνικής επιρροής¹.

Η κοινωνική επιρροή - πλειονοτική και μειονοτική - αποτελεί ένα από τα φαινόμενα με τα οποία έχει ασχοληθεί και ασχολείται αρκετά η κοινωνική ψυχολογία. Η κοινωνική επιρροή, η οποία ορίζεται ως η τροποποίηση κάποιου πράγματος που το άτομο ή η ομάδα θα είχε πραγματοποιήσει κατά διαφορετικό τρόπο, εάν δεν είχε εκτεθεί σε αυτή την επιρροή, απορρέει από μια διαφωνία με τον άλλο².

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο θεωρητικό πλαίσιο των φαινομένων κοινωνικής επιρροής και ειδικότερα εξετάζει τις συνθήκες και τους τρόπους με τους οποίους μια μειονότητα (στην περίπτωσή μας η θρησκευτική μειονότητα των Μτι) έρχεται σε σύγκρουση με την εξουσία - πολιτική εξουσία και επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία - και μερικές φορές συναντάει αντιστάσεις στην προσπάθειά της να διαδώσει τις θρησκευτικές της πεποιθήσεις και να ασκήσει επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό. Το θεωρητικό μοντέλο που χρησιμοποιούμε για τη διαπραγμάτευση του θέματός μας είναι το γενετικό τριαδικό μοντέλο των Παπαστάμου και Mugny (1983), το οποίο με τη σειρά του πηγάζει από το γενετικό μοντέλο του Serge Moscovici (1979).

¹ Βλ. Παπαστάμου, Σ. (1989), *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*, Οδυσσέας, Αθήνα, σ.14.

² Βλ. Perez, J. & Mugny, G. (1996), *Θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης*, Οδυσσέας, Αθήνα, σ.36.

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου, αρχικά, είναι να παρουσιάσει με συντομία τα δύο κυρίαρχα και ανταγωνιστικά μοντέλα στο χώρο της κοινωνικής επιρροής, το λειτουργικό και το γενετικό. Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα αναφερθούμε στο γενετικό τριαδικό μοντέλο, στο οποίο άλλωστε στηρίζεται και η εργασία μας.

1.1 Το λειτουργικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής

Η κοινωνική επιρροή είναι ένα από τα πρώτα φαινόμενα που άρχισαν να μελετώνται από την κοινωνική ψυχολογία. Αρχικά η κοινωνική επιρροή θεωρήθηκε πλειοψηφικό/πλειονοτικό φαινόμενο. Σε αυτό το σημείο ανοίγουμε μια παρένθεση για να εξηγήσουμε τους όρους πλειονότητα και πλειοψηφία. Στο λεξικό ο όρος πλειοψηφία ορίζεται ως ο μεγαλύτερος αριθμός ψήφων ή ο πάνω του μισό του όλου αριθμού ψήφων. Δηλαδή οι όροι πλειοψηφία και πλειονότητα είναι ίδιοι. Για μεθοδολογικούς όμως λόγους θα ήταν καλύτερα αυτοί οι όροι να διακρίνονται. Έτσι καλό θα ήταν ο όρος πλειοψηφία (το αντίθετο της μειοψηφίας) να ορίζεται αριθμητικά, ενώ ο όρος πλειονότητα (το αντίθετο του όρου μειονότητα) σε σχέση με τους κυρίαρχους κανόνες³.

Σύμφωνα λοιπόν με το λειτουργικό μοντέλο που ξεκίνησε τα μέσα της δεκαετίας του '50 από τις ΗΠΑ μόνο η πλειονότητα/πλειοψηφία ήταν ικανή και διέθετε τα μέσα για να επηρεάσει. Η πλειονοτική/πλειοψηφική ομάδα αποτελεί τον πομπό κοινωνικής επιρροής, που κατέχει την εξουσία και εκμεταλλεύεται τα πλεονεκτήματα, τα οποία του προσδίδει η νομιμότητά του. Ο δέκτης της κοινωνικής επιρροής (μειονότητες/μειοψηφίες ή άτομα χωρίς εξουσία ή δυνατότητα δράσης) δεν έχει άλλη επιλογή από το να ευθυγραμμίζεται και να συμμορφώνεται με τις απόψεις και τις θέσεις της κυρίαρχης πλειονοτικής/πλειοψηφικής ομάδας.

³ Βλ. Μαντόγλου, Α. (1995), *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Οδυσσέας, Αθήνα, σ.33.

Οι πρώτες έρευνες πάνω σε αυτό το φαινόμενο ήταν του Sherif (1935), ο οποίος μελέτησε τη διαδικασία κανονικοποίησης, του Ash (1951,1956) πάνω στη συμμόρφωση και του Milgram (1974) στην υποταγή. Κοινός τόπος και των τριών διαδικασιών κοινωνικής επιρροής είναι ότι μελετούν πως τα άτομα εγκαταλείπουν τις απόψεις τους για να συμφωνήσουν με αυτές της πλειοψηφίας/πλειονότητας ακόμα και όταν είναι ολοφάνερο ότι η τελευταία κάνει λάθος.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα έξι βασικά σημεία στα οποία ουσιαστικά θεμελιώνεται το θεωρητικό οικοδόμημα του λειτουργικού μοντέλου. Ο Γάλλος κοινωνικός ψυχολόγος Serge Moscovici ήταν αυτός στον οποίο οφείλουμε τους όρους «λειτουργική» ή «πλειονοτική» επιρροή και ο πρώτος που έφερε στην επιφάνεια τα αξιώματα του μοντέλου αυτού. Βασικά χαρακτηριστικά αυτού είναι πρώτα από όλα η ανισότητα και η μονοσημαντικότητά του. Αυτό σημαίνει ότι η επιρροή ασκείται μόνο από την πλειοψηφία που έχει ισχύ προς τη μειονότητα που έχει παθητικό ρόλο. Βέβαια οι εκπρόσωποι των θεωριών αυτών μας προτείνουν μερικές περιπτώσεις όπου η επιρροή ασκείται από κάποια μειοψηφία προς την πλειοψηφία διαμέσου όμως πλειονοτικών και κομορμιστικών διαδικασιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων περιπτώσεων είναι η θεωρία των «αδιοσυγκρασιακών πιστώσεων» του Hollander, οι θεωρίες των Kelley, Sheriro και η θεωρία του Jones⁴.

Ένα δεύτερο στοιχείο του λειτουργικού μοντέλου, που από πολλούς θεωρείται το κέντρο του, είναι ο κοινωνικός έλεγχος. Ο κοινωνικός έλεγχος διαχέεται στο μοντέλο χωρίς να εκφράζεται ποτέ με σαφήνεια. Τα πάντα στο λειτουργικό μοντέλο ξεκινούν και καταλήγουν σε αυτόν.

⁴ Βλ. Μαντόγλου, Α. (1999), *Φάκελος μαθήματος «Κοινωνιοψυχολογικές διαδικασίες μειονοτικής επιρροής και αντιστάσεις στην επιρροή των μειονοτήτων»*, Αθήνα, σ. 32-33.

Τρίτο στοιχείο του λειτουργικού μοντέλου είναι η εξάρτηση. Ως εξάρτηση ορίζεται η ανάγκη του ανθρώπου για τους άλλους.

Εκφράζεται με τρεις τρόπους: α) την ανάγκη κοινωνικής έγκρισης, β) την ανάγκη καλύτερης πληροφόρησης ως προς το γνωστικό πεδίο και γ) την ανάγκη κοινωνικής υποστήριξης.

Τέταρτο και πέμπτο χαρακτηριστικό στοιχείο του λειτουργικού μοντέλου είναι η εξάλειψη της αβεβαιότητας και η αντικειμενικότητα. Όσο πιο μεγάλη είναι η αβεβαιότητα του περιβάλλοντος τόσο μεγαλύτερη ανάγκη υπάρχει για κοινωνική συμμόρφωση. Η αντικειμενικότητα έχει την ισχύ νόρμας και κοινωνικής αξίας λόγω της ανάγκης για βεβαιότητα που είδαμε προηγουμένως.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση του λειτουργικού μοντέλου, αναφέρουμε το τελευταίο χαρακτηριστικό του που συνοψίζει όλες τις μελέτες που εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο. Αυτό είναι η πριμοδότηση της κοινωνικής συναίνεσης και της κοινωνικής συμμόρφωσης. Η τελευταία αποτελεί και το βασικό αξίωμα της λειτουργικής προσέγγισης, σύμφωνα με το οποίο η κοινωνική συναίνεση και η ενδο-ομαδική ομοιομορφία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την εύρυθμη λειτουργία του συνόλου και οποιαδήποτε παρέκκλιση από τη μοναδική αλήθεια της πλειοψηφίας σημαίνει ότι υπάρχει κίνδυνος διάλυσης της ισορροπίας και πρέπει να διακρίνει τις ενδο-ομαδικές λειτουργίες.

1.2 Το γενετικό μοντέλο

Ο κοινωνικός ψυχολόγος Serge Moscovici ήταν αυτός που έθεσε τις βάσεις του γενετικού ή αλληλεπιδραστικού μοντέλου επιρροής στο τέλος της δεκαετίας του '60 στη

Γαλλία. Το μοντέλο αυτό είχε ως στόχο του τη μελέτη των φαινομένων μειονοτικής επιρροής. Ο Moscovici με το μοντέλο αυτό επαναπροσδιορίζει το πεδίο έρευνας της κοινωνικής επιρροής, μελετώντας τις διαδικασίες μειονοτικής επιρροής. Αντίθετα με το λειτουργικό μοντέλο, το οποίο είναι στατικό και δέχεται ότι μόνο η πλειοψηφία/πλειονότητα μπορεί να επηρεάσει τη μειονότητα/μειοψηφία, το γενετικό μοντέλο αποδέχεται την αλληλεπίδραση μεταξύ πομπού και δέκτη κοινωνικής επιρροής. Ο ίδιος ο Moscovici γράφει το 1979 ότι η επιρροή ασκείται προς δυο κατευθύνσεις από τη μειονότητα προς την πλειονότητα και το αντίστροφο. Απέχει μάλιστα πολύ από το να είναι μονοσήμαντη από την πηγή προς το στόχο, καθώς είναι μια αμοιβαία διαδικασία που προϋποθέτει δράση και αντίδραση μεταξύ της πηγής και του στόχου⁵.

Ας δούμε όμως ποια είναι η ερμηνεία που δίνει ο Moscovici στην έννοια «μειονότητα». Ο Γάλλος κοινωνικός ψυχολόγος υποστηρίζει ότι η μειονότητα διακρίνεται από την πλειονότητα όχι τόσο ποσοτικά αλλά ποιοτικά κυρίως. Δεν είναι μόνο η αριθμητική κατωτερότητά της που τη διαφοροποιεί από την πλειονότητα αλλά κυρίως η μη συμμετοχή της στους κυρίαρχους κανόνες και η πρόκληση σύγκρουσης. Ο Moscovici όμως προχωράει παρακάτω και διακρίνει τις μειονότητες σε άνομες, χωρίς δικούς τους κανόνες και σε αντινομιστικές, οι οποίες προτείνουν έναν εναλλακτικό κανόνα από αυτόν που επικρατεί σε μια κοινωνία.

Οι άνομες μειονότητες (ή αλλιώς παρεκκλίνουσες) ποδοπατούν κανόνες, κυρίαρχες αξίες χωρίς να προτείνουν όμως τίποτα εναλλακτικό. Με άλλα λόγια αποδιοργανώνουν χωρίς να οργανώνουν⁶.

⁵ Βλ. Μαντόγλου, Α. (1999), ο.π., σ.36.

⁶ Βλ. Παπαστάμου, Σ. (1989), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία: Η κοινωνική επιρροή*, Οδυσσέας, Αθήνα, σ.261-263.

Οι αντινομιστικές μειονότητες, από την άλλη πλευρά διακρίνονται στις ορθόδοξες (φιλοκανονικές), όταν ο εναλλακτικός κανόνας που προτείνουν μετατοπίζεται προς την ίδια κατεύθυνση με τον πλειονοτικό κανόνα και σε ετερόδοξες (αντικανονικές), όταν ο κανόνας τους αντιτίθεται στον πλειονοτικό.

Σύμφωνα με τον Moscovici οι αντινομιστικές μειονότητες είναι οι ενεργές και είναι αυτές που επιχειρούν μια κοινωνική επιρροή για να διαδώσουν μια καινοτομία. Κυρίαρχος στόχος τους είναι ο εναλλακτικός κανόνας που προτείνουν να γίνει αποδεκτός από την πλειοψηφία.

Η ενεργή μειονότητα προκειμένου να διαδώσει έναν εναλλακτικό κανόνα, μια ρηξικέλευθη και καινοτόμο λύση έρχεται σε σύγκρουση με την πλειοψηφία. Η κοινωνιογνωστική σύγκρουση που προέρχεται από τη διαφωνία δεν οδηγεί στη συναίνεση και στο συμβιβασμό αλλά στην κοινωνική αλλαγή, η οποία επιτυγχάνεται μακροπρόθεσμα ή βραχυπρόθεσμα. Η έννοια της σύγκρουσης κατέλαβε κεντρική θέση στα φαινόμενα επιρροής, πράγμα που οφείλεται στις έρευνες του Moscovici και των συνεργατών του. Άλλωστε αυτές οι εργασίες ξεκίνησαν τα τέλη της δεκαετίας του '60 στη Γαλλία σε ένα πλαίσιο και μια περίοδο που ευνοούσαν τον προβληματισμό γύρω από τα μειονοτικά κοινωνικά κινήματα, τις συγκρουσιακές διομαδικές και ενδο-ομαδικές σχέσεις και την κοινωνική αλλαγή. Το 1972 ο Moscovici και ο Ricateau έγραφαν: «Στην πραγματικότητα αν η σύγκρουση φαίνεται εκ πρώτης όψεως ένας παράγοντας μπλοκαρίσματος, προκαλεί αναγκαστικά , βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα την αλλαγή. Η εμφάνιση και μόνο αντιφατικών εκτιμήσεων ή αντιλήψεων αρκεί για να δημιουργηθεί αβεβαιότητα, να επικρατήσει αμφιβολία για τις πιο καλά ριζωμένες απόψεις. Οι μειονότητες δεν έχουν βέβαια μεγάλο κύρος, ούτε κατέχουν υψηλή

κοινωνική θέση. Κατακρατούν όμως μια εξουσία στην πραγματικότητα τεράστια: την εξουσία να αρνηθούν την κοινωνική συναίνεση. Αν τις χρησιμοποιήσουν χωρίς να σταθεί δυνατό να τις αποκλείσουν από την ομάδα, όπως συνήθως γίνεται, τότε ο κανόνας των κοινών αξιών χάνει την ισχύ και τη νομιμότητά του. Πρέπει να ξαναδουλευτεί σύμφωνα με τις νέες κατευθυντήριες γραμμές που είναι αποδεκτές από όλους»⁷.

Το σημαντικό όμως ερώτημα που τίθεται σε αυτό το σημείο είναι πως θα μπορέσει η ενεργή μειονότητα να προκαλέσει τη σύγκρουση και να παράγει την κοινωνική αλλαγή. Για τον Moscovici αυτό που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο είναι ο τρόπος συμπεριφοράς. Σημαντικό δεν είναι αυτό που λέγεται αλλά ο τρόπος εκφοράς του. Με άλλα λόγια το κεντρικό σημείο δεν είναι η φύση των εναλλακτικών περιεχομένων αλλά η οργάνωση και η δομή τους. Ο Moscovici προτείνει πέντε τρόπους συμπεριφοράς που μπορεί να παίξουν καθοριστικό ρόλο στη μειονοτική επιρροή. Αυτοί οι τρόποι είναι: η επένδυση, η αυτονομία, η σταθερότητα, η ακαμψία και η αμεροληψία - ισότητα. Ο σημαντικότερος από αυτούς τους τρόπους είναι η σταθερότητα, η οποία υποδηλώνει ισχυρές πεποιθήσεις και αφοσίωση.

Η σταθερότητα συμπεριφοράς καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη μειονοτική επιρροή. Με αυτή τη συμπεριφορά η μειονότητα μπλοκάρει οποιαδήποτε διαπραγμάτευση με την πλειοψηφία, αντιστέκεται στην κοινωνική συναίνεση και προκαλεί μια κοινωνική σύγκρουση, δημιουργώντας ένα αίσθημα αβεβαιότητας και μια ανισορροπία. Με τη σταθερότητα συμπεριφοράς της η μειονότητα δίνει πληροφορίες στους πιθανούς δέκτες για τον εαυτό της. Υπογραμμίζει ότι έχει αναλάβει να υποστηρίξει τις θέσεις της, όσο και τη στερεότητα της συμπεριφοράς της. Με αυτή τη σιγουριά στον εαυτό της όποιος

⁷ Βλ. Παπαστάμου, Σ. (1989), ο.π., (υποσημ. 1), σ. 265.

πλησιάζει τις θέσεις της μειονότητας μπορεί να είναι σίγουρος ότι θα βρεί ένα κοινωνικό στήριγμα.

Η σταθερότητα συμπεριφοράς της μειονότητας προσλαμβάνει δυο εκδοχές: μια διαχρονική, όπου η σταθερότητα χαρακτηρίζει την ασάλευτη, συστηματική και μη αντιφατική επανάληψη ενός ίδιου τρόπου απάντησης και μια συγχρονική, όπου η σταθερότητα χαρακτηρίζει μια απόλυτη σύμπτωση ανάμεσα στα μέλη της ως προς την έκφραση των θέσεών της⁸. Αυτή η συμπεριφορά αποτελεί κατά τον Moscovici τον κατεξοχήν τρόπο για να ασκήσει επιρροή μια μειονότητα.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στο γενετικό μοντέλο επιρροής αξίζει να αναφέρουμε ότι για να γίνει μια μειονότητα πηγή κοινωνικής επιρροής, χρειάζεται μια εμφανή κοινωνική ταυτότητα, να δημιουργήσει και να διατηρήσει μια σύγκρουση με την πλειονότητα και να υιοθετήσει ένα σταθερό τρόπο συμπεριφοράς. Κεντρικό σημείο αυτού του μοντέλου, έτσι όπως φάνηκε από τις έρευνες πάνω στη διαδικασία μειονοτικής επιρροής (Moscovici, Lage, Naffrechoux) είναι ότι η πλειονοτική επιρροή οδηγεί σε μια επιφανειακή συμφωνία που εκφράζεται στο επίπεδο των έκδηλων αντιστάσεων, ενώ η σταθερή μειονότητα μπορεί να τροποποιήσει τον κώδικα αντίληψης του υποκειμένου. Αυτή βέβαια η επιρροή της μειονότητας είναι έμμεση, ακούσια, βραδυφλεγής και μπορεί να οδηγήσει τα υποκείμενα σε ιδεολογική μεταστροφή.

1.3 Το γενετικό τριαδικό μοντέλο

Το γενετικό τριαδικό μοντέλο των Mugny (1982) και Παπαστάμου, Mugny (1983) πηγάζει από το γενετικό μοντέλο του Moscovici και εμφανίζεται ως μια προέκταση της

⁸ Βλ. Παπαστάμου, Σ. – Μιούνι, Γκ. (2001), *Μειονότητες και εξουσία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 50.

θεωρίας της σταθερότητας, σαν μια διεύρυνση και εκλέπτυνση των απόψεων πάνω στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής.

Συνοπτικά αναφέρουμε τους τέσσερις άξονες σκέψης που οδήγησαν τον Mugny στην επεξεργασία αυτού του μοντέλου.

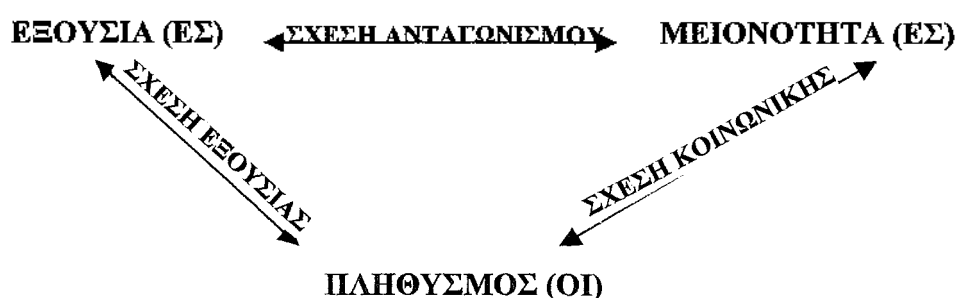
Ο πρώτος άξονας αφορά στη σταθερότητα της συμπεριφοράς των μειονοτήτων και τον τρόπο που γίνεται αντιληπτή από τον δέκτη επιρροής. Πειράματα έδειξαν ότι η σταθερότητα δεν είναι πάντα αποτελεσματική παρά μόνο όταν προσαρμόζεται σε πιθανή αλλαγή των περιστάσεων. Ο δεύτερος άξονας αφορά στη θεωρία της εσωτερικής ή εξωτερικής απόδοσης της συμπεριφοράς, την οποία προτείνει ο Kelley. Ο Mugny θεωρεί ότι η απόδοση δεν είναι πάντα εσωτερική, καθώς ένας αριθμός παραγόντων μπορεί να επιφέρει μια εξωτερική απόδοση στη συμπεριφορά της μειονότητας. Ο τρίτος άξονας αφορά στη μελέτη των φαινομένων μειονοτικής επιρροής σε ένα κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο και την αποδέσμευση των θεωριών κοινωνικής επιρροής από τη χρήση πειραματικών έργων αντίληψης που αποσιωπούν την πολυπλοκότητα του κοινωνικού πεδίου. Ο τέταρτος άξονας χαρακτηρίζεται από τον Mugny ως φαινόμενο «μπούμερανγκ» της σταθερότητας. Η κατάχρηση της σταθερότητας μπορεί να οδηγήσει στην απόρριψη της μειονότητας⁹.

Οι Mugny (1982) και Παπαστάμου, Mugny (1983) εντάσσοντας τη μειονοτική επιρροή σε ένα ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο προτείνουν τρεις κοινωνικές οντότητες¹⁰: την εξουσία, τον πληθυσμό ή σιωπηλή πλειοψηφία και τη μειονότητα. Ο όρος πλειοψηφία/πλειονότητα περιλαμβάνει δυο κοινωνικές οντότητες : α) την αριθμητικά

⁹ Βλ. Μαντόγλου, Α. (1999), ο.π., σ.56-59.

¹⁰ Θυμίζουμε ότι μέχρι τότε η ανάλυση των μειονοτικών συμπεριφορών και διαδικασιών κοινωνικής επιρροής γινόταν στο πλαίσιο μιας δυαδικής σχέσης, της οποίας ο ένας πόλος ήταν η πλειοψηφία και ο άλλος η μειοψηφία.

μειονηφική εξουσία και β) τον αριθμητικά πλειονηφικό πληθυσμό. Κάθε μια από αυτές τις δυο κατέχει διαφορετική θέση σε μια σχέση εξουσίας. Η μειονότητα είναι αυτή που δημιουργεί τη σύγκρουση με την εξουσία. Ανάμεσα στους τρεις αυτούς κοινωνικούς φορείς εγκαθιδρύονται σχέσεις διαφορετικής υφής. Βάση της σχέσης εξουσίας - πληθυσμού αποτελεί η εξουσία. Ανάμεσα στην εξουσία και τη μειονότητα, οι σχέσεις είναι καθαρά ανταγωνιστικές και ορίζονται από τη μειονοτική σταθερότητα συμπεριφοράς. Τέλος ανάμεσα στη μειονότητα και τον πληθυσμό εγκαθιδρύονται σχέσεις κοινωνικής επιρροής. Αξίζει να σημειώσουμε ότι κάθε κοινωνικός φορέας (εξουσία, μειονότητα, πληθυσμός) αποτελείται από πολλές υπο-ομάδες και υπο-οντότητες. Έτσι, για παράδειγμα ο πληθυσμός αποτελείται από πολλές υπο-οντότητες που έχουν δεσμούς περισσότερο ή λιγότερο ισχυρούς με την εξουσία. Η τελευταία μπορεί να υποδιαιρείται σε πολλές ομάδες. Κατά παρόμοιο τρόπο δεν υπάρχει μια και μοναδική μειονότητα που δρα για να καινοτομήσει σε ένα τομέα αλλά πολλές. Σχηματικά οι σχέσεις των τριών κοινωνικών φορέων παρουσιάζονται με τον ακόλουθο τρόπο:

Από τη στιγμή που οι κοινωνικοί φορείς γίνονται τρεις, οι τρόποι συμπεριφοράς της μειονότητας παίρνουν μια άλλη διάσταση. Έτσι ο Mugny προτείνει δύο στρατηγικές μειονοτικής επιρροής: τον τρόπο συμπεριφοράς και τον τρόπο διαπραγμάτευσης. Ο

σταθερός τρόπος συμπεριφοράς καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ της μειονότητας και της εξουσίας. Η μειονότητα πρέπει να υιοθετήσει ένα σταθερό τρόπο συμπεριφοράς που να δείχνει την αποφασιστικότητά της απέναντι στην εξουσία. Οφείλει να μπλοκάρει οποιαδήποτε διαπραγμάτευση της σύγκρουσης με την εξουσία και να έρχεται σε ρήξη με αυτή. Παράλληλα με τη συστηματική άρνηση των κανόνων της κυρίαρχης ομάδας η μειονότητα οφείλει να παρουσιάζει κάποιες εναλλακτικές λύσεις. Η στάση της μειονότητας απέναντι στην εξουσία πρέπει να είναι ξεκάθαρη και ο πληθυσμός να την αντιλαμβάνεται ως τέτοια.

Όπως είδαμε, ο πληθυσμός αποτελείται από υπο-ομάδες που άλλοτε συμμερίζονται περισσότερο και άλλοτε λιγότερο τις θέσεις της κυρίαρχης ομάδας. Είναι κατανοητό λοιπόν ότι ο πληθυσμός δε συμμερίζεται αμέσως την εναλλακτική λύση της μειονότητας που καθίσταται ορατή χάρη στη σταθερότητα της συμπεριφοράς της, αλλά αντίθετα είναι λίγο ως πολύ ενάντια σε αυτή. Για να μπορέσει η μειονότητα να ασκήσει την επιρροή της οφείλει να διαπραγματευθεί τη σύγκρουση αυτή. Αυτή η διαπραγμάτευση μπορεί να γίνει χωρίς η μειονότητα να αναθεωρήσει τη σταθερότητα της συμπεριφοράς της. Οι τρόποι διαπραγμάτευσης είναι δύο, η ακαμψία και η ευλυγισία. Η ακαμψία διαπραγμάτευσης ορίζεται σαν το διαβεβαιωτικό, αμετάκλητο, ακραίο τρόπο, ο οποίος έχει σκοπό τη διατήρηση και όξυνση της σύγκρουσης. Αντίθετα η ευλύγιστη διαπραγμάτευση είναι ένας ελαστικός τρόπος, ο οποίος προσαρμόζεται στον πληθυσμό, κάνει συμβιβασμούς και έχει σκοπό την εξομάλυνση της σύγκρουσης. Αυτοί οι συμβιβασμοί ή οι παραχωρήσεις μπορεί να είναι είτε φορμαλιστικές, δηλαδή σε διαδικαστικά ή δευτερεύοντα θέματα, είτε ιδεολογικής υφής, για την αποφυγή βασικών διαφωνιών με τον πληθυσμό.

Η διαπραγμάτευση της σύγκρουσης που αντιπαραθέτει τη μειονότητα στον πληθυσμό είναι αυτή που καθορίζει τη διαδικασία καινοτομίας. Σύμφωνα με τους Mugny και Παπαστάμου (1975 – 1976) η ευλυνγισία είναι ο τρόπος διαπραγμάτευσης που πρέπει να θέτει η μειονότητα, όταν βρίσκεται σε διαφωνία απόψεων με το στόχο επιρροής (πληθυσμός), ενώ η ακαμψία επιφέρει θετικότερο αποτέλεσμα, όταν υπάρχει συμφωνία απόψεων μειονότητας - πληθυσμού.

Οι τρόποι συμπεριφοράς και τα είδη διαπραγμάτευσης παίζουν σημαντικό ρόλο αλλά όχι καθοριστικό κατά τη διαδικασία μειονοτικής επιρροής. Αυτό που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την έκβαση της μειονοτικής επιρροής είναι ο τρόπος που προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται τα μηνύματα της ενεργής μειονότητας από τον πληθυσμό. Με άλλα λόγια το σημαντικό στοιχείο είναι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που ενεργοποιούνται για τη συγκεκριμένη μειονότητα¹¹.

Η επιρροή που ασκούν οι μειονότητες, όπως είδαμε παραπάνω, είναι διαφορετική από την επιρροή που ασκεί μια πλειονότητα. Ο Moscovici (1980) υποστηρίζει ότι η πλειονοτική επιρροή εξηγείται από μια διαδικασία κοινωνικής σύγκρισης, όπου τονίζεται η ομοιότητα ή η διαφορά των απόψεων, χωρίς να δίνεται σημασία στο περιεχόμενό τους. Αντίθετα, οι ενεργές μειονότητες ενεργοποιούν μια διαδικασία επικύρωσης, όπου τα υποκείμενα στρέφουν το ενδιαφέρον τους στο πρόβλημα που θέτει η μειονότητα. Η σύγκριση και η επικύρωση διαφέρουν μεταξύ τους σε δύο σημεία: την εστία προσοχής και τη γνωστική δραστηριότητα των υποκειμένων. Αναφορικά στην πρώτη, κατά την πλειονοτική επιρροή, τα υποκείμενα στρέφουν την προσοχή τους προς τα άλλα μέλη της ομάδας, ενώ κατά τη μειονοτική επιρροή η προσοχή επικεντρώνεται στο περιεχόμενο του

¹¹ Βλ. Παπαστάμου, Σ. (2001), *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία*, τομ.Α', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 89.

μηνύματος. Η γνωστική δραστηριότητα, από την άλλη μεριά είναι ασθενής, κατά την πλειονοτική επιρροή, καθώς η επικύρωση αυτής της επιρροής εξαρτάται από τη σύγκλιση των απαντήσεων. Στην περίπτωση της μειονοτικής επιρροής, η γνωστική δραστηριότητα θα είναι εντονότερη καθώς τα υποκείμενα προβληματίζονται για την εγκυρότητα της εναλλακτικής μειονοτικής πρότασης. Οι λόγοι που περιγράψαμε με συντομία παραπάνω εξηγούν γιατί οι μειονότητες τις περισσότερες φορές ασκούν μια ασθενή άμεση επιρροή, ενώ αντίθετα πετυχαίνουν μια έμμεση, βραδυφλεγή και υπολανθάνουσα ιδιωτική επιρροή. Αυτός ο μηχανισμός διευκολύνει την ιδεολογική τους μεταστροφή. Αντίθετα οι πλειονότητες ασκούν μια άμεση επιρροή ενώ τα αποτελέσματα της έμμεσης επιρροής τους εξαφανίζονται.

Η διάδοση των καινοτόμων μειονοτικών ιδεών δεν αποτελεί εύκολη διαδικασία. Κοινωνιοψυχολογικοί μηχανισμοί, όπως η ακαμψία, η κατηγοριοποίηση, η ακύρωση και η ψυχολογιοποίηση αποτελούν τρόπους αντίστασης στην προσπάθεια των ενεργών μειονοτήτων να διαδώσουν τις καινοτόμες απόψεις τους. Η άκαμπτη συμπεριφορά της μειονότητας αποτελεί εμπόδιο στην άμεση επιρροή της, ενώ σε επίπεδο έμμεσης επιρροής υιοθετεί ένα άκαμπτο ύφος συμπεριφοράς, ασκεί μεγαλύτερη επιρροή και από μια ευλύγιστη. Η κατηγοριοποίηση είναι ένας άλλος μηχανισμός που αποτελεί τροχοπέδη στην άμεση μειονοτική επιρροή. Η κατηγοριοποίηση της μειονοτικής πηγής σαν ενδο-ομάδα ή εξω-ομάδα οδηγεί το υποκείμενο να πλησιάσει ή να απομακρυνθεί από την πηγή επιρροής, θέτοντας σε αμφισβήτηση την κοινωνιοψυχολογική του ταυτότητα. Σε ένα έκδηλο επίπεδο μια ενδο-ομαδική μειονότητα θα ασκήσει μεγαλύτερη επιρροή από μια εξω-ομαδική. Ο πληθυσμός αποδίδει στη μειονότητα αρνητικά φορτισμένα χαρακτηριστικά, πράγμα που συνεπάγεται μια δύσκολη κοινωνιοψυχολογική

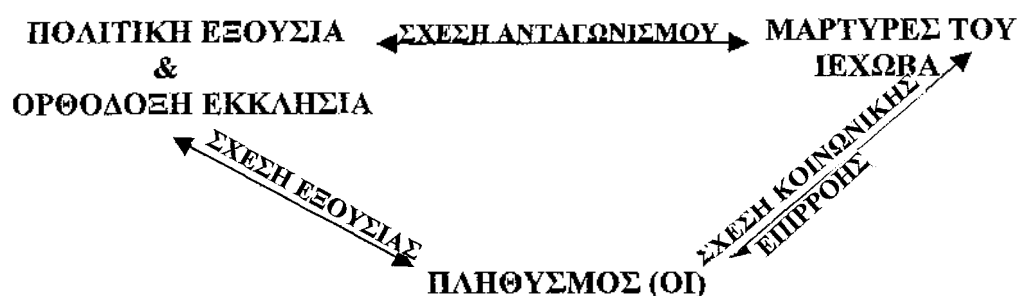
ταύτιση με αυτή, καθώς είναι ασυμβίβαστη με την αναζήτηση μιας θετικής κοινωνικής ταυτότητας¹². Πάντως, σε έμμεσο επίπεδο η κατηγοριοποίηση διευκολύνει την έμμεση επιρροή των εξω-ομαδικών μειονοτήτων. Η ακύρωση είναι η τρίτη στρατηγική αντίστασης στη μειονοτική επιρροή. Συνίσταται στην άρνηση αποδοχής της παραμικρής αληθοφάνειας σε μια πρόταση που εκφράζει η μειονότητα. Η ακύρωση έχει επίπτωση στην άμεση επιρροή των μειονοτήτων, ενώ αντίθετα αυξάνει την έμμεση επιρροή τους. Η τελευταία και σημαντικότερη αντίσταση που συναντάει η μειονότητα, όταν προσπαθεί να διαδώσει τις απόψεις της, τόσο σε άμεσο όσο και σε έμμεσο επίπεδο είναι η φυσικοποίηση. Η φυσικοποίηση είναι η διαδικασία που συνίσταται στο να αποδίδουμε το λόγο κάποιου όχι στη συνοχή μιας λογικής, μιας ακριβούς ανάλυσης της περίπτωσης ή σε άλλα πράγματα τέτοιας φύσεως αλλά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού που μιλάει. Η φυσικοποίηση παίρνει διάφορες μορφές όπως αυτή της βιολογιοποίησης (είναι μαύρος, είναι γυναίκα...), της κοινωνιολογιοποίησης (είναι συνδικαλιστής, πολιτικός...), και της ψυχολογιοποίησης (είναι ο χαρακτήρας του, είναι παρανοϊκός...). Ο Παπαστάμου (1986) ερευνήσε το φαινόμενο της ψυχολογιοποίησης, η οποία συνίσταται στην εγκαθίδρυση μιας αντιστοιχίας μεταξύ των ιδεολογικών απόψεων που υποστηρίζει η πηγή επιρροής κατά τα ιδιαίτερα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της. Η ψυχολογιοποίηση επιδρά ωστόσο τόσο στο άμεσο, όσο και στο έμμεσο επίπεδο μειονοτικής επιρροής.

Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση του γενετικού τριαδικού μοντέλου επιρροής, αναφέραμε συνοπτικά τον τρόπο το εφαρμόζουμε στην περίπτωση της εργασίας μας.

¹² Βλ. Μαντόγλου, Α. (1995), ο.π., σ.57-58.

Η θρησκευτική μειονότητα των ΜτΙ στην προσπάθειά της να διαδώσει τα δόγματα της πίστεώς της και να ασκήσει επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό, έρχεται σε σύγκρουση με την εξουσία και την κυρίαρχη ιδεολογία (πολιτική εξουσία και επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία - επικρατούσα θρησκεία).

Σχηματικά οι σχέσεις των τριών κοινωνικών φορέων παρουσιάζονται ως εξής:

Στην εργασία μας αρχικά προβαίνουμε σε ορισμό των κοινωνικών φορέων που λαμβάνουν μέρος σε αυτή την αλληλεπίδραση. Εν συνεχεία, επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στη σύγκρουση της συγκεκριμένης μειονότητας με την εξουσία, στις σχέσεις μεταξύ των τριών κοινωνικών φορέων και στην επιρροή που άσκησε η συγκεκριμένη μειονότητα στον ελληνικό πληθυσμό. Ακολουθούν οι αντιστάσεις που η συγκεκριμένη μειονότητα συνάντησε κατά το παρελθόν στην προσπάθειά της να διαδώσει τις ιδέες και τις πεποιθήσεις της. Αντιπαραβάλλουμε στις αντιστάσεις του παρελθόντος τις αντιστάσεις που συναντούν σήμερα και διαπιστώνουμε μια σαφή βελτίωση της θέσης της συγκεκριμένης μειονότητας στην κοινωνία. Τέλος, διαπραγματευόμαστε τους παράγοντες - συνθήκες που οδήγησαν σε αυτή την βελτίωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

«ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ»

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας μας, παρουσιάζουμε τις μεθόδους που χρησιμοποιήσαμε κατά τη διαπραγμάτευση του θέματός μας. Η εφαρμογή του γενετικού τριαδικού μοντέλου κοινωνικής επιρροής στην περίπτωση της θρησκευτικής μειονότητας των ΜτΙ και η επεξεργασία των δύο υποθέσεών μας (βλ. εισαγωγή της παρούσας εργασίας) κατέστησαν σε εμάς απαραίτητη τη χρήση τεσσάρων μεθόδων. Βιβλιογραφική έρευνα, συμμετοχική παρατήρηση, ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις και ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αποτελούν τις μεθόδους που χρησιμοποιήσαμε για τη συλλογή του εμπειρικού υλικού. Η χρήση των τεσσάρων αυτών μεθόδων κρίθηκε απαραίτητη, καθώς καθεμιά φωτίζει συγκεκριμένες πτυχές του θέματός μας και συμβάλλει στον έλεγχο των υποθέσεών μας.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζουμε συνοπτικά τις οργανωτικές αρχές των μεθόδων αυτών και εντοπίζουμε τα θέματα που αναδείχθηκαν από κάθε μέθοδο ξεχωριστά.

2.1 Βιβλιογραφική έρευνα

Τα κείμενα που έχουν γραφθεί για τη μειονότητα των ΜτΙ είναι ελάχιστα και καλύπτουν διαφορετικούς σκοπούς από αυτούς που εμείς έχουμε θέσει στην παρούσα εργασία. Αυτά τα κείμενα θα μπορούσαν να ταξινομηθούν στις εξής κατηγορίες:

- α) Κείμενα που αναφέρονται στη θρησκευτική ελευθερία γενικά.
- β) Κείμενα νομικά (συλλογές από αποφάσεις δικαστηρίων για τους ΜτΙ και κριτική ανάλυση αυτών).
- γ) Κείμενα θεολογικού περιεχομένου.
- δ) Άρθρα εφημερίδων και επιστημονικών περιοδικών που κυρίως αναφέρονται στην παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας της συγκεκριμένης μειονοτι-

κής ομάδας.

- ε) Εκθέσεις, γνωμοδοτήσεις, αποφάσεις κοινωνικών φορέων για θέματα που απασχόλησαν τους ΜτΙ κατά το παρελθόν και σήμερα.

2.2 Συμμετοχική παρατήρηση

Η συμμετοχική παρατήρηση είναι η μέθοδος που έχει ταυτιστεί με την ποιοτική έρευνα. Με τη μέθοδο αυτή τα κοινωνικά φαινόμενα μελετώνται καθώς συμβαίνουν στο φυσικό τους περιβάλλον. Δε μεταφέρονται στο εργαστήριο, όπως συμβαίνει με το πείραμα και δεν αναπαράγονται εκ των υστέρων μέσω ερωτηματολογίου. Αυτή η μέθοδος εφαρμόζεται όταν ο ερευνητής επιδιώκει να μελετήσει σε βάθος ένα κοινωνικό φαινόμενο. Η συμμετοχική παρατήρηση είναι κατάλληλη, όταν επιθυμούμε να εξετάσουμε τα πράγματα από τη σκοπιά των υποκειμένων και να διερευνήσουμε τον τρόπο που νοηματοδοτούν την πραγματικότητα¹.

Οι ρίζες αυτής της μεθόδου, σύμφωνα με πολλούς², βρίσκονται στον 5^ο π.Χ. αιώνα στις ιστορικές περιγραφές του Ηροδότου. Αργότερα (37μ.Χ.) οι Ρωμαίοι και οι Κινέζοι περιέγραψαν ξένους πολιτισμούς. Η πρώτη σημαντική μελέτη που ανέδειξε αυτή τη μέθοδο ήταν του κοινωνικού ανθρωπολόγου Bronislaw Malinowski, “Argonauts of the Western Pacific”, στις αρχές του 20ου αιώνα. Στην κοινωνιολογία η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται από το 1920 και 1930 υπό την καθοδήγηση των Robert Park, Ernest Burgess και W.I. Thomas στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο. Από εκείνη την εποχή, η συμμετοχική παρατήρηση άρχισε να διαδίδεται και να εφαρμόζεται από όλο και περισσότερους ερευνητές.

¹ Βλ. Κυριαζή, Ν. (1999), *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ.245-246.

² Βλ. Bailey, A.C. (1996), *A guide to Field Research*, Pine Forge Press, U.K., p. 7-9.

Ένα από τα πρώτα στάδια της συμμετοχικής παρατήρησης είναι η εκλογή του θέματος και η πρόσβαση στο χώρο. Το θέμα που επιλέξαμε εμείς ήταν η θρησκευτική μειονότητα των Μτι. Πιο συγκεκριμένα ενδιαφερόμασταν να συλλέξουμε κάποιες πληροφορίες για την εκκλησιαστική οργάνωση της συγκεκριμένης μειονότητας, για την κηρυγματική της δραστηριότητα και τον τρόπο που προσπαθεί να ασκήσει επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό καθώς και για τις αντιστάσεις που συνάντησαν (και ίσως συναντούν και σήμερα) τα μέλη της, στις προσπάθειές τους να διαδώσουν τις δογματικές πεποιθήσεις και τις θέσεις τους. Έχοντας κατά νου τα παραπάνω, θεωρήσαμε ότι ένας καλός τρόπος για συλλέξουμε τις αναγκαίες πληροφορίες , ήταν να παρατηρήσουμε από κοντά τους Μτι. Γνωρίζαμε ότι στην οδό Λέσβου στην περιοχή της Κυψέλης λειτουργεί «Αίθουσα της Βασιλείας του Θεού», δηλαδή χώρος όπου συναθροίζονται οι Μτι για να τελέσουν τη λατρεία τους. Έτσι πήραμε την απόφαση να συμμετάσχουμε σε μια από αυτές τις συναθροίσεις.

Η πρώτη συνάντηση και ο τρόπος που ο ερευνητής προβάλλει το αίτημά του είναι πολύ σημαντικά. Πάντα εγκυμονεί ο κίνδυνος ο ερευνητής να θεωρηθεί από τους ερευνώμενους ως εισβολέας στο χώρο τους³. Η πρώτη μας συνάντηση στον εν λόγω χώρο έγινε με εκπροσώπους της Εκκλησίας της Νότιας Κυψέλης. Εξηγήσαμε λοιπόν, το αντικείμενο και τους σκοπούς της έρευνάς μας, καθώς και τους λόγους που επιθυμούσαμε να συμμετάσχουμε σε μια από τις συναθροίσεις τους (ως τότε δεν γνωρίζαμε εάν υπήρχε συνάθροιση που θα μπορούσε να «δώσει απάντηση» στα ερωτήματά μας). Οι αντιδράσεις των εκπροσώπων της συγκεκριμένης Εκκλησίας ήταν πολύ θετικές στο άκουσμα των ερευνητικών μας ενδιαφερόντων και μας πληροφόρησαν

³ Βλ. Lee, M.R. (1995), *Doing Research on Sensitive Topics*, Sage Publications, U.K., p. 4-6.

ότι στο πλαίσιο μιάς συνάθροισής τους λειτουργεί η «Σχολή Θεοκρατικής Διακονίας» και η «Συνάθροιση Υπηρεσίας». Σκοπός αυτής της συνάθροισης είναι η προετοιμασία (μέσα από τη διδασκαλία συγκεκριμένων τεχνικών και μεθόδων) των ΜΤΙ ώστε να είναι αποτελεσματικοί κατά το κήρυγμα και την προσέγγιση των ανθρώπων. Θεωρήσαμε ότι μετά από αυτή τη συνάθροιση θα μπορούσαμε να δώσουμε απάντηση σε κάποια από τα ερωτήματά μας και για αυτό αποφασίσαμε να συμμετάσχουμε.

Η συμμετοχική μας παρατήρηση ξεκίνησε την 1^η Μαρτίου του 2003 και ολοκληρώθηκε στις 15 Απριλίου του ιδίου χρόνου. Ο χώρος ήταν η «Αίθουσα της Βασιλείας του Θεού», για την οποία και έχει ξαναγίνει λόγος παραπάνω. Ένα δυόροφο, νεόκτιστο κτίριο με δύο σύγχρονες αίθουσες (μία σε κάθε όροφο) καλύπτει τις ανάγκες των ΜΤΙ της περιοχής. Η περιοχή της Κυψέλης, επειδή είναι πολυπληθής, χωρίζεται σε οκτώ Εκκλησίες (Εκκλησία Νότιας Κυψέλης, Εκκλησία Βόρειας Κυψέλης κτλ.). Κάθε Εκκλησία συναθροίζεται τρεις φορές την εβδομάδα στην αίθουσα, δύο φορές από δύο ώρες και μία φορά από μία ώρα. Ποτέ δεν έχει συνάθροιση μια Εκκλησία, όταν έχει κάποια άλλη. Η συγκέντρωση στην οποία και συμμετείχαμε πραγματοποιούνταν μια φορά την εβδομάδα και είχε διάρκεια δύο ωρών και . Το πρώτο μέρος της ονομάζεται «Σχολή Θεοκρατικής Διακονίας» (εφεξής «Σχολή») και το δεύτερο «Συνάθροιση Υπηρεσίας» (εφεξής «Υπηρεσία»). Σε αυτή τη συγκέντρωση συμμετείχαν 80 έως 100 άτομα κάθε ηλικίας. Είκοσι από αυτά τα άτομα ήταν κωφά και κάθονταν στο δεξί μέρος της αίθουσας και κάθε φορά κάποιοι απ' τους ΜΤΙ (που έχουν εκπαιδευθεί για το σκοπό αυτό) παρουσίαζαν το πρόγραμμα της «Σχολής» στη νοηματική γλώσσα.

Το πρώτο μέρος της συνάθροισης («Σχολή») είχε διάρκεια μίας ώρας και άρχιζε με υμνωδία και προσευχή προς τον Ιεχωβά. Στη συνέχεια ακολουθούσε μια σειρά ομιλιών.

Η πρώτη ονομάζεται «χαρακτηριστικό ομιλίας», όπου ο ομιλητής θίγει μια σειρά από θέματα σχετικά με την άρθρωση του λόγου (ευχέρεια λόγου, αντιμετώπιση τραυλισμού), τα οποία ένας ΜτΙ πρέπει να προσέχει αν θέλει να είναι αποτελεσματικός στο κήρυγμά του. Η δεύτερη ομιλία έχει ως αντικείμενο κάποιο άρθρο από το περιοδικό «Σκοπιά». Έπειτα γίνεται «η εβδομαδιαία ανάγνωση της Γραφής». Περιλαμβάνει τον τονισμό κάποιων χωρίων από την Αγία Γραφή και συμμετοχή των ΜτΙ στις συζητήσεις που ακολουθούν (π.χ. πως τα όσα διαβάζονται βρίσκουν εφαρμογή στις μέρες μας). Στη συνέχεια ο «επίσκοπος της Σχολής» (που είναι και ο υπεύθυνος της Σχολής) καθοδηγεί τους σπουδαστές. Με αυτό τον όρο εννοούνται οι ΜτΙ που δεν έχουν θέσεις υπηρεσίας (με άλλα λόγια δεν είναι επίσκοποι, πρεσβύτεροι και διάκονοι). Σε αυτό το μέρος οι σπουδαστές είτε εξετάζονται στην ανάγνωση ενός χωρίου της Αγίας Γραφής (έλεγχος της άρθρωσης του λέγοντος), είτε αναπαριστούν ανά δύο - πάντα κοπέλες - μια επίδειξη του τρόπου που γίνεται το κήρυγμα (από σπίτι σε σπίτι, από επανεπίσκεψη σε άτομο που έδειξε ενδιαφέρον, στους δρόμους και τις πλατείες). Από αυτές τις δύο κοπέλες, η μία έχει το ρόλο του ΜτΙ που προσεγγίζει κάποιον για να του διαδώσει τις δογματικές τις πεποιθήσεις και η άλλη το ρόλο ενός «δέκτη» αυτών των μηνυμάτων.

Το δεύτερο μέρος της συνάθροισης είχε διάρκεια μία ώρα και ονομάζεται «Υπηρεσία». Το πρόγραμμα της «Υπηρεσίας» δεν έχει σταθερή δομή και καθορίζεται από μια εγκύκλιο («Διακονία της Βασιλείας») που κυκλοφορεί μόνο μεταξύ των ΜτΙ. Πάντως σε γενικές γραμμές ακολουθείται το ίδιο πρόγραμμα με το πρώτο μέρος (ομιλίες, παρουσιάσεις άρθρων από τη «Σκοπιά», αναπαράσταση κηρύγματος κτλ.). το πρόγραμμα της συνάθροισης (και των δύο μερών) κλείνει με υμνωδία και προσευχή προς τον Ιεχωβά.

Ο βαθμός συμμετοχής μας στα όσα διαδραματίζονται κατά τις συναντήσεις προσέγγισε αυτόν του παρατηρητή ως συμμετέχοντος. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στη συμμετοχική παρατήρηση η ανάμειξη του ερευνητή στην υπό μελέτη κοινωνική ομάδα μπορεί να πάρει διαφορετική μορφή κάθε φορά⁴.

Ο βαθμός συμμετοχής του ερευνητή ταξινομείται σε τέσσερις κατηγορίες:

α) πλήρως συμμετέχων, όπου ο ερευνητής δεν αποκαλύπτει την επιστημονική του ταυτότητα στην ομάδα που ερευνά και ενσωματώνεται πλήρως σε αυτή, β) ο συμμετέχων ως παρατηρητής, όπου ο ερευνητής αποκαλύπτει στους ερευνώμενους την επιστημονική του ταυτότητα και συμμετέχει στις δραστηριότητες της ομάδας που μελετά, γ) ο παρατηρητής ως συμμετέχων, όπου ο ερευνητής αποκαλύπτει στους ερευνώμενους την επιστημονική του ταυτότητα και παρευρίσκεται στις καθημερινές δραστηριότητές τους δίχως να συμμετέχει, και δ) ο ερευνητής ως απλός παρατηρητής, όπου η ιδιότητά του δεν είναι γνωστή και παρατηρεί ένα φαινόμενο χωρίς να λαμβάνει μέρος. Όπως προαναφέραμε, ο βαθμός συμμετοχής μας προσεγγίζει την τρίτη κατηγορία, αφού αποκαλύψαμε την επιστημονική μας ταυτότητα από την αρχή, δε συμμετείχαμε στις συζητήσεις, τις ομιλίες, στις παρουσιάσεις που λαμβάνουν χώρα κατά τη συνάντηση και απλά κρατούσαμε κάποιες σημειώσεις, ώστε να θυμόμαστε τα σημαντικότερα των λεχθέντων και πραχθέντων.

Η συμμετοχική παρατήρηση, ως μέθοδος, σπάνια εφαρμόζεται μεμονωμένα, αντίθετα χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με συνεντεύξεις (βάθους, ημιδομημένες) ή και απλές συζητήσεις – συνομιλίες⁵. Σε τυχόν απορίες που μας δημιουργήθηκαν κατά τη

⁴Βλ. Λυδάκη, Α. (2001), *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα, σ. 147-150

⁵ Βλ. Jorgensen, D. (1989), *Participant observation*, Sage Publications, U.K., p. 85-86.

διάρκεια της συμμετοχικής μας παρατήρησης, οι υπεύθυνοι μας απάντησαν με προθυμία. Οι ερωτήσεις μας μπορούμε να πούμε ότι αποτελούσαν μέρος μιας απλής συζήτησης - συνομιλίας με τους ανθρώπους που ήταν μέλη αυτής της θρησκευτικής ομάδας. Η διάρκεια της κάθε συζήτησης ήταν δεκαπέντε περίπου λεπτά και ο αριθμός των ατόμων που συνομιλήσαμε τέσσερις. Το χαρακτηριστικό τους ήταν: τρεις άνδρες (ένας φοιτητής αρχιτεκτονικής δεκαεννέα ετών, ένας νέος εικοσιτεσσάρων ετών που μόλις είχε ολοκληρώσει την εναλλακτική θητεία του στην εφορία της Αλεξανδρούπολης, ένας άντρας (ηλεκτρολόγος, πενήνταπέντε ετών) και μια γυναίκα (εικοσιοκτώ ετών, φοιτήτρια σε ιδιωτικό κολλέγιο).

Ακόμα, η συμμετοχική παρατήρηση, μας έδωσε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε από κοντά τον τρόπο που εφαρμόζουν στην πράξη όσα μαθαίνουν στη συνάθροιση, που παρατηρήσαμε, οι ΜτΙ. Για το λόγο αυτό αφιερώσαμε δύο ώρες ένα Σάββατο πρωί και μαζί με ένα ΜτΙ που γνωρίσαμε στη συνάθροιση επισκεφθήκαμε τέσσερις πολυκατοικίες στην Κυψέλη. Με αυτόν τρόπο συλλέξαμε πρόσθετες πληροφορίες όχι μόνο για τη μέθοδο προσέγγισης των ανθρώπων αλλά και για τις αντιδράσεις των τελευταίων, όταν ένας ΜτΙ χτυπάει την πόρτα του σπιτιού τους.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης, μπορούμε να πούμε ότι οι κατηγορίες των θεμάτων που αναδείχθηκαν μέσω αυτής της μεθόδου είναι οι εξής:

1. Εκκλησιαστική οργάνωση των ΜτΙ.
2. Δογματικές τους πεποιθήσεις.
3. Οργάνωση του κηρυγματικού τους έργου.

4. Τρόποι (τεχνικές - μέθοδοι) προσέγγισης του ελληνικού πληθυσμού κατά την προσπάθεια διάδοσης των δογματικών τους πεποιθήσεων (τρόποι διαπραγμάτευσης της σύγκρουσης).
5. Αποτελέσματα της κηρυγματικής τους δραστηριότητας.
6. Προτάσεις και λύσεις που τους διαφοροποιούν σε σχέση με τις άλλες θρησκευτικές ομολογίες.
7. Αντιδράσεις του ελληνικού πληθυσμού (έστω και ενός μικρού δείγματος αυτού) στο κήρυγμα των ΜτΙ.
8. Αντιστάσεις που συνάντησαν κατά το παρελθόν / συναντούν σήμερα στην προσπάθεια διάδοσης των δογματικών τους πεποιθήσεων.
9. Η στάση της ελληνικής πολιτείας και της Ορθοδόξου Εκκλησίας απέναντί τους και κατά το παρελθόν και σήμερα(μέσα από αφηγήσεις των ιδίων των ΜτΙ).

2.3 Ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις

Η συνέντευξη ως μεθοδολογικό εργαλείο έχει πραγματικά μεγάλη αξία. Είναι χρήσιμη σε πολλούς τομείς της ζωής, όπως για παράδειγμα στην ψυχολογία, στη δημοσιογραφία, στις κοινωνικές επιστήμες και στα επαγγέλματα υγείας.

Η μορφή της συνέντευξης που επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε στην παρούσα εργασία είναι η ημικατευθυνόμενη συνέντευξη. Ο συνεντεύκτης μέσω αυτής της συνέντευξης προσπαθεί να συγκεντρώσει πληροφορίες για τον τρόπο που ο ερωτώμενος αντιλαμβάνεται τα γεγονότα της ζωής και στη συνέχεια ερμηνεύει το περιεχόμενο των

πληροφοριών που συνέλεξε⁶. Η ημικατευθυνόμενη συνέντευξη έχει ποιοτικό προσανατολισμό.

Αυτό σημαίνει ότι αντίθετα με τις τυποποιημένες συνεντεύξεις - ποσοτικού προσανατολισμού, όπου ο ερωτώμενος απαντά σε προκαθορισμένες ερωτήσεις - η ημικατευθυνόμενη συνέντευξη δίνει τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να αναπτύξει θέματα, όπως εκείνος θέλει, να αναφερθεί σε καταστάσεις και γεγονότα που έχουν ιδιαίτερη σημασία για αυτόν και να εκφράσει με ελευθερία τις απόψεις του. Ο συνεντεύκτης παρεμβαίνει με κατάλληλες ερωτήσεις, όποτε κρίνει αυτός απαραίτητο, για να εκμαιεύσει περισσότερες πληροφορίες για ένα θέμα ή για να προκαλέσει ένα νέο θέμα συζήτησης που το θεωρεί περισσότερο απαραίτητο για την έρευνά του.

Βέβαια είναι απαραίτητο ο συνεντεύκτης να γνωρίζει από πριν τους άξονες του θέματος που θα θίξει και να έχει ένα γενικό πλάνο των ερωτήσεων. Η σειρά και ο τρόπος που θα εισάγει αυτές τις ερωτήσεις εξαρτώνται από τον ερωτώμενο. Το μόνο που θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι προκαθορισμένο είναι η παρουσίαση του θέματος της συνέντευξης στον ερωτώμενο.

Η ημικατευθυνόμενη συνέντευξη βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην αλληλεπίδραση και τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ συνεντεύκτη και συνεντευζομένου. Σε αρκετές περιπτώσεις η αλληλεπίδραση αυτή καθορίζει το εύρος των στοιχείων που συγκεντρώνει ο συνεντεύκτης καθώς και το «βάθος» που προσεγγίζει ένα θέμα⁷.

Τα παραπάνω αποτελούν σε γενικές γραμμές το θεωρητικό πλαίσιο των ημικατευθυνόμενων συνεντεύξεων βάσει των οποίων κινηθήκαμε. Στην έρευνά μας, ο αριθμός των ατόμων από τα οποία πήραμε συνέντευξη είναι έξι. Γνωρίζαμε ότι για να

⁶ Bλ. Kvale, S. (1994), *Interviews*, Sage Publications, U.K., p. 65-66.

⁷ Bλ. Chirban, J. (1996), *Interviewing in depth*, Sage Publications, U.K., p. 18-19

πραγματοποιηθεί μια συνέντευξη πολύ σημαντική είναι η πρόσβαση στους ερωτώμενους⁸. Αυτό δεν αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολο εγχείρημα καθώς οι περισσότεροι, όταν τους πληροφορήσαμε για το θέμα της έρευνάς μας δέχθηκαν να μας δώσουν συνέντευξη. Τα χαρακτηριστικά των ερωτώμενων μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

α) Άνδρας, περίπου πενήνταπέντε ετών, γενικός γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (υπεύθυνος σε θέματα θρησκευμάτων).

β) Άνδρας, περίπου πενήνταπέντε ετών, συνταγματάρχης του ελληνικού στρατού, ο οποίος ανήκει στο Επιτελείο Υπουργού Εθνικής Άμυνας (ΕΠΥΕΘΑ) και πιο συγκεκριμένα στη διεύθυνση ανθρώπινου δυναμικού του τμήματος στρατολογικής πολιτικής.

γ) Ιερέας, περίπου εξήντα ετών, Γραμματέας της Συνοδικής Επιτροπής επί των αιρέσεων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος.

δ) Άνδρας, περίπου σαράντα ετών, μέλος του νομικού τμήματος της Κεντρικής Εκκλησίας των ΜτΙ Ελλάδος (νομικός σύμβουλος των ΜτΙ).

ε) Άνδρας, περίπου τριανταπέντε ετών, ο οποίος έχει θέση πρεσβύτερου, στην Εκκλησία της Νότιας Κυψέλης, η οποία συναθροίζεται στην «Αίθουσα της Βασιλείας του Θεού» της οδού Λέσβου στην Κυψέλη.

στ) Άνδρας, περίπου πενήντα ετών, πρόεδρος της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη, δικηγόρος με ειδικότητα συνταγματολόγου, ο οποίος έχει υπερασπισθεί ΜτΙ δύο φορές στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ).

⁸ Βλ. Seidan, I. (1998), *Interviewing as qualitative research*, Teachers College Press, N.Y., p.39.

Από τους παραπάνω συνεντευξιαζόμενους, οι τρεις πρώτοι εκφράζουν την άποψη της πολιτικής εξουσίας και της επίσημης Ορθόδοξης Εκκλησίας (επικρατούσα θρησκεία). Οι δύο επόμενοι, εκπροσωπούν την άποψη της θρησκευτικής μειονότητας των ΜτΙ. Ο τελευταίος συνεντευξιαζόμενος εκφράζει την άποψη ενός ανθρώπου, ο οποίος έχει ασχοληθεί με ζητήματα που αφορούν στους ΜτΙ και γνωρίζει αρκετά πράγματα για αυτό το ζήτημα. Η γνώμη του δε μπορούμε να πούμε ότι εκπροσωπεί ούτε τη γνώμη της πολιτικής εξουσίας αλλά ούτε και της μειονότητας για το θέμα που εξετάζουμε.

Οι παραπάνω συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατά τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο του 2003 από εμάς τους ίδιους. Ο χώρος που γινόταν η συνέντευξη καθοριζόταν από τα ερωτώμενα άτομα. Έτσι ο χώρος αυτός ήταν άλλοτε το σπίτι τους και άλλοτε το γραφείο τους. Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμαινόταν από μισή ώρα μέχρι σαράντα-πέντε λεπτά.

Από τις έξι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν οι τέσσερις. Δύο ερωτώμενοι - ο Γενικός Γραμματέας του ΥΠΕΠΘ και ο πρεσβύτερος των ΜτΙ της Εκκλησίας της Νότιας Κυψέλης - μας αρνήθηκαν ευγενικά τη χρήση δημοσιογραφικού κασετοφώνου για την καταγραφή της συνέντευξης. Τα κείμενα των έξι συνεντεύξεων παρατίθενται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στη μέθοδο των συνεντεύξεων, μπορούμε να πούμε ότι οι κατηγορίες θεμάτων που προέκυψαν από τις έξι αυτές συνεντεύξεις είναι οι παρακάτω:

1. Σχέσεις των κοινωνικών φορέων μεταξύ τους (Πολιτική εξουσία - επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία - ΜτΙ - ελληνικός πληθυσμός).

2. Αντικείμενο σύγκρουσης πολιτικής εξουσίας - ΜτΙ.
3. Αντικείμενο σύγκρουσης επίσημης Ορθόδοξης Εκκλησίας - ΜτΙ.
4. Αιτήματα - διεκδικήσεις των ΜτΙ (παρελθόν και παρόν)
5. Τρόποι διεκδίκησης των αιτημάτων των ΜτΙ.
6. Μέθοδοι προσέγγισης ελληνικού πληθυσμού από τους ΜτΙ.
7. Η ασκούμενη επιρροή των ΜτΙ στον ελληνικό πληθυσμό (παρελθόν και παρόν).
8. Οι αντιστάσεις που συνάντησαν οι ΜτΙ κατά τη διάδοση των δογματικών τους πεποιθήσεων (παρελθόν και παρόν).
9. Παράγοντες που οδηγούν σήμερα στην εξομάλυνση των σχέσεων των ΜτΙ με την πολιτική εξουσία.

2.4 Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου

Σε αυτό το τμήμα της εργασίας, αναφερόμαστε στη μέθοδο που χρησιμοποιούμε κατά την παρουσίαση των βασικών δογματικών πεποιθήσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας και των ΜτΙ⁹. Αυτή η μέθοδος είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Η ανάλυση περιεχομένου γεννήθηκε στις ΗΠΑ. Κατά τον Bernard Berelson, η πρώτη απόπειρα ανάλυσης περιεχομένου χρονολογείται από το 1787. Πάντως η εμφάνιση αυτής καθεαυτής της μεθόδου συνδέεται με την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών κατά τη δεκαετία 1920-1930 και αποτελεί μια μέθοδο ελεγχόμενης επεξεργασίας της πληροφορίας που περιέχεται στα κείμενα. Χρησιμοποιούμε ως μέσον ένα «πίνακα» (κώδικα) αντικειμενικής ανάγνωσης του οποίου τα αποτελέσματα πρέπει να ερμηνευτούν. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε κατασκευάσει ένα κατάλογο με κατηγορίες

⁹ Βλ. Κεφ. Τρίτο της παρούσας εργασίας.

που σκοπό έχουν να ομογενοποιήσουν τη διαφορετικότητα του δηλωμένου περιεχομένου των κειμένων ώστε τα κείμενα να γίνουν συγκρίσιμα μεταξύ τους¹⁰.

Το πεδίο της εν λόγω μεθόδου καλύπτει όλο το φάσμα των γραπτών και προφορικών επικοινωνιών. Μπορούμε να εφαρμόσουμε την ανάλυση περιεχομένου σε οτιδήποτε έχει λεχθεί ή γραφθεί. Απαντήσεις σε ερωματολογία ή ερευνητικές συνεντεύξεις, αποσπάσματα από εφημερίδες, εκπομπές στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση, επίσημα έγγραφα, αφηγήσεις ζωής, λογοτεχνικά και επιστημονικά έργα μπορούν να αναλυθούν με σκοπό να περιγραφούν¹¹.

Η ανάλυση περιεχομένου έχει δύο μορφές. Στην κλασική της μορφή - ποσοτική ανάλυση περιεχομένου - θέτει συγκεκριμένα ερωτήματα, ακριβώς όπως γίνεται στην έρευνα με το τυποποιημένο ερωματολόγιο, τα οποία απαντώνται όχι βέβαια από τους ερωτώμενους αλλά από τα στοιχεία που εμφανίζονται στο κείμενο. Όταν αντίθετα ο ερευνητής ξεκινάει έχοντας μόνο γενικές ιδέες για το υπό έρευνα θέμα και οι εννοιολογικές κατηγορίες διαμορφώνονται μετά την εξέταση του υλικού, τότε η διαδικασία μετατρέπεται σε ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Η μέθοδος που εφαρμόζουμε κατά την παρουσίαση των δογματικών πεποιθήσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας και των ΜτΙ είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Η μέθοδος αυτή πραγματοποιείται σε δύο φάσεις¹². Κατά την πρώτη φάση - προανάλυση - συγκεκριμενοποιούμε κάποιους επιμέρους στόχους της έρευνάς μας και επιλέγουμε το απαραίτητο υλικό που θα επέτρεπε την περαιτέρω ανάλυση.

¹⁰ Βλ. Maingueneau, D. (1988), *Εισαγωγή στις μεθόδους ανάλυσης του λόγου*, Hachette Université, p. 8.

¹¹ Βλ. Ναυρίδη, Κ. (1994), *Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ.94.

¹² Βλ. Σακαλάκη, Μ. (2001), «Η ανάλυση περιεχομένου», στο *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία*, τομ. Α', Παπαστάμου, Σ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ.481-491.

Ο στόχος μας είναι διπλός, καθώς από τη μια μεριά μας ενδιαφέρει να «ορίσουμε» την Ορθόδοξη Εκκλησία και τους ΜτΙ και από την άλλη να παρουσιάσουμε το αντικείμενο της σύγκρουσης αυτών των δύο αυτών φορέων. Βασικό στοιχείο ορισμού αλλά και κύριος λόγος της σύγκρουσης και αντιπαράθεσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας και των ΜτΙ είναι οι δογματικές πεποιθήσεις των δύο κοινωνικών φορέων. Το υλικό που επιλέγουμε και θεωρούμε ως το πιο κατάλληλο για την ανεύρεση των δογματικών πεποιθήσεων είναι η Αγία Γραφή - για την Ορθόδοξη Εκκλησία - και η Μετάφραση του Νέου Κόσμου - για τους ΜτΙ (που αποτελεί την επίσημη Αγία Γραφή των ΜτΙ).

Κατά τη δεύτερη φάση - ανάλυση - κύριο μέλημά μας είναι η κωδικοποίηση του υλικού μας. Ο τρόπος κατάτμησης του κειμένου, ο ορισμός της μονάδας καταγραφής και η κατηγοριοποίηση μας απασχολεί σε αυτή τη φάση. Στην εργασία μας μονάδα καταγραφής είναι το γενικό θέμα που αναπτύσσεται στο κείμενο. Δηλαδή αυτό που μας ενδιαφέρει είναι οι βασικές δογματικές πεποιθήσεις (γενικό θέμα) που αναπτύσσονται στο κείμενο της Αγίας Γραφής και της Μετάφρασης του Νέου Κόσμου. Στη συνέχεια, μας απασχολεί η κατηγοριοποίηση, δηλαδή η κατάταξη των δογματικών πεποιθήσεων (μονάδα καταγραφής) σε κατηγορίες. Τα κριτήρια που ακολουθούμε για την κατάταξή τους σε κατηγορίες είναι σημασιολογικά, δηλαδή μας ενδιαφέρει το νόημα και το περιεχόμενο των δογματικών πεποιθήσεων. Οι κατηγορίες που χρησιμοποιούμε είναι κοινές και στην περίπτωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας και στην περίπτωση των ΜτΙ. Η επιλογή κοινών κατηγοριών μας επιτρέπει να δείξουμε τη διαφοροποίηση των δύο κοινωνικών φορέων αλλά και τους λόγους της σύγκρουσής τους. Οι κατηγορίες αυτές είναι: α) το θεολογικό δόγμα, β) η αντίληψη για τον άνθρωπο, και γ) το δόγμα περί εσχάτων.

Με τον παραπάνω τρόπο εφαρμόζουμε την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου στο θέμα μας. Αξίζει να επισημάνουμε ότι αρκετές φορές στην ανάλυση περιεχομένου υπάρχει και τρίτο στάδιο που είναι η επεξεργασία και η ερμηνεία αποτελεσμάτων. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης υποβάλλονται σε στατιστική επεξεργασία που επιτρέπει την παρουσίασή τους υπό τη μορφή πινάκων, σχημάτων και διαγραμμάτων. Η στατιστική επεξεργασία είναι απαραίτητη κατά κύριο λόγο στην ποσοτική ανάλυση περιεχομένου. Στην ποιοτική ανάλυση που εφαρμόζουμε στο θέμα μας κρίναμε ότι τέτοιοι πίνακες δεν είναι απαραίτητοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ «ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ»

Μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο που μελετούμε, θεωρούμε τους Μτί ως τη θρησκευτική μειονότητα, την πολιτική εξουσία και την επικρατούσα θρησκεία - επίσημη Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία της Ελλάδος - ως την εξουσία και τον ελληνικό πληθυσμό ως το στόχο κοινωνικής επιρροής. Σε αυτό το κεφάλαιο της εργασίας μας ορίζουμε συνοπτικά τις παραπάνω κοινωνικές οντότητες. Αυτό θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν κατά την αλληλεπίδρασή τους (βλ. αναλυτικά τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας).

3.1 Η πολιτική εξουσία

Η πολιτική εξουσία ορίζεται με βάση τις σχέσεις της με όλες τις θρησκείες και τα δόγματα, έτσι όπως αυτές καθορίζονται από το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα είναι η ύπατη πολιτειακή πράξη με την οποία εκδηλώνεται η κρατική εξουσία ως συντακτική εξουσία¹. Το ενδιαφέρον μας, λοιπόν, επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο το κράτος προστατεύει τη θρησκευτική ελευθερία των θρησκευτικών μειονοτήτων (και επομένως και των Μτί) καθώς και στις συνέπειες που τυχόν έχει για τη θρησκευτική ελευθερία, η σχέση του με την επικρατούσα θρησκεία. Η περίοδος που εξετάζουμε τις παραπάνω σχέσεις στο παρόν κεφάλαιο - έτσι όπως αυτές ρυθμίζονται από τα ελληνικά Συντάγματα - καλύπτει το χρονικό διάστημα 1927-1975. Η επιλογή αυτής της περιόδου δεν είναι τυχαία, καθώς τότε οι Μτί παρουσιάζουν αυξημένη δραστηριότητα ενώ παράλληλα η στάση της πολιτικής εξουσίας απέναντί τους

¹ Βλ. Βενιζέλου, Ευ. (2000), *Σχέσεις κράτους και Εκκλησίας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, σ.77.

διαφοροποιείται σύμφωνα με τις Συνταγματικές διατάξεις που θεμελιώνουν τη θρησκευτική ελευθερία.

Προτού προχωρήσουμε στην εξέταση της εν λόγω περιόδου θα προσδιορίσουμε συνοπτικά την έννοια της θρησκευτικής ελευθερίας. Η θρησκευτική ελευθερία είναι η ρίζα των ατομικών ελευθεριών.

Πολύ πριν από την αναγνώριση της απαραβίαστης ιδιωτικής σφαίρας του ατόμου και γενικά την επικράτηση του φιλελεύθερου ατομοκεντρισμού (αργότερα ανθρωποκεντρισμού) η γενική αποδοχή της υπεροχής του θείου έναντι του ανθρωπίνου δικαίου και των αντιστοίχων περιορισμών της απεριόριστης ηγεμονικής κυριαρχίας είχε δημιουργήσει το θεμέλιο για την αντίταξη ατομικών θρησκευτικών υποχρεώσεων στην κρατική επιταγή.

Ιστορικά, οι εννοιολογικές προϋποθέσεις της θρησκευτικής ελευθερίας άρχισαν να δημιουργούνται το 16^ο αιώνα με τη θρησκευτική μεταρρύθμιση ως αντίδραση στο δικαίωμα του ηγεμόνα να ορίζει τη θρησκεία των υπηκόων του (*cuius regio eius religio*)². Για πρώτη φορά στους νεότερους χρόνους απαντώνται στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα ορισμένα βασικά νομικά κείμενα προστατευτικά ατομικών ελευθεριών. Η θρησκευτική ελευθερία όμως, ως θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα κατοχυρώθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ (άρθρο 16 του Bill of Rights της πολιτείας Virginia του 1776) και κατόπιν στη Γαλλική Επανάσταση και στις αντίστοιχες Διακηρύξεις και χάρτες των θεμελιωδών ελευθεριών και αναπαλλοτρίωτων φυσικών δικαιωμάτων (άρθρο 10 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του Πολίτη του 1789). Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι η θρησκευτική ελευθερία αποτελεί το αλάνθαστο σήμα μιας ελεύθερης κοινωνίας και εγγυάται στους πολίτες

² Βλ. Δαγτόγλου, Π.Δ. (1991), *Συνταγματικό δίκαιο – Ατομικά δικαιώματα*, τομ. Α', Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 345-346.

την ελευθερία τους να διαμορφώνουν και να εκδηλώνουν τη θρησκευτική τους συνείδηση.

Ως έννοια είναι πολύ ευρύτερη από την ανεξιθρησκία. Η ανεξιθρησκία είναι η ανοχή, η αδιαφορία της Πολιτείας για τις θρησκείες που πρεσβεύουν οι πολίτες, η οποία τους δημιουργεί απλώς την πραγματική δυνατότητα λατρείας του Θεού σύμφωνα με τις υπαγορεύσεις της συνειδήσεώς τους³.

Οι ιδέες και οι σκέψεις του Διαφωτισμού, περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ελευθερίας λόγου, έκφρασης και θρησκευτικής ελευθερίας επηρέασαν και τους Έλληνες διανοούμενους της εποχής εκείνης που ζούσαν εκτός της υπόδουλης από τους Τούρκους Ελλάδας και έρχονταν σε επαφή με την ευρωπαϊκή σκέψη. Μέσω αυτών οι ιδέες του Διαφωτισμού μεταλαμπαδεύτηκαν και στο Ελληνικό χώρο. Τα δύο πρώτα επαναστατικά Συντάγματα- της Επιδαύρου του 1822 και του Άστρους του 1823 - αναγνώρισαν την Ανατολική Ορθόδοξη του Χριστού Εκκλησία ως «επικρατούσα θρησκεία» του τόπου, ότι η Διοίκηση της Ελλάδος «ανέχεται πάσαν άλλη θρησκεία και ότι «αι τελεταί και ιεροπραγίαι εκάστης αυτών εκτελούνται ακωλύτως». Τα τρίτο επαναστατικό Σύνταγμα - Τροιζήνος του 1827 - στο πρώτο άρθρο του αναφέρει ότι «καθείς εις την Ελλάδα επαγγέλλεται τη θρησκεία του ελευθέρως και δια την λατρείαν αυτής έχει ίσην υπεράσπισιν. Η δε της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας είναι θρησκεία της επικράτειας»⁴. Μέσα από τη σύντομη αυτή επισκόπηση των τριών πρώτων επαναστατικών Συνταγμάτων, βλέπουμε ότι τα δύο πρώτα κατοχυρώνουν την ανεξιθρησκία, ενώ το τρίτο εισάγει για πρώτη φορά την έννοια της θρησκευτικής ελευθερίας.

³ Βλ. Τρωιάνου, Σ. (1982), *Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 51.

⁴ Βλ. Παπαρίζου, Α. (1995), «Διαφωτισμός, θρησκεία και παράδοση στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία», στο *Η Ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, επιμ. Δεμερτζής, Ν., Οδυσσέας, σ. 83-93.

Μέσα από αυτή τη σύντομη ιστορική αναδρομή παρουσιάσαμε τον τρόπο που εμφυτεύτηκαν και έγιναν αντιληπτές στον Ελληνικό χώρο οι έννοιες της ανεξιθρησκίας και της θρησκευτικής ελευθερίας. Στα Συνταγματικά κείμενα της περιόδου που μας ενδιαφέρει (1927-1975), η έννοια της θρησκευτικής ελευθερίας κατοχυρώνεται. Παράλληλα όμως εισάγονται κάποια συνταγματικά προνόμια που ευνοούν την επικρατούσα θρησκεία.

Το Σύνταγμα του 1927 προχωρεί στην κατοχύρωση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης ως απαραβίαστης και της ελευθερίας λατρείας κάθε γνωστής θρησκείας, υπό την προστασία των νόμων. Ακόμα απαγορεύει προς κάθε κατεύθυνση τον προσηλυτισμό, έτσι ώστε υπό την έννοια αυτή να μπορεί να θεωρηθεί ότι κατοχυρώνεται και η θρησκευτική ισότητα⁵.

Το Σύνταγμα του 1952 παλινδρομεί προς την ανισότητα αφού απαγορεύει τον προσηλυτισμό και κάθε άλλη επέμβαση μόνο εφόσον στρέφονται εναντίον της επικρατούσας θρησκείας (άρθρο 1). Ακόμα η επιρροή της Εκκλησίας στη δημόσια εκπαίδευση είναι θεσμικά κατοχυρωμένη. Πιο συγκεκριμένα ορίζεται ότι το μάθημα των θρησκευτικών έχει ως στόχο τη διάπλαση της θρησκευτικής συνείδησης των νέων σύμφωνα με τις αρχές του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού (άρθρο 16). Εκτός των παραπάνω, δύο ακόμα προνόμια που αναγνωρίζονται στο Σύνταγμα του 1952 υπέρ της επικρατούσας θρησκείας είναι η υποχρέωση του διαδόχου του θρόνου, του αντιβασιλέα και του επιτρόπου του διαδόχου να πρεσβεύουν το ορθόδοξο δόγμα (με παράλληλη δέσμευση του ανώτατου άρχοντα, όταν ορκιζόταν ενώπιον της Ιεράς Συνόδου ότι θα προστατεύει την «επικρατούσα θρησκεία των Ελλήνων» (άρθρα 47,51,52) και η δυνατότητα κατάσχεσης των εφημερίδων και άλλων εντύπων λόγω

⁵ Βλ. Καρακώστα, Β. (1997), «Τα συνταγματικά θεμέλια της θρησκευτικής ελευθερίας και η δυνατότητα αναθεώρησης των σχετικών διατάξεων», στο *Η θρησκευτική ελευθερία*, επιμ. Μπέης, Κ., EUNOMIAverlag, σ. 85-87.

της προσβολής της χριστιανικής θρησκείας (ενώ κάτι αντίστοιχο δεν προβλεπόταν για τις υπόλοιπες θρησκείες / άρθρο 14). Κατά τα άλλα το Σύνταγμα του 1952, κατοχυρώνει την ελευθερία της λατρείας , ως ακώλυτης, υπό την προστασία των νόμων (άρθρο 2 σε συνδυασμό με το άρθρο 1) και την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης ως απαραβίαστης.

Τα δικτατορικά συνταγματικά κείμενα (1968 και 1973) κινούνται σε γενικές γραμμές στο πλαίσιο του Συντάγματος του 1952. Τα βασικά προνόμια που κατοχυρώνουν υπέρ της επικρατούσας θρησκείας και βέβαια εις βάρος των θρησκευτικών μειονοτήτων είναι ακριβώς τα ίδια με αυτά του συντάγματος του 1952.

Το Σύνταγμα του 1975 που ισχύει σήμερα - με την αναθεωρημένη του μορφή της 6^{ης} Απριλίου του 2001 – είναι πολύ πιο προοδευτικό από τα προηγούμενα συνταγματικά κείμενα. Το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας καθιερώνεται στο άρθρο 13 και θεμελιώνει την αξίωση απέναντι στην κρατική εξουσία να μην παρεμβαίνει παρεμποδίζοντας ή επιβάλλοντας είτε τη διαμόρφωση είτε την εκδήλωση σχετικών με τη θρησκεία θετικών ή αρνητικών πεποιθήσεων. Η θρησκευτική ελευθερία αναλύεται στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και την ελευθερία της λατρείας⁶. Το δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης περιλαμβάνει: α) το δικαίωμα να πρεσβεύει κανείς οποιαδήποτε θρησκεία και να τη μεταβάλλει οποτεδήποτε, β) το δικαίωμα να διακηρύσσει κανείς τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις γραπτώς ή προφορικώς ή αντίθετα να μην τις αποκαλύπτει, γ) το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι για θρησκευτικούς σκοπούς, δ) το δικαίωμα της θρησκευτικής ισότητας, ε) το δικαίωμα της θρησκευτικής εκπαίδευσης και στ) το δικαίωμα καθενός να αποκρούει κάθε ενέργεια που αντιτίθεται στις θρησκευτικές του

⁶ Βλ. Μάνεση,Α. (1979), *Ατομικές ελευθερίες Α*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, σ. 250-255.

πεποιθήσεις⁷. Η ελευθερία της λατρείας - δεύτερη συνιστώσα της θρησκευτικής ελευθερίας - εξαρτάται από δύο προϋπόθεσης: α) να είναι γνωστό το συγκεκριμένο θρήσκευμα και β) η άσκηση της λατρείας του να μην προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη.

Εκτός από τις παραπάνω συνταγματικές διατάξεις, ισχύει και το θεσμικό πλαίσιο που απορρέει από τις διεθνείς συμβάσεις με τις οποίες δεσμεύεται η χώρα μας. Οι σημαντικότερες από τις διεθνείς ευρωπαϊκές συμβάσεις - σύμφωνα με το άρθρο 28 του Συντάγματος υπερισχύουν της κοινής νομοθεσίας - που προστατεύουν τη θρησκευτική ελευθερία είναι: α) η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948 (άρθρο 18), β) η Διεθνής Συνθήκη για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966 (άρθρο 18), γ) η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) του 1950 (άρθρα 9,14), και το Πρώτο Πρωτόκολλο της εν λόγω Σύμβασης (άρθρο 2), ε) η τελική Πράξη του Ελσίνκι (1975) και στ) το τελικό κείμενο της επαναληπτικής Συνάντησης της Βιέννης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (1989)⁸.

Από όσα αναπτύξαμε μέχρι εδώ, διαπιστώνουμε ότι το άρθρο 13 του Συντάγματος (1975) ρυθμίζει τις σχέσεις πολιτικής εξουσίας με τις θρησκευτικές κοινότητες στη χώρα μας. Με τις διατάξεις του άρθρου 13 θεσπίζονται οι εγγυήσεις προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας, της ρίζας των ατομικών ελευθεριών. Πολλοί νομικοί ισχυρίζονται ότι η προστασία αυτή της θρησκευτικής ελευθερίας είναι σχετική. Στηρίζουν την άποψή τους στο άρθρο 3 του Συντάγματος (1975) που ορίζει ότι «επικρατούσα θρησκεία εν Ελλάδι είναι η της Ανατολικής Ορθοδόξου του

⁷ Βλ. Τρωιάνου, Σ. (2000), «Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και επικρατούσα θρησκεία», στο *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία*, επιμ. Παπαστάθης, Χ., Σάκκουλας, σ.7-20.

⁸ Βλ. Κουκούλη, Θ. (2002), «Η έννομη προστασία των θρησκευτικών πεποιθήσεων στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Διεθνών Οργανισμών», *Ευρωπαϊκή Έκφραση*, τευχ. 47, σ. 28-29.

Χριστού Εκκλησίας...» και θεωρούν - ερμηνεύοντας κατά γράμμα τον όρο επικρατούσα - ότι ο συνταγματικός νομοθέτης τοποθέτησε την επικρατούσα θρησκεία σε θέση εξουσίας έναντι των λοιπών θρησκειών⁹. Άλλοι πάλι ισχυρίζονται ότι το άρθρο 3 έχει διαπιστωτική σημασία, πράγμα που δηλώνει ότι η θρησκεία αυτή - Ορθόδοξη χριστιανική - ακολουθείται από τη συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού¹⁰.

Οι απόψεις λοιπόν, σχετικά με το αν και κατά πόσο οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας, όπως θεμελιώνονται με το άρθρο 3 επεμβαίνουν στη θρησκευτική ελευθερία των θρησκευτικών κοινοτήτων και την περιορίζουν, ποικίλουν. Λίγο ως πολύ κοινά αποδεκτή είναι η άποψη ότι με το Σύνταγμα του 1975 οι σχέσεις Πολιτικής εξουσίας - Εκκλησίας χαλαρώνουν (σε σχέση με τα προηγούμενα Συντάγματα). Αυτό φαίνεται: α) από το γεγονός ότι οι περί σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας διατάξεις μεταφέρθηκαν από το πρώτο στο τρίτο άρθρο του Συντάγματος για πρώτη φορά, ενώ οι σχετικές με τη θρησκευτική ελευθερία εντάχθηκαν στο κεφάλαιο περί ατομικών δικαιωμάτων, β) η συνταγματική διάταξη που όριζε ο ανώτατος άρχοντας να πρεσβεύει την επικρατούσα θρησκεία απαλείφθηκε, γ) ο προσηλυτισμός απαγορεύεται όχι μόνο σε βάρος της επικρατούσας θρησκείας αλλά και σε βάρος των άλλων θρησκειών, δ) επεκτάθηκε η δυνατότητα κατάσχεσης των εντύπων και στις περιπτώσεις προσβολής των υπολοίπων δογμάτων και οι σκοποί της παιδείας δε χρωματίζονται χριστιανικά (άρθρο 16, παρ. 20).

Από την άλλη μεριά, παρά τις παραπάνω μεταβολές, ο θρησκευτικός αποχρωματισμός του Συντάγματος δεν ολοκληρώθηκε.

⁹ Βλ. Δημούλη, Δ. (1999), «Η θρησκευτική ελευθερία ως κανόνας διαφοροποίησης και έννοια αποκλεισμού», στο *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, επιμ. Χριστόπουλος, Δ., Κριτική, σ. 125-132.

¹⁰ Βλ. Σταθόπουλου, Μ. (1993), *Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, σ. 34.

Ο συνταγματικός νομοθέτης εξακολουθεί να επικαλείται στην προμετωπίδα του Συντάγματος την Αγία Τριάδα και διατηρεί το θρησκευτικό περιεχόμενο του όρκου του προέδρου της Δημοκρατίας και των βουλευτών (οι οποίοι όταν είναι ετερόδοξοι ορκίζονται με τον τύπο του όρκου της θρησκείας τους). Ακόμα στις διατάξεις του άρθρου 3 παρέμειναν λέξεις και εκφράσεις που παραπέμπουν στην υποτιθέμενη ενιαία θρησκευτική ταυτότητα του ελληνικού λαού. Παράλληλα παρέμειναν σε ισχύ διατάξεις που παραδοσιακά συνδέονται με την ειδική μεταχείριση της Εκκλησίας. Οι οργανωτικές της μορφές αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου (ΝΠΔΔ), οι μητροπολίτες μετέχουν στη διαδικασία χορήγησης άδειας ανέγερσης και λειτουργίας ναών των μειονοτικών δογμάτων (νόμοι 1363/1938, 1672/1939) και το μάθημα των θρησκευτικών απηχεί τις απόψεις της (νόμος 1566/1985). Παράλληλα η Εκκλησία χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό και απολαμβάνει φορολογικές απαλλαγές¹¹.

Όλα τα παραπάνω «προνόμια» της Εκκλησίας σε σχέση με τις υπόλοιπες θρησκευτικές κοινότητες, έχουν και το «τίμημα» τους. Στα άρθρα 3, παρ. 1 και 72, παρ. 1 ο συνταγματικός νομοθέτης ρητά καθιερώνει την κρατική ανάμειξη στη ρύθμιση των θεμάτων της Εκκλησιαστικής διοικήσεως με τον καταστατικό χάρτη που είναι νόμος του κράτους και ψηφίζεται από την ολομέλεια της Βουλής.

Επομένως, από όσα έχουμε εκθέσει μέχρι στιγμής, οδηγούμαστε σε δύο σημαντικές διαπιστώσεις. Η πρώτη είναι ότι το Σύνταγμα του 1975 είναι αρκετά πιο φιλελεύθερο και εξασφαλίζει το αγαθό της θρησκευτικής ελευθερίας σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα προγενέστερα συνταγματικά κείμενα. Η δεύτερη είναι ότι και στο Σύνταγμα του 1975 φαίνεται ότι η συνύπαρξη θρησκευτικής ελευθερίας και

¹¹ Βλ. Δημητρόπουλου, Π. (2001), *Κράτος και Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση*, Κριτική, Αθήνα, σ.73-75, 119-130.

επικρατούσας θρησκείας είναι δύσκολη. Η αναγνώριση της επικρατούσας θρησκείας δημιουργεί ένα ευνοϊκό καθεστώς για αυτήν (άποψη συνταγματολόγου από τον οποίο πήραμε συνέντευξη, η οποία παρατίθεται στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας), πράγμα που κατ'ανάγκη δε σημαίνει την άρση της θρησκευτικής ελευθερίας. Τα προβλήματα αρχίζουν να δημιουργούνται λόγω της ύπαρξης κάποιων νόμων, οι οποίοι εξειδικεύουν συνταγματικές διατάξεις και του τρόπου που ερμηνεύονται και εφαρμόζονται καθώς αυτός οδηγεί σε διακρίσεις εις βάρος των θρησκευτικών μειονοτήτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων νόμων, είναι οι νόμοι περί προσηλυτισμού, περί ανεγέρσεως ναών, ευκτηρίων οίκων κ.α. που κατά το παρελθόν έγιναν η αιτία να καταδικαστεί η χώρα μας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΑΔ). Για αυτό η προώθηση μέτρων για την ολοκλήρωση της θρησκευτικής ισότητας και η κατάργηση των διατάξεων που δημιουργούν προβλήματα θα βοηθούσε στην εμπέδωση κλίματος εμπιστοσύνης στις σχέσεις κράτους – θρησκευτικών κοινοτήτων.

3.2 Η επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος

Σε αυτό το μέρος της εργασίας μας, προσδιορίζουμε συνοπτικά την Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία της Ελλάδος (επικρατούσα θρησκεία). Η τελευταία ορίζεται τόσο μέσα από τις βασικές δογματικές πεποιθήσεις της όσο και από την τοποθέτησή της έναντι των ΜΤΙ¹².

Ι) Αυτοπροσδιορισμός της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας

Σύμφωνα με την ορθόδοξη δογματική διδασκαλία, Εκκλησία ονομάζεται το ιερό καθίδρυμα που συστήθηκε από τον ενανθρωπήσαντα Λόγο του Θεού για τη σωτηρία και τον αγιασμό των ανθρώπων και φέρει το θείο κύρος και την αυθεντία Του. Αποτελείται από ανθρώπους με μια πίστη, κοινωνούς των ιδίων μυστηρίων,

¹² Βλ. Κεφ. Δεύτερο παρούσας εργασίας περί ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

διακρινόμενους σε λαό και κλήρο, ο οποίος ανάγει - με αδιάκοπη διαδοχή - την αρχή του στους Αποστόλους και μέσω των τελευταίων στον Κύριο¹³.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει ακράδαντη πεποίθηση ότι δεν είναι μία Ομολογία, μία εκ των πολλών Ομολογιών. Για τους πιστούς της η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι η καθ'εαυτό Εκκλησία. Μόνο μέσα σε αυτή υπάρχει το πλήρωμα της αληθείας και η πραγματική σωτηρία, ενώ εκτός αυτής η πλάνη και το ψεύδος. Βέβαια αυτή η θέση δε σημαίνει ταυτόχρονα τη διακοπή των σχέσεων με τους ετερόδοξους και τους ετερόθρησκους. Οι προσπάθειες προσέγγισης και διαλόγου Ορθόδοξων με εκπροσώπους άλλων δογμάτων, θρησκειών και ομολογιών για την αντιμετώπιση κρίσιμων προβλημάτων της Ευρώπης, όπως η μετανάστευση, τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα, τα ναρκωτικά κτλ. συνεχίζονται και στις μέρες μας¹⁴.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία προσδιορίζει την ταυτότητά της και διαφοροποιείται σε σχέση με τις λοιπές Ομολογίες μέσω της δογματικής διδασκαλίας. Τα Ορθόδοξα δόγματα είναι οι αλήθειες οι οποίες διδάσκονται από την Αγία Γραφή, την Ιερά Παράδοση, καθορίστηκαν και διατυπώθηκαν από τις επτά Οικουμενικές Συνόδους. Αυτές οι αλήθειες της πίστεως διδάσκονται από την Εκκλησία ως σήμερα και βιώνονται από τους πιστούς¹⁵.

Στη συνέχεια, αναφερόμαστε συνοπτικά σε μερικές μόνο από τις δογματικές πεποιθήσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η παρουσίασή τους γίνεται σύμφωνα με τις αρχές της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου (αναλυτική περιγραφή της μεθόδου στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας μας).

¹³ Βλ. Τρωιάνου, Σ. (1982), ο.π., σ.10.

¹⁴ Βλ. Τζούμα, Σ. (28-04-2002), «Τέσσερα χρόνια Χριστόδουλος», Εφημ. *Το Βήμα*, σ. 22.

¹⁵ Βλ. Ξεξάκη, Ν. (1993), *Προλεγόμενα εις την Ορθόδοξον Δογματικήν*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, σ.170.

A) Το Θεολογικό δόγμα (Τριαδικό δόγμα)

Η Ορθόδοξη Εκκλησία πιστεύει σε ένα Θεό που είναι τέλειος. Η θεία ουσία είναι απλή και όχι σύνθετη. Για αυτό και όταν η πίστη εκφράζεται σε Πατέρα, Υιόν και Άγιο Πνεύμα, δε σημαίνει ότι υπάρχουν τρεις Θεοί αλλά Ένας.

Ο Πατέρας είναι η μοναδική αιτία και πηγή, από την οποία πηγάζει η θεία ύπαρξη του Υιού διά της προαιωνίου εκπορεύσεως. Τα τρία πρόσωπα της μίας Θεότητας αλληλοϋπάρχουν, πράγμα που δε σημαίνει ότι συγχέονται («Εγώ εν τω Πατρί και ο Πατήρ εν εμοί», Ιω. Ιδ'10-11).

Ο Υιός και Λόγος του Θεού είναι πραγματικός Υιός, όχι κτίσμα. Προήλθε από τη φύση του Πατέρα και όχι έξω από αυτή. Για αυτό και είναι «ομοούσιος προς τον Πατέρα». Επομένως ο Ιησούς Χριστός είναι τέλειος Θεός (Ιω. Α'1, Ματθ. Ιστ' 16), το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, ο Υιός και Λόγος του Θεού που έχει την ίδια φύση (ουσία) με τον Πατέρα και υπάρχει «αϊδίως» δίπλα Του (ενν. στον Πατέρα). Από τη στιγμή, λοιπόν, που ο Υιός είναι Θεός, όταν έγινε άνθρωπος μπόρεσε να αποτελέσει τη νέα απαρχή, τη νέα οδό για τη σωτηρία του ανθρώπου.

Το Άγιο Πνεύμα, το τρίτο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας είναι κατά πάντα τέλειος Θεός (Πραξ. ε',3-4). Το Άγιο Πνεύμα κατευθύνει την Εκκλησία στο σωτήριο έργο και την οδηγεί στην αλήθεια (Ιω. Ιστ',13). Για αυτό εξυμνείται και ονομάζεται από την Εκκλησία «φως και ζωή και ζώσα πηγή νοερά. Πνεύμα σοφία, Πνεύμα συνέσεως...»

Το τριαδικό δόγμα που περιγράψαμε παραπάνω, αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη δόγματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

B) Η αντίληψη για τον άνθρωπο

Η Αγία Γραφή διδάσκει πως ο άνθρωπος δεν είναι απλό βιολογικό όν, αλλά πρόσωπο. Έχει συναίσθηση της υπάρξεώς του, διαθέτει βούληση, κρίση. Με την

παύση της βιολογικής ζωής δεν εκμηδενίζεται, γιατί έχει και πνευματικό στοιχείο, ψυχή ή πνεύμα, το οποίο δεν πεθαίνει με το βιολογικό θάνατο του σώματος (Ματθ. Κζ', 50, Πραξ. Ζ', 59).

Η λέξη «ψυχή» στην Αγία Γραφή έχει ποικίλες ερμηνείες. Μπορεί να σημαίνει ζωντανή ύπαρξη (Γεν. α', 30) ή ανθρώπινη ύπαρξη (Πετρ. Γ', 20) ή και το φρόνημα του ανθρώπου (Πραξ. Δ', 32). Όμως η λέξη ψυχή σημαίνει και το άυλο στοιχείο στον άνθρωπο και αντιπαραβάλλεται με τη βιολογική ύπαρξη.

Όταν γίνεται λόγος για θάνατο της ψυχής, αυτό δεν σημαίνει τον αφανισμό της. Υπάρχουν δυο ειδών θάνατοι της ψυχής. Ο πρώτος είναι φυσικά ο βιολογικός και δηλώνει το χωρισμό της ψυχής από το σώμα (Λουκά η', 55). Ο δεύτερος θάνατος για τον οποίο κάνει λόγο η Αγία Γραφή είναι ο χωρισμός του ανθρώπου από το Θεό, ο πνευματικός θάνατος (Λουκά ιε', 24).

Επομένως, σύμφωνα με την Ορθόδοξη θεολογία, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η ψυχή μετά το θάνατο δεν αφανίζεται, αλλά συνεχίζει να υπάρχει.

Γ) Το δόγμα περί εσχάτων

Η Εσχατολογία κάνει λόγο για την ένδοξη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου και για τα γεγονότα που συνδέονται με αυτή. Σε χρόνο τον οποίο γνωρίζει μόνο ο Θεός (Ματθ. Κ', 36) θα έρθει για δεύτερη φορά στον κόσμο ο θεάνθρωπος Ιησούς Χριστός. Η δεύτερη αυτή έλευσή Του θα συνοδεύεται από δόξα και δύναμη. Συγχρόνως με τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου θα γίνει η κοινή Ανάσταση των νεκρών (Α' Θεσ. Δ', 16). Αμέσως μετά θα ακολουθήσει η γενική κρίση όλων των ανθρώπων από τον Ιησού Χριστό. Η κρίση τους θα γίνει με βάση τη σχέση τους με το Χριστό, τη στάση τους έναντι των συνανθρώπων τους και τις πράξεις τους. Αυτοί που έζησαν, σύμφωνα με το θέλημα του Χριστού θα κερδίσουν την αιώνια ζωή, ενώ όσοι έζησαν αντίθετα με το θέλημα του Θεανθρώπου, θα καταδικαστούν σε αιώνια

κόλαση (Ματθ. κε', 46). Ο κόσμος που ζούμε τώρα, θα ανακαινισθεί, θα αφθαρτοποιηθεί, ώστε να εγκαθιδρυθεί η μέλλουσα αιώνια Βασιλεία του Θεού, που θα κληρονομήσουν οι δίκαιοι.

II) Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας έναντι των ΜτΙ

Η παρουσίαση της στάσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο θέμα των ΜτΙ, στηρίζεται σε συνέντευξη που μας παραχώρησε ο Ιερέας - Γραμματέας της Συνοδικής Επιτροπής επί των αιρέσεων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδας¹⁶.

Οι ΜτΙ κατατάσσονται στις ομάδες που θεωρούνται ασυμβίβαστες με την ορθόδοξη πίστη και πιο συγκεκριμένα στις παραχριστιανικές ομάδες. Η Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρεί ότι η συγκεκριμένη ομάδα ούτε καν ως χριστιανική αίρεση μπορεί να χαρακτηριστεί, αφού ως προς το δόγμα δεν έχει καμιά σχέση με το χριστιανισμό. Περισσότερο μπορεί να θεωρηθεί ως Μετοχική Εταιρία, δηλαδή εμπορική και οικονομική επιχείρηση, με έδρα το Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης και αποκλειστικό της στόχο να δημιουργεί ανθρώπους - πειθήνια όργανα - που διακινούν τα προϊόντα της και αποφέρουν χρηματικά οφέλη στα ταμεία της.

Η δράση των ΜτΙ στη χώρα μας, θεωρείται αρκετά επικίνδυνη από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο λόγος δεν είναι μόνο ότι νοθεύουν την Ορθόδοξη διδασκαλία - προβαίνοντας σε αλλοιώσεις εδαφίων, αποκοπές, αποκρύψεις χωρίων της Αγίας Γραφής, ή ακόμα και κηρύττοντας παρερμηνευμένα το λόγο του Θεού - αλλά και ότι δημιουργούν πολλά οικογενειακά προβλήματα εξαιτίας της δραστηριότητάς τους.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία, θεωρεί ότι αυτές οι πρακτικές των ΜτΙ καταδικάζονται σε ορισμένες Ευρωπαϊκές χώρες, όπως στη Γαλλία και τη Γερμανία - σε αυτές τις δύο

¹⁶ Βλ. Πλήρες κείμενο της εν λόγω συνέντευξης υπάρχει στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

χώρες δεν τους θεωρούν καν θρησκευτική οργάνωση - ενώ και προσφυγή των ιδίων των ΜτΙ στο ΕΔΑΔ με το αιτιολογικό της παραβίασης της θρησκευτικής ελευθερίας από τη Γαλλική Κυβέρνηση, απορρίφθηκε¹⁷. Αντίθετα στη χώρα μας αναγνωρίζονται ως γνωστή θρησκεία και απολαμβάνουν ορισμένα προνόμια που προκύπτουν από την αναγνώρισή τους αυτή.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν έχει έρθει ούτε κατά το παρελθόν, αλλά ούτε και σήμερα σε διάλογο με τους ΜτΙ. Κύριο καθήκον της είναι να προφυλάσσει το ορθόδοξο ποίμνιό της από την πολιτιστική δραστηριότητα των ΜτΙ, με βιβλία, συγγράμματα, φυλλάδια και ομιλίες ώστε να μην πέφτει στην πλάνη και το ψεύδος των Χίλιαστών¹⁸.

3.3 Η ταυτότητα των ΜτΙ

Στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου προσδιορίσαμε τους ΜτΙ ως θρησκευτική μειονότητα. Αυτό σημαίνει ότι είναι μια ομάδα ατόμων αριθμητικά κατώτερη από το υπόλοιπο του ελληνικού πληθυσμού, που βρίσκεται σε μη προέχουσα θέση και της οποίας τα μέλη (πολίτες του ελληνικού κράτους) έχουν χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και εκφράζουν ένα αίσθημα αλληλεγγύης για τη διαφύλαξη της θρησκείας τους¹⁹. Τα σημαντικότερα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα (ιστορία, προέλευση, δογματική διδασκαλία κ.α) που διαφοροποιούν τους ΜτΙ από άλλες ομάδες παρόμοιας φύσης και συνιστούν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους, εξετάζονται σε αυτή την υποενότητα²⁰.

¹⁷ Βλ. Αναλυτική απόφαση του ΕΔΑΔ με την οποία απορρίπτεται η προσφυγή των ΜτΙ Γαλλίας που είναι διαθέσιμη στο διαδικτυακό τόπο της Εκκλησίας της Ελλάδας: www.ecclesia.gr.

¹⁸ Πρέπει να επισημάνουμε πως η Εκκλησία της Ελλάδας έχει χρησιμοποιήσει επανειλημμένα τον όρο «Χίλιαστές» για τους ΜτΙ.

¹⁹ Βλ. Καζαλότι, Ε. (30/09/2000), «Το άγνωστο 2,5%», στο ένθετο «Αφιέρωμα-Θρησκευτικές μειονότητες», τευχ. 80, εφημ. *Ελευθεροτυπία*, σ.3

²⁰ Βλ. Ιντζεσίλογλου, Ν. (2000), «Περί της κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων», στο *Εμείς και οι Άλλοι*, επιμ. Κωνσταντοπούλου – Μαράτου – Αλιπραντή – Γερμανού – Οικονόμου, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ.187.

I) Όνομα και προέλευση

Οι ΜτΙ αποτελούν θρησκευτική ομάδα προερχόμενη από το ευρύτερο περιβάλλον του αντιβεντισμού, κατά το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα. Το 1872 ο Charles Russel οργάνωσε στο Πίτσμπουργκ τη Διεθνή Ένωση μελετητών της Βίβλου, ομάδα, η οποία είχε τις ρίζες της στο κλίμα απογοήτευσης που είχε καταλάβει πολλούς αντιβεντιστές μετά τη δεύτερη και τελευταία ανεπιτυχή πρόβλεψη του William Miller για τη συντέλεια του κόσμου και τη Δευτέρα Παρουσία. Ο Russel, επηρεασμένος από τον αντιβεντισμό διατύπωσε μια θεωρία σύμφωνα με την οποία το έτος 1874 επρόκειτο να λάβει χώρα η αόρατη επιστροφή του Χριστού στη γη, επιστροφή που θα αποτελούσε τον προάγγελο της Δευτέρας Παρουσίας που θα ερχόταν το 1914. Η ματαίωση των προσδοκιών του, ανάγκασε τον ίδιο όσο και τους διαδόχους του να προχωρήσουν σε νέες διατυπώσεις περί της χρονολογίας της Δευτέρας Παρουσίας (1918, 1925, 1931) και τελικά - λόγω της διάψευσής τους - να την τοποθετήσουν στο κοντινό προς την εποχή τους μέλλον.

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1880, η αρχική ομάδα του Russel είχε αποκτήσει οργανωμένη μορφή και είχε εξαπλωθεί στην Αγγλία, την Ινδία, την Κίνα κ.α. Το 1879, άρχισε να εκδίδεται το περιοδικό «Σκοπιά», ενώ το 1884 ιδρύθηκε ο παράλληλος οργανισμός Βιβλική και Φυλλαδική Εταιρεία Σκοπιά με έδρα την Πενσυλβάνια και σκοπό της να συντονίζει την εκδοτική και ιεραποστολική δραστηριότητα της θρησκευτικής κίνησης. Πέρα των παραπάνω ο Russel ανέπτυξε εκτεταμένο συγγραφικό έργο. Οι ερμηνευτικές του μελέτες χαρακτηρίζονται για την πρωτοτυπία τους και αποτέλεσαν την επτάτομη σειρά με το γενικό τίτλο Millenian

Dawn στην αρχή και αργότερα Studies in Scriptures (Γραφικές Μελέτες)²¹.

Στις 6 Ιανουαρίου του 1917, τον Charles Russel διαδέχθηκε ο Joseph Rutherford. Η πρώτη σημαντική του ενέργεια ήταν η οργάνωση των γραφείων της Εταιρείας στο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης. Ως νέος σταθμός στην ιστορία της «Σκοπιάς» πρέπει να θεωρηθεί η γενική συνέλευση του 1931 στην πόλη Κολόμπους του Οχάιο, στην οποία ο πρόεδρος, Rutherford, εισηγήθηκε το νέο όνομα - ΜτΙ - για τους μέχρι εκείνη την εποχή γνωστούς ως «Σπουδαστές της Γραφής». Η γενική συνέλευση ενέκρινε το νέο όνομα. ΜτΙ σημαίνει εκείνος που δίνει μαρτυρία σχετικά με απόψεις, πεποιθήσεις για τις οποίες είναι πεπεισμένος²². Το 1949, εγκαινιάστηκε η προσφορά των περιοδικών της Εταιρείας, στις γωνιές των δρόμων και στις πλατείες των πόλεων, κάτι που γίνεται μέχρι σήμερα. Τέλος ο Rutherford έδωσε θεοκρατικό χαρακτήρα στην Οργάνωση. Ενώ, δηλαδή, επί των ημερών του Russel τα διάφορα στελέχη των τοπικών Εκκλησιών εκλέγονταν από τα μέλη της Οργάνωσης, ο Rutherford επέβαλε το διορισμό τους από το Κυβερνών Σώμα (δηλ. την, κατά τους ΜτΙ, ορατή οργάνωση του Θεού σήμερα που παίρνει θεοκρατική καθοδήγία. Το Κυβερνών Σώμα εδρεύει στα κεντρικά γραφεία των ΜτΙ στο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης και επιβλέπει τις παγκόσμιες δραστηριότητες του λαού του Θεού).

Μετά το θάνατο του Rutherford, νέος πρόεδρος εξελέγη ο Nathan Knorr. Η σημαντικότερη προσφορά του ήταν η προετοιμασία και δημοσίευση της μεταφράσεως της Αγίας Γραφής προσαρμοσμένης στις δογματικές θέσεις των ΜτΙ. Το 1960, ολοκληρώθηκε η μετάφραση της Αγίας Γραφής στα Αγγλικά. Η Μετάφραση του Νέου Κόσμου (ΜΝΚ) αποτελεί την επίσημη Αγία Γραφή των ΜτΙ και περιλαμβάνει 39 Βιβλία Παλαιάς Διαθήκης και 27 Καινής Διαθήκης. Ακόμα ο

²¹ Βλ. Βλάχου, Γ. (2000), «Μάρτυρες του Ιεχωβά», στο *Θρησκευολογικό Λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 363-365.

²² Βλ. *Μάρτυρες του Ιεχωβά – Διαγγελίες της Βασιλείας του Θεού* (1993), Watchtower Bible and Tract Society of New York, σ.13.

Κνοππ προώθησε την ανά την Οικουμένη εξάπλωση της Οργάνωσης. Έτσι ενώ κατά την ανάληψη της προεδρίας του οι ΜτΙ είχαν Εκκλησίες σε 54 χώρες, το 1971 οι χώρες αυτές ανέρχονταν σε 207. Ο Κνοππ πέθανε στις 8 Ιουνίου 1977.

Το έργο του συνέχισε ο επόμενος πρόεδρος Frenderic Franz. Ο Franz συνέβαλε στην περαιτέρω διάδοση των ιδεών των ΜτΙ και στην ακόμα μεγαλύτερη εξάπλωσή τους. Πέθανε το 1992 και τον διαδέχθηκε ο σημερινός πρόεδρος της Εταιρείας, Milton Henschel.

II) Η ανάδυση των ΜτΙ στην Ελλάδα

Η εμφάνιση των ΜτΙ στην Ελλάδα, συνδέεται με τη δράση των Ελλήνων ομογενών στις ΗΠΑ. Θέλοντας να μεταδώσουν στους συγγενείς τα πιστεύω των Σπουδαστών της Γραφής, με τους οποίους είχαν έρθει σε επαφή, Έλληνες μετανάστες έστελναν φυλλάδια, ταξίδευαν ή επέστρεφαν για να εγκατασταθούν στην Ελλάδα.

Το 1905, ο Charles Russel έστειλε στην Ελλάδα τον Γεώργιο Κόσσυφα, βαπτισμένο Μάρτυρα, μαζί με τους τόμους των «Μελετών της Γραφής». Οι πρώτοι που δέχθηκαν το κήρυγμά του ήταν ο Ιωάννης Μποσδογιάννης, καθηγητής Αγγλικών, που μετέφρασε στα Ελληνικά τους τόμους και ο Μιχάλης Τριανταφυλλόπουλος που ταξίδευσε σε πόλεις και χωριά για να μοιράσει φυλλάδια και να κηρύξει τη νέα πίστη. Ως το 1912, ο αριθμός των Σπουδαστών της Γραφής είχε φθάσει τους δώδεκα. Το 1922, ιδρύθηκε τμήμα της «Βιβλικής και Φυλλαδικής Εταιρείας Σκοπιά» στην Αθήνα. Άρχισαν να στέλνονται ομιλητές και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Καλαμάτα, Κρήτη, Κέρκυρα). Ενώ στην αρχή οι ομιλίες αντιμετωπιζόνταν ως κάτι το καινούργιο που ερχόταν από το εξωτερικό, σιγά - σιγά η Ορθόδοξη Εκκλησία συνειδητοποίησε ότι ήταν αιρετικές απόψεις, ως προς την επικρατούσα πίστη και αντέδρασε. Το 1936 οι ΜτΙ εγκατέστησαν τυπογραφείο και άρχισαν να τυπώνουν το περιοδικό «Χρυσούς Αιών»

που αργότερα ονομάστηκε «Ξύπνα». Τα ενεργά μέλη των ΜτΙ (είναι όσοι αναλάμβαναν το κήρυγμα από πόρτα σε πόρτα για να διαδώσουν τις απόψεις τους) από 212 το 1938, έφθασαν τους 1770 το 1945. Το 1975, ο αριθμός τους ανήλθε στις 17.073 και σήμερα έχουν φθάσει να αριθμούν 28.005 ενεργά μέλη²³.

Ορόσημο για τους ΜτΙ αποτέλεσαν οι αποφάσεις 2105/1975 και 2106/1975 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, οι οποίες έκριναν ότι το δόγμα των ΜτΙ πληροί τις προϋποθέσεις της κατά το Σύνταγμα «γνωστής θρησκείας» και αποτελεί έτσι δόγμα «ανεγνωρισμένο» με την έννοια της διατάξεως του άρθρου 1371 του Αστικού Κώδικα. Με βάση την αναφερόμενη νομική αναγνώριση, έχουν ιδρυθεί τοπικά σωματεία και λειτουργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα ως μη κερδοσκοπικά νομικά πρόσωπα²⁴. Το σωματείο που εκπροσωπεί τους ΜτΙ στην Ελλάδα και την Κεντρική τους Εκκλησία, είναι το «Χριστιανοί ΜτΙ Ελλάδας» - απόφαση 520/1989 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών - με έδρα την Αθήνα (Μαρούσι Αττικής).

Όλα όσα προαναφέραμε δείχνουν τον τρόπο που η συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα εμφανίστηκε και εξελίχθηκε στον Ελληνικό χώρο. Το έντονο μεταναστευτικό ρεύμα των αρχών του 20ου αιώνα, η απήχηση που βρήκαν στις αρχές οι νέες ιδέες, η έντονη δραστηριότητα των Ελλήνων ΜτΙ, οι εκδόσεις – φυλλάδια – βιβλία και η νομική τους αναγνώριση συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας στον Ελληνικό χώρο.

III) Διοικητική Οργάνωση των ΜτΙ στην Ελλάδα

Η κεντρική διοίκηση των ΜτΙ, το Σωματείο δηλαδή που τους εκπροσωπεί στην Ελλάδα είναι το «Χριστιανοί ΜτΙ Ελλάδας» με έδρα το Μαρούσι Αττικής.

²³ Βλ. *Βιβλίο έτους των Μαρτύρων του Ιεχωβά (2002)*, Watchtower Bible and Tract Society of New York, σ.31-33

²⁴ Βλ. Αλεξάκη, Μ. (2001), «Μάρτυρες του Ιεχωβά», *Θεός και θρησκεία (God & Religion)*, τευχ. 14, σ. 156-159.

Εντύπωση προκαλεί στον επισκέπτη, η πολυτέλεια των χώρων, τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών. Όπως μας τόνισε ο νομικός σύμβουλος των ΜΤΙ, στα κεντρικά γραφεία εργάζονται πενήντα άτομα. Οι τελευταίοι ονομάζονται ολοχρόνιοι διάκονοι και οι υπηρεσίες που προσφέρουν είναι εθελοντικές και άμισθες. Άλλη εργασία δεν έχουν, σιτίζονται και κοιμούνται σε εστιατόριο και κοιτώνες αντίστοιχα, που βρίσκονται σε χώρο κοντινό με τα γραφεία. Τους παραχωρείται όμως κάποιο συμβολικό ποσό για τις τρέχουσες ανάγκες τους (πχ σε ψατισμό). Κάθε δραστηριότητα της Κεντρικής Διοίκησης (ανέγερση του κτιρίου στην οδό Κηφισίας, εκδόσεις που αναλαμβάνει και γενικότερα όλες οι οικονομικές δραστηριότητες) στηρίζονται στις εισφορές των πιστών.

Σκοπός του Σωματείου είναι η συμβολή του στη διατήρηση, ενίσχυση και προαγωγή των δεσμών αγάπης, συνεργασίας και ενότητας μεταξύ των ΜΤΙ στην Ελλάδα. Ακόμα, μεριμνά για την οργάνωση, προάσπιση και διασφάλιση της λατρείας και της ακώλυτης άσκησης των καθηκόντων των ΜΤΙ καθώς και όλων των θρησκευτικών δικαιωμάτων που απορρέουν από το Σύνταγμα και τους νόμους. Το Σωματείο εκδίδει, τυπώνει, αγοράζει, εισάγει και διακινεί βιβλία, περιοδικά και άλλες εκδόσεις θρησκευτικής φύσεως. Παράλληλα έχει δικαίωμα να διορίζει θρησκευτικούς λειτουργούς ανά νομό (εγκύκλιος 7643-4/1977 του Υπουργείου Εσωτερικών).

Όργανα του Σωματείου είναι το Διοικητικό Συμβούλιο και η Γενική συνέλευση. Το Διοικητικό Συμβούλιο που απαρτίζεται από πέντε μέλη - τον Πρόεδρο, τον Γενικό Γραμματέα, τους αναπληρωτές αυτών και τέλος τον Ταμεία - διοικεί, εξετάζει, προτείνει και ενεργεί για την επιτυχία των σκοπών του Σωματείου. Πιο αναλυτικά, αποφασίζει τη σύγκλιση των τακτικών και εκτάκτων Γενικών Συνελεύσεων, συζητεί

και παίρνει αποφάσεις σε οποιοδήποτε θέμα που σχετίζεται με τους σκοπούς του Σωματείου αναφορικά στις αγορές και ανταλλαγές των περιουσιακών του στοιχείων. Ακόμα αποφασίζει για κάθε ζήτημα που συνεπάγεται δαπάνη ή ανάληψη νομικής υποχρέωσης του Σωματείου, συγκροτεί Επιτροπές κτλ. Η Γενική Συνέλευση συνέρχεται τακτικά καθ'έτος, εντός του μηνός Μαρτίου, σε ημερομηνίες που ορίζει το Διοικητικό Συμβούλιο ή εκτάκτως με αίτηση του ενός τετάρτου των μελών του Σωματείου ή με πρόσκληση του Διοικητικού Συμβουλίου. Η Γενική Συνέλευση συζητάει τα θέματα της ημερήσιας διάταξης, αποφασίζει για κάθε θέμα που τίθεται σε αυτή και εκλέγει το νέο Διοικητικό Συμβούλιο.

IV) Εκκλησιαστική Οργάνωση των ΜτΙ στην Ελλάδα

Στη χώρα μας, οι ΜτΙ αριθμούν 411 Εκκλησίες (στατιστική Αυγούστου 2000). Τα μέλη κάθε Εκκλησίας, περίπου 80-100 άτομα, προέρχονται από όλα τα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και συναθροίζονται σε Αίθουσες («Αίθουσες της Βασιλείας του Θεού»). Κάθε Εκκλησία διαθέτει τη δική της Αίθουσα, η οποία όμως μπορεί να καλύπτει τις ανάγκες περισσότερων τοπικών Εκκλησιών. Τα μέλη κάθε Εκκλησίας συγκεντρώνονται τρεις φορές την εβδομάδα στην Αίθουσα. Όπως μας ενημέρωσε και ο Πρεσβύτερος της Εκκλησίας της Νότιας Κυψέλης, τις συγκεκριμένες τρεις φορές λαμβάνουν χώρα πέντε συναθροίσεις²⁵. Κατά τη διάρκεια αυτών των συγκεντρώσεων πραγματοποιούνται διαλέξεις, ομιλίες, οι νέοι ΜτΙ εκπαιδεύονται στο κήρυγμα και αρκετές φορές τελούνται και γάμοι. Οι σημαντικότερες από τις συναθροίσεις των ΜτΙ είναι η «Δημόσια Ομιλία» και η «Μελέτη της Σκοπιάς» (πραγματοποιούνται μία φορά την εβδομάδα σε ενιαίο πρόγραμμα δύο ωρών), η «Σχολή Θεοκρατικής Διακονίας» και η «Συνάθροιση Υπηρεσίας» (για τις

²⁵ Βλ. Πλήρες κείμενο συνέντευξης στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

δυο αυτές ισχύει ότι ακριβώς και για τις δυο προηγούμενες) και τέλος η «Μελέτη Βιβλίου της Εκκλησίας» (τα μέλη κάθε Εκκλησίας χωρίζονται σε μικρότερους ομίλους και συγκεντρώνονται σε σπίτια, όπου αναλαμβάνουν τη μελέτη ενός βιβλίου της Αγίας Γραφής, η διάρκεια του προγράμματος είναι μία ώρα).

Κάθε Εκκλησία διαθέτει και ιερείς. Πρεσβύτερος - εναλλακτικά χρησιμοποιείται για τους Πρεσβύτερους και ο όρος Επίσκοπος - και Διακονικός Υπηρέτης αποτελούν τις «θέσεις υπηρεσίες» των ΜτΙ. Οι παραπάνω δεν αποτελούν βαθμούς ιεροσύνης, με την έννοια που συναντώνται στην Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία. Περισσότερο συνδέονται με κάποιες θέσεις που κατέχουν ορισμένα άτομα για την καλύτερη οργάνωση της Εκκλησίας τους (σημειώνουμε ότι αυτές οι θέσεις δεν ισοδυναμούν με επάγγελμα, δηλαδή όσοι τις κατέχουν δεν πληρώνονται). Οι Επίσκοποι ή Πρεσβύτεροι διακρίνονται στον προεδρεύοντα Επίσκοπο που συντονίζει τις δραστηριότητες της Εκκλησίας, στον Γραμματέα της Εκκλησίας, στον Επίσκοπο Υπηρεσίας που οργανώνει το κήρυγμα, στον Επίσκοπο Σχολής, τον υπεύθυνο δηλαδή για τη λειτουργία της Σχολής Θεοκρατικής Διακονίας, στον Επίσκοπο Σκοπιάς, υπεύθυνο του προγράμματος «Μελέτη της Σκοπιάς» και στους περιοδεύοντες Επισκόπους. Οι τελευταίοι διαιρούνται σε Επισκόπους Περιοχής, όπου καθένας έχει υπό την επίβλεψή του είκοσι Εκκλησίες και Επισκόπους Περιφέρειας με κύρια αρμοδιότητα τον έλεγχο των Εκκλησιών που βρίσκονται στην περιφέρειά τους. Το σύνολο των Επισκόπων είναι 2.000 περίπου, εκ των οποίων αυτοί που έχουν κρατική αναγνώριση και μπορούν και τελούν τα μυστήρια της Εκκλησίας τους – γάμοι, βάπτισμα, Δείπνο του Κυρίου - είναι 212²⁶.

²⁶ Βλ. Λεβάντη, Δ. (30/02/2000), «Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά», στο ένθετο «Αφιέρωμα-θρησκευτικές μειονότητες», τευχ. 80, εφημ. Ελευθεροτυπία, σ. 18-19.

Τέλος, οι Διακονικοί Υπηρέτες είναι περισσότεροι από τους Πρεσβύτερους και ασχολούνται με δευτερεύουσες εργασίες στην Εκκλησία τους (καθαριότητα της Αίθουσας κλπ).

Κάθε νέος ΜτΙ που θεωρείται ενεργό μέλος, αναλαμβάνει την από σπίτι σε σπίτι προβολή και διάδοση των ιδεών και των δογμάτων της θρησκείας του. Ονομάζεται Ευαγγελιζόμενος και ανάλογα με το χρόνο που διαθέτει στην κηρυγματική του δραστηριότητα, τοποθετείται στις παρακάτω κατηγορίες: Ειδικός Σκαπανέας, Τακτικός Σκαπανέας, Βοηθητικός Σκαπανέας. Σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην Έκθεση των ΜτΙ για το μήνα Οκτώβρη του 2002, στη χώρα μας οι Ειδικοί Σκαπανείς αφιερώνουν 150 ώρες το μήνα στο κήρυγμα και ανέρχονται σε 178. Στην ίδια Έκθεση, οι Τακτικοί σκαπανείς φθάνουν τα 2.239 άτομα και δαπανούν 70-80 ώρες το μήνα στο κήρυγμα, ενώ οι Βοηθητικοί Σκαπανείς πλησιάζουν τα 680 άτομα και ασχολούνται 50 ώρες το μήνα με την κηρυγματική δραστηριότητα. Όλοι οι υπόλοιποι ΜτΙ - εφόσον είναι ενεργά μέλη - αφιερώνουν ανά βδομάδα στην κηρυγματική δραστηριότητα το λιγότερο 10 ώρες. Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι οι ΜτΙ ανέρχονται στις 50.000 περίπου στη χώρα μας, εκ των οποίων οι 28.000 είναι ενεργά μέλη.

V) Δογματικές πεποιθήσεις των ΜτΙ

Σε αυτή την ενότητα της εργασίας μας αναφερόμαστε συνοπτικά σε μερικές μόνο από τις δογματικές πεποιθήσεις των ΜτΙ. Ο τρόπος παρουσιάσής τους γίνεται σύμφωνα με τις αρχές της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου (Βλ. αναλυτικά δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας). Αξίζει να επισημάνουμε ότι οι δογματικές πεποιθήσεις αποτελούν σημαντικό παράγοντα αυτοπροσδιορισμού κάθε θρησκευτικής ομάδας. Για αυτό το λόγο θεωρήσαμε απαραίτητο εκτός των τριών κατηγοριών (το θεολογικό δόγμα, η αντίληψη για τον άνθρωπο και το δόγμα περί

εσχάτων, που χρησιμοποιήθηκαν και για την Ορθόδοξη Εκκλησία) να προσθέσουμε και μία υποενότητα με τίτλο «Λοιπές δογματικές πεποιθήσεις των ΜτΙ» που περιέχει κάποιες αντιλήψεις με ιδιαίτερη σημασία για τα μέλη της υπό μελέτη θρησκευτικής κοινότητας.

A) Το Θεολογικό δόγμα

«Η Αγία Γραφή είναι ο Λόγος του Θεού και είναι η αλήθεια». Αυτό είναι το βασικό «πιστεύω» των ΜτΙ, ενώ ταυτόχρονα αρνούνται την Ιερά Παράδοση ως μη αξιόπιστη. Η Αγία Γραφή - οι ΜτΙ χρησιμοποιούν τη Μετάφραση του Νέου Κόσμου, όπως προαναφέραμε - αποκαλύπτει, όπως ισχυρίζονται το αληθινό όνομα του Θεού. Αυτό είναι Ιεχωβά. Ο Ιεχωβά είναι ο απaráμιλλος Υπέρτατος Κύριος του σύμπαντος (Δευτερ. Στ', 4). Ο Ιησούς Χριστός ως Λόγος ήταν πνευματικό δημιούργημα και ήρθε στη γη υπακούοντας στο θέλημα του Πατέρα του. Ο Χριστός υποτάσσεται στον Πατέρα του και είναι κατώτερός Του (Α' Προς Κορ., Ιε', 28). Το Άγιο Πνεύμα, κατά τους ΜτΙ δεν είναι πρόσωπο, όπως ο Θεός. Αντίθετα είναι η ενεργός δύναμη του Θεού (Πράξεις, β', 1-4).

B) Η αντίληψη για τον άνθρωπο

Οι ΜτΙ πιστεύουν ότι ο άνθρωπος δεν έχει αθάνατη ψυχή, αλλά είναι ψυχή και αυτή η ψυχή δεν μπορεί παρά να ταυτίζεται με τη βιολογική ύπαρξη.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία τους, η ψυχή είναι ένα πρόσωπο ή ένα ζώον, ή η ζωή που απολαμβάνει ένα πρόσωπο ή ένα ζώο²⁷. Αυτή τους την πεποίθηση, τη στηρίζουν στο βιβλίο «Γένεσις» της Παλαιάς Διαθήκης (α', 24, β', 7). Η ψύχη δεν είναι μια ξεχωριστή ύπαρξη. Μπορεί να πεθάνει και πράγματι συμβαίνει κάτι τέτοιο, όπως πρεσβεύουν οι ΜτΙ, σύμφωνα με το χωρίο του Ιεζεκιήλ, ιη', 4.

²⁷ Βλ. *Ο άνθρωπος σε αναζήτηση του Θεού* (1990), Watchtower Bible and Tract Society of New York, σ.367-370.

Οι ΜτΙ θεωρούν ότι η μόνη ελπίδα για τους νεκρούς είναι η Ανάσταση. Κατά τη διάρκεια τη Χίλιετούς Βασιλείας του Χριστού θα αναστηθούν όλοι οι άνθρωποι - μέσα σε αυτούς και ο «πολύς όχλος» των ΜτΙ - ενώ ένα μικρό ποίμνιο αποτελούμενο από 144.000 πιστούς - Χρισμένους ΜτΙ ήδη ανασταίνονται σε ζωή στον ουρανό για να συμβασιλεύσουν με το Χριστό (Αποκάλυψη ιδ', 1-3).

Γ) Το δόγμα περί εσχάτων

Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των ΜτΙ, όταν ο Ιησούς ήταν στη γή δίδαξε στους ακολούθους του να προσεύχονται για τη Βασιλεία του Θεού. Η Βασιλεία του Θεού είναι μια ειδική Κυβέρνηση που έχει ιδρυθεί στον ουρανό και θα κυβερνάει και τη γη. Ο Θεός υποσχέθηκε ότι ο Ιησούς, θα γινόταν ο Βασιλιάς της Βασιλείας του. Πράγματι το 1914 ο Ιεχωβά έδωσε στον Ιησού την εξουσία που του είχε υποσχεθεί και από τότε ο Χριστός βασιλεύει στον ουρανό (Δανιήλ ζ', 13,14). Μόλις έγινε βασιλιάς, εκδίωξε το Σατανά και τους πονηρούς αγγέλους του από τον ουρανό και τους έριξε στη γη. Για αυτό έχουν χειροτερέψει τόσο πολύ τα πράγματα στη γη από το 1914²⁸.

Όλα όσα συμβαίνουν από εκείνη την εποχή δείχνουν ότι το σύστημα αυτό διανύει τις τελευταίες ημέρες του. Το τέλος του τωρινού παγκόσμιου συστήματος θα γίνει κατά τον «Αρμαγεδδόνα», που σημαίνει «τον πόλεμο της ημέρας εκείνης της μεγάλης του Θεού του παντοκράτορος» (Αποκ. Ιστ',14,16). Σε αυτή τη μάχη το πολιτικό σύστημα του Σατανά και όλοι όσοι τον υποστήριζαν (οι πολιτικοί ηγέτες της γής) πρόκειται να καταστραφούν και να ριχθούν στην άβυσσο. Τότε ένας δίκαιος νέος κόσμος θα ανατείλει (Αποκ. Ιη', 7,8).

²⁸ Βλ. *Τι απαιτεί ο Θεός από εμάς;* (1996), Watchtower Bible and Tract Society of New York, σ. 12-13.

Έπειτα θα ακολουθήσει η Χίλιετής Βασιλεία του Χριστού και των 144.000 συγκυβερνητών του²⁹. Τότε θα λάβει χώρα και η Ανάσταση. Δυο κατηγορίες ανθρώπων θα αναστηθούν, οι δίκαιοι και οι άδικοι (Πράξεις κ',15).

Η γη θα μετατραπεί σε παράδεισο, το κακό θα εκλείψει οριστικά και όσοι άνθρωποι δεν ήταν έντιμοι και σωστοί κατά την προηγούμενη ζωή θα έχουν την τελευταία τους ευκαιρία να πειστούν για τον Δημιουργό τους, τον Ιεχωβά, και να σωθούν.

Στο τέλος αυτής της περιόδου - των χιλίων χρόνων - ο Χριστός θα παραδώσει τον επίγειο παράδεισο στον Ιεχωβά, ο οποίος με τη σειρά του θα θέσει τους ανθρώπους σε μια τελευταία δοκιμασία, αφήνοντας για λίγο ελεύθερο το Σατανά. Ο τελευταίος μαζί με όσους ανθρώπους πλανηθούν από τη δόλια γοητεία του θα καταστραφούν για πάντα, ενώ οι πραγματικοί πιστοί πρόκειται να κληρονομήσουν τον αιώνιο παράδεισο (Αποκ. Κ', 7-10).

Δ) Λοιπές δογματικές πεποιθήσεις των ΜτΙ

Έχοντας αναπτύξει τις σημαντικότερες δογματικές πεποιθήσεις των ΜτΙ, σε αυτή την υποενότητα παρουσιάζουμε κάποιες αντιλήψεις των μελών της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας με ιδιαίτερη σημασία για τους ίδιους.

Καταρχάς, οι ΜτΙ αρνούνται τις μεταγγίσεις αίματος ακολουθώντας τα εδάφια της Αγίας Γραφής που αναφέρονται στην ιερότητά του. Παράλληλα, η αίσθηση ουδετερότητας που τους χαρακτηρίζει τους οδηγεί στην άρνηση κατοχής πολιτικών αξιωμάτων παντός είδους, στράτευσης, συμμετοχής σε πολέμους, χαιρετισμούς της σημαίας και στην αποχή τους από πατριωτικές τελετές (θεωρούν ότι οι παρελάσεις που γίνονται, για παράδειγμα κατά την 28^η Οκτωβρίου και την 25^η Μαρτίου, έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα)³⁰.

²⁹ Οι ΜτΙ ισχυρίζονται ότι αυτή η Κυβέρνηση θα έχει πνευματικό χαρακτήρα.

³⁰ Βλ. αναλυτικότερα το Κεφ. Τέταρτο της εργασίας μας για την άρνηση μετάγγισης και στράτευσης..

Ακόμα, οι ΜτΙ πρεσβεύουν ότι ένας «σωστός» υπηρέτης του Θεού πρέπει να διαθέτει ηθική, σωματική και διανοητική καθαρότητα. Το κάπνισμα, η μοιχεία, οι προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις, η ομοφυλοφιλία, η πορνεία, τα ψέματα, τα ναρκωτικά, η μέθη και τα τυχερά παιχνίδια είναι πράξεις ασυμβίβαστες με την αγάπη και την πίστη στο Θεό. Για αυτό το λόγο πρέπει να αποφεύγονται.

Τέλος οι ΜτΙ θεωρούν ότι υπάρχουν ορισμένες πεποιθήσεις και έθιμα που προέρχονται από αρχαίες ψεύτικες θρησκείες και σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να υιοθετούνται από όσους πιστεύουν στο Θεό³¹. Για αυτό το λόγο, απορρίπτουν εορτές, όπως τα Χριστούγεννα, το Πάσχα και τα γενέθλια (η μόνη εορτή που τηρούν είναι η ανάμνηση, η οποία είναι κινητή εορτή και τη γιορτάζουν κάπου ανάμεσα στις 20 Μαρτίου και στις 20 Απριλίου. Όπως πιστεύουν είναι η μόνη εορτή που ο Χριστός είπε στους μαθητές του να τηρούν σε ανάμνηση του θανάτου του). Εκτός των παραπάνω, οι ΜτΙ απορρίπτουν το Σταυρό, επειδή θεωρούν ότι ο Χριστός πέθανε σε πάσαλο αλλά και τις ιερές εικόνες, ως ειδωλολατρικά σύμβολα.

3.4 Πληθυσμός: Ελληνικός λαός

Ο πληθυσμός είναι η κοινωνική οντότητα που υφίσταται την επικυριαρχία της εξουσίας και διαμέσου της κυριαρχικής ιδεολογίας, αποδέχεται αρκετά συχνά το σύνολο ή μέρος των κοινωνικών κανόνων. Είναι ένα σύνθετο κοινωνικό πλέγμα που συγκροτείται από πολλές υπο-ομάδες ή υπο-κατηγορίες των οποίων οι ενωτικοί ή αντιθετικοί δεσμοί με την εξουσία είναι λίγο ή πολύ ισχυροί, πράγμα που καθορίζει την αποδοχή ή απόρριψη στις προτεινόμενες εναλλακτικές λύσεις των μειονοτήτων και τη διαδικασία κοινωνικής επιρροής (βλ. αναλυτικότερα στο Κεφ.Πρώτο της παρούσας εργασίας και στο σημείο που γίνεται λόγος για το γενετικό τριαδικό μοντέλο).

³¹ Βλ. υποσημ. 27 του παρόντος Κεφαλαίου.

Στο θέμα μας, η εξουσία περιλαμβάνει δυο φορείς την πολιτική εξουσία και την επικρατούσα θρησκεία. Μέσα στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος, ο Ελληνικός πληθυσμός απολαμβάνει τα δικαιώματά του, τηρεί τις υποχρεώσεις του προς το κράτος και συμμερίζεται άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο την κυρίαρχη ιδεολογία.

Η Ελληνική Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία αποτελεί σημαντικό συστατικό στοιχείο του Ελληνικού κράτους και κεντρική έννοια της θρησκευτικής πίστης των Ελλήνων³². Προσδιορίζει τον άνθρωπο και τις ιδιότητές του, κατά τους τελευταίους αιώνες, αποτελεί το κεντρικό περιεχόμενο των σχημάτων, των τρόπων σκέψης και πράξης, με τους οποίους οι Έλληνες βιώνουν και υλοποιούν καθημερινά τις αντιλήψεις τους για τον άνθρωπο και τον Έλληνα, προσδιορίζοντας έτσι βασικές πλευρές της ταυτότητάς τους³³.

Βέβαια, οι παραπάνω διαπιστώσεις που δείχνουν την επίδραση της Ορθοδοξίας στον τρόπο σκέψης και πράξης των Ελλήνων, δεν σημαίνουν ότι όλοι οι Έλληνες πολίτες ασπάζονται την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη. Σίγουρα υπάρχουν και Έλληνες που ασπάζονται διαφορετική πίστη και είναι μέλη κάποιων μειονοτικών ομάδων. Στη χώρα μας, τα τελευταία στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύτηκαν με πληροφορίες για τις θρησκευτικές μειονότητες ήταν το 1951. Από τότε, αν και οι σχετικές πληροφορίες συλλέγονται ωστόσο δε δημοσιεύονται³⁴. Από τα στοιχεία που υπάρχουν σήμερα υπολογίζεται ότι περίπου 250.000 Έλληνες πολίτες, δηλαδή το 2,5% του Ελληνικού πληθυσμού ανήκει σε διαφορετική από την Ορθόδοξη

³² Βλ. Pollis, Ad. (1992), "Greek National Identity" in *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 10, p. 173-174.

³³ Βλ. Παπαρίζου, Α. (1999), «Η ταυτότητα των Ελλήνων, τρόποι αυτοπροσδιορισμού και η επίδραση της Ελληνικής Ορθοδοξίας», στο *Εμείς και οι Άλλοι*, επιμ. Κωνσταντοπούλου – Μαράτου – Αλιπραντή – Γερμανού – Οικονόμου, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ.138 & Παπαρίζου, Α. (1982), «Θρησκεία και Πολιτική Παιδεία», *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τευχ. 3, σ. 73-88.

³⁴ Βλ. Pollis, Ad. (1988), *Κράτος, Δίκαιο και Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ελλάδα*, Άρθρα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, σ. 54.

θρησκεία³⁵. Βεβαίως, αν σε αυτούς τους αριθμούς, προσθέσουμε και όσους ανθρώπους έχουν έρθει στη χώρα μας, δεν είναι Έλληνες πολίτες και ζουν ως πρόσφυγες ή μετανάστες, τότε ο αριθμός όσων ανήκουν σε θρησκευτικές μειονότητες αυξάνεται.

Στην έκθεση του ειδικού εισηγητή της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, κ. Abdelfattah Amor, αναφέρεται η αριθμητική έκφραση των διαφόρων θρησκευτικών μειονοτήτων στην Ελλάδα με βάση κάποια ανεπίσημα στοιχεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, στη χώρα μας υπάρχουν περίπου 50.000 Έλληνες Καθολικοί, 20.000 Προτεστάντες, περίπου 700.000 Ορθόδοξοι Χριστιανοί του Παλαιού Ημερολογίου, 50.000 ΜτΙ, 4.000 Εβραίοι και 190.000 Μουσουλμάνοι. Σύμφωνα με την ίδια έκθεση οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι αντιπροσωπεύουν περίπου το 95% του Ελληνικού πληθυσμού. Εκτός βέβαια από τις παραπάνω θρησκευτικές μειονότητες, υπάρχουν και άλλες μικρότερες όπως - βουδιστικές ή ινδουϊστικές - με μέλη τους Έλληνες πολίτες και αλλοδαπούς³⁶.

³⁵ Βλ. Καζαλόττι, Ε. (30/09/2000), ο.π., σ. 3.

³⁶ Βλ. Abdelfattah, A. (1996), "Report on religious freedom in Greece", included in UN Document: A/51/542/Add. 1-7/11/1996 available at: www.un.org.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ «Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ»

Η έννοια της σύγκρουσης κατέλαβε κεντρική θέση στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής, γεγονός που οφείλεται στις έρευνες του Moscovici και των συνεργατών του¹. Σύμφωνα με το γενετικό μοντέλο, σκοπός της κοινωνικής επιρροής φαίνεται να είναι η καινοτομία που απορρέει από τη δημιουργία συγκρούσεων από μέρους των μειονοτικών ομάδων. Η κοινωνιογνωστική σύγκρουση που δημιουργείται από τη διαφωνία δεν οδηγεί στη συναίνεση και στο συμβιβασμό, αλλά στην κοινωνική αλλαγή που επιτυγχάνεται βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα. Όσο η πλειονότητα κάνει τα πάντα για να αποφύγει τη σύγκρουση και τη διαταραχή της κοινωνικής συναίνεσης, τόσο η μειονότητα προσπαθεί να την προκαλέσει και να τη διατηρήσει προκειμένου να πετύχει την αλλαγή και την εγκαθίδρυση καινούργιων κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με το Moscovici, καθοριστικό ρόλο στη μειονοτική επιρροή διαδραματίζει ο σταθερός τρόπος συμπεριφοράς που θα υιοθετήσει η μειονότητα.

Οι Mugny και Παπαστάμου κατά την επεξεργασία του γενετικού τριαδικού μοντέλου εντάσσουν τη μειονοτική επιρροή σε ένα ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο και προτείνουν τρεις κοινωνικούς φορείς: την εξουσία, τον πληθυσμό ή σιωπηλή πλειοψηφία και τη μειονότητα. Η μειονότητα είναι αυτή που δημιουργεί τη σύγκρουση με την εξουσία και προσπαθεί να ασκήσει επιρροή στον πληθυσμό. Απέναντι στην εξουσία, η μειονότητα πρέπει να δείξει σταθερότητα στη συμπεριφορά της και να αρνηθεί οποιαδήποτε διαπραγμάτευση, ενώ από την άλλη με τον πληθυσμό πρέπει να διαπραγματευθεί τη σύγκρουση, που πιθανόν προκαλεί η εναλλακτική της πρόταση, για να τον επηρεάσει.

¹ Βλ. αναλυτικότερα για την έννοια της σύγκρουσης στο Κεφ.Πρώτο της παρούσας εργασίας.

Αυτό που παίζει σημαντικό ρόλο στην έκβαση της μειονοτικής επιρροής είναι ο τρόπος που προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται τα μηνύματα της ενεργής μειονότητας από τον πληθυσμό.

4.1 Σχέσεις των κοινωνικών αντιπάλων και αντικείμενο σύγκρουσης

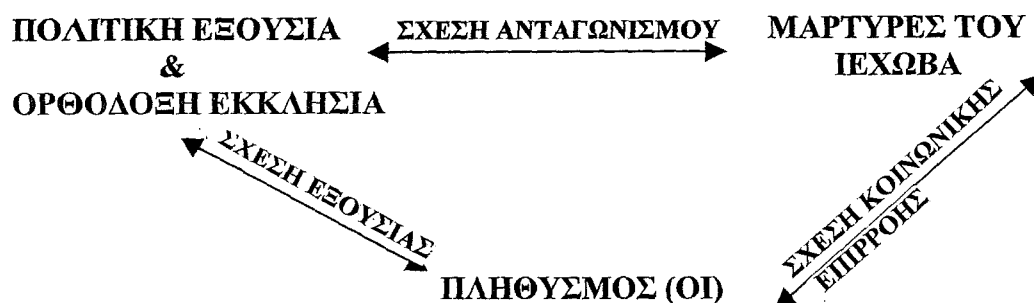
Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας μας ορίσαμε αναλυτικά τους κοινωνικούς αντιπάλους που λαμβάνουν μέρος σε αυτή την αλληλεπίδραση. Οι ΜτΙ αποτελούν τη μειονότητα². Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι ότι υποστηρίζουν θέσεις και απόψεις που έρχονται σε αντίθεση με τους θεσμούς και τους κυρίαρχους κοινωνικούς κανόνες (όπως θα δείξουμε αναλυτικά σε αυτό το κεφάλαιο) αλλά και με τη δογματική διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας (επικρατούσα θρησκεία). Δημιουργούν τη σύγκρουση με την εξουσία, προκειμένου να διαδώσουν τις απόψεις τους και να ασκήσουν επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό.

Η εξουσία - πολιτική εξουσία, επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία - διαδίδει την κυρίαρχη ιδεολογία, τους κοινωνικούς κανόνες και τις νόρμες. Ο ελληνικός πληθυσμός, ο οποίος αποτελείται από πολλές υπο-ομάδες συµμερίζεται άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο τις θέσεις της εξουσίας, ενώ αξίζει να επισηµάνουµε ότι ασπάζεται το Ορθόδοξο δόγμα σε ποσοστό 95%. Κατά συνέπεια, η πρόταση της μειονότητας είναι απορριπτέα. Αυτό το εις βάρος της «αρνητικό κλίµα» προσπαθεί να αντιστρέψει η μειονότητα και επικεντρώνεται στον πληθυσμό προκειμένου να τον επηρεάσει και να τον οδηγήσει στην αποδοχή των απόψεών της.

Συνοψίζοντας τις σχέσεις των τριών κοινωνικών φορέων, μπορούµε να πούµε ότι ανάµεσα στην εξουσία και τους ΜτΙ οι σχέσεις είναι ανταγωνιστικές ανάµεσα

² Ο Moscovici επισημαίνει ότι αυτό που καθορίζει τη μειονότητα δεν είναι τόσο ο αριθμός των μελών της, αλλά η συμμετοχή της ή όχι στους κυρίαρχους κοινωνικούς κανόνες.

στην εξουσία και τον ελληνικό πληθυσμό εγκαθιδρύονται σχέσεις εξουσίας, ενώ ανάμεσα στους ΜτΙ και τον πληθυσμό οι σχέσεις που δημιουργούνται είναι κοινωνικής επιρροής.

Στο παρόν κεφάλαιο εστιάζουμε την προσοχή μας στη σύγκρουση των ΜτΙ με την Ορθόδοξη Εκκλησία και την πολιτική εξουσία. Οι απόψεις και οι θέσεις των ΜτΙ που όλες πηγάζουν από τη δογματική τους διδασκαλία αποτελούν τον κύριο λόγο σύγκρουσής τους τόσο με την πολιτεία όσο και με την Εκκλησία.

Η σύγκρουση πραγματοποιείται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο είναι καθαρά δογματικό και αφορά στη σχέση ΜτΙ και Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το δεύτερο - στο οποίο επικεντρώνουμε την ανάλυσή μας - αναφέρεται κατά κύριο λόγο στις σχέσεις των ΜτΙ με την πολιτική εξουσία. Οι δογματικές πεποιθήσεις των μελών της συγκεκριμένης θρησκευτικής κοινότητας οδηγούν σε μια διαφορετική, σε σχέση με την επικρατούσα, αντίληψη για τη ζωή, την κοινωνία και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Αυτό το σύστημα αξιών και στάσεων των ΜτΙ έρχεται σε αντίθεση με ορισμένους βασικούς θεσμούς και με κυρίαρχους κοινωνικούς κανόνες, φορέας των οποίων είναι η πολιτική εξουσία.

Επομένως δημιουργείται μια σύγκρουση μεταξύ ΜτΙ και πολιτείας στην οποία εμπλέκεται αρκετές φορές και η επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία. Η τελευταία εκφράζει την κυρίαρχη ιδεολογία και στιγματίζει την αμφισβήτηση των θεσμών και των κοινωνικών κανόνων από τους ΜτΙ.

4.2 Σύγκρουση των ΜτΙ με την επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία και την πολιτική εξουσία

α. Ανέκαθεν οι σχέσεις ΜτΙ και Ορθόδοξης Εκκλησίας ήταν τεταμένες. Η Εκκλησία δεν είδε ποτέ με καλό μάτι τη συγκεκριμένη θρησκευτική μειονότητα και τη θεωρούσε πάντα μια παραχριστιανική ομάδα, η οποία διαστρέφει την Ορθόδοξη πίστη. Οι λόγοι που ερμηνεύουν αυτή τη στάση της Εκκλησίας είναι κυρίως δογματικοί³. Οι ΜτΙ είναι αντιτριαδικοί, δέχονται το Άγιο Πνεύμα ως την πνευματική δύναμη του Θεού, δίνουν έμφαση στην ανθρώπινη υπόσταση του Χριστού - τον οποίο θεωρούν πρώτο και ανώτατο δημιουργήμα του Θεού - , και απορρίπτουν την αθανασία της ψυχής, για την οποία πιστεύουν ότι θα παραχωρηθεί μόνο στους πιστούς κατά τη Δευτέρα Παρουσία. Ακόμα αρνούνται τη μυστηριακή υπόσταση των τελετών, τα ιερατικά αξιώματα και την ιδέα του ναού ως ιερού χώρου. Παράλληλα ασκούν κριτική κατά του χριστιανικού κόσμου, υποστηρίζοντας ότι διδάσκει ψεύτικα δόγματα και κατηγορούν τους κληρικούς και τις Εκκλησίες ότι όσα κάνουν είναι αντίθετα από ό,τι απαιτεί ο Θεός της Αγίας Γραφής.

Όλες οι παραπάνω δογματικές θέσεις των ΜτΙ αλλά και η γενικότερη τοποθέτησή τους έναντι του χριστιανικού κόσμου, προκάλεσαν την αντίδραση της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία θεώρησε τη συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα απειλή για το Ορθόδοξο ποίμνιο. Χαρακτηριστικά είναι και όσα μας αναφέρει ο Ιερέας – γραμματέας της Συνοδικής Επιτροπής επί των αιρέσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος: « Πρωτίστως μας ενδιαφέρει να παραμείνει ανόθευτη η Ορθόδοξη πίστη και να μην πέφτουν στην πλάνη ψυχές», ενώ παρακάτω προσθέτει: « Η Ορθόδοξη Εκκλησία ενδιαφέρεται για το γεγονός ότι δημιουργούνται κοινωνικά και οικογενειακά προβλήματα από τη δραστηριότητα των ΜτΙ». Παρόμοιες θέσεις είχε

³ Βλ. αναλυτικότερα για τις δογματικές διαφορές Ορθόδοξης Εκκλησίας και ΜτΙ στο Κεφ.Τρίτο της παρούσας εργασίας.

εκφράσει και ο μακαριστός π. Αντ. Αλεβιζόπουλος, οποίος υπήρξε αιχμή του δόρατος στον αντιαπαιρετικό αγώνα της Εκκλησίας της Ελλάδος κατά των ΜτΙ. Χαρακτηρίζει την εταιρεία «Σκοπιά» ως οικονομική αυτοκρατορία, η οποία με το πρόσχημα της θρησκείας συνεχώς επεκτείνεται. Αυτή η εταιρεία καπηλεύεται το όνομα του Θεού και χρησιμοποιεί εκατομμύρια οπαδούς ως σκλάβους για να εκμηδενίσει τα έξοδα παραγωγής και διάθεσης των εμπορευμάτων της (βιβλία, περιοδικά) στην αγορά⁴. Εκτός από τον αντιαπαιρετικό της αγώνα, ο οποίος είχε ως στόχο την ενημέρωση των πιστών για τη θρησκευτική ομάδα των ΜτΙ, η Ορθόδοξη Εκκλησία και κατά το παρελθόν αλλά και πρόσφατα προσφεύγει στα ελληνικά δικαστήρια αντιτιθέμενη κατά κύριο λόγο στο αίτημα των ΜτΙ να χρησιμοποιούν τον όρο «Χριστιανοί» στα θρησκευτικά σωματεία που ανήκουν. Το επιχείρημα των Ορθοδόξων ιερέων είναι ότι όσοι διαστρέφουν τα Χριστιανικά δόγματα δεν μπορούν να αυτοαποκαλούνται Χριστιανοί⁵.

Από την άλλη μεριά οι ΜτΙ, όπως μας επισημαίνει ο νομικός τους σύμβουλος, θεωρούν εσφαλμένη την εντύπωση της Εκκλησίας περί κλοπής του ποιμνίου της και κατακρίνουν τα μέσα που χρησιμοποίησαν οι ηγέτες της για να ξεσηκώσουν τον κόσμο και τους πολίτες εναντίον τους. Υποστηρίζουν ότι η Εκκλησία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις διώξεις που υπέστησαν - κυρίως αναφορικά στο ζήτημα του προσηγλυτισμού και των αντιρρησιών συνείδησης - επηρεάζοντας τις κρατικές και πολιτειακές αρχές να δρουν εναντίον των ΜτΙ. Ακόμα προσάπτουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία το αρνητικό κλίμα που δημιούργησε εις βάρος τους στην κοινωνία.

⁴ Βλ. π. Αλεβιζόπουλου, Α. (1993), *Η λατρεία της Σκοπιάς*, Διάλογος, Αθήνα, σ. 213-228.

⁵ Βλ. Δημούλη, Δ. (1988), «Η Χριστιανική Εκκλησία των ΜτΙ Κρήτης», *Δίκαιο και Πολιτική*, τευχ. 15, σ. 185-190.

Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι οι δυο πλευρές - Ορθόδοξη Εκκλησία και ΜτΙ – έχουν μεγάλες διαφορές και βρίσκονται σε μια αντιπαράθεση, η οποία διαρκεί ακόμα και σήμερα. Βέβαια η σύγκρουση αυτή ήταν εντονότερη κατά το παρελθόν. Στις μέρες μας η εμφάνιση νέων αιρετικών ομάδων, όπως της Σαϊντολογίας έχει στρέψει την προσοχή της Εκκλησίας και του αντιαιρετικού της αγώνα σε αυτές (άποψη που υποστήριξε στη συνέντευξή του μαζί μας ο συνταγματολόγος).

β. Σε αυτό το μέρος της εργασίας μας επικεντρώνουμε την ανάλυσή μας στη σύγκρουση των ΜτΙ με την πολιτική εξουσία. Όπως σημειώσαμε και προηγουμένως στην αντιπαράθεση αυτή εμπλέκεται ορισμένες φορές και η Ορθόδοξη Εκκλησία. Σύμφωνα με το νομικό σύμβουλο των ΜτΙ, δυο μεγάλα ζητήματα έφεραν σε ρήξη τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής κοινότητας με την εξουσία: η άρνησή τους να στρατευθούν και η ελεύθερη διάδοση των ιδεών τους. Η σύγκρουση για τα δυο παραπάνω θέματα εκδηλώθηκε τη δεκαετία του '30, εποχή που άρχισαν να γίνονται γνωστοί οι ΜτΙ εξαιτίας της δράσης τους, κορυφώθηκε τις επόμενες δεκαετίες (1940-1970) και διατηρήθηκε - μειωμένη ως προς την ένταση - τις δεκαετίες του '80 και του '90. Κατά την επεξεργασία των στοιχείων μας παρουσιάζουμε και τους λόγους αυτής της διακύμανσης. Μικρότερης εμβέλειας ζητήματα - όπως τα χαρακτηρίζει ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ - που δημιούργησαν προβλήματα στις σχέσεις ΜτΙ και πολιτείας ήταν το αίτημα των μελών της συγκεκριμένης θρησκευτικής κοινότητας για την ανέγερση ναών και ευκτηρίων οίκων, η αρνητική τους στάση στο ζήτημα της μετάγγισης αίματος, η μη συμμετοχή μαθητών (ΜτΙ) στις θρησκευτικές εκδηλώσεις και τις παρελάσεις και τέλος το ζήτημα της ταφής των νεκρών. Στη συνέχεια αναλύουμε τους παραπάνω λόγους της σύγκρουσης, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στα δυο πρώτα θέματα που είναι και τα πιο σημαντικά.

I. Μάρτυρες του Ιεχωβά και αντίρρηση συνείδησης

Ο όρος «αντίρρηση συνείδησης» αποδίδει τη συμπεριφορά εκείνου του ατόμου που αρνείται για λόγους συνείδησης, την εκπλήρωση ενός συνταγματικού καθήκοντος ή μιας κοινής νομοθετικής υποχρέωσης. Προϋποθέτει μια κατάσταση όπου το άτομο βρίσκεται μπροστά σε μια σύγκρουση ενός νομικού με ένα ηθικό καθήκον έτσι ώστε να μην μπορεί να ασκήσει το δικαίωμά του να συμπεριφέρεται σύμφωνα προς τη συνείδησή του παρά μόνο παραβιάζοντας τον κανόνα του Συντάγματος ή τη διάταξη της κοινής νομοθεσίας⁶. Το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης απορρέει από τη γενική ελευθερία συνείδησης και δεν αναγνωρίζεται από τις ευρωπαϊκές και διεθνείς συμβάσεις (ως καθαυτό δικαίωμα). Βέβαια δίνεται η δυνατότητα στα κράτη να θεσπίσουν την εναλλακτική θητεία ως δυνατότητα των αντιρρησιών είτε με ρητή συνταγματική πρόβλεψη είτε με ειδικούς νόμους⁷.

Στη χώρα μας, μια από τις κύριες αιτίες αντιπαράθεσης μεταξύ των ΜτΙ και της πολιτείας ήταν επί δεκαετίες η άρνησή τους να καταταγούν στο στρατό, επειδή η θρησκευτική τους κοσμοθεωρία τους απαγορεύει να φέρουν όπλα. Αυτή τη στάση ουδετερότητας που κρατούν για λόγους συνείδησης τη στηρίζουν σε χωρία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Πιο συγκεκριμένα, επικαλούνται τα λόγια του Ιησού Χριστού προς τον Πέτρο «Επίστρεψε το σπαθί σου στη θέση του γιατί όλοι εκείνοι που παίρνουν σπαθί θα αφανισθούν από σπαθί» (ΜΝΚ: Ματθ., κστ' 52) καθώς και την προφητεία του Ησαΐα «Στο τελικό διάστημα των ημερών το βουνό του οίκου του Ιεχωβά θα στερεωθεί πάνω από την κορυφή των βουνών...και θα σφυρηλατήσουν τα σπαθιά τους σε υνία και τα δόρατά τους σε δρεπάνια. Δεν θα

⁶ Βλ. Ανθόπουλου, Χ. (1992), *Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία συνείδησης*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, σ. 54-55.

⁷ Βλ. Αλιβιζάτου, Ν. (15/06/1997), «Οι αντιρρησίες, οι εκσυγχρονιστές και οι επικριτές των λαϊκιστών», εφημ. *Το Βήμα*, σ. 17.

σηκώσει σπαθί έθνος εναντίον έθνους ούτε θα μάθουν πια τον πόλεμο» (ΜΝΚ: Ησ., β' 2-4).

Ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ υποστηρίζει ότι έχοντας υπόψη τους τα δύο παραπάνω χωρία θεωρούν αδιανόητο όχι μόνο να χρησιμοποιούν όπλα αλλά και να μαθαίνουν τον τρόπο που γίνεται αυτό. Η αντιπαράθεση ΜτΙ και πολιτείας για το θέμα της εκπλήρωσης της στρατιωτικής θητείας ήταν ιδιαίτερα έντονη μέχρι το 1977. Μέχρι εκείνη την εποχή δεν υπήρχε νομοθετικό πλαίσιο που να αναγνωρίζει τους αντιρρησίες συνείδησης ενώ και το Σύνταγμα του 1975 προέβλεπε ότι κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της πατρίδας σύμφωνα με το νόμους (άρθρο 4, παράγραφος 6).

Η άρνηση του «φέρειν όπλα» για λόγους θρησκευτικών πεποιθήσεων αντιμετωπιζόταν στη χώρα μας με τις διατάξεις του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα (Στρ.ΠΚ). Αρνούμενοι να παραλάβουν τον οπλισμό τους και να καταταγούν στον στρατό οι ΜτΙ παραπέμπονταν στα αρμόδια στρατοδικεία και καταδικάζονταν για ανυπακοή. Αφού εξέτιαν ποινές φυλάκισης τεσσάρων ετών, καλούνταν και πάλι να καταταγούν, για να επακολουθήσει - αν ενέμεναν στην άρνησή τους - δεύτερη, τρίτη και τέταρτη καταδίκη πάντοτε για ανυπακοή. Αυτό είχε σαν συνέπεια καθόλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου να παραμένουν στη φυλακή επί 10, 15 ή και 20 χρόνια ύστερα από επανειλημμένες καταδίκες⁸. Αξίζει να επισημάνουμε ότι σε περιόδους πολιτικής κρίσης, η μεταχείριση τους ήταν πολύ πιο σκληρή. Τέτοιες περιόδοι - όπως μας επισήμανε ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ - ήταν ο εμφύλιος πόλεμος (1944-1949) κατά τον οποίο οι ΜτΙ αρνούνταν να πάρουν το μέρος της μιάς ή της άλλης παράταξης και η εποχή της δικτατορίας (1967-1974). Εκτελέσεις,

⁸ Βλ. Αλιβιζάτου, Ν. (1988), «Αντιρρησίες συνείδησης και στρατιωτική θητεία», *Νομικό Βήμα*, τευχ. 2, σ. 525-526.

θανατικές καταδίκες, εξορίες ήταν μερικές μόνο από τις πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν εκείνες τις περιόδους εις βάρος των ΜτΙ.

Οι διαμαρτυρίες των ΜτΙ για τη χρονική διάρκεια της φυλάκισης και τις συνθήκες κράτησης, η πίεση διεθνών οργανισμών (Διεθνής Αμνηστία) και ιδιαίτερα του Συμβουλίου της Ευρώπης προκάλεσαν την εσπευσμένη ψήφιση του νόμου 731/1977⁹. Έτσι τα πράγματα άλλαξαν προς το καλύτερο για τους ΜτΙ. Ο νέος νόμος προέβλεπε την άοπλη στρατιωτική θητεία, διπλάσιας διάρκειας σε σχέση με την κανονική (ένοπλη) και μόνο για τους θρησκευτικούς αντιρρησίες. Ακόμα σταματούσε το σύστημα των αλυσιδωτών ποινών ορίζοντας ότι όσοι αρνούνται τη στρατιωτική υπηρεσία στο μέλλον θα καταδικάζονταν μόνο μια φορά σε τέσσερα χρόνια φυλάκιση. Παράλληλα διατάχθηκε η αποφυλάκιση όλων των αντιρρησιών που ήταν έγκλειστοι πάνω από τέσσερα χρόνια. Οι ρυθμίσεις του παραπάνω νόμου αποτέλεσαν μια πρώτη προσπάθεια από την πολιτεία για την επίλυση του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης. Οι ΜτΙ, όπως μας διευκρίνισαν στις συνεντεύξεις, ικανοποιήθηκαν μόνο από την παύση των αλυσιδωτών ποινών, αφού δεν επέλεξαν ποτέ την άοπλη θητεία (ή στάση ουδετερότητάς τους δεν τους επιτρέπει να συμμετέχουν σε ότι έχει να κάνει με το στρατό). Συνέχισαν λοιπόν να διαμαρτύρονται για τις φυλακίσεις και συνθήκες κράτησης.

⁹ Βλ. Παπαδαμάκη, Α. (1990), «Οι αντιρρησίες συνείδησης ως οριακό πρόβλημα του ποινικού δικαίου», *Δίκαιο και Πολιτική*, τευχ. 17-18, σ. 17.

Ο νόμος 1763/1988 εισήγαγε μια διάταξη που αφορούσε στην απαλλαγή στρατεύσης για τους θρησκευτικούς λειτουργούς κάθε γνωστής θρησκείας και κατά συνέπεια και για τους ΜτΙ.

Το έτος 1997 θεωρείται σταθμός στη διευθέτηση του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης. Μέχρι εκείνη την εποχή η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που φυλάκιζε όσους αρνούνταν να υπηρετήσουν τη στρατιωτική τους θητεία εξαιτίας των θρησκευτικών ή των ιδεολογικών τους πεποιθήσεων¹⁰. Η συνεχής πίεση τόσο των διεθνών οργανισμών (Ο.Η.Ε.) και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όσο και η δράση των ανθρωπιστικών οργανώσεων επέφερε έστω και αργά τη θέσπιση της κοινωνικής εναλλακτικής θητείας με το νόμο 2510/1997, ο οποίος άρχισε να ισχύει από 1/1/1998. Ο νόμος ορίζει ότι οι αντιρρησίες συνείδησης μπορούν να υπηρετήσουν άοπλη θητεία ή εναλλακτική κοινωνική υπηρεσία. Η άοπλη θητεία είναι προσαυξημένη κατά δώδεκα μήνες σε σχέση με την ένοπλη, ενώ η εναλλακτική κοινωνική υπηρεσία είναι προσαυξημένη κατά δεκαοχτώ μήνες σε σχέση με την ένοπλη και προσφέρεται σε υπηρεσίες κοινής ωφέλειας των φορέων του δημοσίου τομέα¹¹.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι πολλές επιφυλάξεις εκφράστηκαν για την ψήφιση του παραπάνω νόμου. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 στρατιωτικοί κύκλοι θεωρούσαν ότι η Ελλάδα λόγω των σοβαρών εξωτερικών απειλών δεν θα μπορούσε να «χαλαρώσει» τη στρατιωτική υποχρέωση των Ελλήνων, θεσπίζοντας την εναλλακτική/κοινωνική θητεία. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το μέλλον τους αποτελούσαν την σημαντικότερη πτυχή των εθνικών λόγων και σύμφωνα με τους

¹⁰ Βλ. Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας (Μάιος 2001), «Αντιρρησίες συνείδησης – το παρελθόν των διώξεων και το παρόν των διακρίσεων», σ.9-13.

¹¹ Βέβαια αξίζει να σημειώσουμε ότι στη χώρα μας η συντριπτική πλειοψηφία των αντιρρησιών συνείδησης ήταν και συνεχίζουν να είναι ΜτΙ. Οι αντιρρησίες για ιδεολογικούς λόγους είναι ελάχιστοι.

στρατιωτικούς καθιστούσαν αδύνατη την άμβλυνση των στρατιωτικών υποχρεώσεων¹².

Αντιδράσεις για το ίδιο θέμα προήλθαν και από την Εκκλησία της Ελλάδος. Χαρακτηριστικές ήταν οι απόψεις του τότε Μητροπολίτη Δημητριάδος και νυν Αρχιεπισκόπου Αθηνών, κ. Χριστόδουλου, ο οποίος διατύπωνε τις αμφιβολίες του σχετικά με τη συνταγματικότητα του νόμου της εναλλακτικής κοινωνικής θητείας (επικαλούμενος αποφάσεις των γερμανικών δικαστηρίων σχετικά με το θέμα), αλλά και τις ενστάσεις του για τις συνέπειες ενός τέτοιου νόμου στην εθνική ασφάλεια¹³. Στη συνέντευξη, που μας παραχώρησε ο συνταγματολόγος, αναφέρει σχετικά με το θέμα ότι η εκκλησία της Ελλάδος ήταν ο βασικός λόγος που καθυστέρησε τόσο πολύ η επίλυση του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης.

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ο νόμος 2510/1997, παρά τις αντιδράσεις που προκάλεσε η θέσπισή του, εξομάλυνε τη σχέση ΜτΙ και πολιτείας. Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλε και η ερμηνευτική δήλωση που προστέθηκε στο άρθρο 4 του Συντάγματος - κατά την αναθεώρηση του 2001 - σύμφωνα με την οποία η παράγραφος 6 δεν αποκλείει την πρόβλεψη εναλλακτικής θητείας για όσους έχουν τεκμηριωμένη αντίρρηση συνείδησης. Παρά τις παραπάνω ευνοϊκές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι ΜτΙ θεωρούν ότι ακόμα αντιμετωπίζουν προβλήματα.

Τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής κοινότητας εκφράζουν παράπονα για τη διάρκεια της εναλλακτικής κοινωνικής θητείας αλλά και για τις συνθήκες απασχόλησης στις υπηρεσίες κοινωφελών φορέων του δημοσίου, όπου και την εκπληρώνουν. Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, όπως μας ανέφερε στη συνέντευξή του συνταγματάρχης του ΕΠΥΕΘΑ, προσανατολίζεται στη μείωση της κοινωνικής

¹² «Η κοινωνική - εναλλακτική θητεία και η ελληνική πραγματικότητα από την πλευρά των στρατιωτικών», *Νέα Κοινωνιολογία*, τευχ. 12, (1991), σ. 146-147.

¹³ Βλ. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ.Χριστόδουλου.(08/06/1997), «Οι αντιρρήσεις για τους αντιρρησίες», στην εφημ. *Το Βήμα*.

θητείας, η οποία θα έχει στο εξής διάρκεια διπλάσια σε σχέση με την ένοπλη. Για παράδειγμα, με τα σημερινά δεδομένα, ο υπόχρεος κοινωνικής θητείας θα υπηρετεί 24 μήνες. Ο συνταγματάρχης, θεωρεί ότι ο νόμος 2510/1997 έλυσε πολλά προβλήματα ενώ τόνισε ότι οι απόψεις που κατά το παρελθόν είχαν διατυπωθεί για ενδεχόμενο κύμα αντιρρησιών - λόγω του παραπάνω νόμου - διαψεύστηκαν

II. Το ζήτημα της διάδοσης των ιδεών των ΜτΙ

Ο δεύτερος σημαντικός λόγος σύγκρουσης των ΜτΙ με την πολιτική εξουσία αλλά και με την Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν το ζήτημα της διάδοσης των ιδεών τους στον ελληνικό πληθυσμό. Σύμφωνα με το νομικό τους σύμβουλο, κύριο χαρακτηριστικό των ΜτΙ είναι να διαδώσουν την πίστη τους σε όλο τον κόσμο. Στηρίζονται στα λόγια του Χριστού προς τους μαθητές του: «Πηγαίνετε και κάνετε μαθητές από όλα τα έθνη...διδάσκοντάς τους να τηρούν όλα όσα έχω παραγγείλει» (ΜΝΚ:Ματθ., κη, 19-20). Για αυτό το λόγο δε διστάζουν να πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι για τη «δημόσια διακονία τους», όπως ονομάζουν τη διαδικασία αυτή, προσπαθώντας να πείσουν τον οικοδεσπότη για το αληθές των λόγων τους.

Αυτή τους η πρακτική συνάντησε την αντίδραση της πολιτείας και της Εκκλησίας και θεωρήθηκε ότι αποτελεί προσηλυτισμό. Σύμφωνα με στοιχεία των ίδιων των ΜτΙ από το 1938 ως το 1992 έγιναν περίπου 20.000 συλλήψεις και τα δικαστήρια επέβαλαν συνολικά ποινές 753 ετών με την κατηγορία του προσηλυτισμού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία από τη μεριά της διατυπώνει την άποψη ότι οι ΜτΙ κάνουν κατάχρηση της ευπιστίας των ανθρώπων και τους εξαπατούν ως προς τις διαθέσεις τους. Κεντρίζουν την περιέργειά τους χωρίς να φανερώνουν από την αρχή την ταυτότητά τους και μόλις καταφέρουν να τους προσεγγίσουν ασκούν ένα

είδος αθέμιτου προσηλυτισμού, αλλάζοντας το θρησκευτικό πιστεύω όσων έχουν πλησιάσει¹⁴.

Το νομοθετικό πλαίσιο, βάσει του οποίου οι ΜτΙ καταδικάζονταν σε φυλάκιση, χρηματική ποινή ή και αστυνομική επιτήρηση μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 με την κατηγορία του προσηλυτισμού, έχει τις ρίζες του στην περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά. Ο αναγκαστικός νόμος (α.ν.) 1672/1939 - ο οποίος τροποποίησε το άρθρο 4 του α.ν. 1363/1938 - στο άρθρο 2 ορίζει ότι «*Προσηλυτισμός* *είναι η διά πάσης φύσεως παροχών ή δι' υποσχέσεως τοιούτων ή άλλης ηθικής ή υλικής περιθάλψεως, διά μέσων απατηλών, διά καταχρήσεως της απειρίας ή εμπιστοσύνης ή δι' εκμεταλλεύσεως της ανάγκης, της πνευματικής αδυναμίας ή κουφότητας, άμεσος ή έμμεσος προσπάθεια προς διείσδυσιν εις την θρησκευτική συνείδηση ετερόδοξων επί σκοπώ μεταβολής του περιεχομένου αυτής*»¹⁵.

Η διάταξη του παραπάνω νόμου, δεν είναι αρκετά σαφής. Η πληθώρα και η αοριστία των περιγραφομένων αθέμιτων μέσων, η πρόβλεψη κολασμού όχι μόνο της διείσδυσης καθεαυτής αλλά και της προσπάθειας διείσδυσης δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τη διεύρυνση του κύκλου των τιμωρητέων πράξεων. Έτσι θεωρήθηκε από τη νομολογία, κυρίως πριν τη Μεταπολίτευση, ότι συνιστούσε προσηλυτισμό η προσπάθεια να πειστούν άνθρωποι χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση να εγγραφούν συνδρομητές σε έντυπα που εξέδιδε η Εκκλησία των ΜτΙ, καθώς γινόταν προσπάθεια εκμετάλλευσης της απειρίας τους σε θέματα θρησκευτικού χαρακτήρα. Και αυτό χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ότι η θρησκευτική διδασκαλία δεν μπορεί να έχει αποδέκτες μόνο τους ειδικούς επί των θεολογικών ζητημάτων.

¹⁴ Βλ. Συνέντευξη Μητροπολίτη Αλεξανδρούπολης, κ. Άνθιμου (1994) που περιλαμβάνεται στο ειδικό τεύχος για την Ελλάδα του περιοδικού *Human Rights without Frontiers* καθώς και τη συνέντευξη με ιερέα - γραμματέα της συνοδικής επιτροπής επί των αιρέσεων στο παράρτημα της εργασίας.

¹⁵ Βλ. Λοβέρδου, Α. (1986), *Προσηλυτισμός*, Αντ.Ν. Σάκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, σ. 14-16.

Ακόμα εγκληματικές ενέργειες θεωρήθηκαν η προσφορά βιβλίων από ΜτΙ τα οποία περιείχαν «αντιορθόδοξα δόγματα με χιλιαστικές και προτεσταντικές αποχρώσεις», η δωρεάν διανομή θρησκευτικών εντύπων και η έντεχνη επεξήγηση περιοδικών θρησκευτικού περιεχομένου. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η εγκληματική δραστηριότητα δεν περιοριζόνταν στη χρήση αθέμιτων μέσων αλλά και στη διάδοση απόψεων που ήταν αντίθετες με τα δόγματα της επικρατούσας θρησκείας¹⁶.

Αυτές οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις δεν εγκαταλείφθηκαν στο σύνολό τους και μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, με το οποίο η απαγόρευση του προσηλυτισμού αποσυνδέθηκε από την προστασία της επικρατούσας θρησκείας. Η διάταξη περί απαγόρευσης του προσηλυτισμού δεν περιέχεται πλέον στο κεφάλαιο που αφορά στις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας, αλλά στο κεφάλαιο που αφορά στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η επιλογή αυτή δεν είναι τυχαία καθώς η απαγόρευση του προσηλυτισμού σκοπεύει στη διασφάλιση της ελεύθερης διαμόρφωσης της θρησκευτικής συνείδησης και όχι στη διατήρηση της εθνικής ομοιογένειας στη χώρα και στην παράλληλη ενδυνάμωση της επιρροής της Εκκλησίας. Η κατάργηση μάλιστα της απαγόρευσης «επέμβασης» σε βάρος της Εκκλησίας θα έπρεπε να δώσει πλουσιότερα ερεθίσματα για την ερμηνεία του α.ν. 1672/1939. Παρόλα αυτά οι καταδίκες συνεχίστηκαν χωρίς να υπάρχει ενδελεχής δικαστική αιτιολογία. Εξακολούθησε να θεωρείται εγκληματική δράση η επίμονη ανάπτυξη δοξασιών από τους ΜτΙ, η παράδοση των περιοδικών τους και η πώληση θρησκευτικών εντύπων σε ευτελή τιμή με ταυτόχρονη παρότρυνση στους αγοραστές να αλλάξουν πίστη κτλ.¹⁷. Εξαίρεση σε αυτή την πρακτική, αποτέλεσαν ορισμένες αποφάσεις του Αρείου Πάγου, οι οποίες ακύρωσαν καταδικαστικές αποφάσεις

¹⁶ Βλ. Δημητρόπουλου, Π. (2001), ο.π., σ.131-134.

¹⁷ Βλ. αναλυτικότερα για αποφάσεις του Αρείου Πάγου για τα ζητήματα που θίγαμε στον Κονιδάρη, Ι. (1991), *Νομική Θεωρία και Πράξη για τους ΜτΙ*, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, σ.60-62.

κατώτερων δικαστηρίων λόγω ανεπαρκούς στήριξης των κατηγοριών περί προσηλυτισμού.

Η κατάσταση αυτή φάνηκε να μεταβάλλεται σταδιακά μετά την καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΑΔ - η χώρα μας είναι η πρώτη χώρα της Ευρώπης που καταδικάστηκε για θέματα ελευθερίας της θρησκείας - με την απόφαση «Κοκκινάκης» της 25^{ης} Μαΐου του 1993. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο επέβαλε στο Ελληνικό Δημόσιο να καταβάλει το ποσό των 3.189.500 δραχμών, αποζημίωση και δικαστικά έξοδα στον ΜτΙ Μίνωα Κοκκινάκη. Το ΕΔΑΔ έκρινε ότι η καταδίκη του κ. Κοκκινάκη από τα ελληνικά δικαστήρια σε φυλάκιση τεσσάρων μηνών σε πρώτο βαθμό και τριών μηνών σε δεύτερο για προσηλυτισμό αποτελούσε επέμβαση στην άσκηση του δικαιώματός του στην «ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας του ή των πεποιθήσεών του» (άρθρο 9, ΕΣΔΑ). Μάλιστα τόνισε ότι η ελευθερία σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 της ΕΣΔΑ αποτελεί έναν από τους θεμέλιους λίθους μιας δημοκρατικής κοινωνίας, επισημαίνοντας την αξία του πλουραλισμού για την ίδια την ύπαρξή της¹⁸.

Σήμερα, δέκα χρόνια μετά την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΑΔ για την Ελλάδα στην υπόθεση «Κοκκινάκης» δεν έχει επιβληθεί από τα ελληνικά δικαστήρια ποινή σε ΜτΙ για προσηλυτισμό. Αυτό δε σημαίνει ότι ο νόμος περί προσηλυτισμού έχει καταργηθεί, αλλά ότι ελληνικά δικαστήρια είναι πλέον πολύ πιο προσεκτικά στην εφαρμογή του¹⁹. Οι ΜτΙ από την πλευρά τους, δηλώνουν ικανοποιημένοι από τις εξελίξεις αυτές καθώς πλέον μπορούν να διδάξουν τη θρησκεία τους και να διανείμουν τα φυλλάδιά τους χωρίς να κινδυνεύουν να κατηγορηθούν για προσηλυτισμό.

¹⁸ Βλ. Μπενέα, Μ. (02/07/1993), «Ευρωκαταδίκη», στην εφημ. *Έθνος*, σ. 18.

¹⁹ Βλ. Μακρή, Σπ. (2002), «Άλλες θρησκείες στην Ελλάδα», *Άβατον*, τευχ.23, σελ.47.

Ο νομικός τους σύμβουλος μας αναφέρει ότι αυτό που ακόμα διεκδικούν ως θρησκευτική μειονότητα είναι η κατάργηση αυτών των νομικών απολιθωμάτων - νόμων 1363/1938 και 1672/1939 - που κατά το παρελθόν έγιναν η αιτία να ταλαιπωρηθούν πολλοί άνθρωποι.

III. Η ανέγερση ναών και ευκτηρίων οίκων

Κατά το παρελθόν η ανέγερση ναών και ευκτηρίων οίκων από τους ΜτΙ δεν ήταν κάτι δεδομένο και αυτονόητο, καθώς το σχετικό αίτημά τους συχνά προσέκρουε στην άρνηση της πολιτεία και της Ορθόδοξης Εκκλησίας να το ικανοποιήσουν.

Η επέμβαση της Εκκλησίας προβλέπεται ρητά από τις ρυθμίσεις για την ανέγερση ναών και ευκτηρίων οίκων ετερόδοξων και ετερόθρησκων, οι οποίες επιβιώνουν από την εποχή της μεταξικής δικτατορίας, όπως και οι αντίστοιχες για τον προσηλυτισμό. Ο α.ν. 1672/1939 στο άρθρο 1 - το οποίο αποτελεί τροποποίηση του άρθρου 1 του α.ν. 1363/1938 - ορίζει ότι *«Διά την ανέγερσιν ή λειτουργίαν ναού οιαδήποτε δόγματος προαπαιτείται άδεια της οικείας ανεγνωρισμένης εκκλησιαστικής αρχής και του Υπουργείου Θρησκευμάτων και εθνικής Παιδείας κατά τα διά Βασιλικού Διατάγματος (20.5/2.6.1939), εκδιδόμενου προτάσει του Υπουργού Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας ειδικώτερον καθορισμένα»*²⁰. Ο ίδιος νόμος αναφέρει παρακάτω ότι όποιος ναός λειτουργήσει χωρίς άδεια υπόκειται σε κλείσιμο και οι υπεύθυνοι για παράνομη εγκατάσταση μπορούν να διωχθούν και να καταδικαστούν σε φυλάκιση και χρηματικό πρόστιμο. Η σημαντικότερη ασάφεια αυτού του νόμου ήταν ο όρος *«οικεία ανεγνωρισμένη εκκλησιαστική αρχή»*. Το ΣτΕ θεώρησε ότι υπό τον παραπάνω όρο ο νομοθέτης εννοούσε την επικρατούσα θρησκεία²¹. Δηλαδή για την

²⁰ Σύμφωνα με το Βασιλικό Διάταγμα (20.5/2.6.1939) η έκδοση της άδειας για την ανέγερση ναού απαιτεί την αίτηση 50 οικογενειών, που πρέπει να διαμένουν σε γειτονική περιοχή και για τη χορήγησή της πρέπει να υφίσταται πραγματική λατρευτική ανάγκη, που δεν ικανοποιείται εξαιτίας της έλλειψης ναού του ιδίου δόγματος στην περιοχή.

²¹Βλ. Σαρμά, Ι. (1997), «Η ελευθερία ιδρύσεως ναών και ευκτηρίων οίκων», στο *Η θρησκευτική ελευθερία*, επιμ. Μπένης, Κ., EUNOMIA Verlag, Αθήνα, σ. 339-345.

ανέγερση ενός ναού ή ευκτηρίου οίκου διαφορετικού δόγματος ή θρησκείας από την επικρατούσα απαιτούνταν όχι μόνο η άδεια του Υπουργού Παιδείας αλλά και του κατά τόπους Μητροπολίτη. Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι πρόθεση του νομοθέτη ήταν να περιορίσει τη λειτουργία των χώρων λατρείας, οι οποίοι ενδεχομένως να αποτελούσαν κέντρα προσηλυτισμού και μέσα «επίδειξης ισχύος» των θρησκευτικών μειονοτήτων. Αρκετές φορές, ιδιαίτερα κατά το παρελθόν οι ΜτΙ ήρθαν αντιμέτωποι με την παραπάνω νομοθεσία, καθώς δεν τους επιτρεπόταν να ιδρύσουν χώρους λατρείας.

Η κατάσταση αυτή άρχισε να βελτιώνεται από το 1975 και μετά. Το Σύνταγμα του 1975 στο άρθρο 13 παράγραφος 2 ορίζει ότι «κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα της λατρείας αυτής τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. Ακόμα το ΣτΕ με τις αποφάσεις του 2105/1975 και 2106/1975 έκρινε ότι το δόγμα των ΜτΙ πληροί τις προϋποθέσεις της κατά το Σύνταγμα γνωστής θρησκείας. Παράλληλα, με νομολογία του (ΣτΕ 721/1969 και ΣτΕ 1444/1991) κατέστησε την άδεια του κατά τόπους Μητροπολίτη για την ίδρυση ετερόδοξων ή ετερόθρησκων ναών μια απλή γνωμοδοτική πράξη προσδίδοντάς της κατ'αυτόν τον τρόπο τυπικό χαρακτήρα. Οι παραπάνω ρυθμίσεις βοήθησαν τους ΜτΙ να ξεπεράσουν μερικώς κάποια εμπόδια και να αποκτήσουν μια σχετική ελευθερία στην ίδρυση χώρων λατρείας.

Πάντως, τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν συνεχίζονταν και οι ΜτΙ προσέκρουαν στην άρνηση της διοίκησης να αποδεχθεί τη θρησκεία τους ως «γνωστή θρησκεία» προστατευόμενη από το Σύνταγμα, με αποτέλεσμα να μην εκδίδεται, η αναγκαία για την ανέγερση και τη λειτουργία ευκτηρίου οίκου, άδεια του υπουργού. Αυτή η πρακτική της διοίκησης και οι συνεχείς αρνήσεις της να χορηγεί άδειες

οδήγησε σε καταδίκη της χώρας μας από το ΕΔΑΔ με την υπόθεση «Μανουσάκης και λοιποί κατά Ελλάδας». Συνοπτικά αναφέρουμε ότι ο Μανουσάκης και οι υπόλοιποι ομόθρησκοί του ΜτΙ ανέμεναν από το Μάρτιο του 1983 την απάντηση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στην αίτησή για τη λειτουργία τόπου θρησκευτικής λατρείας στο Ηράκλειο της Κρήτης. Δίωξη ασκήθηκε εναντίον τους μετά την έναρξη λειτουργίας του τόπου προσευχής χωρίς άδεια. Το δικαστήριο στην πρώτη δίκη το 1987 τους απάλλαξε, αλλά στη συνέχεια καταδικάστηκαν από το Εφετείο το 1990 και τον Άρειο Πάγο το 1991. Έτσι οι παραπάνω ΜτΙ κατέφυγαν στο ΕΔΑΔ. Στην ομόφωνη απόφασή του το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ και σημείωσε ότι η σχετική ελληνική νομοθεσία επιτρέπει την κατάφορη ανάμειξη των πολιτικών, διοικητικών και εκκλησιαστικών αρχών στην άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας. Καταδίκασε το ελληνικό δημόσιο να καταβάλλει 4.000.000 δρχ. στον κ. Μανουσάκη και τους υπολοίπους ομόθρησκούς του²².

Από την απόφαση αυτή του ΕΔΑΔ και μετά, η σύγκρουση ΜτΙ και πολιτείας για το ζήτημα της ανέγερσης ναών και ευκτηρίων οίκων παρουσιάζει ύφεση. Βέβαια κάποια μεμονωμένα περιστατικά, που δείχνουν ότι σε ορισμένους θυλάκους της δημόσιας διοίκησης επιβιώνει μια μισαλλόδοξη νοοτροπία, έχουν παρατηρηθεί αλλά κατά γενική ομολογία η στάση της διοίκησης στο συγκεκριμένο θέμα έχει αλλάξει²³. Ο γενικός γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων - υπεύθυνος για τη χορήγηση των αδειών ανέγερσης ναών και ευκτηρίων οίκων - στη συνέντευξη που μας παραχώρησε, αναφέρει ότι η κατάσταση σε σχέση με το παρελθόν έχει μεταβληθεί. Το Υπουργείο Παιδείας εγκρίνει πλέον όλες σχεδόν τις αιτήσεις και

²² Βλ. Δαράτου, Γ. (28-09-1996), «Απόφαση – δικαίωση για τους ΜτΙ», στην εφημ. *Εθνος*.

²³ Βλ. Angouras, V. (2002), "Minorities in Southeast Europe – Christian Jehovah's Witnesses of Greece", Report of Cedime –se, p.23, που είναι διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: www.greekhelsinki.gr

χορηγεί στους ΜτΙ τις σχετικές άδειες για την ίδρυση τόπων λατρείας, ενώ στις προθέσεις του είναι και η κατάργηση του μεταξικού νόμου 1672/1939, που έχει δημιουργήσει τόσα προβλήματα στις θρησκευτικές μειονότητες.

IV. Μάρτυρες του Ιεχωβά και μετάγγιση αίματος

Μια ακόμα αιτία σύγκρουσης των ΜτΙ με την πολιτεία είναι το ζήτημα των μεταγγίσεων. Οι ΜτΙ αρνούνται να τους μεταγγίσουν αίμα ακόμα και σε περιπτώσεις που κινδυνεύει άμεσα η ζωή τους.

Προς το τέλος του Β'ΠΠ, όταν η μετάγγιση αίματος άρχισε να χρησιμοποιείται στην ιατρική περίθαλψη των πολιτών, οι ΜτΙ έκαναν μια ανασκόπηση της Αγίας Γραφής με θέμα την άποψη του Ιεχωβά όσον αφορά στη χρήση του αίματος. Κατέληξαν λοιπόν στην άποψη ότι ο Ιεχωβά έδωσε ρητή εντολή στους Χριστιανούς να σέβονται την ιερότητα του αίματος και να απέχουν από αυτό. Τα χωρία της Αγίας Γραφής που επικαλούνται για να θεμελιώσουν αυτή τους την άποψη βρίσκονται στο βιβλίο της Γένεσης «Κάθε κινούμενο ζώο που είναι ζωντανό μπορεί να χρησιμεύσει ως τροφή για εσάς...αλλά κρέας - με την ψυχή του - το αίμα του δεν πρέπει να φάτε» (ΜΝΚ:Γένεση,θ', 3,4) και στις Πράξεις των Αποστόλων «να απέχετε από πράγματα θυσιασμένα σε είδωλα και από αίμα και από πνιχτά...» (ΜΝΚ:Πράξεις,ιε',28,29). Αντί της μετάγγισης οι ΜτΙ προτείνουν μια σειρά εναλλακτικών λύσεων, όπως η αιμοαραίωση, η τεχνητή υποθερμία, η χρήση ερυθροποιητίνης κ.α. μάλιστα έχουν αναπτύξει ένα παγκόσμιο δίκτυο με συνεργατικούς γιατρούς (πάνω από 70.000 παγκοσμίως και περίπου 400 στην Ελλάδα, οι οποίοι προσφέρουν αναίμακτη εναλλακτική θεραπεία σε ασθενείς ΜτΙ²⁴).

²⁴ Βλ. Αλεξάκη, Μ. (2001), ο.π., σ.161 και Δούκα, Π. (2002), «Μετάγγιση αίματος – Υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις», *Σύγχρονη Ιατρική Ενημέρωση*, τευχ. Ιαν. – Μαρτ., σ. 40-42.

Στη χώρα μας δεν ήταν λίγες οι φορές που οι ΜτΙ ήρθαν σε σύγκρουση με τους γιατρούς στα δημόσια νοσοκομεία. Ο λόγος ήταν ότι οι γιατροί, παρά την άρνηση των ασθενών ΜτΙ, εφάρμοσαν τη μέθοδο της μετάγγισης αίματος. Χαρακτηριστικό ήταν το περιστατικό που διαδραματίστηκε στο Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο της Νίκαιας²⁵. Μια γυναίκα ΜτΙ αρνήθηκε να δεχθεί μετάγγιση αίματος επικαλούμενη λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Οι γιατροί όμως, διέγνωσαν ότι η ζωή της διέτρεχε άμεσο κίνδυνο και αποφάσισαν να εφαρμόσουν τη συγκεκριμένη μέθοδο παρά τη θέλησή της. Η υγεία της γυναίκας αποκαταστάθηκε και κατόπιν υπέβαλε μήνυση κατά των γιατρών για παράνομη βία. Παρόμοια περιστατικά έχουν συμβεί κατά το παρελθόν, όπου γονείς ΜτΙ αρνούνται την μετάγγιση αίματος για το ανήλικο παιδί τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όπως μας αναφέρει και ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ, ο νόμος παρέχει το δικαίωμα στον εισαγγελέα, αφού ενημερωθεί από τους γιατρούς να τους δώσει την εντολή να προβούν στην υποχρεωτική μετάγγιση αίματος. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ένα νεογέννητο ξεψύχησε εξαιτίας της άρνησης του πατέρα του, λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, να συναινέσει στην εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθόδου.

Η άποψη που εκφράζεται από πολλούς νομικούς σχετικά με το δικαίωμα των ΜτΙ να αρνούνται τη μετάγγιση αίματος παρουσιάζει ενδιαφέρον. Θεωρούν ότι ο ασθενής που έχει πλήρη συναίσθηση των πράξεών του και ελέγχει απόλυτα τις πνευματικές του δυνάμεις έχει δικαίωμα να αρνηθεί την εφαρμογή της συγκεκριμένης ιατρικής μεθόδου. Οι γιατροί πρέπει να κάνουν δεκτό το αίτημά του, καθώς σε αντίθετη περίπτωση παραβιάζουν την ελευθερία θρησκευτικής συνειδήσεώς του.

²⁵ Βλ. Γνωμοδότηση Γιαννίδη, Ι. και Μπιτσαξή, Π. (29/01/1991) , *Ποινικά Χρονικά*, τευχ. 5, σ.605-615.

Στην περίπτωση όμως που εμπλέκονται ανήλικα παιδιά τα πράγματα είναι διαφορετικά. Ο σεβασμός των συνειδησιακών πεποιθήσεων σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να φθάσει μέχρι την ανοχή της προσβολής του δικαιώματος στη ζωή ή την υγεία τρίτων προσώπων²⁶.

V. Η στάση των Μαρτύρων του Ιεχωβά στην εκπαίδευση

Ένα ακόμα σημείο τριβής στις σχέσεις πολιτείας και ΜτΙ ήταν η άρνηση των τελευταίων να συμμετέχουν στο μάθημα των θρησκευτικών, στην προσευχή, στον εκκλησιασμό και στις παρελάσεις κατά τον εορτασμό των εθνικών επετείων. Ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ σημειώνει ότι τα προβλήματα στους παραπάνω τομείς ήταν ιδιαίτερα έντονα σε παλαιότερες εποχές και κυρίως κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, όπου το διαφορετικό αντιμετωπιζόταν με καχυποψία και δυσπιστία. Συμπληρώνει ότι σήμερα έχουν αλλάξει οι καταστάσεις και η μόνη εστία σύγκρουσης με την πολιτεία παραμένει η άρνηση των ΜτΙ να συμμετέχουν στις παρελάσεις κατά τον εορτασμό των εθνικών επετείων.

Οι ΜτΙ - και γενικά οι μη Ορθόδοξοι μαθητές - απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών, την προσευχή και τον εκκλησιασμό με σχετικές εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ, Φ. 077/Α/2737/15.11.1979, Γ1 1/1/2.1.1990). με άλλα λόγια δεν είναι υποχρεωμένοι να μετέχουν σε καμιά από τις προαναφερθείσες μορφές κατηχητικής εκπαίδευσης²⁷. Σχετικά με το θέμα τοποθετήθηκε ο γενικός γραμματέας του ΥΠΕΠΘ, επισημαίνοντας ότι τα προβλήματα των ΜτΙ στην εκπαίδευση είναι πλέον ελάχιστα και περιορίζονται σε μεμονωμένα περιστατικά.

²⁶ Βλ. σχετικές απόψεις στο Ανθόπουλου, Χ. (1992), ο.π., σ. 67-71 και συνέντευξη με συνταγματολόγο στο Παράρτημα της εργασίας.

²⁷ Βλ. Σωτηρέλη, Γ. (1993), *Θρησκεία και Εκπαίδευση*, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 140.

Η κατάσταση πάντως φαίνεται να είναι διαφορετική αναφορικά στις μαθητικές παρελάσεις. Η παράδοσή τους είναι πολύ παλιά στη χώρα μας και οι ρίζες της φθάνουν στον προηγούμενο αιώνα. Για πρώτη φορά η μαθητική παρέλαση παίρνει χαρακτήρα επίσημο και συμπληρωματικό της στρατιωτικής το 1936. Τον Μάρτιο αυτής της χρονιάς παρελαύνουν τα σχολεία μπροστά στο Μεταξά και το βασιλιά. Από τότε η σχολική παρέλαση συνδέθηκε με τη στρατιωτική και η απουσία των μαθητών θεωρήθηκε αξιόποινη πράξη. Μέχρι τις ημέρες μας οι κυβερνήσεις στηρίζουν αυτήν την παράδοση, την οποία θεωρούν χρήσιμη για την τόνωση των εθνικών αξιών των μαθητών, και δεν την αμφισβήτησαν ποτέ²⁸.

Οι ΜτΙ έρχονται σε ρήξη με την κυρίαρχη άποψη και θέση της πολιτείας στο συγκεκριμένο ζήτημα. Αρνούνται να συμμετέχουν σε αυτές τις εκδηλώσεις καθώς διαφωνούν με το στρατιωτικό τους χαρακτήρα και διεκδικούν την απαλλαγή των μαθητών από αυτές. Βασίζουν τη θέση τους αυτή στα ίδια χωρία της Αγίας Γραφής με τα οποία ερμηνεύουν την άρνηση κατάταξής τους στο στρατό²⁹. Από την άλλη πλευρά, τα δημόσια σχολεία τιμωρούν τους μαθητές ΜτΙ που αρνούνται να λάβουν μέρος στις μαθητικές παρελάσεις με αποβολές και άλλες πειθαρχικές ποινές. Επικαλούνται συχνά τις εγκυκλίους του ΥΠΕΠΘ στις οποίες αναφέρεται ότι η συμμετοχή όλων των μαθητών σε εκδηλώσεις εθνικού περιεχομένου είναι υποχρεωτική. Αξίζει όμως να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι οι εγκύκλιοι του Υπουργείου δεν προβλέπουν συγκεκριμένες πειθαρχικές κυρώσεις για τους μαθητές που δεν συμμετέχουν στις παρελάσεις. Αυτό σημαίνει ότι η τιμωρία των μαθητών επαφίεται στην κρίση των καθηγητών τους.

²⁸ Βλ. Κωστόπουλου, Τ.- Τρίμη, Δ. - Ψαρρά, Α. - Ψαρράς Δ. (29-10-1995), «Μαθητικές παρελάσεις – Καμαρωτά περνάνε τα σχολεία μας», στήλη Ιός της Κυριακής, εφημ. *Ελευθεροτυπία*, σ. 46-50.

²⁹ Βλ. περαιτέρω ανάλυση σε προηγούμενο σημείο του παρόντος κεφαλαίου.

Η κατάσταση οξύνθηκε ακόμη περισσότερο, όταν οι δυο υποθέσεις Βαλσάμη και Ευστρατίου έφθασαν στο ΕΔΑΔ το 1993 και 1994 αντίστοιχα. Το περιεχόμενο των υποθέσεων είναι λίγο ως πολύ κοινό. Οι δύο μαθήτριες ΜτΙ τιμωρήθηκαν με την ποινή της αποβολής, επειδή δε συμμετείχαν στη σχολική παρέλαση κατά τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου. Οι μαθήτριες και οι γονείς τους κατήγγειλαν ενώπιον του ΕΔΑΔ το μιλιταριστικό πνεύμα των παρελάσεων που προσβάλλει τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, τον «εξευτελιστικό» χαρακτήρα της ποινής της αποβολής και την απουσία αποτελεσματικού ένδικου μέσου στην εσωτερική έννομη τάξη για την προσβολή της συγκεκριμένης ποινής. Το ΕΔΑΔ με τις αποφάσεις του (1996) έκρινε ότι η μαθητική παρέλαση δεν έχει στρατιωτικό χαρακτήρα και δεν παραβιάζει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των ΜτΙ. Παράλληλα εξέφρασε την έκκλησή του για την υποχρεωτικότητα συμμετοχής στις παρελάσεις. Τελικά καταδίκασε τη χώρα μας, λόγω έλλειψης εσωτερικού ένδικου μέσου, όπου οι προσφεύγοντες (ΜτΙ) θα μπορούσαν να εκθέσουν τα παράπονά τους³⁰.

Αναφέραμε τις δύο παραπάνω υποθέσεις αναλυτικά, καθώς θεωρούμε ότι από την εποχή που εκδόθηκαν (1996) η σύγκρουση ΜτΙ και πολιτείας για το συγκεκριμένο θέμα παρουσιάζει ύφεση. Σήμερα, οι μαθητές που δε λαμβάνουν μέρος στις παρελάσεις αντιμετωπίζονται με μεγάλη ανεκτικότητα.

VI. Το ζήτημα της ταφής των νεκρών

Σημείο τριβής στις σχέσεις των ΜτΙ με την πολιτεία αποτελεί και το ζήτημα της ταφής των νεκρών. Οι ΜτΙ ισχυρίζονται ότι ακόμα και σήμερα, σε αρκετές περιπτώσεις, επιβιώνει μια μισαλλόδοξη νοοτροπία των δημοτικών αρχών που σε συνεργασία με τοπικούς ιερείς αρνούνται να τους ενταφιάσουν στο χώρο του νεκροταφείου.

³⁰ Βλ. *Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου*, περιοδική έκδοση του Τομέα Δημοσίου Δικαίου του Τμήματος Νομικής, ειδικό τεύχος, (2002), σ. 211-214.

Οι δήμοι - σύμφωνα με τον α.ν. 582/1968 - έχουν την αρμοδιότητα να ρυθμίζουν τη λειτουργία των νεκροταφείων τους καθορίζοντας συγκεκριμένα τμήματα και χώρους ταφής των ετερόδοξων και ετερόθρησκων. Ο καθορισμός αυτών των τμημάτων στα νεκροταφεία αποσκοπεί να διασφαλίσει την απόδοση τιμής στους ετερόδοξους ενταφιαζόμενους κατά τρόπο διαφορετικό από εκείνον που μνημονεύονται οι πιστοί της Ορθόδοξης Εκκλησίας μετά το θάνατο³¹.

Οι ΜτΙ καταγγέλλουν ότι ο τρόπος που γίνονται οι ρυθμίσεις του χώρου στα δημοτικά νεκροταφεία εισάγει διακρίσεις και θίγει τη μνήμη του νεκρού. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις, όπου παρατηρήθηκε η έλλειψη ειδικά διαμορφωμένου χώρου για την ταφή των αλλόδοξων και αλλόθρησκων, η ύψωση ειδικού διαχωριστικού τοιχίου μεταξύ των τάφων των ορθοδόξων και των ετερόδοξων) και η επιλογή χώρων προσβλητικών για τη μνήμη των θανόντων ΜτΙ (χώροι εκτός νεκροταφείου που περισσότερο έμοιαζαν με σκουπιδότοπους και χωράφια)³².

Ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ μας αναφέρει ότι ακόμη και σήμερα αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα στο ζήτημα της ταφής των νεκρών. Θεωρεί απαραίτητη την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου, ώστε να επιτρέπεται στους ΜτΙ να κάνουν την κηδεία, που επιθυμούν χωρίς να συναντούν εμπόδια.

4.3 Χειρισμός της σύγκρουσης και τρόποι συμπεριφοράς των ΜτΙ

Στην προηγούμενη ενότητα της εργασίας μας παρουσιάσαμε τους λόγους που οι ΜτΙ έρχονται σε σύγκρουση με την πολιτική εξουσία και την επικρατούσα θρησκεία. Τα να υποστηρίζει, όμως μια μειονότητα διαφορετικούς κανόνες και θέσεις από αυτούς που η εξουσία προσπαθεί να διαδώσει δεν αρκεί από μόνο του, ώστε να γίνει

³¹ Βλ. Κοινοποίηση συνηγόρου του Πολίτη (16/08/2001), Αρ. Πρωτ. 11963.2.1/01.

³² Βλ. Μπουκάλα, Π. (14/01/1999), «Οι εξόριστοι», εφημ. *Καθημερινή*, σ. 3 και Αρβανίτη - Σωτηροπούλου, Μ. (22/08/2001), «Βόλι ο νεκρός στον πόλεμο Εκκλησίας - Κράτους», εφημ. *Ελευθεροτυπία*, σ.43.

κοινωνικά ορατή. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και ο τρόπος που υποστηρίζει αυτούς τους διαφορετικούς κανόνες³³. Εδώ θα εξετάσουμε τη συμπεριφορά των ΜτΙ τόσο απέναντι στην εξουσία όσο και στον ελληνικό πληθυσμό, το στόχο κοινωνικής επιρροής.

Οι ΜτΙ κατά τη διάρκεια της σύγκρουσής τους με την εξουσία επέδειξαν μια σταθερότητα στη συμπεριφορά τους³⁴. Μπλόκαραν τη διαπραγμάτευση τόσο με την πολιτεία όσο και με την Ορθόδοξη Εκκλησία και δεν υποχώρησαν από τις θέσεις τους. Έτσι για παράδειγμα σε περιόδους όπου η σύγκρουση είχε κορυφωθεί με την εξουσία - από τα τέλη της δεκαετίας του '40 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 - και παρά τις αυστηρές ποινές που επιβάλλονταν στους ΜτΙ με την κατηγορία του προσηλυτισμού ή της άρνησης στράτευσης, εκείνοι δε σταμάτησαν να διαδίδουν τις δογματικές τους πεποιθήσεις και συνέχιζαν να εμμένουν στην άρνησή τους να καταταγούν στο στρατό. Ακόμα, κατέφευγαν και σε ένδικα μέσα για να ασκήσουν έφεση σε δικαστικές αποφάσεις, που θεωρούσαν ότι τους αδικούσαν.

Ο νομικός τους σύμβουλος μας αναφέρει ότι την ίδια στάση κράτησαν και τα επόμενα χρόνια. Ποτέ δε δέχθηκαν να κάνουν παραχωρήσεις στην εξουσία. Από τη δεκαετία του '70 οι ΜτΙ άρχισαν να προσφεύγουν σε οργανισμούς που ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και να προβάλλουν τις διεκδικήσεις τους. Τέτοιες οργανώσεις είναι στην Ελλάδα, η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη, το ίδρυμα Μαραγκοπούλου και η SOS ρατσισμός. Στην Ευρώπη αντίστοιχοι θεσμοί είναι η Διεθνής Αμνηστία και το Συμβούλιο της Ευρώπης που διαθέτει ειδικό τμήμα για τα δικαιώματα των πολιτών.

³³ Βλ. Μαντόγλου, Α. (1995), ο.π., σ. 229-230.

³⁴ Βλ. αναλυτικά για σταθερότητα συμπεριφοράς σελ. 18,19 της παρούσας εργασίας.

Η συνδρομή των παραπάνω οργανισμών κατά το νομικό σύμβουλο ήταν σημαντική, καθώς ασκούσαν πίεση στη διοίκηση να δεχθεί κάποια από τα αιτήματα των ΜτΙ και να αλλάξει τη στάση της απέναντί τους. Ακόμα, οι συνολικά δέκα προσφυγές των ΜτΙ στο ΕΔΑΔ - από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα - οκτώ εκ των οποίων οδήγησαν σε καταδίκη της χώρα μας (οι λοιπές δύο κατέληξαν σε συμβιβασμό μεταξύ προσφεύγοντος και ελληνικού δημοσίου), έκαναν την πολιτική εξουσία να τους αντιμετωπίζει πιο ανεκτικά και τα ελληνικά δικαστήρια να βγάζουν πιο ευνοϊκές αποφάσεις για αυτούς. Στις μέρες μας, παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις των ΜτΙ με την πολιτεία έχουν εξομαλυνθεί, τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας καταγγέλλουν παρατυπίες της διοίκησης στο Συνήγορο του Πολίτη (ζητήματα σχετικά με την ταφή των νεκρών, προβλήματα στην εκπαίδευση) και διεκδικούν τη βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου (νόμοι σχετικοί με την εναλλακτική θητεία, τον προσηλυτισμό κτλ.) με διαμαρτυρίες τους σε όργανα της πολιτείας.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι ΜτΙ επιδεικνύουν μια διαχρονική σταθερότητα στη συμπεριφορά τους. Καθόλη τη διάρκεια της σύγκρουσης επαναλαμβάνουν τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις τους χωρίς να υποχωρούν από τις βασικές τους θέσεις. Ακόμα, μέσα από τις συνεντεύξεις μας μαζί τους παρατηρούμε ότι οι απόψεις τους εκφράζουν μια συμφωνία ως προς τις κυρίαρχες θέσεις της μειονότητας. Για παράδειγμα η στάση τους σχετικά με τη διάρκεια της κοινωνικής θητείας, τους νόμους περί προσηλυτισμού και τον τρόπο αντιμετώπισης των σημερινών τους προβλημάτων χαρακτηρίζεται από σύμπνοια και συναίνεση. Επομένως μπορούμε να διακρίνουμε και μια συγχρονική εκδοχή στη σταθερότητα της συμπεριφοράς τους.

Η σταθερότητα της συμπεριφοράς των ΜτΙ συγκρούεται όχι μόνο με την εξουσία αλλά και με τον πληθυσμό. Ο πληθυσμός, όπως έχουμε δείξει, συμμαρρίζει λίγο ως πολύ την κυρίαρχη ιδεολογία και ασπάζεται το Ορθόδοξο δόγμα. Αυτό σημαίνει ότι εξαρχής δεν αποδέχεται την εναλλακτική θέση της συγκεκριμένης μειονότητας και είναι αντίθετος με αυτήν. Για να μπορέσουν οι ΜτΙ να ασκήσουν επιρροή πρέπει να διαπραγματευθούν τη σύγκρουση αυτή με τον ελληνικό πληθυσμό χωρίς να αναθεωρούν τη στάση που τηρούν απέναντι στην εξουσία. Αυτή η διαπραγμάτευση μπορεί να είναι άκαμπτη, είτε ευλύγιστη.

Κεντρικό στοιχείο της διδασκαλίας των ΜτΙ είναι η διάδοση των δογματικών τους πεποιθήσεων. Προκειμένου να επιτύχουν αυτό το στόχο και να αυξήσουν τον αριθμό των πιστών τους, ακολουθούν συγκεκριμένες μεθόδους και τεχνικές προσέγγισης κατά την άσκηση της επιρροής. Όπως διαπιστώσαμε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μας, οι ΜτΙ δίνουν μεγάλη βαρύτητα στην προσωπική τους εμφάνιση και τη σωστή άρθρωση του λόγου τους³⁵. Θεωρούν ότι τα σεμνά και ευπρεπή ενδύματα, η περιποιημένη κόμμωσή τους και η στάση του σώματός τους παίζουν καθοριστικό ρόλο ώστε να κερδίσουν τις πρώτες εντυπώσεις των ανθρώπων που προσεγγίζουν. Ακόμα πιστεύουν ότι ο σωστός τρόπος άρθρωσης του λόγου και ο κατανοητός τρόπος έκφρασης μπορεί να αυξήσει την αποτελεσματικότητα της επιρροής τους. Τα θέματα που επιλέγουν, για να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των ανθρώπων είναι συνήθως κοινωνικού περιεχομένου. Τα ναρκωτικά, η βία, η ανεργία, ο πόλεμος είναι μερικά από τα ζητήματα που θίγουν. Υποστηρίζουν ότι η επιλογή του θέματος

³⁵ Όπως αναφέρουμε στο Κεφάλαιο Δεύτερο, η επιτόπια έρευνά μας είχε σκοπό να διαπιστώσουμε τον τρόπο που οι ΜτΙ προσεγγίζουν τον ελληνικό πληθυσμό κατά την κηρυγματική τους δραστηριότητα.

γίνεται με βάση την επικαιρότητα, την ηλικία του συνομιλητή τους - ένας νέος για παράδειγμα μπορεί να ενδιαφέρεται περισσότερο για την ανεργία - και τα ενδιαφέροντά του. Αν ο συνομιλητής δείξει ενδιαφέρον τότε τον ρωτούν την άποψή του για το συγκεκριμένο κοινωνικό πρόβλημα και συζητούν μαζί του. Στόχος τους είναι μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία να παρουσιάσουν την άποψη της Γραφής για το ζήτημα και να δείξουν στους ανθρώπους ότι ο λόγος του Ιεχωβά είναι επίκαιρος και προσφέρει λύσεις σε όλα τα προβλήματα. Έπειτα διανέμουν τη «Σκοπιά» και το «Ξύπνα» - τα οποία περιέχουν σχετική θεματολογία με όσα έχουν συζητηθεί - και προσφέρονται για μια δεύτερη επίσκεψη κάποια άλλη φορά.

Μέσα από τη συνοπτική περιγραφή του τρόπου προσέγγισης, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι ΜτΙ εφαρμόζουν ένα ευλύγιστο τρόπο κατά τη διαπραγμάτευση της σύγκρουσης με τον ελληνικό πληθυσμό. Γνωρίζουν ότι βρίσκονται σε διάσταση απόψεων με το στόχο επιρροής και για αυτό το λόγο κάνουν κάποιες υποχωρήσεις σε διαδικαστικά ή δευτερεύοντα ζητήματα, ποτέ όμως δεν προβαίνουν σε συμβιβασμούς σχετικά με θέματα δογματικής υφής. Έτσι για παράδειγμα δέχονται να ακούσουν και να συζητήσουν τις διαφορετικές απόψεις των συνομιλητών τους, αλλά σε περίπτωση διαφωνίας μαζί τους για καθαρά δογματικούς λόγους δε «βάζουν ποτέ νερό στο κρασί τους», όπως χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο πρεσβύτερος της Εκκλησίας των ΜτΙ. Ακόμα, η προσωπική τους εμφάνιση, που για τους ίδιους παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία θετικών εντυπώσεων, κινείται στα πλαίσια της συμμόρφωσης. Οι ΜτΙ ακολουθούν το κυρίαρχο κοινωνικό μοντέλο (κατάλληλη και ευπρεπή αμφίεση, ελκτικά εξωτερικά χαρακτηριστικά), ώστε οι δέκτες των μηνυμάτων τους να βγάλουν ευνοϊκά συμπεράσματα για αυτούς.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στη διαπραγμάτευση της σύγκρουσης από τους ΜτΙ, αξίζει να επισημάνουμε ότι τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής

μειονότητας διδάσκονται τις μεθόδους και τεχνικές προσέγγισης του ελληνικού πληθυσμού. Μάλιστα για το σκοπό αυτό πραγματοποιείται κάθε εβδομάδα μια συνάθροιση διάρκειας δύο ωρών³⁶. Το πρώτο μέρος της συνάθροισης ονομάζεται «Σχολή Θεοκρατικής Διακονίας» («Σχολή») ενώ το δεύτερο «Συνάθροιση Υπηρεσίας» («Υπηρεσία»). Όπως διαπιστώσαμε κατά τη συμμετοχική μας παρατήρηση, η «Σχολή» παρέχει στους ΜτΙ το γενικό πλάνο των μεθόδων και των τεχνικών. Πιο συγκεκριμένα τους εκπαιδεύει ώστε να αποκτήσουν ορθή προφορά, καθαρή άρθρωση, ενθουσιασμό στην ομιλία τους, ευχέρεια στο λόγο τους κτλ. ακόμα τους μαθαίνει να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τη Γραφή, να δείχνουν ενδιαφέρον για το άλλο άτομο (συνομιλητή τους), να τηρούν σωστά το χρόνο κατά την παρουσίαση της δογματικής τους διδασκαλίας, να τονίζουν τα κύρια σημεία του λόγου τους, να είναι κατανοητοί, να έχουν καλή προσωπική εμφάνιση κτλ. ο πρεσβύτερος της Εκκλησίας των ΜτΙ μας αναφέρει ότι στόχος της «Σχολής» είναι οι ΜτΙ να αποκτήσουν όλα τα απαραίτητα εφόδια και την κατάλληλη υποδομή ώστε να είναι αποτελεσματικοί κατά το κήρυγμα. Κατά τη διάρκεια της «Υπηρεσίας» οι ΜτΙ μαθαίνουν συγκεκριμένους τρόπους παρουσίασης των βασικών περιοδικών τους («Σκοπιά» και «Ξύπνα»). Αυτό γίνεται βάσει μιας εγκυκλίου - «Διακονία της Βασιλείας» - που διανέμεται μόνο στα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας και παρέχει προτεινόμενες παρουσιάσεις των δύο παραπάνω περιοδικών. Η παρακολούθηση των δύο αυτών προγραμμάτων είναι υποχρεωτική για όλους τους ΜτΙ ακόμα και για τα μικρά παιδιά, ενώ κατά τη διάρκειά τους ορισμένοι από αυτούς καλούνται να παρουσιάσουν όσα έχουν διδαχθεί.

³⁶ Θυμίζουμε πως έχει αναλυθεί το ζήτημα των συναθροίσεων των ΜτΙ στο Κεφ.Δεύτερο της

4.4 Ασκούμενη επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό

Έχοντας ήδη αναπτύξει τον τρόπο με τον οποίο οι ΜτΙ τοποθετούνται απέναντι στην εξουσία και τις μεθόδους - τεχνικές προσέγγισης του ελληνικού πληθυσμού, σε αυτή την ενότητα εξετάζουμε τα αποτελέσματα της επιρροής τους. Με άλλα λόγια δείχνουμε ποια ήταν η ανταπόκριση του ελληνικού πληθυσμού στις θέσεις της συγκεκριμένης μειονότητας και αν παρατηρήθηκε σε κάποιες χρονικές περιόδους ιδιαίτερη αύξηση των ΜτΙ.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, οι ΜτΙ εμφανίστηκαν στην Ελλάδα το 1905, γνωστοί τότε ως «Σπουδαστές της Γραφής»³⁷. Το 1912 αριθμούσαν 12 άτομα ενώ μέχρι και το τέλος του Β' ΠΠ είχαν φθάσει περίπου τους 1.700. Από τα τέλη της δεκαετίας του '40 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 οι ΜτΙ προσεγγίζουν τα 11.500 μέλη. Κατά την περίοδο της δικτατορίας παρουσιάζουν μεγάλη αύξηση και το 1974 φθάνουν τους 17.400. Από εκείνη την εποχή μέχρι σήμερα οι ΜτΙ αυξήθηκαν περίπου κατά 10.000 με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να ανέρχεται στους 28.100³⁸

Από τα παραπάνω στοιχεία παρατηρούμε ότι σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (1948-1965 και 1967-1974) οι ΜτΙ άσκησαν αυξημένη επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό.

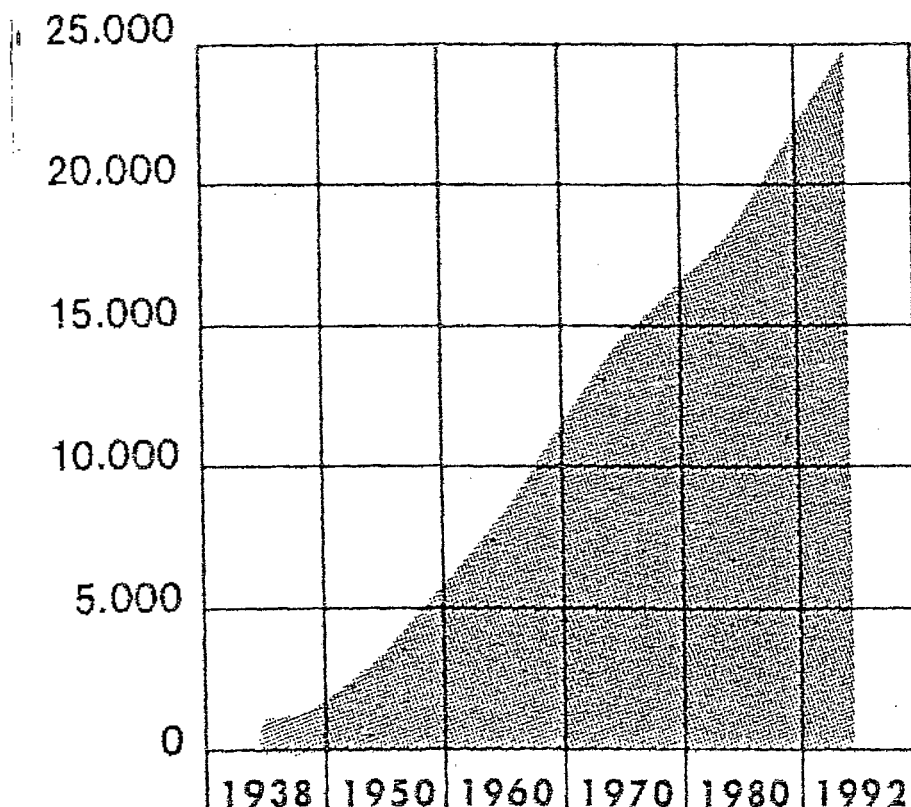
Στο γράφημα που ακολουθεί φαίνεται αρκετά παραστατικά ο ρυθμός αύξησης των ΜτΙ – που παρουσιάσαμε έως τώρα με αριθμούς - από την εμφάνισή τους στον ελληνικό χώρο μέχρι σήμερα:

παρούσας εργασίας.

³⁷ Βλ. *Βιβλίο έτους των ΜτΙ* (1994), Watch Tower Bible and Tract Society of New York, σ. 114-115 καθώς και στο Λεβάντη, Δ. (30/09/2000), ο.π., σ. 18-19.

³⁸ Πρέπει να επισημάνουμε ότι οι παραπάνω αριθμοί καταγράφουν τα ενεργά μέλη των ΜτΙ στη χώρα μας (όσους δηλαδή ασχολούνται με την κηρυγματική δραστηριότητα). Στοιχεία που να δείχνουν

Ευαγγελιζόμενοι

Ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ, ο οποίος έχει ασχοληθεί με το θέμα, μας αναφέρει ότι οι ιδιαίτερες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες ευνόησαν την αύξηση των μελών της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας κατά τη διάρκεια των δύο χρονικών περιόδων που προαναφέραμε. Πιο αναλυτικά από το 1948 έως το 1965 οι ΜτΙ άρχισαν να γίνονται γνωστοί λόγω κυρίως της άρνησής τους να στρατευθούν και της αυξημένης κηρυγματικής δραστηριότητας που είχαν αναπτύξει. Εκείνη την

το συνολικό αριθμό των ΜτΙ, δηλαδή και τα μη ενεργά τους μέλη, δεν υπάρχουν. Σήμερα

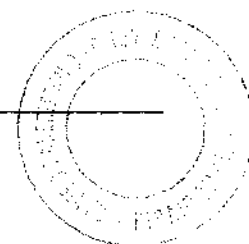
εποχή εκατοντάδες ΜτΙ φυλακίζονται και εξορίζονται λόγω της άρνησής τους να συμμετέχουν στον εμφύλιο πόλεμο, ενώ δύο από αυτούς εκτελούνται. Τα επόμενα χρόνια και πιο συγκεκριμένα από τα μέσα της δεκαετίας του '50 και μετά κορυφώνονται και οι συλλήψεις για προσηλυτισμό³⁹.

Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε και αργότερα κατά την περίοδο της δικτατορίας με πιο σκληρά μέτρα εναντίον των ΜτΙ. Το 1971 ο Στυλιανός Παττακός ακύρωσε τους γάμους των ΜτΙ με αποτέλεσμα όλα τους τα παιδιά να θεωρούνται νόθα. Ακόμα οι καταδίκες για το θέμα του προσηλυτισμού και της άρνησης στράτευσης συνεχίστηκαν με την επιβολή πιο αυστηρών ποινών. Ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ θεωρεί ότι η αυξημένη καταπίεσή τους εκείνες τις χρονικές περιόδους συνετέλεσε ώστε αρκετός κόσμος να θελήσει να γνωρίσει τις αντιλήψεις των ΜτΙ. Πολλοί άνθρωποι, λοιπόν, άρχισαν να ερευνούν «ποιοι είναι οι ΜτΙ», «τι πρεσβεύουν», «γιατί διώκονται». Σε ορισμένες περιπτώσεις ελκύστηκαν από τις πεποιθήσεις τους και ασπάστηκαν το δόγμα τους. Με αυτό τον τρόπο εξηγείται, κατά το νομικό σύμβουλό τους, η μεγάλη αύξηση των ΜτΙ από το 1948 έως το 1965 και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας.

Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι οι δύο παραπάνω χρονικές περίοδοι αποτελούν εξαίρεση στην επιρροή που έχουν ασκήσει οι ΜτΙ στον ελληνικό πληθυσμό κατά τη διάρκεια της παρουσίας τους στη χώρα μας. Η αύξησή τους, γενικά, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διακυμάνσεις (αύξηση της τάξης του 1% ετησίως επί του γενικού πληθυσμού της χώρας) και μπορεί να ερμηνευθεί βάσει της πολυετούς παρουσίας τους (περίπου εκατονταετής) στην Ελλάδα.

υπολογίζονται σε 50.000 (ενεργά και μη μέλη).

³⁹ Βλ. Πίνακα Ι στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

Άλλωστε και η εικόνα του ελληνικού πληθυσμού για τη συγκεκριμένη θρησκευτική μειονότητα είναι αρνητική με αποτέλεσμα να απορρίπτει τις περισσότερες φορές τις θέσεις και τις προτάσεις της. Η εικόνα του ΜτΙ ως αιρετικού, σημαντικότερου εχθρού της Ορθοδοξίας και ανθέλληνα, είναι κυρίαρχη σε αρκετούς Έλληνες. Έρευνα του 1988 είχε δείξει ότι το 84% των Ελλήνων είχε πολύ αρνητική γνώμη για τους ΜτΙ, ενώ μόλις το 9% είχε θετική άποψη. Παράλληλα, το γεγονός ότι το 95% περίπου των Ελλήνων ασπάζονται το Ορθόδοξο δόγμα, σίγουρα αποτελεί ένα πολύ σημαντικό λόγο άρνησης των πεποιθήσεων των ΜτΙ⁴⁰.

4.5 Οι ΜτΙ ως «μειονότητα ενάντια στο ρεύμα»

Μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώνουμε ότι οι βασικότεροι λόγοι σύγκρουσης της εξουσίας με τους ΜτΙ ήταν η άρνηση των τελευταίων να στρατευθούν και η ανεμπόδιστη διάδοση των ιδεών τους. Ακόμα η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο κοινωνικών φορέων συνεχίστηκε και για άλλα θέματα, όπως η μετάγγιση αίματος, η αποχή των μαθητών από τις παρελάσεις κτλ. Οι παραπάνω θέσεις και απόψεις των ΜτΙ που απορρέουν από τη δογματική τους διδασκαλία έρχονταν σε ρήξη με την κυρίαρχη ιδεολογία, τους κοινωνικούς κανόνες αλλά και ορισμένους βασικούς θεσμούς του κράτους. Αποτέλεσμα αυτής της αντίθεσης, ήταν η σύγκρουση των ΜτΙ με την πολιτεία μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90. Από εκείνη την εποχή ως τις μέρες μας οι σχέσεις εξουσίας και ΜτΙ έχουν εξομαλυνθεί. Ο λόγος είναι ότι η πολιτεία ικανοποίησε ορισμένα βασικά τους αιτήματα (θεσπίζοντας για παράδειγμα την εναλλακτική – κοινωνική θητεία, καθιστώντας ουσιαστικά «ανενεργούς» - χωρίς όμως και να τους καταργεί - τους νόμους περί προσηλυτισμού κτλ.) και οι ΜτΙ σταμάτησαν να διαμαρτύρονται για τα θέματα που τους απασχολούσαν σε προηγούμενες εποχές.

⁴⁰ Βλ. Dimitras, P. (1989), "Popouularity of Greek ethnic and religious groups", in *Greek*

Εξετάζοντας τις διεκδικήσεις και τις προτάσεις των ΜτΙ διαπιστώνουμε ότι αυτές έχουν κοινωνικό περιεχόμενο. Με άλλα λόγια τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας ανέπτυξαν ένα ιδεολογικό λόγο και μια δική τους φιλοσοφία για τη ζωή, την κοινωνία και τις ανθρώπινες σχέσεις. Αυτές όμως οι διαφορετικές προτάσεις, παρά το γεγονός ότι αναφέρονται στην κοινωνία, δε λαμβάνουν υπόψη τους την κοινωνική εξέλιξη, την επιστημονική πρόοδο και γενικότερα τις συνθήκες που επικρατούν. Απορρέουν από το δόγμα των ΜτΙ, το οποίο για τους ίδιους αποτελεί το απόλυτο θεμέλιο της ηθικής, της επιστήμης και της δημόσιας ζωής. Επομένως οι θέσεις τους παραμένουν προσηλωμένες στο παρελθόν, σε μια ερμηνεία της Γραφής (κατά πολλούς αμφιλεγόμενη) και αντιτίθενται στην ανανέωση και την εξέλιξη της κοινωνίας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να κατανοήσουμε τα όσα μέχρι στιγμής έχουμε εκθέσει, αποτελεί μια από τις βασικότερες θέσεις των ΜτΙ εξαιτίας της οποίας ήρθαν πολλές φορές σε σύγκρουση με την πολιτεία. Αυτή είναι η άρνησή τους να στρατευθούν. Η παραπάνω θέση αποτελεί μια κοινωνική πρόταση, την οποία στηρίζουν σε εδάφια της Αγίας Γραφής (Ματθ., κστ', 52, & Ησ., β', 2-4). Ερμηνεύοντας τα παραπάνω χωρία, οι ΜτΙ θεωρούν αδιανόητο να μάθουν να χρησιμοποιούν όπλα και να συμμετέχουν σε πολεμικές συρράξεις. Όταν τους τεθεί όμως το ερώτημα πως θα αντιμετωπίζουν μια ενδεχόμενη επίθεση ενός εχθρικού λαού, απαντούν ότι θα τηρήσουν στάση ουδετερότητας, καθώς αυτό επιτάσσει ο λόγος του Θεού. Αυτή η τοποθέτησή τους, δείχνει ότι δεν έχουν μια συνολική πρόταση που θα λαμβάνει υπόψη της τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες και περιστάσεις.

Κατά την προσωπική μας άποψη, ο πόλεμος είναι μια κατάσταση που όλοι οι άνθρωποι απεύχονται. Όταν όμως δεν υπάρχει μια συνολική πρόταση για

παράδειγμα κατάργηση εξοπλισμών, εμπέδωση κλίματος συνεργασίας και αλληλοκατανόησης μεταξύ των κρατών, τότε είναι αδύνατο να διασφαλίσει κανείς τα αγαθά μιας κοινωνίας χωρίς την ύπαρξη ενόπλων δυνάμεων.

Παρόμοιες απόψεις μπορούμε να υποστηρίξουμε και για τη θέση των ΜτΙ στο ζήτημα της μετάγγισης αίματος. Οι ΜτΙ αρνούνται την εφαρμογή της συγκεκριμένης μεθόδου ως θεραπευτικού μέσου και για να στηρίξουν αυτή τους την άποψη επικαλούνται εδάφια της Αγίας Γραφής (Γέν., θ', 3-4 & Πράξεις, ιε', 28-29). Αναπτύσσουν λοιπόν ένα ιδεολογικό λόγο για το συγκεκριμένο ζήτημα, ο οποίος πηγάζει αποκλειστικά από τις δογματικές τους πεποιθήσεις και αντιτίθεται στις παραδεδεγμένες μεθόδους της ιατρικής επιστήμης. Δεν ήταν λίγες οι φορές που κατά το παρελθόν - όταν οι εναλλακτικές της μετάγγισης μέθοδοι δεν ήταν ανεπτυγμένες - οι ΜτΙ προτίμησαν να πεθάνουν παρά να δεχθούν αίμα με τη μέθοδο της μετάγγισης. Γνώμη μας λοιπόν είναι ότι η άποψη των ΜτΙ στο συγκεκριμένο θέμα δείχνει μια προσήλωση στο δόγμα, δεν λαμβάνει υπόψη της κάποιες ιδιαίτερες συνθήκες - για παράδειγμα κάποιο έκτακτο περιστατικό που καθιστά απαραίτητη την εφαρμογή της μετάγγισης αίματος - και δηλώνει μια αντίθεση σε οποιαδήποτε επιστημονική εξέλιξη που δε συμπορεύεται με την ερμηνεία της Γραφής.

Σχετικοί προβληματισμοί θα μπορούσαν να εκτεθούν και για το περιεχόμενο των υπολοίπων προτάσεων των ΜτΙ. Σύμφωνα με όσα έχουμε αναφέρει, διαπιστώνουμε ότι ο κοινωνικός λόγος της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας είναι περιορισμένος. Αυτό συμβαίνει επειδή όπως δείξαμε πηγάζει αποκλειστικά από το δόγμα και σε αυτό καταλήγει, χωρίς να ανταποκρίνεται στις κοινωνικές συνθήκες και την ιστορική εξέλιξη της εποχής. Για αυτούς τους λόγους θεωρούμε ότι η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα αποτελεί «μειονότητα ενάντια στο ρεύμα». Σύμφωνα, άλλωστε, και με τους Παπαστάμου και Mugny, δύο είδη μειονοτήτων

μπορούμε να διακρίνουμε ανάλογα με τον προσανατολισμό που χαρακτηρίζει τις νόρμες που προτείνουν. Θα λέγαμε ότι οι μεν είναι προοδευτικές, με την έννοια ότι υποστηρίζουν θέσεις που συνεπάγονται μια ιστορική εξέλιξη των κοινωνικών κανόνων ή ακόμα και της κατεστημένης τάξης. Οι άλλες από τη στιγμή που εναντιώνονται σε μια παρόμοια ιστορική εξέλιξη, είναι αντιδραστικές (ή «μειονότητες ενάντια στο ρεύμα»)⁴¹.

Κύριο γνώρισμα των πρώτων μειονοτήτων είναι το στοιχείο της καινοτομίας. Η τελευταία ορίζεται σε σχέση με τις συμπεριφορές ή τις στάσεις μιάς ομάδας που μπαίνει στην προοπτική αμφισβήτησης των κυρίαρχων κοινωνικών κανόνων και αντικατάστασή τους από άλλους, οι οποίοι ανανεώνουν την κοινωνία⁴². Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων μειονοτήτων αποτελούν οι *προτεσταντικές σχέτες* που έδρασαν κατά την εποχή της Μεταρρύθμισης. Ο λόγος τους απέρρεε από τη δογματική τους διδασκαλία, ανταποκρίνονταν στις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Βρήκε τεράστια ανταπόκριση και επηρέασε αρκετούς τομείς της κοινωνικής ζωής (οικονομία, πολιτική κ.α.). Στην περίπτωση των *προτεσταντικών σχέτων*, σύμφωνα με τον Serge Moscovici, το ζήτημα της καινοτομίας αποκαλύπτεται σε τρεις φάσεις: στην απόκλιση από την παράδοση μέσω της προτεσταντικής μεταρρύθμισης, στη δημιουργία μιάς καινούργιας συμπεριφοράς και ηθικής - το «πνεύμα του καπιταλισμού» - και τέλος στη μετάγγιση αυτού του πνεύματος στην αστική οικονομία⁴³.

Αντίθετα, λοιπόν με τις προτεσταντικές σχέτες, ο λόγος των ΜτΙ πηγάζει από το δόγμα τους και καταλήγει σε αυτό. Βέβαια, η συγκεκριμένη μειονότητα δρα σε μια διαφορετική εποχή - σε σχέση με τη Μεταρρύθμιση - και σε εντελώς διαφορετικές

⁴¹ Βλ. Παπαστάμου, Σ. - Μιούνι, Γκ. (2001), ο.π., σ.122.

⁴² Βλ. Μαντόγλου, Α. (1995), ο.π., σ. 326.

⁴³ Βλ. Moscovici, S. (2002), «Η κοινωνία δημιουργός των θεών», Οδυσσέας, Αθήνα, σ. 225-239.

συνθήκες. Παρόλα αυτά, όπως δείξαμε κατά την ανάλυσή μας, οι προτάσεις των ΜτΙ δεν ανακλούν την εξέλιξη και την πρόοδο της εποχής μας και είναι ασυμβίβαστες με την καινοτόμο αναζωογόνηση της κοινωνίας μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

«ΟΙ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ»

Σε αυτό το κεφάλαιο της εργασίας μας, εξετάζουμε τις αντιστάσεις που συνάντησαν οι ΜτΙ στις προσπάθειες διάδοσης των ιδεών τους στον ελληνικό πληθυσμό. Πιο συγκεκριμένα, η Πολιτεία και η Εκκλησία χρησιμοποίησαν - ιδιαίτερα κατά το παρελθόν - διάφορες μεθόδους προκειμένου να διατηρήσουν τους ήδη καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες και αξίες και να «προφυλάξουν» την κοινωνία, όπως διατείνονταν, από τη δράση και τις απόψεις των ΜτΙ. Μελετάμε τις αντιστάσεις που αντιμετώπισε η συγκεκριμένη θρησκευτική μειονότητα στα ζητήματα της ελεύθερης διάδοσης των ιδεών - προσηλυτισμού και της άρνησης στράτευσης κατά το παρελθόν (αρχές δεκαετίας '40 μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του '90). Αυτοί άλλωστε είναι και οι σημαντικότεροι λόγοι εξαιτίας των οποίων οι ΜτΙ, όπως έχουμε προαναφέρει, ήρθαν σε σύγκρουση με την εξουσία.

Στη συνέχεια αντιπαραβάλλουμε τις αντιστάσεις που συναντούν σήμερα (μέσα δεκαετίας '90 μέχρι τις μέρες μας) και αναλύουμε τους λόγους βελτίωσης της θέσης των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία.

5.1 Μορφές αντίστασης στις προσπάθειες διάδοσης των μειονοτικών ιδεών

Η διάδοση των μειονοτικών ιδεών δεν αποτελεί μια εύκολη διαδικασία. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να αντισταθεί κάποιος στην αλλαγή, την παρέκκλιση, τη διαφορά και την καινοτομία. Ένας τρόπος είναι η επίδειξη δύναμης που συνοδεύεται από καταπίεση.

Υπάρχουν όμως και κοινωνιοψυχολογικοί μηχανισμοί που εμποδίζουν τη μειονοτική επιρροή. Τέτοιοι μηχανισμοί είναι η ακαμψία που συχνά δείχνουν οι μειονότητες στις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις. Ακόμα, αρνητικό αποτέλεσμα μπορεί να επιφέρουν και οι διαδικασίες κοινωνικής κατηγοριοποίησης

(κατηγοριοποίηση της μειονοτικής πηγής σαν ενδο-ομάδα ή εξω-ομάδα) και η ακύρωση, δηλαδή η άρνηση αποδοχής της παραμικρής αληθοφάνειας σε ένα γεγονός ή σε μια πρόταση που εκφράζει η μειονότητα. Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών αυτών αντιστάσεων είναι ότι αποδυναμώνουν την άμεση - και έκδηλη κοινωνικά - επιρροή των μειονοτήτων. Αλλά απελευθερώνουν μια έμμεση επιρροή, κοινωνικά λανθάνουσα, ακόμη και βραδυφλεγής¹.

Ένας άλλος κοινωνιοψυχολογικός μηχανισμός με τα περισσότερα αρνητικά αποτελέσματα στην προσπάθεια των μειονοτήτων να διαδώσουν τις ιδέες τους είναι η φυσικοποίηση. Η φυσικοποίηση είναι η διαδικασία που συνίσταται στο να αποδίδουμε το λόγο κάποιου, όχι στη συνοχή μιας λογικής, μιάς ακριβούς ανάλυσης, μιάς περίπτωσης ή σε άλλα πράγματα τέτοιας φύσης, αλλά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού που μιλάει. Η φυσικοποίηση παίρνει διάφορες μορφές, όπως αυτή της «βιολογιοποίησης» (είναι μαύρος, είναι γυναίκα...), της «κοινωνιολογιοποίησης» - της αναγωγής δηλαδή του λόγου κάποιου στα ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά του - (είναι συνδικαλιστής, πολιτικός...) και της «ψυχολογιοποίησης» (είναι ο χαρακτήρας του, είναι παρανοϊκός...)².

Ο Παπαστάμου (1989) μελέτησε το φαινόμενο της ψυχολογιοποίησης από ιστορική, πολιτική και ασφαλώς κοινωνιοψυχολογική πλευρά. Σύμφωνα με το συγγραφέα η ψυχολογιοποίηση ερμηνεύει το μήνυμα που διαδίδεται από μια μειονότητα, αποδίδοντάς το στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του επινοητή του. Με άλλα λόγια, «ψυχολογιοποιώ» σημαίνει ερμηνεύω τη σύγκρουση που φέρνει αντιμέτωπους της μειονότητας με τους κυρίαρχους κανόνες στους οποίους επιτίθεται και με τον πληθυσμό που θέλει να επηρεάσει.

¹ Βλ. αναλυτικότερα για τις τρεις μορφές αντιστάσεων στον Παπαστάμου, Σ. (1989), Ψυχολογιοποίηση, Οδυσσέας, Αθήνα, σ. 260-268.

² Βλ. Μαντόγλου, Α. (1999), ο.π., σ.83.

Ο Παπαστάμου υποστηρίζει ότι η εξήγηση της κοινωνικής συμπεριφοράς με ψυχολογικούς όρους δεν εμφανίζεται γενικά και αδιάφορα. Δεν ψυχολογιοποιούμε κάποιον που συμμορφώνεται με τις κυρίαρχες νόρμες, ούτε κάποιον του οποίου ο λόγος και η δράση συμπίπτουν με τα δόγματα της εξουσίας. Στην καθημερινή ζωή, ψυχολογιοποιούμε μάλλον αυτούς που η συμπεριφορά τους αποκλίνει από αυτό που θεωρείται «φυσιολογικό» ή οι στάσεις τους φαίνονται επικίνδυνες για το κοινό καλό.

Έχουμε ήδη επισημάνει ότι η σύγκρουση είναι αναγκαία συνθήκη για τη μειονοτική επιρροή γιατί εξαιτίας της δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τη μειονότητα. Φαίνεται όμως ότι δεν είναι και ικανή συνθήκη, όταν παρεμβαίνει η ψυχολογιοποίηση στην ερμηνεία που δίνει ο πληθυσμός στη μειονοτική σύγκρουση. Όταν η σύγκρουση ερμηνεύεται με όρους διαφάνειας απόψεων ή με μια διαφορετική ανάγνωση της πραγματικότητας, ο πληθυσμός αφήνεται ελεύθερος στην επιρροή της μειονότητας. Όταν όμως εγκαθιδρυθεί μια αιτιατή σχέση μεταξύ του συγκρουσιακού περιεχομένου των απόψεων της μειονότητας και των ψυχολογικών ιδιαιτεροτήτων της, τότε η μειονότητα θα θεωρηθεί ως μη αντικειμενική και η επίλυση της σύγκρουσης θα κατευθυνθεί προς την απόρριψη της μειονότητας.

Η ψυχολογιοποίηση, λοιπόν, αποτελεί στρατηγική αντίστασης στη μειονοτική αλλαγή («αφαιρώντας» από τις μειονότητες τη δυνατότητα άσκησης επιρροής τόσο σε άμεσο όσο και σε έμμεσο επίπεδο). Η αντιστοιχία μεταξύ του ιδεολογικού περιεχομένου του λόγου της μειονότητας και των ψυχολογικών χαρακτηριστικών της είναι μια στρατηγική αντίστασης των κυρίαρχων δυνάμεων, οι οποίες αποσκοπούν στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης των πραγμάτων, την ενίσχυση της συμμόρφωσης και την αύξηση της ομοιογένειας³.

³ Βλ. Μαντόγλου, Α. (1995), ο.π., σ.59-60.

Στη συνέχεια της εργασίας μας αναφερόμαστε στις αντιστάσεις που συνάντησαν οι ΜτΙ. Η ανάλυσή μας επικεντρώνεται στις μορφές φυσικοποίησης (με ιδιαίτερη έμφαση στην ψυχολογιοποίηση) της συγκεκριμένης μειονοτικής ομάδας από την εξουσία.

5.2 Οι αντιστάσεις που συνάντησαν οι ΜτΙ κατά το παρελθόν

α. Το ζήτημα της ελεύθερης διάδοσης των ιδεών

Η ελευθερία διάδοσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές συνιστώσες ελευθερίας άσκησης της θρησκείας. Δεν περιλαμβάνει, όμως, το δικαίωμα να χρησιμοποιεί κανείς αθέμιτα μέσα για να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση των υπόλοιπων πολιτών. Ο προσδιορισμός των αθέμιτων μέσων διείσδυσης στη θρησκευτική συνείδηση δεν είναι εύκολη υπόθεση. Μπορεί μάλιστα να καταλήξει να είναι επικίνδυνος για την άσκηση του δικαιώματος της θρησκευτικής διδασκαλίας, όταν λαμβάνονται υπόψη οι αντιλήψεις, που θέλουν την άσκηση των δικαιωμάτων να εξαρτάται από τις επιθυμίες της πλειονότητας, με κριτήριο την προστασία της κυρίαρχης θρησκευτικής κοινότητας από τις «επιθέσεις» άλλων θρησκειών⁴.

Η επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρούσε τους ΜτΙ επικίνδυνη αίρεση, όπως έχουμε ήδη δείξει, και ένα διαρκή κίνδυνο για την Ελληνορθόδοξη ταυτότητα. Προκειμένου, λοιπόν, να διατηρήσει ανόθευτη την ορθόδοξη πίστη, να εμποδίσει τη διάδοση των απόψεων των ΜτΙ και την επίδρασή τους στον ελληνικό πληθυσμό ανέπτυξε κάποιες στρατηγικές αντίστασης. Αυτές οι στρατηγικές αντίστασης στην προσπάθεια των ΜτΙ να ασκήσουν επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό πήραν τη μορφή της φυσικοποίησης κυρίως στο επίπεδο του λόγου. Η Εκκλησία, λοιπόν, ερμήνευε τις δογματικές πεποιθήσεις αλλά και τη γενικότερη - προσηλυτιστική, όπως τη θεωρούσε

⁴ Βλ. Δημητρόπουλου, Π. (2001), ο.π., 131.

- δράση των ΜτΙ βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μελών της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας. Έτσι άλλοτε τους αποκαλούσε ψεύτες, λαοπλάνους, αιρετικούς, κακοποιούς της μίας και μοναδικής αλήθειας, απατεώνες, εξομώτες, εχθρούς της Ορθοδοξίας, αντίχριστους (επειδή οι ΜτΙ δεν δέχονται το Χριστό ως Θεό), βδελυρούς χλιαστές κτλ.⁵. με αυτόν τον τρόπο απέδιδε τις δογματικές απόψεις των ΜτΙ στα ιδιαίτερα ψυχολογικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά τους, οπότε μπορούμε να διακρίνουμε μια μορφή ψυχολογιοποίησης.

Σε άλλες περιπτώσεις, ερμήνευε τις δογματικές απόψεις των ΜτΙ αποδίδοντας αυτές στα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά τους. Έτσι, για παράδειγμα σε περιόδους που ο όρος «κομμουνιστής» ήταν αρνητικά φορτισμένος, η Εκκλησία ταύτιζε τους ΜτΙ με τους κομμουνιστές και τους θεωρούσε «πληγή» για τον τόπο. Η Εκκλησία, προέβαινε σε αυτόν τον χαρακτηρισμό των ΜτΙ, επειδή πίστευε ότι, όπως οι κομμουνιστές προπαγάνδιζαν τις ιδέες τους (με τη διάδοση φυλλαδίων, βιβλίων κτλ.) το ίδιο ακριβώς έκαναν και οι ΜτΙ (με τη διανομή της «Σκοπιάς» και του «Εύπνα»). Παράλληλα, το έντονο κλίμα αντισιωνισμού που επικρατούσε στην Ελλάδα αλλά και ορισμένες κοινές θεολογικές αρχές των ΜτΙ με τους Εβραίους (π.χ. πίστη στον ένα και μοναδικό Θεό - τον οποίο και ονομάζουν «Ιεχωβά», λέξη που προέρχεται από την αντίστοιχη εβραϊκή Γιαχβέ -), οδήγησαν την Εκκλησία να ταυτίζει την έντονη κηρυγματική δραστηριότητα των ΜτΙ και τις απόψεις τους (περί εγκαθίδρυσης ενός βασιλείου σιωνιστικής προέλευσης) με αυτή των σιωνιστών.

Ακόμα, σε μεταγενέστερες περιόδους (κυρίως τη δεκαετία του '80) η Εκκλησία συνέδεε το λόγο και τη δράση των ΜτΙ με το γεγονός ότι αποτελούν πράκτορες της CIA.

⁵ Βλ. Επιστολή Μητροπολίτη Πειραιώς προς Νομάρχη Πειραιώς (26-01-1971) και «Πράξη...ντροπή», εφημ. *Ελευθεροτυπία* (16-10-1978) και αρχιμ. Ραπτόπουλου, Γ. (1994), *Αιρέσεις στην Ελλάδα*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα, σ.33-36.

Σε αυτό, βέβαια, συνετέλεσε ο αντιαμερικανισμός, που είχε αναπτυχθεί στη χώρα μας εκείνη την εποχή και η αμερικανική προέλευση της θρησκείας των ΜτΙ⁶. Στις τρεις περιπτώσεις που εξετάσαμε παραπάνω, η φυσικοποίηση έπαιρνε τη μορφή της κοινωνιολογιοποίησης καθώς ο λόγος των ΜτΙ και η δράση τους αποδίδονταν στα ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά τους.

Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η κύρια στρατηγική αντίστασης που ακολούθησε η Εκκλησία ήταν η φυσικοποιημένη ερμηνεία του ιδιαίτερου λόγου και της δραστηριότητας των ΜτΙ. Αυτό ήταν άλλωστε και το βασικότερο εργαλείο της Εκκλησίας ιδιαίτερα κατά το παρελθόν (αρχές της δεκαετίας του '40 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90) προκειμένου να παρεμποδίσει την επιρροή της συγκεκριμένης μειονότητας.

Η Πολιτική εξουσία από την άλλη μεριά (μέσω των δικαστικών οργάνων) εφάρμοσε, ιδιαίτερα μέχρι το 1975, τις διατάξεις του νόμου 1672/1939 περί προσηλυτισμού με τέτοιο τρόπο που παραβίαζε την ελευθερία διάδοσης της θρησκείας των ΜτΙ. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, η κατάσταση βελτιώθηκε ραγδαία, αλλά ότι κάποια δικαστήρια άρχισαν σιγά - σιγά (από το 1975 και μετά) να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ΜτΙ να διαδίδουν τις δογματικές πεποιθήσεις τους και να τους απαλλάσσουν από την κατηγορία του προσηλυτισμού. Πάντως, από την έρευνα του συνόλου σχεδόν των δημοσιευμένων αποφάσεων του Αρείου Πάγου που αφορούν σε υποθέσεις που κρίθηκαν ότι συνιστούν αξιόποιο προσηλυτισμό προκύπτει ότι η πλειονότητά τους παραβιάζει την ελευθερία της διάδοσης της θρησκείας.

⁶ Βλ. Σωτηρόπουλου, Γ. (08-09-1949), «Χίλιασμός – Κομμουνισμός», εφημ. *Πελοπόννησος* και «Τυφλό πάθος», εφημ. *Ελευθεροτυπία*, (23-11-1987).

Διότι από το αιτιολογικό τους δεν προκύπτει ότι προσβάλλεται η αξιοπρέπεια των «προσηλυτιζόμενων» Ορθόδοξων στα πλαίσια του δημοκρατικού και φιλελεύθερου πολιτεύματος.

Παράλληλα δε συνάγεται ότι έχει παραβιασθεί η συναίνεση του προσηλυτιζόμενου ή ότι έχουν χρησιμοποιηθεί τεχνικές χειραγώγησης, δηλαδή μέσα φυσικού ή ψυχολογικού καταναγκασμού⁷. Επόμενως η συγκεκριμένη ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου (με τρόπο καταδικαστικό για τους ΜτΙ) τόσο από τον Άρειο Πάγο όσο και από δικαστήρια κατώτερου βαθμού, οδήγησε σε μία ακραία μορφή φυσικοποίησης των ΜτΙ. Αυτή η ακραία μορφή φυσικοποίησης - στηριζόμενη στις αποφάσεις των δικαστηρίων που απέδιδαν κάθε δραστηριότητα των ΜτΙ στο γεγονός ότι είναι εκμεταλλευτές της θρησκευτικής συνείδησης των Ορθοδόξων⁸ εκφράστηκε μέσα από εξορίες, φυλακίσεις, χρηματικά πρόστιμα και αρκετές φορές σωματική κακομεταχείριση των ΜτΙ.

Το περιοδικό Ανθρώπινα Δικαιώματα Χωρίς Σύνορα (Human Rights Without Frontiers) παραθέτει εκτενώς αφηγήσεις ΜτΙ που υπέστησαν τις συνέπειες εφαρμογής του νόμου περί προσηλυτισμού. Οι ίδιοι περιγράφουν τη βάνανυση συμπεριφορά των ελληνικών αρχών και τη σωματική κακομεταχείρισή τους, που πολλές φορές οδηγούσε στην προξένηση μόνιμων σωματικών βλαβών, την άθλια κατάσταση των φυλακίσεων και την εξορία κτλ. Ακόμα, καταγγέλλουν περιστατικά χειροδικίας τους από ιερείς της επικρατούσας θρησκείας - εξαιτίας της διάδοσης των

⁷ Βλ. Κυριαζόπουλου, Κ. (2000), «Ελευθερία διάδοσης θρησκείας και επικρατούσα θρησκεία», στο *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία*, επιμ. Παπαστάθης, Χ., Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σ.63-64.

⁸ Βλ. Αναλυτικά αποφάσεις ΑΠ 137/1953, ΑΠ 55/1958, ΑΠ 1035/1975 στο Νομική Θεωρία και Πράξη για τους ΜτΙ, ο.π., σ.51, 54, 60.

ιδεών τους – ενώ σημειώνουν ότι οι περισσότερες μηνύσεις σε βάρος τους για προσηλυτισμό οφείλονταν σε προτροπές εκκλησιαστικών παραγόντων⁹.

Σύμφωνα με στοιχεία του εν λόγω περιοδικού από το 1938 μέχρι το 1992 ο αριθμός των συλληφθέντων ΜτΙ για προσηλυτισμό έφθανε τα 19.147 άτομα, από αυτούς 10.038 περίπου πέρασαν από δίκη και 2.317 καταδικάστηκαν. Οι συνολικές δε ποινές που επιβλήθηκαν από τα δικαστήρια άγγιζαν τα 753 έτη¹⁰.

β. Το ζήτημα της άρνησης στράτευσης

Τον κύριο όγκο των αντιρρησιών συνείδησης, από την εμφάνισή τους στη χώρα μας τη δεκαετία του '40 μέχρι και σήμερα, αποτελούν οι ΜτΙ. Οι τελευταίοι αρνούνται να καταταγούν στο στρατό επειδή, όπως υποστηρίζουν, η θρησκευτική τους κοσμοθεωρία τους απαγορεύει να φέρουν όπλο. Αυτή τους η στάση προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Πολιτείας, η οποία ιδιαίτερα μέχρι το 1977 μεταχειρίστηκε με αρκετά σκληρό τρόπο τους ΜτΙ.

Η ελληνική Πολιτεία (πιο συγκεκριμένα οι στρατιωτικοί) απέδιδε την άρνηση των ΜτΙ να καταταγούν στο στρατό στο γεγονός ότι είναι ανθέλληνες, αρνησιπάτριδες, προδότες της πατρίδας και εχθροί του έθνους. Αντίστοιχες θέσεις εξέφραζε και η Εκκλησία, η οποία κατηγορούσε τους ΜτΙ για αντεθνική δράση και τους ταύτιζε με τους κομμουνιστές¹¹. Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι στο πεδίο του λόγου, η πολιτική εξουσία και η Εκκλησία ερμήνευαν το λόγο και τη στάση των ΜτΙ βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Η μορφή αντίστασης της εξουσίας σε αυτές τις διαφορετικές - ως προς τις επικρατούσες - θέσεις των ΜτΙ έπαιρνε τη μορφή της φυσικοποίησης και πιο συγκεκριμένα της κοινωνιολογιοποίησης.

⁹ Βλ. "Greece Deliberate Violations of Human Rights", Human Rights Without Frontiers (1992), p. 3-20.

¹⁰ Βλ. Πίνακα 1 στο Παράρτημα της εργασίας μας.

¹¹ Ο όρος «κομμουνιστής», όπως είδαμε και στην ενότητα 5.2 α, είχε αρνητική σημασία. Η Εκκλησία θεωρούσε ότι οι ΜτΙ ταυτίζονταν με τους κομμουνιστές λόγω της ιδεολογικής τους

Έτσι η δράση της συγκεκριμένης ομάδας συνδέονταν με τα ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά της (π.χ. προδότες της πατρίδας, ανθέλληνες, αρνησιπάτριδες, κομμουνιστές κτλ.). Με αυτόν τον τρόπο τόσο η Πολιτεία όσο και η Εκκλησία ήθελαν να περιορίσουν τη διάδοση των συγκεκριμένων απόψεων των ΜτΙ στον ελληνικό πληθυσμό και να αποτρέψουν οποιαδήποτε αμφισβήτηση του ελληνικού στρατού.

Παράλληλα, όμως με αυτές τις απόψεις για τους ΜτΙ και την άρνησή τους να καταταγούν στο στρατό, η ελληνική Πολιτεία από τα τέλη της δεκαετίας του '40 μέχρι το 1977 χειρίστηκε με σκληρό τρόπο τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής ομάδας. Η άρνηση των ΜτΙ να παραλάβουν τον οπλισμό τους και να καταταγούν στο στρατό σήμαινε την παραπομπή τους στα στρατοδικεία και την καταδίκη τους για ανυπακοή. Αφού εξέτιαν ποινές φυλάκισης αρκετών ετών καλούνταν πάλι στο στράτευμα για να επακολουθήσει δεύτερη, τρίτη και τέταρτη ποινή για ανυπακοή. Αυτή η διαδικασία συνεχίζονταν μέχρι ο αντιρρησίας συνείδησης να φθάσει το πενήντοστό έτος της ηλικίας του. Πιο συγκεκριμένα, από το Φεβρουάριο του 1949 μέχρι το Νοέμβριο του 1977, 2.728 θρησκευτικοί αντιρρησίες συνείδησης (σημειωτέον όλοι ΜτΙ) κρατήθηκαν στις φυλακές με μέσο όρο κράτησης τα οκτώ έως δεκατρία χρόνια¹².

Πέρα από τις πολυετείς και ισόβιες καθειρξεις, κατά την ίδια χρονική περίοδο αναφέρονται δεκάδες καταδίκες σε θάνατο, ξυλοδαρμοί, απομονώσεις, σωματικά και

αντίθεσης με την στράτευση. Βλ. σχετικές απόψεις στο άρθρο «Κρύπτεται κομμουνισμός υπό τους Μάρτυρες του Ιεχωβά», στην εφημ. *Καθημερινή* (15-10-1958).

¹² Βλ. Τσαρούχα, Κ. (1996), *Αντιρρησίες συνείδησης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ.66-67, 97.

ψυχικά βασανιστήρια, εξορίες, ενώ το 1949 δύο ΜτΙ καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν¹³.

Στο περιοδικό «Ανθρώπινα Δικαιώματα Χωρίς Σύνορα» οι ΜτΙ, περιγράφουν τα βασανιστήρια και τις εξορίες που υπέμειναν καθόλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου και κατά την περίοδο της δικτατορίας λόγω της άρνησής τους να στρατευθούν. Ακόμα, αναφέρουν λεπτομερειακά όλες τις προσπάθειες των στρατιωτικών - όταν οι ΜτΙ εμφανίζονταν στο κέντρο κατάταξης - να τους αλλάξουν το «πιστεύω» τους και τον τρόπο σκέψης τους, χρησιμοποιώντας θεμιτά και αθέμιτα μέσα¹⁴.

Από την παράθεση των παραπάνω στοιχείων συμπεραίνουμε ότι η ελληνική Πολιτεία τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που εξετάσαμε αντιμετώπισε τους ΜτΙ ως κοινούς εγκληματίες. Η πρακτική που ακολούθησε συνιστούσε μια ακραία μορφή φυσικοποίησης των ΜτΙ, η οποία εκδηλώθηκε μέσα από τις ισόβιες καθειρήξεις, τις εξορίες κτλ.

Η παραπάνω κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται σταδιακά από το 1977. Έπειτα, από διεθνείς πιέσεις ψηφίστηκε ο νόμος 731/1977, που προέβλεπε την άοπλη στρατιωτική θητεία για τους θρησκευτικούς αντιρρησίες συνείδησης (ΜτΙ) και όριζε ότι όσοι αρνούνται τη στρατιωτική θητεία θα καταδικάζονται μόνο μια φορά σε τέσσερα χρόνια φυλάκισης. Ο συγκεκριμένος νόμος κρίθηκε από εκπροσώπους της Εκκλησίας και μέλη πολλών θρησκευτικών οργανώσεων αντισυνταγματικός και καταστροφικός για το έθνος.

¹³ Βλ. «Από την εκτέλεση στο κάτεργο», *Αρνόμαι*, τευχ. 1, Φεβρουαρίου 1985.

¹⁴ Βλ. " *Greece Deliberate Violations of Human Rights*", ο.π., p. 22-36,40-45.

Παρόμοιες θέσεις εκφράστηκαν και από ανώτερους στρατιωτικούς οι οποίοι παρά την ύπαρξη του νόμου συνέχισαν να επιβάλλουν σε ορισμένες περιπτώσεις ανώτερες ποινές από τις προβλεπόμενες στους ΜτΙ¹⁵.

Παράλληλα, οι ΜτΙ διαμαρτύρονταν για τις συνθήκες κράτησής τους στις στρατιωτικές φυλακές - ελλιπής ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ανεπαρκής σίτηση, άθλιες συνθήκες διαβίωσης - και για τη ρατσιστική συμπεριφορά της διοίκησης των φυλακών. Βέβαια, με την πάροδο του χρόνου η Πολιτεία έλαβε και ορισμένα ευνοϊκά μέτρα για τους αντιρρησίες συνείδησης. Έτσι κατέβαλε προσπάθειες ώστε οι ΜτΙ να μεταφέρονται στις αγροτικές φυλακές της Κασσάνδρας Χαλκιδικής, της Κασσαβέτειας Βόλου κ.α. όπου η μια μέρα κράτησης μετρούσε για δύο. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι ΜτΙ που έκτιαν ποινές 4 χρόνων ουσιαστικά να μείνουν στη φυλακή για 20-24 μήνες.

Από τα παραπάνω στοιχεία, προκύπτει ότι από το 1977 μέχρι και το 1996 (διάστημα που ίσχυε ο νόμος 731/77) η στάση της Πολιτείας απέναντι στους αντιρρησίες συνείδησης ΜτΙ διαφοροποιήθηκε σε σχέση με το παρελθόν. Οι εκτελέσεις, οι ισόβιες καθειρξεις, τα βασανιστήρια έδωσαν τη θέση τους στην τετράχρονη φυλάκιση όσων αρνούνταν να καταταγούν στο στρατό. Παρόλα αυτά η χώρα μας εξακολουθούσε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 να είναι η μόνη χώρα της Ευρώπης που μεταχειριζόταν τους αντιρρησίες συνείδησης ως εγκληματίες και τους καταδίκασε σε ποινές φυλάκισης. Παρά τις διεθνείς πιέσεις και τις καταδίκες, η ελληνική Πολιτεία παρέμενε διστακτική στη νομοθετική επεξεργασία λύσης του προβλήματος των αντιρρησιών συνείδησης. Η λύση της εναλλακτικής πολιτικής - κοινωνικής υπηρεσίας συναντούσε την αντίδραση στρατιωτικών και Εκκλησίας, που επικαλούνταν λόγους κυρίως εθνικούς (εξωτερικοί κίνδυνοι που διατρέχει η χώρα

¹⁵ Βλ. Τσαρούχα, Κ. (1996), ο.π., σ. 97-98.

μας κτλ.)¹⁶. Στο ίδιο μήκος κύματος κυμαίνονταν και η γνώμη του ελληνικού πληθυσμού για τους αντιρρησίες συνείδησης, η οποία ήταν ιδιαίτερα αρνητική¹⁷.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στις αντιστάσεις που συνάντησαν κατά το παρελθόν οι ΜτΙ ως αντιρρησίες συνείδησης, αξίζει να αναφέρουμε και κάποια αριθμητικά στοιχεία, ενδεικτικά του τρόπου χειρισμού του θέματος από την ελληνική Πολιτεία. Το βιβλίο του Κώστα Τσαρούχα, «Αντιρρησίες Συνείδησης», αναφέρει ότι από το 1940 μέχρι το 1994, 2.728 άτομα πέρασαν από δίκη, 68 εξορίστηκαν, 42 καταδικάστηκαν σε θάνατο, 2 εκτελέστηκαν ενώ 5 υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια μέχρι θανάτου. Τα στρατοδικεία επέβαλαν συνολικά ποινές 10.050 ετών. Θα πρέπει να τονίσουμε για άλλη μια φορά πως η πλειονότητα των αντιρρησιών συνείδησης ήταν ΜτΙ¹⁸.

5.3 Οι αντιστάσεις που συναντούν σήμερα οι ΜτΙ

Η σημερινή θέση των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία, παρουσιάζεται αρκετά διαφοροποιημένη σε σύγκριση με αυτή που περιγράψαμε κατά το παρελθόν. Οι αντιστάσεις του παρελθόντος - εξορίες, φυλακίσεις, κακομεταχείριση κτλ - έχουν πλέον εκλείψει και από τα μέσα της δεκαετίας του '90 μέχρι και τις μέρες μας οι δυσκολίες και τα εμπόδια που συναντούν τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας είναι ασφαλώς λιγότερα¹⁹. Ο λόγος είναι ότι σταδιακά - από τις αρχές της δεκαετίας του '90 - η Πολιτεία άρχισε να ικανοποιεί ορισμένες διεκδικήσεις και αιτήματα των ΜτΙ. Έτσι για παράδειγμα από το 1993 και μετά οι καταδίκες για το ζήτημα του προσηλυτισμού σταμάτησαν (οι διατάξεις του νόμου 1672/1939 από

¹⁶ Βλ. Βερύκιος, Δ. (26/09/95), «Φράγμα στους αντιρρησίες συνείδησης», εφημ. *Έθνος*, σ. 16.

¹⁷ Βλ. Dimitras, P. (1989), ο.π. σ. 14-15. Η συγκεκριμένη έρευνα που είχε πραγματοποιηθεί σε τμήμα του ελληνικού πληθυσμού είχε δείξει ότι το 66% των ερωτηθέντων είχε αρνητική γνώμη για τους αντιρρησίες συνείδησης ενώ μόλις το 18% είχε θετική γνώμη.

¹⁸ Βλ. Πίνακα 2 στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

¹⁹ Αξίζει να επισημάνουμε ότι και σε αυτή την ενότητα οι αντιστάσεις που αναφέρουμε αφορούν στα δύο σημαντικά ζητήματα, της ελευθερίας διάδοσης των ιδεών και των αντιρρησιών συνείδησης, για τα οποία μιλήσαμε στην προηγούμενη ενότητα (5.2).

εκείνη την εποχή έχουν καταστεί ουσιαστικά ανενεργές), ενώ το 1997 η Πολιτεία αναγνώρισε στους αντιρρησίες συνείδησης τη δυνατότητα να εκπληρώνουν εναλλακτική κοινωνική θητεία (νόμος 2510/97). Με αυτόν τον τρόπο, η έντονη σύγκρουση των θέσεων των ΜτΙ με τους κυρίαρχους κοινωνικούς κανόνες και θεσμούς και οι αντιστάσεις που συναντούσαν από την Πολιτεία κατά τη διάδοση των συγκεκριμένων απόψεών τους - κατά το παρελθόν μειώθηκαν σημαντικά.

Από την άλλη πλευρά, η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν αντιπαρατέθηκε με την Πολιτεία για τον τρόπο που η τελευταία αντιμετώπισε τα ζητήματα των ΜτΙ (τα τελευταία χρόνια) και για τις λύσεις που προώθησε. Επομένως, οι διαφορές των ΜτΙ με την Ορθόδοξη Εκκλησία παραμένουν σε ένα καθαρά δογματικό επίπεδο. Η Ορθόδοξη Εκκλησία στα πλαίσια του αντιαιρετικού της αγώνα συνεχίζει να ενημερώνει τους πιστούς της για τις αιρέσεις και για τους κινδύνους που εγκυμονούν για αυτούς.

Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια η θέση των ΜτΙ βελτιώθηκε στην ελληνική κοινωνία, εντούτοις τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας υποστηρίζουν ότι ακόμα και σήμερα συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν κάποια προβλήματα.

Ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ στη συνέντευξή του μας επισημαίνει ότι ο νόμος 2510/97 που καθιερώνει την εναλλακτική κοινωνική θητεία παρουσιάζει ατέλειες και σε αρκετές περιπτώσεις δεν εφαρμόζεται σωστά από τη διοίκηση. Έτσι για παράδειγμα οι επιπρόσθετοι 18 μήνες κοινωνικής υπηρεσίας που προβλέπονται για τους αντιρρησίες συνείδησης ΜτΙ έχουν τιμωρητική διάρκεια (αν και πρόσφατα ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας εξήγγειλε τη μείωση της κοινωνικής θητείας, η οποία στο εξής θα έχει διάρκεια διπλάσια σε σχέση με την ένοπλη). Ακόμα ο συγκεκριμένος νόμος προβλέπει την «έκπτωση» του αντιρρησία που δεν εκτελεί προσηκόντως την

εναλλακτική υπηρεσία και την υπαγωγή του στην ένοπλη στρατιωτική θητεία²⁰. Παράλληλα, ο νομικός σύμβουλος των ΜτΙ μας επισημαίνει ότι οι γραφειοκρατικές δυσκολίες των υπηρεσιών του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας κάνουν τη διαδικασία διορισμού των αντιρρησιών συνείδησης στις υπηρεσίες φορέων του δημοσίου τομέα (ΟΑΕΔ, ΕΛΤΑ, ιδρύματα για ψυχικές παθήσεις - περίθαλψης ανιάτων κτλ.) να είναι χρονοβόρα.

Όλα τα παραπάνω ζητήματα αποτελούν, κατά τους ΜτΙ, κυρίως ελλείψεις του προαναφερθέντος νόμου και τους δημιουργούν αρκετά εμπόδια κατά την εκπλήρωση της εναλλακτικής θητείας. Για τους παραπάνω λόγους οι ΜτΙ ζητούν μείωση της επιπρόσθετης διάρκειας της κοινωνικής θητείας, απλούστερες γραφειοκρατικές διαδικασίες για την υπαγωγή στο θεσμό της εναλλακτικής θητείας, χωρίς να υπάρχει περίπτωση έκπτωσης για τυπικό λόγο, άμεση τοποθέτηση του αντιρρησία στο φορέα που θα εργαστεί και ανάθεση της διαχείρισης της κοινωνικής υπηρεσίας σε φορέα ανεξάρτητο από το ΥΠΕΘ κτλ.

Στο άλλο μεγάλο θέμα της ελεύθερης διάδοσης των ιδεών που απασχόλησε τους ΜτΙ κατά το παρελθόν, η κατάσταση, όπως έχουμε προαναφέρει άλλαξε μετά το 1993. Από εκείνη την εποχή και μέχρι τις μέρες μας κανένας ΜτΙ δεν έχει καταδικαστεί για προσηλυτισμό. Βεβαία είναι γεγονός ότι ο νόμος περί προσηλυτισμού δεν έχει καταργηθεί ακόμα και αυτό είναι κάτι που διεκδικούν οι ΜτΙ.

Πάντως, τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής κοινότητας θεωρούν ότι ακόμα και σήμερα συναντούν κάποια εμπόδια κατά τη διάδοση των δογματικών τους πεποιθήσεων. Κατά τους ΜτΙ, αυτά τα εμπόδια αποτελούν προκαταλήψεις, οι οποίες εκφράζονται τόσο από την πλευρά της διοίκησης όσο και από την πλευρά του

²⁰ Βλ. Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη για το έτος 1999, σ. 63-64.

ελληνικού πληθυσμού. Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις που μας παραχώρησαν οι ΜτΙ, ακόμα υπάρχουν όργανα της τάξεως που τους σταματούν στο δρόμο, ενώ διαδίδουν τις απόψεις τους και τους προσάγουν στο αστυνομικό τμήμα. Έπειτα από κάποιες ώρες τους αφήνουν ελεύθερους καθώς δεν προκύπτει κάποια κατηγορία εις βάρος τους. Κατά τους ΜτΙ, η όλη διαδικασία δείχνει ότι ακόμα και σήμερα επικρατούν αρνητικές αντιλήψεις από ένα μέρος της διοίκησης.

Παράλληλα, οι ΜτΙ υποστηρίζουν ότι αυτή η προκατάληψη εκφράζεται και από ένα τμήμα του ελληνικού πληθυσμού. Παρά το γεγονός ότι οι άνθρωποι σήμερα είναι πιο ανεκτικοί σε σχέση με το παρελθόν και μερικές φορές δέχονται να ακούσουν τις διαφορετικές απόψεις των ΜτΙ (σύμφωνα πάντα με όσα υποστήριζαν στις συνεντεύξεις που μας παραχώρησαν), εντούτοις υπάρχουν αρκετοί που τους αντιμετωπίζουν με αρνητικό τρόπο. Οι ίδιοι μας ανέφεραν περιπτώσεις, όπου κατά τη διάρκεια της κηρυγματικής τους δραστηριότητας από σπίτι σε σπίτι, οι ένοικοι των πολυκατοικιών τους απέδιδαν απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς - όπως για παράδειγμα «ανθέλληνες», «εχθροί της πατρίδας», «αντεθνικοί» - και δεν τους επέτρεπαν να επικοινωνήσουν με τους κατοίκους των υπολοίπων διαμερισμάτων. Κατά τη γνώμη μας οι παραπάνω χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται αποτελούν μια μορφή κοινωνιολογιοποίησης (με την έννοια της απόδοσης του λόγου και της δράσης των ΜτΙ στα ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους). Αυτό δείχνει ότι οι απόψεις της εξουσίας που εκφράζονταν κατά το παρελθόν για τη συγκεκριμένη θρησκευτική μειονότητα, εκφράζονται ακόμα και στις μέρες μας από ένα τμήμα του ελληνικού πληθυσμού.

5.4 Παράγοντες βελτίωσης της θέσης των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία

Μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώνουμε ότι η σημερινή θέση των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία είναι σαφώς διαφοροποιημένη σε σχέση με το

παρελθόν. Σε παλιότερες εποχές οι ΜτΙ αποτέλεσαν αντικείμενο διάκρισης και αντιμετώπιστηκαν με σκληρό τρόπο κυρίως από την πλευρά της εξουσίας. Αντίθετα, τα τελευταία χρόνια η κατάσταση αυτή άρχισε να αλλάζει. Η μείωση των αντιστάσεων που συναντούν στις μέρες μας οι ΜτΙ, η ευνοϊκότερη μεταχείρισή τους από την πλευρά της εξουσίας και η μεγαλύτερη ανεκτικότητα του ελληνικού πληθυσμού - σε σχέση με το παρελθόν σε κάθε διαφορετική άποψη εντάσσονται στο γενικότερο πνεύμα της εποχής μας²¹. Αυτό χαρακτηρίζεται από μια στάση γενικά θετική ή προστατευτική απέναντι στις μειονότητες, ανοχής της διαφορετικότητας και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό το διαφορετικό κλίμα άρχισε να διαμορφώνεται στην χώρα μας από το 1975 και μετά. Οι σημαντικότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωσή του ήταν το ελληνικό Σύνταγμα του 1975, οι αποφάσεις του ΣτΕ εκείνης της εποχής, τα ψηφίσματα και οι συστάσεις των διεθνών και ευρωπαϊκών θεσμών για το ζήτημα της αντίρρησης συνείδησης και οι αποφάσεις του ΕΔΑΔ.

Ειδικότερα, το Σύνταγμα του 1975 θεωρείται το πιο προοδευτικό σε σχέση με τα προηγούμενα συνταγματικά κείμενα. Σημαντικό για τις σχέσεις του κράτους με τις θρησκευτικές κοινότητες είναι το άρθρο 13 του συγκεκριμένου Συντάγματος. Με τις διατάξεις του - οι οποίες εντάχθηκαν στο κεφάλαιο περί ατομικών δικαιωμάτων - θεσπίζονται οι εγγυήσεις προστασίας της θρησκευτικής ελευθερίας, της ρίζας των ατομικών ελευθεριών. Παράλληλα, οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας άρχισαν να «χαλαρώνουν» με αφορμή τις μεταβολές στις περί θρησκείας διατάξεις του Συντάγματος²². Ακόμα, την ίδια εποχή (1975) το ΣτΕ εξέδωσε δύο αποφάσεις την 2105/1975 και 2106/1975 οι οποίες έκριναν ότι το δόγμα των ΜτΙ πληροί τις

²¹ Βλ. Perez, J. & Mugny, G. (1996), ο.π., σ.169-171, 187.

²² Βλ. Αναλυτικότερα για τις αλλαγές που έφερε το Σύνταγμα του 1975 στο Κεφ.Τρίτο της παρούσας εργασία.

προϋποθέσεις της κατά το Σύνταγμα «γνωστής θρησκείας» και αποτελεί έτσι δόγμα «ανεγνωρισμένον» με την έννοια της διατάξεως του 1371 του Αστικού Κώδικα.

Κατά τη γνώμη μας, τόσο το Σύνταγμα του 1975, όσο και οι προαναφερθείσες αποφάσεις του ΣτΕ άρχισαν σιγά - σιγά να διαμορφώνουν ένα κλίμα ευνοϊκότερο για τους ΜτΙ. Αυτό το κλίμα εκφράστηκε και μετά από τις αποφάσεις των δικαστηρίων για τους ΜτΙ. Τα ελληνικά δικαστήρια από το 1975 και έπειτα άρχισαν σταδιακά να δικαιώνουν τους ΜτΙ σε ορισμένα ζητήματα (π.χ. αθωωτικές αποφάσεις για το ζήτημα του προσηλυτισμού, αναγνώριση των γάμων τους ως έγκυρων κτλ.), ενώ κατά το παρελθόν - εννοούμε πριν το 1975 - η συντριπτική πλειοψηφία των αποφάσεών τους ήταν εις βάρος των ΜτΙ.

Ακόμα, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός κλίματος σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαδραμάτισαν τα ψηφίσματα και οι συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών θεσμών για το ζήτημα των αντιρρησιών συνείδησης. Οι παραπάνω θεσμοί άσκησαν σημαντικές πιέσεις στη χώρα μας ώστε η τελευταία να σταματήσει να μεταχειρίζεται τους αντιρρησίες συνείδησης ΜτΙ ως κοινούς εγκληματίες και να εφαρμόσει την εναλλακτική πολιτική - κοινωνική υπηρεσία, γεγονός που πραγματοποιήθηκε το 1997.

Η Ελλάδα είναι μέλος της Ε.Ε., του Συμβουλίου της Ευρώπης και των Ηνωμένων Εθνών. Αυτά τα όργανα έχουν υιοθετήσει ψηφίσματα και συστάσεις, που καλούν τα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν το δικαίωμα της αντίρρησης συνείδησης και να εναρμονίσουν ανάλογα την εθνική τους νομοθεσία, θεσπίζοντας σωστή και δίκαιη εναλλακτική κοινωνική θητεία²³.

Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα με το ψήφισμα 1989/59 αναγνώριζε το δικαίωμα κάθε ατόμου να προβάλλει αντιρρήσεις

²³ Βλ. Τσαρούχα, Κ. (1996), ο.π., σ. 25-27.

συνείδησης στη στρατιωτική θητεία ως νόμιμη άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (όπως εκτίθεται στο άρθρο 18 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και στο άρθρο 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα). Ακόμα, σύστηνε σε κάθε κράτος μέλος που προβλέπει σύστημα υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας να θεσπίσει διάφορες μορφές εναλλακτικής θητείας για τους αντιρρησίες συνείδησης²⁴

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ήταν ο πρώτος ευρωπαϊκός θεσμός που προσπάσισε τις βασικές αρχές της αντίρρησης συνείδησης (ήδη από το 1967 με το ψήφισμα Νο 337, τη σύσταση Νο 478 και την οδηγία Νο 252) και στη συνέχεια υιοθέτησε διάφορα ψηφίσματα και συστάσεις. Μια από τις σημαντικότερες συστάσεις ήταν η R(87)8 της Επιτροπής των Υπουργών Δικαιοσύνης των κρατών μελών, σχετικά με την αντίρρηση συνείδησης στην υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Αυτή η σύσταση ανέφερε ότι όσοι υπόκεινται στην υποχρέωση στρατιωτικής θητείας και για επιτακτικούς λόγους συνείδησης αρνούνται κάθε χρήση όπλων, επιβάλλεται να έχουν το δικαίωμα απαλλαγής από την υποχρέωση εκτέλεσης μιας τέτοιας θητείας. Ακόμα σύστηνε ότι η εναλλακτική θητεία δε θα πρέπει να είναι κυρωτικής φύσεως, η διάρκειά της σε σύγκριση με αυτή της στρατιωτικής θητείας θα έπρεπε να κυμαίνεται σε λογικά όρια και να είναι κοινωνικής φύσης και κοινωφελής²⁵.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με ψήφισμά του (13/10/1989) ζητούσε για όλους τους υπόχρεους στρατιωτικής θητείας να αναγνωριστεί το δικαίωμα να αρνούνται

²⁴ Βλ. Αναλυτικότερα για το Ψήφισμα 1989.59 (8-3-89), όπως και για άλλα ψηφίσματα της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σχετικά με την αντίρρηση συνείδησης για παράδειγμα 1991/65 (6-3-91), 1995/83 (8-3-95), 2000/34 (20-4-00) στο διαδικτυακό τόπο των Ηνωμένων Εθνών: www.un.org

²⁵ Βλ. Αναλυτικότερα για συστάσεις όπως οι Νο 478(1967), Νο 683 (1972), Νο 816(1977) και ψηφίσματα Νο 337 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αντίρρηση συνείδησης στο διαδικτυακό τόπο: www.coe.int

οποτεδήποτε για λόγους συνείδησης την εκτέλεση στρατιωτικής θητείας με ή χωρίς όπλα, με πλήρη τήρηση των αρχών της ελευθερίας και της ισότητας των πολιτών.

Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει καταδικάσει επανειλημμένα την Ελλάδα σε σχέση με την αντίρρηση συνείδησης και την εναλλακτική θητεία. Έτσι, για παράδειγμα στις 11-3-1993 καταδίκασε την πρακτική της Ελλάδας όσον αφορά στη μεταχείριση των αντιρρησιών συνείδησης ως εγκληματιών και την καταδίκη τους σε μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης. Ακόμα στις 17-9-1996 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζητούσε από τη χώρα μας να μην ασκεί δίωξη κατά των αντιρρησιών συνείδησης, να απελευθερώσει εκείνους που είναι φυλακισμένοι και να θεσπίσει το ταχύτερο την εναλλακτική κοινωνική υπηρεσία²⁶.

Αξίζει τέλος να επισημάνουμε και τη σημαντική συμβολή της Διεθνούς Αμνηστίας στην αλλαγή του τρόπου αντιμετώπισης των αντιρρησιών συνείδησης από τη χώρα μας. Η Διεθνής Αμνηστία θεωρούσε όλους τους αντιρρησίες στην Ελλάδα ως κρατούμενους συνείδησης, που έχουν φυλακιστεί για την ειρηνική έκφραση του πιστεύω τους. Πολλές φορές κατά το παρελθόν η Διεθνής Αμνηστία προέβη σε διαμαρτυρίες (εκκλήσεις, καταδικαστικές αναφορές κτλ.) προς την ελληνική κυβέρνηση για την άμεση αποφυλάκιση των αντιρρησιών και για τη θέσπιση της εναλλακτικής θητείας μη τιμωρητικής διάρκειας. Ακόμα και σήμερα η Διεθνής Αμνηστία συνεχίζει να επισημαίνει τις ανεπάρκειες της εναλλακτικής πολιτικής υπηρεσίας και να πιέζει την ελληνική κυβέρνηση για τη βελτίωση του συγκεκριμένου θεσμού²⁷.

²⁶ Βλ. Αναλυτικότερα για ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σχετικά με την αντίρρηση συνείδησης, για παράδειγμα A3-0411/93(19-1-1994), A4-0223/96(17-9-1996), και A4-0468/98(17-12-1998) στο διαδικτυακό τόπο: www.europarl.eu.int.

²⁷ Βλ. Έκθεση Διεθνούς Αμνηστίας (Ιουλίου 1999), «Καμιά ικανοποίηση: Οι ανεπάρκειες της εναλλακτικής πολιτικής υπηρεσίας», σ. 2-5.

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας, ο οποίος συνέβαλε ουσιαστικά στην προστασία της θρησκευτικής ετερότητας των ΜτΙ στη χώρα μας και στη διαμόρφωση ενός κλίματος ανεκτικότητας ήταν οι αποφάσεις του ΕΔΑΔ για ζητήματα που αφορούσαν τα μέλη της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας. Ο σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρο 9 ΕΣΔΑ) όπως και των υπολοίπων ατομικών δικαιωμάτων, ελέγχεται από το δικαιοδοτικό μηχανισμό του Στρασβούργου (ΕΔΑΔ). Το νομολογιακό υλικό που έχει συγκεντρωθεί στο Στρασβούργο για την Ελλάδα από το 1985, έτος αναγνώρισης του δικαιώματος άσκησης ατομικής προσφυγής, αφορά τα σημαντικά ζητήματα προστασίας της θρησκευτικής ετερότητας.

Το ΕΔΑΔ, το 1993 εκδίκασε την προσφυγή του Μίνωα Κοκκινάκη, η οποία έθεσε για πρώτη φορά στη νομολογία του διεθνούς αυτού δικαιοδοτικού οργάνου ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας²⁸. Όπως έχουμε προαναφέρει, ο ΜτΙ Μίνωας Κοκκινάκης είχε καταδικαστεί από τα ελληνικά δικαστήρια σε ποινή φυλάκισης για το αδίκημα του προσηλυτισμού. Το ΕΔΑΔ, στο οποίο προσέφυγε ο συγκεκριμένος ΜτΙ, έκρινε ότι η καταδίκη του από τα ελληνικά δικαστήρια για προσηλυτισμό, αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ και επέβαλε πρόστιμο στο ελληνικό κράτος. Από εκείνη την εποχή και μέχρι σήμερα τα ελληνικά δικαστήρια δεν έχουν επιβάλει ποινές για προσηλυτισμό σε ΜτΙ. Αυτό δείχνει σαφώς μια αλλαγή της στάσης της Πολιτείας στον τρόπο που αντιμετωπίζει στις μέρες μας τη διάδοση των ιδεών των ΜτΙ.

Ακολούθησε και άλλη απόφαση του ΕΔΑΔ στο πεδίο του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ σχετικά με την ανέγερση ναών και ευκτηρίων οίκων (απόφαση Μανουσάκη και λοιπών, 26/9/96). Τα ζητήματα ωστόσο, της θρησκευτικής ετερότητας εκτείνονται συχνά και πέρα από το στενό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9, όπως αποδεικνύει σειρά

²⁸ Βλ. Κεφ.Τέταρτο της παρούσας εργασίας.

αποφάσεων του ΕΔΑΔ, για υποθέσεις ΜτΙ. Οι τελευταίες αφορούν στο δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια (απόφαση Τσιρλή και Κουλούμπα, 29/5/97), το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (απόφαση Γεωργιάδης, 29/5/97), το δικαίωμα εκδήλωσης του θρησκευτικού συναισθήματος (απόφαση Θλιμμένου, 6/4/00) και το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ενώπιον εθνικής αρχής (απόφασης Βαλσάμης και λοιποί, 18/12/96 και απόφαση Ευστρατίου, 18/12/96)²⁹. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις το ΕΔΑΔ έκρινε ότι η ελληνική κυβέρνηση παραβίαζε τα δικαιώματα των μελών της συγκεκριμένης θρησκευτικής μειονότητας και την καλούσε να τους αποζημιώσει. Από τις παραπάνω αποφάσεις του ΕΔΑΔ, αξιοσημείωτη είναι η υπόθεση «Θλιμμένου» καθώς προβάλλει μια σημαντική διάσταση του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης. Ο προσφεύγων είχε καταδικαστεί από τα στρατιωτικά δικαστήρια για την άρνηση κατάταξής του στο στρατό λόγω της θρησκευτικής του συνείδησης (ΜτΙ). Αντιμετώπισε όμως την άρνηση του Σώματος Ορκωτών Λογιστών να τον εγγράψουν στους καταλόγους τους παρόλο που πέτυχε στις εξετάσεις γιατί το ποινικό του μητρώο έφερε αυτήν την καταδίκη. Το ΕΔΑΔ καταδίκασε τη χώρα μας λόγω της απουσίας στην ελληνική νομοθεσία εξαιρέσεων που να καθιστούν δυνατή τη διαφορετική μεταχείριση των αντιρρησιών συνείδησης από τους καταδικασθέντες για άλλα κακουργήματα. Έτσι, το ΕΔΑΔ επεδίκασε στον Θλιμμένο χρηματικό πρόστιμο ως αποζημίωση για την ηθική βλάβη που υπέστη, για τις δικαστικές δαπάνες και άλλα έξοδα στα οποία υπεβλήθη³⁰. Συνέπεια αυτής της απόφασης του ΕΔΑΔ ήταν ότι η ελληνική κυβέρνηση το 2001 ψήφισε το νόμο 2915 ο οποίος όριζε την παραγραφή

²⁹ Βλ. Κτιστάκι, Γ. (1999), «Η ευρωπαϊκή προστασία της θρησκευτικής ετερότητας», στο *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, επιμ. Χριστόπουλος, Δ., Κριτική, Αθήνα, σ. 227-236.

³⁰ Τόσο η υπόθεση «Θλιμμένου» (6/4/2000) όσο και οι υπόλοιπες αποφάσεις του ΕΔΑΔ για τους ΜτΙ που προαναφέραμε, είναι διαθέσιμες στο διαδικτυακό τόπο του ΕΔΑΔ: www.echr.coe.int

της ποινής φυλάκισης από το ποινικό μητρώο των αντιρρησιών συνείδησης (εννοείται όσων είχαν φυλακιστεί πριν την εφαρμογή της εναλλακτικής κοινωνικής θητείας).

Κατά τη γνώμη μας οι αποφάσεις του ΕΔΑΔ αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα για την πρόοδο των ζητημάτων της θρησκευτικής ελευθερίας στην Ελλάδα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, μετά τις καταδικαστικές εις βάρος τους αποφάσεις του ΕΔΑΔ «αναγκάστηκαν» είτε να προωθήσουν νέες νομοθετικές ρυθμίσεις, είτε να καταστήσουν «ανενεργούς» παλιούς νόμους (π.χ. νόμος περί προσηλυτισμού) που έρχονταν σε αντίθεση με το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ακόμα, σύμφωνα με το νομικό σύμβουλο των ΜτΙ η προβολή των αποφάσεων του ΕΔΑΔ από τα ΜΜΕ κατέστησε τα προβλήματα των ΜτΙ γνωστά στον ελληνικό πληθυσμό και ευαισθητοποίησαν την κοινή γνώμη. Αυτό κατά τη γνώμη του νομικού συμβούλου τους, συνετέλεσε ώστε το ευρύ κοινό να αντιμετωπίζει σήμερα με μεγαλύτερη ανεκτικότητα τους ΜτΙ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι στόχοι που θέσαμε στην αρχή της εργασίας μας αφορούσαν τις ακόλουθες δύο υποθέσεις: α) ότι οι ΜτΙ αποτελούν μειονότητα ενάντια στο ρεύμα και β) ότι η μείωση των αντιστάσεων που συναντούν από την κυρίαρχη εξουσία (Πολιτική εξουσία και επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία) οδήγησε στη βελτίωση της θέσης τους στην ελληνική κοινωνία στις μέρες μας.

Στο πρώτο ζήτημα αποδείξαμε ότι η υπόθεσή μας ισχύει, καθώς οι θέσεις και ο ιδεολογικός λόγος των ΜτΙ παρά το γεγονός ότι αναφέρονται στην κοινωνία, ωστόσο δεν λαμβάνουν υπόψη τους την κοινωνική εξέλιξη, την επιστημονική πρόοδο και γενικότερα τις συνθήκες που επικρατούν. Αυτές ακριβώς οι θέσεις απορρέουν από το δόγμα τους, το οποίο για τους ίδιους αποτελεί το απόλυτο θεμέλιο της ηθικής, της επιστήμης και της δημόσιας ζωής. Αυτή η αρχή φυσικά δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες και την κοινωνική εξέλιξη της εποχής μας. Χαρακτηριστική των όσων αναφέρουμε είναι η στάση των ΜτΙ για τη στρατιωτική θητεία. Συγκεκριμένα, ενώ μεν απορρίπτουν τη συμμετοχή τους στο στράτευμα, από την άλλη μεριά δεν παρουσιάζουν μια συνολική πρόταση, η οποία να λαμβάνει υπόψη της, τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες και περιστάσεις. Για παράδειγμα, όταν ερωτώνται ποια θα ήταν η στάση τους σε περίπτωση επίθεσης κατά της χώρας μας, απαντούν ότι θα τηρούσαν στάση ουδετερότητας, καθώς το επιτάσσει ο Θεός. Σε αντίθεση με αυτή τους τη στάση, τα κινήματα ειρήνης αντιπαραβάλλουν μια ολοκληρωμένη πρόταση που περιλαμβάνει την κατάργηση των εξοπλισμών, τη μείωση των οικονομικών ανισοτήτων και την εμπέδωση σε παγκόσμιο επίπεδο κλίματος συνεργασίας και αλληλοκατανόησης.

Στο δεύτερο ζήτημα αποδείξαμε ότι η υπόθεσή μας ισχύει και η θέση των ΜτΙ στην ελληνική κοινωνία του σήμερα έχει βελτιωθεί ριζικά σε σχέση με το παρελθόν.

Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από τις δύο σημαντικότερες αιτίες αντιπαράθεσης των ΜτΙ με την κυρίαρχη εξουσία: (α) το ζήτημα της ελεύθερης διάδοσης των ιδεών (προσηλυτισμός) και (β) το ζήτημα της άρνησης στράτευσης (αντιρρησίες συνείδησης). Στο πρώτο από αυτά η στάση της ελληνικής Πολιτείας σε συνάρτηση με τη γνώμη της Εκκλησίας κατά το παρελθόν υπήρξε ιδιαίτερα σκληρή (φυλακίσεις, εκτοπίσεις, εξορίες κτλ.), κάτι που φάνηκε άλλωστε και μέσα από τις αποφάσεις των δικαστηρίων την εποχή εκείνη. Μετά το 1993 με την υπόθεση «Κοκκινάκης» και την καταδίκη της χώρας μας από το ΕΔΑΔ, τα ελληνικά δικαστήρια σταμάτησαν να καταδικάζουν τους ΜτΙ για προσηλυτισμό, καθιστώντας τον α.ν. 1672/1939 κατ'ουσία ανενεργό. Στο δεύτερο, η στάση της ελληνικής Πολιτείας (και συγκεκριμένα της στρατιωτικής ηγεσίας) υπήρξε αμείλικτη ακολουθώντας κατά γράμμα τις διατάξεις του ΣτρΠΚ, οι οποίες προέβλεπαν σε περίπτωση άρνησης κατάταξης αλυσιδωτές ποινές φυλάκισης. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε μέχρι το 1977, οπότε με το νόμο 731/1977 θεσπίστηκε η άπαξ τετραετής φυλάκιση. Παρά ταύτα η χώρα μας συνέχισε να αντιμετωπίζει τους αντιρρησίες συνείδησης ως κοινούς εγκληματίες μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90. Μόνο ύστερα από την πίεση Διεθνών Οργανισμών (Επιτροπή Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα), ΜΚΟ (Διεθνής Αμνηστία), Ευρωπαϊκών Οργάνων (Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ΕΔΑΔ) οδηγήθηκε στην ψήφιση του νόμου 2510/1997, ο οποίος κατοχύρωνε την εναλλακτική κοινωνική θητεία και εξομάλυνε ουσιαστικά τις σχέσεις των ΜτΙ με την ελληνική Πολιτεία.

Βασικές προτάσεις που θα οδηγούσαν στην οριστική επίλυση των διαφορών ΜτΙ και εξουσίας είναι οι εξής:

- ♦ Κατάργηση του α.ν. 1672/1939 περί προσηλυτισμού.

- ♦ Εύρεση οριστικής λύσης στο ζήτημα των αντιρρησιών συνείδησης (π.χ. κατάργηση του τιμωρητικού χαρακτήρα της εναλλακτικής θητείας, υπαγωγή της εναλλακτικής θητείας σε δημόσια αρχή που θα αναλάμβανε την αποτελεσματική εποπτεία της όλης λειτουργίας του θεσμού κτλ.)

Προτάσεις που θα μπορούσαν να προάγουν το αντικείμενο της έρευνάς μας είναι οι εξής:

1. Μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων (με τον όρο αυτό εννοούμε ένα εργαλείο με τη βοήθεια του οποίου ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα αντιλαμβάνεται και ιδιοποιείται τον περιβάλλοντα κόσμο) του ελληνικού πληθυσμού τόσο σε προγενέστερη εποχή όσο και σήμερα για τους ΜτΙ¹.
2. Περαιτέρω διερεύνηση του συνόλου των ζητημάτων (καθώς στην παρούσα εργασία επικεντρωθήκαμε στην ανάλυση του ζητήματος της ελεύθερης διάδοσης των ιδεών και των αντιρρησιών συνείδησης) που αφορούν την αντιπαράθεση των ΜτΙ με την ελληνική Πολιτεία.
3. Αναλυτική παρουσίαση του βαθμού εμπλοκής της Ορθόδοξης Εκκλησίας στις αποφάσεις της ελληνικής Πολιτείας για το ζήτημα των ΜτΙ.
4. Συγκριτική παρουσίαση των προβλημάτων των ΜτΙ με εκείνα άλλης θρησκευτικής μειονότητας στον ελληνικό χώρο (πχ. Μουσουλμανική μειονότητα της Ανατολικής Θράκης).

¹ Βλ. Παπαστάμου, Σ. & Μαντόγλου, Α. (1995), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία: Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Οδυσσέας, Αθήνα, σ.16.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς πηγές

1. Abdelfattah, A. (1996), "Report on religious freedom in Greece", included in UN Document: A/51/542/Add. 1-7/11/1996 available at: www.un.org
2. Αγία Γραφή (κατά την έκδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου), Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδας, Αθήνα, 1969.
3. Αγία Γραφή σε Μετάφραση του Νέου Κόσμου, Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1997.
4. Αναγκαστικοί νόμοι 1363/1938 και 1672/1939.
5. Αναθεώρηση Ελληνικού Συντάγματος 2001.
6. Αναλυτική απόφαση του ΕΔΑΔ με την οποία απορρίπτεται η προσφυγή των ΜτΓ Γαλλίας που είναι διαθέσιμη στο διαδικτυακό τόπο της Εκκλησίας της Ελλάδας: www.ecclesia.gr
7. Angouras, V. (2002), "Minorities in Southeast Europe – Christian Jehovah's Witnesses of Greece", Report of Cedime –se, p.23, που είναι διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο: www.greekhelsinki.gr
8. Αποφάσεις του ΣτΕ (2105/1975, 2106/1975).
9. Βασιλικό Διάταγμα (20.5/2.6.1939).
10. "Greece Deliberate Violations of Human Rights", *Human Rights without frontiers*(1992).
11. Δικτατορικά Συνταγματικά Κείμενα του 1968 & 1973.
12. Εγκύκλιοι του ΥΠΕΠΘ, (Φ. 077/Λ/2737/15.11.1979 και Γ1 1/1/2.1.1990) περί απαλλαγής των αλλόδοξων και ετερόθρησκων μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών, την προσευχή και τον εκκλησιασμό.
13. Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας (Μάιος 2001), «Αντιρρησίες συνείδησης – το παρελθόν των διώξεων και το παρόν των διακρίσεων».
14. Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας (Ιούλιος 1999), «Καμία ικανοποίηση: Οι ανεπάρκειες της εναλλακτικής πολιτικής υπηρεσίας».
15. Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη για το έτος 1999.
16. Ελληνικό Σύνταγμα του 1927.
17. Ελληνικό Σύνταγμα του 1952.
18. Ελληνικό Σύνταγμα του 1975.
19. Επιστολή Μητροπολίτη Πειραιώς προς Νομάρχη Πειραιώς(26-01-1971)
20. Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Συμβούλιο της Ευρώπης, 1950.
21. Κοινοποίηση Συνηγόρου του Πολίτη (16/08/2001), Αρ. Πρωτ. 11963.2.1/01.
22. Νόμος 1566/1985.
23. Νόμος 731/1977.
24. Νόμος 1763/1988.
25. Νόμος 2510/1997
26. Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΟΗΕ, 1948.

Δευτερογενείς πηγές

Ελληνόγλωσσα βιβλία

1. π.Αλεβιζόπουλος, Α. (1993), *Η λατρεία της Σκοπιάς, Διάλογος*, Αθήνα.

2. Ανθόπουλος, Χ. (1992), *Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία συνείδησης*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
3. Βενιζέλος, Ευ. (2000), *Σχέσεις κράτους και Εκκλησίας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
4. *Βιβλίο έτους των Μαρτύρων του Ιεχωβά* (1994), Watchtower Bible and Tract Society of New York.
5. *Βιβλίο έτους των Μαρτύρων του Ιεχωβά* (2002), Watchtower Bible and Tract Society of New York.
6. Βλάχος, Γ. (2000), «Μάρτυρες του Ιεχωβά», στο *Θρησκευολογικό Λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
7. Δαγτόγλου, Π.Δ. (1991), *Συνταγματικό δίκαιο – Ατομικά δικαιώματα*, τομ. Α', Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
8. Δημητρόπουλος, Π. (2001), *Κράτος και Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση*, Κριτική, Αθήνα.
9. Δημούλης, Δ. (1999), «Η θρησκευτική ελευθερία ως κανόνας διαφοροποίησης και έννοια αποκλεισμού», στο *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, επιμ. Χριστόπουλος, Δ., Κριτική, Αθήνα.
10. Ιντζεσίλογλου, Ν. (2000), «Περί της κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων», στο *Εμείς και οι Άλλοι*, επιμ. Κωνσταντοπούλου – Μαράτου – Αλμπραντή – Γερμανού – Οικονόμου, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
11. Καρακώστας, Β. (1997), «Τα συνταγματικά θεμέλια της θρησκευτικής ελευθερίας και η δυνατότητα αναθεώρησης των σχετικών διατάξεων», στο *Η θρησκευτική ελευθερία*, επιμ. Μπέης Κ., ΕΥΝΟΜΙΑverlag, Αθήνα.
12. Κονιδάρης, Ι. (1991), *Νομική Θεωρία και Πράξη για τους ΜΤΙ*, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
13. Κτιστάκι, Γ. (1999), «Η Ευρωπαϊκή προστασία της θρησκευτικής ετερότητας», στο *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, επιμ. Χριστόπουλος, Δ., Κριτική, Αθήνα.
14. Κυριαζή, Ν. (1999), *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
15. Κυριαζόπουλος, Κ. (2000), «Ελευθερία διάδοσης της θρησκείας και επικρατούσα θρησκεία», στο *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία*, επιμ. Παπαστάθης, Χ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
16. Λοβέρδος, Α. (1986), *Προσηλυτισμός*, Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
17. Λυδάκη, Α. (2001), *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα.
18. Maingueneau, D. (1988), *Εισαγωγή στις μεθόδους ανάλυσης του λόγου*, Hachette Université.
19. Μάνεσης, Α. (1979), *Ατομικές ελευθερίες Α'*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
20. Μαντόγλου, Α. (1995), *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Οδυσσέας, Αθήνα.
21. Μαντόγλου, Α. (1999), *Φάκελος μαθήματος «Κοινωνιοψυχολογικές διαδικασίες μειονοτικής επιρροής και αντιστάσεις στην επιρροή των μειονοτήτων»*, Αθήνα.
22. *Μάρτυρες του Ιεχωβά – Διαγγελίες της Βασιλείας του Θεού* (1993), Watchtower Bible and Tract Society of New York.
23. Moscovici, S. (2002), «Η κοινωνία δημιουργός των θεών», Οδυσσέας, Αθήνα.
24. Ναυρίδης, Κ. (1994), *Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία*, Παπαζήσης, Αθήνα.
25. Ξεξάκης, Ν. (1993), *Προλεγόμενα εις την Ορθόδοξον Δογματικήν*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα.
26. *Ο άνθρωπος σε αναζήτηση του Θεού* (1990), Watchtower Bible and Tract Society of New York.

27. Perez, J. Mugny, G. (1996), *Θεωρία της επεξεργασίας της σύγκρουσης*, Οδυσσέας, Αθήνα.
28. Pollis, Ad. (1988), *Κράτος, Δίκαιο και Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ελλάδα*, Άρθρα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα.
29. Παπαρίζος, Α. (1995), «Διαφωτισμός, θρησκεία και παράδοση στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία», στο *Η Ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, επιμ. Δεμερτζής, Ν., Οδυσσέας, Αθήνα.
30. Παπαρίζος, Α. (1999), «Η ταυτότητα των Ελλήνων, τρόποι αυτοπροσδιορισμού και η επίδραση της Ελληνικής Ορθοδοξίας», στο *Εμείς και οι Άλλοι*, επιμ. Κωνσταντοπούλου – Μαράτου – Αλιπραντή – Γερμανού – Οικονόμου, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
31. Παπαστάμου, Σ. (1989), *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*, Οδυσσέας, Αθήνα.
32. Παπαστάμου, Σ. (1989), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία: Η κοινωνική επιρροή*, Οδυσσέας, Αθήνα.
33. Παπαστάμου, Σ. (1989), *Ψυχολογιοποίηση*, Οδυσσέας, Αθήνα.
34. Παπαστάμου, Σ. (1990), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία: Διομαδικές σχέσεις*, Οδυσσέας, Αθήνα.
35. Παπαστάμου, Σ. (2001), *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία*, τομ. Α', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
36. Παπαστάμου, Σ. Μαντόγλου, Α. (1995), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία: Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Οδυσσέας, Αθήνα.
37. Παπαστάμου, Σ. – Μιούνι, Γκ. (2001), *Μειονότητες και εξουσία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
38. αρχιμ. Ραπτόπουλου, Γ. (1994), *Αιρέσεις στην Ελλάδα*, Αποστολική Διακονία, Αθήνα.
39. Σακαλάκη, Μ. (2001), «Η ανάλυση περιεχομένου», στο *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία*, τομ. Α', Παπαστάμου, Σ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
40. Σαρμάς, Ι. (1997), «Η ελευθερία ιδρύσεως ναών και ευκτηρίων οίκων», στο *Η θρησκευτική ελευθερία*, επιμ. Μπέης, Κ., EUNOMIA Verlag, Αθήνα.
41. Σταθόπουλος, Μ. (1993), *Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
42. Σωτηρέλης, Γ. (1993), *Θρησκεία και Εκπαίδευση*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
43. *Τι απαιτεί ο Θεός από εμάς*; (1996), Watchtower Bible and Tract Society of New York.
44. Τρωιάνος, Σ. (1982), *Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
45. Τρωιάνος, Σ. (2000), «Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και επικρατούσα θρησκεία», στο *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία*, επιμ. Παπαστάμης, Χ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσ/νίκη.
46. Τσαρούχας, Κ. (1996), *Αντιρρησίες συνείδησης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Ξενόγλωσσα βιβλία

1. Bailey, A.C. (1996), *A guide to Field Research*, Pine Forge Press, U.K.
2. Chirban, J. (1996), *Interviewing in depth*, Sage Publications, U.K.
3. Jorgensen, D. (1989), *Participant observation*, Sage Publications, U.K.
4. Kvale, S. (1994), *Interviews*, Sage Publications, U.K.
5. Seidan, I. (1998), *Interviewing as qualitative research*, Teachers College Press, N.Y.

Ελληνόγλωσσα περιοδικά

1. Αλεξάκη, Μ. (2001), «Μάρτυρες του Ιεχωβά», *Θεός και θρησκεία (God & Religion)*, τευχ. 14.
2. Αλιβιζάτος, Ν. (1988), «Αντιρρησίες συνείδησης και στρατιωτική θητεία», *Νομικό Βήμα*, τευχ. 2.
3. «Από την εκτέλεση στο κάτεργο», *Αρνόμαι*, τευχ. 1, Φεβρουάριος 1985.
4. Γνωμοδότηση Γιαννίδη, Ι. και Μπιτσαξή, Π. (29/01/1991), *Ποινικά Χρονικά*, τευχ. 5.
5. Δημούλης, Δ. (1988), «Η Χριστιανική Εκκλησία των ΜτΙ Κρήτης», *Δίκαιο και Πολιτική*, τευχ. 15.
6. Δούκας, Π. (2002), «Μετάγγιση αίματος – Υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις;», *Σύγχρονη Ιατρική Ενημέρωση*, τευχ. Ιαν. – Μαρτ.
7. *Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου*, περιοδική έκδοση του Τομέα Δημοσίου Δικαίου του Τμήματος Νομικής, ειδικό τεύχος, (2002)
8. «Η κοινωνική - εναλλακτική θητεία και η ελληνική πραγματικότητα από την πλευρά των στρατιωτικών», *Νέα Κοινωνιολογία*, τευχ. 12, (1991).
9. Κουκούλης, Θ. (2002), «Η έννομη προστασία των θρησκευτικών πεποιθήσεων στο χώρο της Ε.Ε. και των Διεθνών Οργανισμών», *Ευρωπαϊκή Έκφραση*, τευχ. 47.
10. Μακρής, Σπ. (2002), «Άλλες θρησκείες στην Ελλάδα», *Αβατον*, τευχ. 23.
11. Παπαδαμάκης, Α. (1990), «Οι αντιρρησίες συνείδησης ως οριακό πρόβλημα του ποινικού δικαίου», *Δίκαιο και Πολιτική*, τευχ. 17-18.
12. Παπαρίζος, Α. (1982), «Θρησκεία και Πολιτική Παιδεία», *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τευχ. 3.
13. Συνέντευξη Μητροπολίτη Αλεξανδρούπολης, κ. Ανθιμου (1994) που περιλαμβάνεται στο ειδικό τεύχος για την Ελλάδα του περιοδικού *Human Rights without Frontiers*.

Ξενόγλωσσα περιοδικά

1. Dimitras, P. (1989), "Popoularity of Greek ethnic and religious groups", in *Greek Opinion*, Vol. 6.
2. Pollis, Ad. (1992), "Greek National Identity" in *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 10.

Ελληνόγλωσσες εφημερίδες

1. Αλιβιζάτος, Ν. (15/06/1997), «Οι αντιρρησίες, οι εκσυγχρονιστές και οι επικριτές των λαϊκιστών», εφημ. *Το Βήμα*.
2. Αρβανίτη – Σωτηροπούλου, Μ. (22/08/2001), «Βόλι ο νεκρός στον πόλεμο Εκκλησίας – Κράτους», εφημ. *Ελευθεροτυπία*.
3. Βερύκιος, Δ. (26/09/1995), «Φράγμα στους αντιρρησίες συνείδησης», εφημ. *Ελευθεροτυπία*.
4. Δαράτος, Γ. (28-09-1996), «Απόφαση – δικαίωση για τους ΜτΙ», εφημ. *Έθνος*.
5. Καζαλόττι, Ε. (30/09/2000), «Το άγνωστο 2,5%», στο ένθετο *«Αφιέρωμα - Θρησκευτικές μειονότητες»*, τευχ. 80, εφημ. *Ελευθεροτυπία*.

6. Κωστόπουλος, Τ.- Τρίμη, Δ. - Ψαρρά, Α. - Ψαρράς Δ. (29-10-1995), «Μαθητικές παρελάσεις – Καμαρωτά περνάνε τα σχολεία μας», στήλη Ιός της Κυριακής, εφημ. *Ελευθεροτυπία*.
7. Λεβάντης, Δ. (30/02/2000), «Χριστιανοί ΜτΙ», στο ένθετο «Αφιέρωμα - Θρησκευτικές μειονότητες», τευχ. 80, εφημ. *Ελευθεροτυπία*.
8. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Χριστόδουλου. (08/06/1997), «Οι αντιρρήσεις για τους αντιρρησίες», εφημ. *Το Βήμα*.
9. Μπενέα, Μ. (02/07/1993), «Ευρωκαταδίκη», εφημ. *Έθνος*.
10. Μπουκάλας, Π. (14/01/1999), «Οι εξόριστοι», εφημ. *Καθημερινή*.
11. Σωτηρόπουλος, Γ. (08/09/1949), «Χίλιασμός-Κομμουνισμός», εφημ. *Πελοπόννησος*.
12. Τζούμας, Σ. (28-04-2002), «Τέσσερα χρόνια Χριστόδουλος», εφημ. *Το Βήμα*.

Τριτογενείς πηγές

Διευθύνσεις διαδικτύου

- ♦ www.coe.int.
- ♦ www.ecclesia.gr
- ♦ www.echr.coe.int
- ♦ www.europa.eu.int
- ♦ www.europarl.eu.int
- ♦ www.greekhelsinki.gr
- ♦ www.un.org
- ♦ www.watchtower.org

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

July 31, 1992

Proselytism Arrests and Court Cases Concerning Jehovah's Witnesses in Greece

Year	No. Arrested	Persons Brought to Trial	Persons Convicted	Final Sentence (in months)
1938	69	43	23	146.6
1939	60	42	14	106.5
1940	63	20	8	41
1941	* 2	2	0	0
1942	* 0	0	0	0
1943	* 10	7	2	0
1944	* 17	13	3	1.5
1945	116	77	24	99.6
1946	546	474	78	159.8
1947	770	706	128	689.6
1948	594	349	155	1329.4
1949	576	489	232	1412.2
1950	382	261	83	215.7
1951	441	341	84	320
1952	510	318	119	471.9
1953	538	489	100	292.6
1954	624	430	139	350.5
1955	444	412	33	87.8
1956	765	595	144	369.7
1957	442	377	121	297.3
1958	470	367	123	159.6
1959	428	208	61	259.3
1960	512	177	39	185.9
1961	270	151	22	56.3
1962	366	178	27	63
1963	239	79	11	52.1
1964	288	99	21	25
1965	357	162	31	39
1966	340	147	25	95.3
1967	353	150	37	179.5
1968	649	201	12	31
1969	654	220	28	156.8
1970	697	276	44	178.2
1971	672	263	33	140.3
1972	627	265	46	134.7
1973	511	268	42	156.5
1974	345	171	21	94.5
1975	263	66	14	71.3
1976	239	72	21	72
1977	271	101	29	126.7
1978	276	85	21	34.5
1979	240	71	16	62.3
1980	294	98	13	11.5
1981	282	101	15	2.3
1982	314	90	12	24.3
1983	890	82	7	43
1984	285	81	15	64
1985	189	69	3	13.5
1986	195	75	10	55
1987	145	54	12	44
1988	138	59	3	14
1989	32	30	5	25
1990	87	46	5	8
1991	211	28	4	6
1992	49	25	3	3
Totals:	19147	10038	2317	9040.9 months [or 753.4 years]

* Incomplete information due to World War II period

COMMENTS:

1. Arrests usually involve custody at the police station for 1-4 days
2. In each case of arrest and custody at the police station, a police record is formed, and the persons' fingerprints and pictures are filed.
In most cases, there is also evidence of beatings, deprivation of food, humiliating treatment and torture.
3. The sentences imposed usually include police surveillance from 6 months to 2 years and fines from 10,000 to 500,000 drachmas.

Πηγή: "Greece deliberate violations of Human Rights", Human Rights without Frontiers, (1992).

ΠΙΝΑΚΑΣ (2)

Αντιρροησίες Συνείδησης*

εκαετία	Άτομα	Τελική Ποινή (σε χρόνια)	Εκτιθείσα Ποινή (σε χρόνια)
1940	127	448	283
1950	79	372	226
1960	137	663	482
1970	288	960	612
1980	1.279	4.972	2.975
1990#	818	2.635	1.153
Σύνολο:	2.728	10.050	5.731

τσόβια: 26 Εκτελέστηκαν: 2
 θανατική Καταδίκη: 42 Βασανίστηκαν έως θανάτου: 5
 εξορία: 68

* Δεν περιλαμβάνονται οι αντιρροησίες που κατέφυγαν στο εξωτερικό

Στοιχεία μέχρι και το 1994

ΗΜΙΚΑΤΕΥΘΥΝΟΜΕΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

- Νομικός Σύμβουλος των ΜτΙ
- Πρεσβύτερος της Εκκλησίας των ΜτΙ(περιοχή Νότιας Κυψέλης)
- Δικηγόρος-Συνταγματολόγος
- Γενικός Γραμματέας του ΥΠΕΠΘ
- Συνταγματάρχης του ΕΠΥΕΘΑ
- Ιερέας - Γραμματέας της Συνοδικής Επιτροπής επι των Αιρέσεων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδας

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΟ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΟΥ ΙΕΧΩΒΑ.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ποιοί θεωρείτε ότι ήταν οι βασικότεροι «κοινωνικοί αντίπαλοι» των Μαρτύρων του Ιεχωβά απ' τη στιγμή που εμφανίστηκαν στην Ελλάδα μέχρι σήμερα;

Ν.Σ: Καλά κάνετε και το βάζετε εντός εισαγωγικών γιατί για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν υπάρχουν αντίπαλοι. Εφαρμόζουν τα λόγια που λέει ο Χριστός στην Αγία Γραφή, ότι πρέπει να αγαπάτε όχι μόνο αυτούς που σας αγαπούν αλλά και τους εχθρούς σας. Άρα λοιπόν δε θα λέγαμε ότι υπάρχουν αντίπαλοι, απλά κάποιοι που βλέπουν τους Μάρτυρες του Ιεχωβά αρνητικά. Και αυτοί που μας έβλεπαν στο παρελθόν αρνητικά ήταν σαφώς η Ορθόδοξη Εκκλησία και βασικά οι ηγέτες της και οι περισσότεροι ορθόδοξοι Ιερείς, οι οποίοι προσπαθούσαν πάντοτε, γιατί είχαν την εσφαλμένη εντύπωση ότι πάμε να τους πάρουμε το ποίμνιο, να φέρουν κάποια εμπόδια και πολλές φορές χρησιμοποιώντας μέσα τα οποία έφθαναν στη βία και ξεσηκώνοντας και τον κόσμο, τους πολίτες. Από εκεί και πέρα η συνεργασία της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τη Πολιτεία, που ήταν πολύ μεγάλη, έκανε πολλές φορές τη Πολιτεία να πάρει μια αρνητική θέση προς τους Μάρτυρες του Ιεχωβά και να μην αναγνωρίζει δικαιώματα που είχαν ή να μην αναγνωρίζει ζητήματα που έχουν σχέση με τη θρησκευτική ελευθερία κτλ. Θα λέγαμε λοιπόν ότι το δέσιμο των δύο, Πολιτείας – Εκκλησίας, χέρι με χέρι ως κάποια περίοδο, προσπαθούσε να φέρνει εμπόδια στην ανάπτυξη των Μαρτύρων του Ιεχωβά ή στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ποιοί ήταν οι βασικότεροι λόγοι ή αιτίες για τις οποίες οι Μάρτυρες του Ιεχωβά ήρθαν σε σύγκρουση με την Πολιτεία και την Εκκλησία κατά το παρελθόν; Πότε εκδηλώθηκε αυτή η σύγκρουση και πότε κορυφώθηκε; Ποιά ήταν η στάση της Εκκλησίας από το διάστημα;

Ν.Σ: Υπάρχουν δύο μεγάλα ζητήματα τα οποία πείραξαν ας πούμε τους Ορθόδοξους, την Ορθόδοξη Εκκλησία και τη Πολιτεία κατ' επέκταση. Είναι το ζήτημα της ελεύθερης διάδοσης των ιδεών. Αυτό που λέει η Αγία Γραφή και που έχει αφήσει εντολή ο Ιησούς Χριστός στους χριστιανούς να κάνουν, να κηρύττουν τα καλά νέα της Βασιλείας του Θεού. Αυτό προσπάθησαν να κάνουν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά και γι' αυτό βρήκαν και τις μεγαλύτερες αντιδράσεις. Γιατί μιλούσαν για τη θρησκεία τους. Αν δεν μιλούσαν για τη θρησκεία τους και παρέμεναν ήσυχοι, ασφαλώς μπορεί να υπήρχαν πολύ λιγότερες αντιδράσεις. Αλλά αυτό το κήρυγμα, αυτή η διάδοση των ιδεών των Μαρτύρων του Ιεχωβά από σπίτι σε σπίτι, στους δρόμους και οπουδήποτε, έφερνε και τη μεγάλη αντίδραση. Τέθηκε ένα ζήτημα αιχμής, γι' αυτό και το '38 και πιο πριν υπήρχε ο νομος περί προσηλυτισμού που ήταν και για τους ιδεολόγους, τους κομμουνιστές κτλ. που προσπαθούσαν να διαδώσουν τις ιδέες τους μετά επεκτάθηκε και στο θρησκευτικό τομέα και γι' αυτό υπήρξαν και χιλιάδες διώξεις με τους νόμους περί προσηλυτισμού και ακόμη και περισσότερο μπήκαν μέσα και οι συναθροίσεις των Μαρτύρων του Ιεχωβά με βάση το προσηλυτισμό ακόμα και μια συνάθροιση, μια συγκέντρωση Μαρτύρων του Ιεχωβά που μπορεί να πήγαινε και κάποιος άλλος, θεωρούνταν προσηλυτισμός. Και έτσι υπήρξαν διώξεις και γι' αυτό. Κάποιες εποχές σε ολόκληρες συνάξεις των Μαρτύρων του Ιεχωβά έμπαινε η αστυνομία και συνελάμβανε και πέρναγε από αυτόφωρο όλους. Ήταν πολύ κοινή πρακτική στις δεκαετίες του '30, '40 και '50 ακόμα και του '60 μερικές φορές και στη δικτατορία του '70. Το δεύτερο ζήτημα αντίδρασης της Πολιτείας και της Ορθόδοξης Εκκλησίας ήταν η άρνηση στράτευσης. Αυτό άγγιζε και ευαίσθητα εθνικά ζητήματα, γι' αυτό υπήρχε και μεγάλη αντίδραση. Διότι υπήρχε μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων οι οποίοι επειδή δεν θέλουν να πολεμάνε ή να μαθαίνουν το πόλεμο όταν πήγαιναν να παρουσιαστούν δε δέχονταν να φορέσουν τη στολή ή να πάρουν όπλο. Εξ' ου και πέρναγαν στρατοδικεία, μέσα του '77, πάνω από μια φορά, δηλαδή καλούνταν, πήγαιναν, παρουσιάζονταν, τους έβαζαν φυλακή για 4 και παραπάνω χρόνια, μόλις έβγαιναν τους ξανακαλούσαν και πάλι από την αρχή. Έτσι υπήρξαν Μάρτυρες του Ιεχωβά που κάθισαν και 10 και 12 και 15 χρόνια στη φυλακή. Μέχρι το '77 όπου μετά από διεθνή πίεση του συμβουλίου της Ευρώπης ειδικά, της αμνηστίας και όλων αυτών έγινε η ποινή μια φορά και για 4 έτη. Αυτά ήταν τα δύο μεγάλα ζητήματα. Υπάρχει και ένα μικρότερο σε εμβέλεια ζήτημα, αυτό της άρνησης των μεταγγίσεων αίματος που δε συμβαίνει και κάθε μέρα να πάει κάποιος στο νοσοκομείο. Αλλά και εκεί, επειδή υπάρχει η εσφαλμένη αντίληψη ότι το αίμα είναι το μόνο που μπορεί να σώσει ζωή. Ωστόσο σήμερα η επιστήμη έχει αποδείξει ότι δεν ισχύει αυτό και ό,τι πιθανότητες έχεις με τη μια, περίπτωση έχεις και με την άλλη.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ήρθαν σε σύγκρουση με τη Πολιτεία γι' αυτό το θέμα των μεταγγίσεων αίματος οι Μάρτυρες του Ιεχωβά;

Ν.Σ: Με τη Πολιτεία όχι τόσο πολύ αλλά με τους γιατρούς στα νοσοκομεία. Οι γιατροί, και αυτό δεν αφορά μόνο τη περίπτωση των Μαρτύρων του Ιεχωβά αλλά όλους τους ανθρώπους, θεωρούν ότι έχουν το αλάθητο, ότι πουν αυτοί πρέπει να γίνεται και ότι ο ασθενής δεν έχει λόγο ενώ όλοι οι νόμοι λένε ότι πρέπει να γίνεται σεβαστή και η άποψη του ασθενούς και αυτός θα επιλέγει το τρόπο της θεραπείας του, εφ' όσον έχει τη κατάλληλη πληροφόρηση. Επιλογή κατόπιν διαφωτίσεως λέγεται αυτό στα νομικά. Να προσθέσω επίσης ότι και στα σχολεία, επειδή οι Μάρτυρες του Ιεχωβά από μικρή ηλικία αρνούνταν να κάνουν το σήμα του σταυρού ή αρνούνταν να πάνε στην Ορθόδοξη Εκκλησία ή αρνούνταν να μετέχουν σε διάφορες θρησκευτικές εκδηλώσεις και στις παρελάσεις που επίσης είναι στρατιωτικού χαρακτήρα, οι μαθητές είχαν πολλά προβλήματα και αυτό ήταν επίσης ένα σημείο αιχμής γιατί και η Πολιτεία δεν ήθελε να υπάρχει, κυρίως σε παλιότερες εποχές, δικτατορίες κτλ., διαφοροποίηση, διαφορετικότητα. Δε μπορούσε να φανταστεί ότι υπάρχει κάτι διαφορετικό που πρέπει να το δεις με σεβασμό. Όλοι έπρεπε να είναι ομοιόμορφοι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ποιά ήταν, τότε εκδηλώθηκε αυτή η σύγκρουση και πότε κορυφώθηκε για όλα αυτά τα θέματα;

Ν.Σ: Με την αύξηση των Μαρτύρων του Ιεχωβά από τις δεκαετίες του '30. Από τη δεκαετία του '30, κυρίως κορυφώθηκε στο τέλος της δεκαετίας αυτής πριν τη δικτατορία του Μεταξά. Σ' αυτή τη χρονική περίοδο που ψηφίστηκαν και οι νόμοι περί προσηλυτισμού και κατόπιν μετά τον εμφύλιο πόλεμο που οι Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν έπαιρναν το μέρος ούτε της μιας ούτε της άλλης πλευράς κυρίως βέβαια της πλευράς του Κράτους τότε και δε στρατεύονταν να πολεμήσουν και εκεί υπήρξε μια κορύφωση. Φυσικά η Εκκλησία έπαιξε ένα ρόλο σ' αυτά τα ζητήματα γιατί ήθελε να έχει λόγο και προσπαθούσε να επηρεάσει τις κρατικές ή πολιτειακές αρχές να δρουν εναντίον των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Κατόπιν ήλθε μια άλλη κορύφωση, στη δικτατορία του Παπαδόπουλου. Και εκεί θέλησαν να μην υπάρχουν άλλες κοινωνικές ομάδες εκτός μίας -ο Χριστιανικός πολιτισμός και όλα αυτά. Όλα αυτά έφεραν συγκρούσεις. Ο Πατακός για παράδειγμα το '71 ακύρωσε όλους τους γάμους των Μαρτύρων του Ιεχωβά και όλα τα παιδιά των Μαρτύρων του Ιεχωβά θεωρήθηκαν νόθα και οι γάμοι άκυροι. Για 3-4 χρόνια δεν υφίστανται γάμοι των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Όλοι ζούσαν στη παρανομία και οι Μάρτυρες του Ιεχωβά γενικά δε μπορούσαν να πιάσουν δουλειές. Πολλά προβλήματα. Και τότε υπήρξε όμως και μεγάλη αύξηση των Μαρτύρων του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πώς εξηγούνται αυτές οι αυξήσεις;

Ν.Σ: Επειδή ο κόσμος πιστεύω ότι έβλεπε ότι δεν ήταν σωστά αυτά που έκανε είτε η Ορθόδοξη Εκκλησία είτε το Κράτος και από την άλλη πλευρά έβλεπε ότι οι άνθρωποι αυτοί, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, ήταν ειρηνικοί άνθρωποι, ήταν γείτονές τους, άνθρωποι που μιλούσαν για τη Γραφή. Δεν ήταν κάτι το οποίο δεν έπρεπε να φοβούνται και αυτά που έλεγαν ήταν μάλλον αυτά που έλεγε ο Χριστός. Δηλαδή το να πηγαίνουν σε πολέμους, να μην πειράζουν τον άλλο, να κηρύττουν το Ευαγγέλιο, τα λένε τα Ευαγγέλια, η Γραφή. Δεν είχαν κάτι να φοβηθούν γι' αυτό άρχισαν να ερευνούν «τι είναι αυτοί οι άνθρωποι» και να ρωτάνε από μόνοι τους. Οπότε εξ' ου και ελκύστηκαν από το άγγελμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Οπότε την περίοδο της δικτατορίας, των συνταγματαρχών, τότε παρουσιάζεται αυτή η μεγάλη αύξηση.

Ν.Σ: Υπάρχει μια περίοδος φυσικά η οποία υπέβασκε δηλαδή από τη δεκαετία του '30, '40, '50 άρχισαν να διαδίδονται, με την αύξηση τη μικρή που υπήρχε στη τάξη των Μαρτύρων του Ιεχωβά, οι ιδέες αυτές, οι αρχές τους, αυτά που πίστευαν και ίσως φυσιολογικά αλλά και μέσα από τη καταπίεση της δικτατορίας μπορεί να υπήρξε πιο πολύ ενδιαφέρον του κόσμου για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Μέχρι πότε αυτή η σύγκρουση που αναφέραμε για όλα αυτά τα διατηρήθηκε; Σήμερα ποιές είναι οι σχέσεις Πολιτείας-Μαρτύρων και Επίσημης Ορθόδοξης Εκκλησίας-Μαρτύρων;

Ν.Σ: Μετά το '75, στη μεταπολίτευση δηλαδή, το Συμβούλιο της Επικρατείας έπαιξε ένα πολύ σπουδαίο ρόλο στο να εδραιωθεί αυτή η ανεξιθρησκεία στην Ελλάδα. Γι' αυτό και έβγαλε κάποιες αποφάσεις που αναγνώρισε τους Μάρτυρες του Ιεχωβά ως γνωστή θρησκεία. Οι γάμοι τους ξανάγιναν έγκυροι, όλοι, τα παιδιά τους έτσι δεν ήταν νόθα πια αλλά ήταν μέσα από ένα νόμιμο γάμο, γεννημένα μέσα σε γάμο. Μετά άρχισαν, καθώς προχωρούσαν και τα χρόνια και υπήρχε ένας εκσυγχρονισμός σε πολλά πράγματα και πολλές οργανώσεις οι οποίες είχαν βοηθήσει τους Έλληνες στις δικτατορικές περιόδους, να αποκτήσουν κάποιες ελευθερίες, όπως η διεθνής αμνηστία, το

Συμβούλιο της Επικρατείας κοκ. και κατόπιν όταν μπήκαν και στην Ε.Ο.Κ. , τώρα Ευρωπαϊκή Ένωση, όλες αυτές οι ομάδες από το εξωτερικό, ευρωβουλευτές κτλ. άρχισαν να πιέζουν στο να γίνουν τα πράγματα λίγο καλύτερα. Και προς τη πλευρά αυτή. Έτσι λοιπόν άρχισε να πνέει ένας διαφορετικός αέρας. Κέρδισαν πολλά δικαιώματα οι Μάρτυρες του Ιεχωβά εκείνη τη περίοδο, φυσικά όμως δεν ήταν ολοκληρωμένη αυτή η αίσθηση της θρησκευτικής ελευθερίας γιατί και τη δεκαετία του '80 υπήρχαν πολλές διώξεις για το ζήτημα του προσηλυτισμού και σε Μάρτυρες του Ιεχωβά και στους αντιρρησίες συνείδησης φυσικά καθώς οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είχαν πληθυνθεί και έπρεπε να διαδώσουν τη πίστη τους και αυτό ενοχλούσε πάρα πολύ. Και μερικοί ακόμα δεν είχαν καταλάβει ότι περάσαμε σε μια καινούρια εποχή. Από την άλλη αυτή η πελατειακή σχέση πάντα της Εκκλησίας με τα εκάστοτε κόμματα, δεν άφηνε, δεν έδινε την ευκαιρία στη Πολιτεία να περάσει αυτό το πνεύμα με νόμους κτλ. Τέλος πάντων, προχώρησαν έτσι ώσπου στη δεκαετία του '90 με την είσοδο της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης με την έννοια ότι είχε δικαίωμα πλέον κάποιος να κάνει ατομική προσφυγή στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο άρχισαν να καταφεύγουν και μερικοί Μάρτυρες του Ιεχωβά. Και το '93 ήταν και η πρώτη μεγάλη υπόθεση η οποία βγήκε απόφαση από το Ευρωπαϊκό δικαστήριο για ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας και μάλιστα σε όλη την Ευρώπη πρώτη φορά, η υπόθεση Κοκκανάκη κατά Ελλάδος, στην οποία δίκαιωσε τον Κοκκανάκη που είχε καταδικαστεί και από τον Άρειο Πάγο γιατί διέδιδε τη πίστη του και μίλησε σε κάποιο άλλο άτομο. Αυτό έφερε ένα νέο αέρα, δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα και στην Ευρώπη και στην Ελλάδα και φυσικά όλος ο φιλελεύθερος κόσμος ήταν εναντίον αυτής της πρακτικής των Κυβερνήσεων και της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ήθελαν να εκιενεύσει ένας καινούριος αέρας και κατόπιν ακολούθησαν άλλες εννέα προσφυγές για διάφορα ζητήματα, για τους ευκτήριους οίκους, τις αίθουσες δηλ. τόπους λατρείας των Μαρτύρων του Ιεχωβά, για τον αντιρρησίες συνείδησης, για τους θρησκευτικούς λειτουργούς που πρέπει να απαλλάσσονται από τη στράτευση, για τα παιδιά που αρνούνται τις παρελάσεις ακόμη και οι παρακολουθήσεις που είχαν γίνει σε βάρος θρησκευτικών μειονοτήτων υπάρχει απόφαση Ευρωπαϊκού δικαστηρίου. Όλα αυτά οδήγησαν σε μια εξομάλυνση των σχέσεων και σε μια προθυμία του Κράτους και φυσικά ανάλογα με τις πολιτικές εξελίξεις, να επανορθώσει κατά κάποιο τρόπο τη ζημιά που έχει γίνει, να φέρει την κοινωνική υπηρεσία αργότερα κτλ. και να προσπαθήσει να διορθώσει λίγο τα πράγματα ή να προχωρήσει και σε θετικά βήματα ως προς τη θρησκευτική ελευθερία.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα ήθελα να ρωτήσω ποιά ήταν τα αιτήματα ή διεκδικήσεις καλύτερα των Μαρτύρων του Ιεχωβά κατά το παρελθόν και ποιά σήμερα και ποιές οι συγκεκριμένες προτάσεις που έχουμε;

Ν.Σ.: Πάντοτε αυτό που διεκδικούσαν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι αυτό το δικαίωμα που έχουν από το λόγο του Θεού, την Αγία Γραφή, να διαδίδουν τη Πίστη τους και να διαδίδουν την εντολή που άφησε και ο Ι. Χριστός να κηρύττουν αυτά που αυτοί πιστεύουν ως το άγγελμα της Γραφής. Εμείς πιστεύουμε ότι είμαστε αληθινή Θρησκεία, αλλά μπορεί κάποιος να μην το πιστεύει αυτό. Αυτό όμως δεν μας αφαιρεί το δικαίωμα να διαδίδουμε αυτά που πιστεύουμε. Κάθε άνθρωπος έχει πρέπει να το έχει το δικαίωμα αυτό. Αυτό ήταν πάντοτε το αίτημα των Μαρτύρων του Ιεχωβά, ούτε κάτι παραπάνω ούτε κάτι λιγότερο. Καθώς και το δικαίωμα να βρίσκονται σ' αυτόν τον τόπο, στην πατρίδα που γεννήθηκαν, στην πατρίδα τους όπου αγαπάνε πάρα πολύ και προσφέρουν με τον τρόπο τους και αυτοί στο να πάει μπροστά. Το να συναθροίζεσαι, να έχεις τόπους λατρείας, το να διαδίδεις την πίστη σου, το να μπορείς ελεύθερα να διακινείς τα περιοδικά σου, κ.τ.λ. , νομίζω ότι είναι πράγματα, στο πολιτισμό και στον αιώνα που ζούμε, αυτονόητα. Για την πατρίδα μας, για την Ελλάδα, αυτά δεν ήταν αυτονόητα δυστυχώς. Γι' αυτό υπήρξαν και όλες αυτές οι συγκρούσεις που φυσικά ήταν μια τεράστια μορφή καταπίεσης σε μια μερίδα πολιτών. Και επίσης το να γίνεται σεβαστή η συνείδησή μας σε άλλα ζητήματα, που είναι ζητήματα συνείδησης. Όπως ζητήματα άρνησης της στράτευσης, η άρνηση των μεταγίσεων αίματος κ.τ.λ. . Και αυτά θα λέγαμε ότι πάνε λίγο τα ατομικά δικαιώματα ποιο βαθιά. Διεκδικούσαμε και τέτοια πράγματα, που αγγίζουν και ευαίσθητες χορδές του κατεστημένου, της καθεστηκυίας τάξης, ως το πούμε έτσι. Αλλά όλα αυτά, στο Δυτικό κόσμο έγιναν δεκτά και έχουν προχωρήσει. Δηλαδή, νομίζω ότι και στην Ελλάδα, και στη χώρα που ζούμε, πρέπει κάποια στιγμή να προχωρήσουν και αυτά τα ζητήματα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Αυτά σίγουρα θα ήταν κατά το παρελθόν κάποια αιτήματα. Σήμερα τι αιτήματα έχουμε, αφού έχουν έχει ικανοποιηθεί ένα μεγάλο μέρος από αυτά;

Ν.Σ.: Έχει ικανοποιηθεί, αλλά υπάρχει το εξής. Ότι το νομοθετικό πλαίσιο δεν είναι ακόμα το κατάλληλο δηλαδή έχουν μείνει αυτά τα νομικά απολιθώματα, όπως τα έχουν χαρακτηρίσει πολλοί καθηγητές Πανεπιστημίου, ο νόμος του προσηλυτισμού ακόμα παραμένει. Και για ηθικούς λόγους, επειδή έχει ταλαιπωρήσει τόσο πολύ κόσμο, χιλιάδες κόσμο, όχι μόνο Μάρτυρες του Ιεχωβά αλλά και άλλες μειονότητες και ιδεολογικές ομάδες πριν το '40. Θα έπρεπε για ηθικούς και μόνο λόγους να

καταργηθεί αυτό το πράγμα. Και όμως και με την αναθεώρηση του Συντάγματος παρέμεινε και μάλιστα σαν γενικότητα. Δηλαδή ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. Τι είναι προσηλυτισμός; Να μπορείς να διαδίδεις τις ιδέες σου; Κανονικά θα μπορούσε να πει απαγορεύεται ο αθέμιτος ή ο κακόπιστος προσηλυτισμός. Και όμως το έχει σαν γενικότητα. Παραπέμπει στο νόμο, ο οποίος είναι έκτρωμα. Δηλαδή κάποια στιγμή θα μπορούσε να τον χρησιμοποιήσει ο οποιοσδήποτε. Να έρθει να σου κάνει μήνυση επειδή κάνεις προσηλυτισμό και αυτό είναι μια ταλαιπωρία. Ακόμα υπάρχουν όργανα της τάξης που σταματάνε Μάρτυρες του Ιεχωβά και τους πηγαίνουν στο αστυνομικό τμήμα. Ακόμα και τώρα στην Ελλάδα βεβαίως. Υπάρχουν πάνω από δεκάδες περιπτώσεις κάθε χρόνο. Τους αφήνουν βέβαια αλλά περνάνε 2-3-4 ώρες εκεί πέρα. Γιατί να γίνεται αυτό; Ή μπλέκονται εισαγγελείς ή υπάρχει μια ψυχική αναστάτωση. Για ποιό λόγο; Ή και ο άλλος που σε βλέπει να σε πηγαίνει το αστυνομικό όργανο στο τμήμα δεν αναρωτιέται; Τι είσαι, παράνομος; Δηλαδή υπάρχει μια ψυχολογική αναστάτωση αλλά και διαπόμπευση θα λέγαμε των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Άρα ένα είναι αυτό. Και δεύτερο πρόβλημα είναι ότι μολονότι προχώρησαν τα ζητήματα αντίρρησης συνείδησης και καθιερώθηκε η κοινωνική υπηρεσία, έχει πάρα πολλά ελαττώματα και είναι τιμωρητικής διάρκειας όπως λέει η Διεθνής Αμνηστία. Εκεί υπάρχουν επίσης επιμέρους προβλήματα όπως να καταργηθεί η υποχρεωτική συμμετοχή στις παρελάσεις για τα παιδιά στο σχολείο, να καταργηθούν αυτά που γράφουν στα βιβλία εναντίον των άλλων θρησκειών όπως των Μαρτύρων του Ιεχωβά κτλ. Επίσης να κατοχυρωθεί νομοθετικά ότι κάποιος να κάνει την κηδεία που θέλει που ακόμη και αυτό δεν υπάρχει. Υπάρχει ένας νόμος από τη δικτατορία του Παπαδόπουλου των Συνταγματαρχών, του '68. Δεν υπάρχει νόμος που να λέει ότι εσύ μπορείς να θαφτείς κανονικά κτλ. Παντού μπλέκεται η Εκκλησία μέσα. Δηλαδή η Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρεί σε πολλές περιπτώσεις ότι τα νεκροταφεία είναι ιδιοκτησία της Εκκλησίας. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν πολλά προβλήματα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Και που θάβουν τους νεκρούς;

Ν.Σ.: Με εισαγγελικές αποφάσεις πολλές φορές ανοίγουν τα νεκροταφεία ή άλλες φορές επειδή δε δέχονται στο τάδε νεκροταφείο μπορεί να πάει σε άλλο που δέχονται. Δηλαδή τραγελαφικά πράγματα αλλά και τα πράγματα που ταλαιπωρούν και δείχνουν ότι ακόμα δεν έχει περάσει αυτό το πλήρες νόημα της θρησκευτικής ελευθερίας. Ακόμα είμαστε στο επίπεδο ανεξιθρησκίας ότι με την ανοχή μας σε αφήνουμε και υπάρχουν. Δε θέλαμε να είναι αυτό, θέλαμε κάτι παραπάνω.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Αυτά που αναφέρατε είναι σοβαρά προβλήματα. Τι ακριβώς προτείνουν γι' αυτά οι Μάρτυρες του Ιεχωβά; Παλιότερα ας πούμε ένα είδος πρότασης είναι ότι καταφεύγουν στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο ή ότι κατέφευγαν στο συνήγορο του πολίτη. Έκαναν κάποιες κινήσεις. Σήμερα τι κάνουν γι' αυτά τα θέματα;

Ν.Σ.: Και τώρα ακόμα, ο Συνήγορος του Πολίτη είναι ένας θεσμός που έχει βοηθήσει πάρα πολύ και πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι θεσμοί τέτοιοι βοηθούν στα ζητήματα αυτά και δίνουν λύσεις. Ο Συνήγορος του Πολίτη από τότε που ιδρύθηκε, το '98 νομίζω, '99, 2000 στις ετήσιες εκθέσεις του πάντα έχει ζητήματα των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Έχει χειριστεί περιπτώσεις Μαρτύρων του Ιεχωβά που κατέφυγαν σ' αυτόν και δικαιώθηκαν. Σε όλες τις περιπτώσεις. Σε μερικές βέβαια περιπτώσεις, μετά από αγώνα ακόμα και του Συνηγόρου του Πολίτη να πείσει τη διοίκηση να δεχτεί αιτήματα των Μαρτύρων του Ιεχωβά, όπως το να μπαίνουν στις ταυτότητες ως Χριστιανοί και όχι να μη δέχονται να το βάζουν αυτό, οι δημοτικές ή άλλες αρχές ή οι αστυνομίες. Ο Συνήγορος του Πολίτη λοιπόν έχει βοηθήσει πάρα πολύ. Οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου έχουν δώσει μια νομολογία υπέρ της θρησκευτικής ελευθερίας και πάνω εκεί βασίζονται πολλοί και βγάζουν κάποιες καλές αποφάσεις. Τα Ελληνικά δικαστήρια έχουν γίνει πιο φιλελεύθερα. Το Συμβούλιο της Επικρατείας, ο Άρειος Πάγος, Κατώτερα δικαστήρια, όπως φορολογικά, μας έχουν δικαιώσει στο ζήτημα της απαλλαγής από μερικά ζητήματα φορολογικού τομέα. Χρησιμοποιούν δηλαδή οι Μάρτυρες του Ιεχωβά νομικά μέσα για να υπερασπίσουν αυτά που πιστεύουν και για να προωθήσουν τα αιτήματά τους. Αλλά χρησιμοποιούμε μόνο αυτά. Δεν καταφεύγουμε σε άλλου είδους βίαιες διαμαρτυρίες ή σε κάτι που να θίγει ορισμένους, την Πολιτεία ή ακόμα και την Ορθόδοξη Εκκλησία. Φυσικά όχι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Γι' αυτούς τους νόμους του '38 - '39 που ισχύουν για το προσηλυτισμό, τι ακριβώς κάνετε σαν θρησκεία για να τους αντιμετωπίσετε, την κατάληξη τους προφανώς.

Ν.Σ.: Εκτός από αυτές τις ενέργειες σε δικαστήρια έχουμε κάνει και διαμαρτυρίες και κατά καιρούς καταφεύγουμε σε τέτοιες διαμαρτυρίες σε διάφορους οργανισμούς διεθνείς αλλά κυρίως σε όργανα της Πολιτείας. Όπως στο Υπουργείο Παιδείας, στο Υπουργείο Εσωτερικών, στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και στον ίδιο το Πρωθυπουργό. Φυσικά μέχρι στιγμής κανένας δεν τόλμησε, γιατί είναι απαίτηση της

Εκκλησίας και η Εκκλησία το έχει θέσει και σαν βέτο, ότι αυτό θα είναι πολύ χειρότερη η αντίδρασή της, η κατάργηση αυτών των νόμων, από την αντίδραση που είχαν γίνει για τις ταυτότητες. Θα είναι πάρα πολύ χειρότερη γι' αυτό και κανένας δεν τολμάει να κάνει κάτι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα ήθελα να διευκρινίσουμε ότι ο τρόπος διεκδίκησης των αιτημάτων των Μαρτύρων του Ιεχωβά κατά το παρελθόν ήταν ποιός ακριβώς;

Ν.Σ: Κατέφευγαν στη δικαιοσύνη και σε άλλους οργανισμούς εσωτερικούς δηλαδή στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό οι οποίοι μάχονται υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Τι είδους οργανισμούς εννοείτε;

Ν.Σ: Στο Συμβούλιο της Ευρώπης που έχει ειδικό για τα ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών, στην Ευρωπαϊκή Ένωση που και αυτή έχει κάποια επιτροπή για τα δικαιώματα των πολιτών. Στην Διεθνή Αμνηστία, σε οργανώσεις όπως περί θρησκευτικής ελευθερίας που υπάρχουν μερικές, Human rights watch αλλού κτλ. και στην Ελλάδα η Ελληνική Ένωση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, το ίδρυμα Μαργακοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, οργανώσεις όπως η SOS, ρατσισμός κτλ. Ακόμα και σε κυβερνητικές οργανώσεις και στο Υπουργείο Παιδείας που έχει δείξει μια πολύ καλή στάση τελευταία και δίνει άδειες για τους ευκτήριους οίκους κτλ. τόπους λατρείας και στο Συνήγορο του Πολίτη και στην Εθνική επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου που έχει ιδρυθεί κοκ.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Οι χρονικές περίοδοι που μπορούμε να πούμε ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά άσκησαν μεγαλύτερη επιρροή στον Ελληνικό πληθυσμό είπαμε ότι ήταν η περίοδος από το '68 – '73;

Ν.Σ: Ναι, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά εμφανίστηκαν στην Ελλάδα στις αρχές του αιώνα, το 1905 και μετά και σιγά σιγά διέδωσαν τα πιστεύω τους. Υπήρχαν κάποιοι πυρήνες στη Βόρεια Ελλάδα και στην Αθήνα και στη Κεντρική Ελλάδα στη Λάρισα και εκεί γύρω, στη Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Σέρρες, Αθήνα, Κρήτη. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο επειδή θα λέγαμε ότι κατά κάποιο τρόπο κλήθηκαν να πάρουν θέση υπέρ του Κράτους εκείνη την εποχή και εναντίον των κομμουνιστών κτλ. Από την άλλη πλευρά, μερικές φορές, βγήκαν στην επιφάνεια. Υπήρξε πλέον ορατό ότι μια μερίδα ανθρώπων δε δέχεται να στρατευτεί. Οπότε έγιναν ευρέως γνωστοί. Και τα μέσα ενημέρωσης τότε και φυσικά και ο απλός κόσμος βλέποντας ότι κάποιοι αγαπούν την ειρήνη και δε θέλουν τον αλληλοσκοτωμό, άρχισε να αναρωτιέται ποιοί είναι αυτοί οι άνθρωποι. Και καθώς άρχισαν να διαδίδουν πιο πολύ τα πιστεύω τους και πήγαιναν από το ένα μέρος στο άλλο και η διασπορά αυτή που έγινε με τις εξορίες και όλα αυτά έκανε τους Μάρτυρες του Ιεχωβά πιο γνωστούς. Κατόπιν άρχισαν να διεκδικούν και μερικά πράγματα και οι συνεχείς διώξεις πιστεύω τους έκανε πιο γνωστούς και στις εφημερίδες της εποχής και στο άμεσο περιβάλλον των Μαρτύρων του Ιεχωβά, γιατί όταν άκουγε ο γείτονας ότι αυτός πήγε στο κρατητήριο επειδή συναθροίστηκε ή επειδή μίλησε στο γείτονά του, άρχισε να λέει τι είναι αυτός. Και από στόμα σε στόμα διαδόθηκε και γι' αυτό και κατόπιν και στη δικτατορία που έγιναν πιο σκληρές ακόμα οι διώξεις διαδόθηκε πιο πολύ. Και η μεταπολίτευση φυσικά είναι μέσα δηλαδή και στις αρχές μας αυτό, το να διαδίδουμε, να θέλουμε να μεταδώσουμε αυτό που πιστεύουμε στους άλλους. Είχαμε συνεχής αύξηση.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ποιές μορφές αντίστασης συναντήσατε κατά το παρελθόν και ποιές συναντάτε σήμερα;

Ν.Σ: Όπως είπαμε και στην αρχή η αντίσταση είναι ο τρόπος που χρησιμοποίησαν οι Ορθόδοξοι κληρικοί να μας δυσφημίσουν ή να περάσουν ένα αρνητικό κλίμα στην κοινωνία για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Στο επίπεδο του λόγου αυτό βέβαια...

Ν.Σ: Του λόγου, αλλά και της πράξης. Όσο πιο παλιά πάμε τόσο πιο πολλά περιστατικά βίαιης ως πούμε μεταχείρισης, κακομεταχείρισης των Μαρτύρων του Ιεχωβά, έχουμε. Δηλαδή όταν κάποιος πήγαινε σε ένα χωριό να κηρύξει, ο παπάς μάζεψε το κόσμο με την καμπάνα κτλ. και έλεγαν να επιτεθούν με πέτρες, ρόπαλα και οτιδήποτε άλλο έβρισκαν σε Μάρτυρες του Ιεχωβά για να τους βγάλουν από το χωριό. Υπήρξαν πολλά τέτοια περιστατικά. Πάμπολλα...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Υπάρχουν συγκεκριμένα δηλαδή περιστατικά;

Ν.Σ: Βεβαίως. Και όσο πιο παλιά πάμε τόσο πιο βίαιες ήταν οι αντιδράσεις. Φυσικά σιγά σιγά αυτές οι ιδιότητες έγιναν πιο ήπιες ώσπου τώρα και ο κόσμος, εφόσον οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι γνωστοί, γνωρίζει ποιοί είναι, είναι γείτονες κτλ. και όσοι τους ξέρουν ότι δεν έχουν να φοβηθούν τίποτα. Δεν είναι κάτι τρομακτικό, δεν είναι αυτό που περιέγραφαν, ότι δηλαδή είναι λύκοι, κακοί, ότι είναι εγκληματίες οι Μάρτυρες του Ιεχωβά. Είναι απλοί άνθρωποι οι οποίοι πιστεύουν κάτι διαφορετικό. Τους έχουν κατηγορήσει ότι ήταν παλιά κομμουνιστές επειδή υπήρχε αντικομμουνισμός στην Ελλάδα, ότι ήταν Εβραίοι επειδή υπήρχε αντιεβραϊσμός, μετά ότι ήταν αμερικάνοι επειδή υπήρχε αντιαμερικανισμός, πράκτορες της CIA αλλά όλα αυτά φυσικά είναι στη σφαίρα της φαντασίας, στη σφαίρα που ήθελαν να δημιουργήσουν ένα αρνητικό κλίμα οι Ορθόδοξοι κληρικοί, η Ορθόδοξη Εκκλησία εναντίον των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Σ' αυτό επηρέασαν και τα πολιτειακά όργανα και ανώτατους πολιτειακούς παράγοντες, πρωθυπουργούς κτλ. σε δύσκολες περιόδους δικτατοριών κτλ. που είχαν πιο πολλές σχέσεις και έβγαζαν νόμους εναντίον των Μαρτύρων του Ιεχωβά ειδικούς και καταδικαστικούς για να βγάλουν αποφάσεις εναντίον τους και αστυνομικούς. Υπήρχε μια τεράστια διαπλοκή, όχι μόνο εναντίον των Μαρτύρων του Ιεχωβά, και σε άλλους αλλά εμείς τα νιώσαμε πιο πολύ γιατί μας μισούσαν πάρα πολύ.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Φαίνεται ότι οι αντιστάσεις κορυφώθηκαν από το λόγο ότι πήγανε στις φυλακίσεις, μετά στις εκτελέσεις...

Ν.Σ: Σαφώς. Δηλαδή όλα αυτά μολονότι από πίσω βρίσκονταν οι κληρικοί, ποιοί έπρεπε να τα εκτελέσουν; Η εκτελεστική εξουσία του Κράτους.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Αμιγώς η εκτελεστική εξουσία χωρίς τους κληρικούς δεν έκανε...;

Ν.Σ: Φυσικά οι στρατιωτικοί. Οι στρατιωτικοί είναι ένας δεύτερος μεγάλος έτσι κλάδος θα λέγαμε που μισούσε τους Μάρτυρες του Ιεχωβά γιατί μάλιστα δεν πάνε στο στρατό και επειδή δε θέλουν να συμβαίνει αυτό οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αντιστέκονταν στο ζήτημα αυτό πέρασαν πολλά βασανιστήρια, πολλές φυλακίσεις, πολλές εξορίες γι' αυτό το θέμα. Αν και πολλοί στρατιωτικοί έβλεπαν με σεβασμό μερικές φορές τη στάση μας και με ένα κρυφό θαυμασμό θα έλεγα, το γεγονός ότι υπήρχαν άνθρωποι που σήκωναν ανάστημα και έλεγαν ότι δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό. Και ίσως αυτό τους εξαγρίωνε και περισσότερο.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Στη προσέγγιση του Ελληνικού πληθυσμού, παρακολουθώντας τη σχολή της Θεοκρατικής διακονίας είδα ορισμένους τρόπους, τεχνικές που εφαρμόζονται. Οι ίδιες τεχνικές εφαρμόζονταν κατά το παρελθόν; Δηλαδή η θεματολογία ήταν για τα ίδια αντικείμενα ή ήταν διαφορετικά κατά το παρελθόν; Πώς γινόταν;

Ν.Σ: Βασικά η θεματολογία είναι, σε γενικές γραμμές, η ίδια. Επειδή αυτό που θέλουν να πουν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι αυτό που λέει η Γραφή και η Γραφή δεν αλλάζει, ο λόγος του Θεού. Άρα λοιπόν, αυτό που θέλουμε να μεταφέρουμε είναι αυτό που λέει ο Λόγος του Θεού, για το μέλλον, για τις σχέσεις που πρέπει να έχουν οι άνθρωποι σήμερα, για το πώς πρέπει να βλέπουμε το συνάνθρωπό μας, πώς πρέπει να βλέπουμε το Θεό κοκ. Άρα λοιπόν η θεματολογία είναι η ίδια.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Είδα ότι είναι αυτή βέβαια η θεματολογία, αλλά ο τρόπος προσέγγισης είναι κυρίως ένα κοινωνικό θέμα. Δηλαδή μπορεί να γίνει αρχικά λόγος για ναρκωτικά ή για το πόλεμο. Παλιότερα γινόταν έτσι ή μπορεί να μιλούσατε απευθείας για το Χριστό, για το Θεό, για θέματα που άπτονται ακριβώς από αυτό;

Ν.Σ: Πάντοτε οι Μάρτυρες του Ιεχωβά για να προσεγγίσουν τους ανθρώπους και για να δείξουν ότι δεν πρέπει να βλέπουμε τη θρησκεία ως κάτι ξεκομμένο από την υπόλοιπη ανθρώπινη κοινωνία, απ' τη κοινωνική ζωή όπως οι θρησκόληπτοι, αλλά σαν ένα τρόπο ζωής χρησιμοποιούσαν και χρησιμοποιούν επίκαιρα θέματα. Φυσικά τα ναρκωτικά δεν απασχολούσαν τους ανθρώπους του '30, '40, '50. Τα ναρκωτικά απασχολούν τώρα. Άρα θα χρησιμοποιήσουν το πρόβλημα το σημερινό. Τότε πιθανότατα να υπήρχε η πείνα, αφού δεν είχαν να φάνε οι άνθρωποι. Θα προσέγγιζαν με τη πείνα, με κάτι επίκαιρο. Τότε υπήρχε ο πόλεμος, τώρα υπάρχει παγκόσμιος, παγκόσμιες αναταραχές, η τρομοκρατία ή οτιδήποτε άλλο. Αλλά η επικαιρότητα βοηθάει στο να δείξουν στους ανθρώπους ότι η Γραφή έχει λύσεις και απαντήσεις σε όλα τα προβλήματα και σ' αυτά που μας αγγίζουν καθημερινά. Και στην ανεργία υπάρχει λύση απ' τη Γραφή και τα έντυπά μας προσεγγίζουν τους ανθρώπους σύμφωνα με την επικαιρότητα, δεν μένουμε κολλημένοι δηλαδή. Δεν μιλάμε για το Μεσαίωνα ή για το '30, '40 που είχαν άλλα προβλήματα. Μιλάμε για το τώρα, άρα θα προσαρμόσουμε το άγγελμα της Γραφής στο

τώρα. Αλλά το άγγελμα παραμένει το ίδιο. Δηλαδή η λύση είναι η Βασιλεία του Θεού. Έτσι λέμε εμείς. Και ότι οι σχέσεις οι κοινωνικές και οι ανθρώπινες θα γίνουν καλύτερες με ιδιότητες και αρετές που καλλιεργεί ο άνθρωπος και κυρίως με την αγάπη. Και καθένας μπορεί να βοηθήσει τον άλλο στο να βλέπει τα πράγματα έτσι. Για παράδειγμα, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά και το '20 και το '30 και το '40 δεν πολεμούσαν και είχαν σαν μεγάλη τους αρχή να μη μαθαίνουν τον πόλεμο. Το ίδιο σημαίνει και τώρα. Αλλά και τότε έβλεπες ότι ο πόλεμος ήταν κάτι κακό. Και τώρα βλέπουμε ότι ο πόλεμος είναι κάτι κακό που δε θέλουν οι άνθρωποι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Είναι αντίστοιχα θέματα. Θα ήθελα να ρωτήσω για τα βασικά θέματα στα οποία διαφοροποιήστε σε σχέση με την Ορθόδοξη Εκκλησία και την Πολιτεία. Πώς τα στηρίζετε και θεμελιώνετε; Δηλαδή η άρνηση στράτευσης πώς θεμελιώνεται;

Ν.Σ.: Εδώ πρέπει να χρησιμοποιήσουμε την Αγία Γραφή. Παντού είναι θεμελιωμένα μέσα στην Αγία Γραφή. Δηλαδή δεν λένε οι Μάρτυρες του Ιεχωβά τίποτα περισσότερο ή τίποτα λιγότερο απ' ότι λέει η Αγία Γραφή. Απλώς υπάρχει η εξής διαφορά σε σχέση με τις άλλες Χριστιανικές θρησκείες. Ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν χρησιμοποιούν αυτό που λέει η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Καθολική, Ιερή Παράδοση. Γιατί πιστεύουμε ότι καθετί που ξεφεύγει από την Αγία Γραφή και είναι πέρα από αυτά που λέει η Αγία Γραφή, αλλοιώνει το νόημα και το μήνυμα της Γραφής. Δηλαδή μπορεί η Ιερή Παράδοση να λέει ότι υπάρχει για παράδειγμα δίκαιος πόλεμος. Πουθενά δεν λέει η Αγία Γραφή ότι υπάρχει δίκαιος πόλεμος. Και εμείς αυτό που κάνουμε είναι αυτό που λέει ο προφήτης Ησαΐας στο κεφάλαιο 2, στο 2 – 4, για να σου φέρω ένα παράδειγμα, ότι εκπληρώνουμε μια προφητεία, που λέει ότι « ο λαός του Θεού στις τελευταίες μέρες θα σφυρηλατήσει τα σπαθιά του σε υνία και τα δόρατά του σε δρεπάνια. Δε θα σηκώσει σπαθί, Έθνος εναντίον Έθνους, ούτε θα μάθουν πια το πόλεμο». Άρα λοιπόν είναι αδιανόητο για ένα Μάρτυρα του Ιεχωβά εφόσον ξέρει αυτή τη βιβλική προφητεία να αρχίσει να μαθαίνει για όπλα, για πολυβόλα, για σπαθιά, τότε μιλώντας, τώρα είναι τα διάφορα: οι βόμβες κτλ. ή να μάθει όχι μόνο να μη τις χρησιμοποιεί αλλά ούτε και να μάθει κιόλας. Γι' αυτό δεν εκπληρώνουμε τη στρατιωτική υποχρέωση αλλά πηγαίνουμε και κάνουμε κοινωνική υπηρεσία. Θέλουμε να βοηθήσουμε τον κόσμο ή αυτό που είπε ο Ι. Χριστός, ότι πρέπει να αγαπάτε όχι μόνο αυτούς που σας αγαπούν, τότε τι νόημα έχει; Και αυτό που ξέρω εγώ αφού αυτός σε αγαπάει θα τον αγαπήσεις. Αλλά να αγαπάτε και τους εχθρούς σας. Και αλλήλους αλλά και τους εχθρούς σας. Κάτι παραπάνω δηλαδή και από τους άλλους. Και εχθρός να είναι κάποιος, πρέπει να τον αγαπάς. Και αυτό το μήνυμα θα έδινε άλλη διάσταση στην ανθρώπινη ύπαρξη. Φυσικά εμείς πιστεύουμε ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει με ανθρώπινα μέσα. Εμείς το εφαρμόζουμε σαν ομάδα, παγκόσμια, σαν αδελφότητα, γιατί σε όλο το κόσμο οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ακριβώς τα ίδια, δε διαφοροποιούνται πουθενά. Και οι Μάρτυρες του Ιεχωβά στη Ρωσία και οι Μάρτυρες του Ιεχωβά στη Μαδαγασκάρη και αυτοί στο Πακιστάν, στη Νότια Αμερική, στην Ευρώπη παντού πιστεύουν τα ίδια. Λοιπόν είμαστε μια παγκόσμια αδελφότητα, το έχουμε εφαρμόσει σαν λαός παγκόσμια αυτό το πράγμα. Οι άνθρωποι όμως πιστεύουμε ότι δεν μπορούν σαν ανθρωπότητα να το εφαρμόσουν αλλά μόνο με τη παρέμβαση του Θεού, τη Βασιλεία Του.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Το κήρυγμα θεμελιώνεται στα λόγια του Χριστού;

Ν.Σ.: Βεβαίως. Ο Χριστός με τους αποστόλους του. Και για να χρησιμοποιήσουμε και ένα γραφικό εδάφιο και αυτό θα ήταν ένα από τα σημεία των τελευταίων ημερών, όπως λέει η Γραφή όταν Τον ρώτησαν οι μαθητές του Χριστού: « πότε θα είναι η παρουσία σου και πότε θα γίνουν όλα αυτά»; Μεταξύ των άλλων που είπε ο Ιησούς σημείων είπε και αυτό: « Και αυτά τα καλά νέα της Βασιλείας στο Ματθαίος 24 – 14 θα κηρυχθούν σε όλη τη κατοικημένη γη, σε όλα τα έθνη και τότε θα έρθει το τέλος». Πρέπει όλοι οι άνθρωποι πρώτα να ακούσουν γι' αυτό που είπε ο Χριστός για τα καλά νέα της Βασιλείας Του. Αυτό προσπαθούν να κάνουν και γι' αυτό είναι ένα κύριο χαρακτηριστικό των Μαρτύρων του Ιεχωβά το να διαδίδουν τα καλά νέα, τη Πίστη τους σ' όλο το κόσμο. Γι' αυτό είναι και μια παγκόσμια θρησκεία, δεν είναι μια τοπική ούτε είναι ότι άμα γεννιέσαι θα γίνεις Μάρτυρας του Ιεχωβά. Πρέπει να ενστερνιστείς και να πιστέψεις βαθιά αυτό το πράγμα γι' αυτό δε βαπτίζονται οι μικροί Μάρτυρες του Ιεχωβά. Αλλά όταν κάποιος καταλάβει και αν θέλει τότε μπορεί να γίνει. Η αυτό που είπε στο τέλος που άφησε εντολή ο Χριστός, το Ματθαίος 28,19 κ' 20: «Πηγαίνετε λοιπόν και κάντε μαθητές απ' όλα τα έθνη, βαπτίζοντάς τους στο όνομα του Πατέρα, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, διδάσκοντάς τους να τηρούν όλα όσα εγώ σας έχω παραγγείλει».

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα ήθελα να μιλήσουμε για την άρνηση των μαθητών για τη συμμετοχή στις παρελάσεις στις εθνικές εορτές;

Ν.Σ: Επειδή ακριβώς και οι παρελάσεις και οι εθνικές εορτές είναι κάτι που μας βάζει σε ένα στρατιωτικό πνεύμα, εθνικιστικό.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Για την άρνηση μεταγγίσεως αίματος;

Ν.Σ: Ο Θεός είχε δώσει εντολή από τον Μωσαϊκό κώδικα νόμο να μην, όχι μόνο, χύνεται το αίμα, όταν σφάζουν κάτι. Να μην το τρώνε το αίμα αυτοί που πίστευαν στο Θεό τότε. Αλλά αυτό επιβεβαιώθηκε την εποχή των αποστόλων και του Χριστού φυσικά. Αλλά και οι απόστολοι επειδή υπήρχαν κάποια βασικά σημεία, επειδή ήταν Εβραίοι, ήταν Ιουδαίοι, έπρεπε να ξέρουν τι θα τηρούν και τι δε θα τηρούν και γιατί κατόπιν έγιναν χριστιανοί. Οι απόστολοι λοιπόν έκαναν μια σύναξη. Οι πρώτοι χριστιανοί μετά το Χριστό ακριβώς που ήταν οι Απόστολοι, αυτοί που τους είχε εκλέξει ο ίδιος ο Ι. Χριστός και εδώ στο Κεφ. 15 των Πράξεων των Αποστόλων λοιπόν έθεσαν κάποια ζητήματα. Στο 15 – 28,29 είπαν καθώς αποφάσισαν «Διότι το Άγιο Πνεύμα και εμείς θεωρήσαμε καλό να μη σας προσθέσουμε παραπάνω βάρος εκτός από αυτά τα αναγκαία. Τι; Πρώτον να απέχετε από πράγματα θυσιασμένα σε είδωλα και από αίμα και από πνίχτα και από πορνεία. Αν φυλάγεστε προσεκτικά από αυτά θα ευημερείτε, θα υγιαίνετε». Αρα λοιπόν επαναβεβαιώνεται η εντολή του Θεού που είχε δώσει και στο Μωσαϊκό νόμο, να απέχουν από αίμα οι δούλοι, οι ακόλουθοί Του. Αυτό ακριβώς κάνουμε και εμείς και πιστεύουμε ότι το αίμα σε οποιαδήποτε μορφή εισάγεται στο σώμα είναι αντίθετο με τη Χριστιανική Πίστη στη διδασκαλία. Πράγμα που το έλεγαν και οι Χριστιανοί για πολλούς αιώνες κατόπιν. Αλλά τότε δεν υπήρχαν οι μεταγγίσεις και φυσικά το τηρούσαν. Και μάλιστα αν κάποιος έπινε αίμα μπορούσε και να καθαιρεθεί και από κληρικός και να έχει συνέπειες και σαν Λαϊκός. Υπάρχει και η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος. Αλλά κατόπιν που έγιναν οι μεταγγίσεις φυσικά το θεώρησαν ότι είναι για ιατρικούς σκοπούς αλλά η Γραφή δε λέει ότι για ιατρικούς σκοπούς πρέπει να μεταχειρίζεσαι το αίμα με αυτό το τρόπο. Το αίμα είναι κάτι ιερό, σημαίνει ζωή και πρέπει να μεταχειρίζεσαι με σεβασμό. Από την άλλη μεριά όμως οι Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν έχουν μείνει έτσι, δεν είναι δηλαδή άνθρωποι οι οποίοι είναι θρησκόληπτοι και πιστεύουν σε κάτι χωρίς να κάνουν τίποτα για να έχουν καλύτερη ποιότητα περιήθλησης. Γι' αυτό έχουν αναπτύξει ένα δίκτυο σε όλο το κόσμο και υπάρχουν γιατροί οι οποίοι μπορούν να κάνουν όλα τα πράγματα τα οποία γίνονται με μεταγγίσεις χωρίς αυτές.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Από πότε μπορούσε να γίνει αυτό;

Ν.Σ: Από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Ήδη από το τέλος του '60 ο Cooley, ο γνωστός καρδιοχειρουργός έκανε εγχειρήσεις ανοιχτής καρδιάς, οι πρώτες, και το έκανε χωρίς αίμα. Βεβαίως σε Μάρτυρες του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Και πριν τι έκαναν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, όταν δεν υπήρχαν αυτές οι μέθοδοι;

Ν.Σ: Η μετάγγιση αίματος εμφανίστηκε μετά το '40. Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο που πέθαιναν σωρηδόν οι άνθρωποι και τότε έκαναν μεταγγίσεις, δεν ήταν και πολύ διαδεδομένη. Μετά λοιπόν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αναγκάστηκαν και αυτοί να δουν τη Γραφή και να δουν τι πρέπει να κάνουν σχετικά με αυτό. Και αναπτύχθηκε αυτή η δοξασία η οποία παραμένει ως σήμερα αλλά παράλληλα με την αύξηση των μεταγγίσεων αίματος, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά προσπαθούσαν να αναπτύξουν και αυτόν τον εναλλακτικό τρόπο θεραπειών. Με τον οποίο πετύχαιναν πάρα πολλά πράγματα και σήμερα έχουν φθάσει στο σημείο να μην χρειάζεται καθόλου.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Υπάρχει περίπτωση που ένας πατέρας μπορεί να αρνηθεί τη μετάγγιση αίματος στο παιδί του;

Ν.Σ: Βάσει νόμου κανονικά ένας πατέρας θα μπορούσε να το κάνει αυτό ή μια μητέρα. Και οι δύο οι γονείς δηλαδή εφόσον συμφωνούν και εφόσον και το παιδί το ίδιο θέλει. Τώρα άμα είναι μωρό παιδάκι, ο νόμος δε το επιτρέπει αυτό. Λέει ότι εφόσον αρνηθούν οι γονείς τη μετάγγιση τότε πρέπει να επέμβει ο εισαγγελέας.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Έχει συμβεί ανάλογη περίπτωση στους Μάρτυρες του Ιεχωβά;

Ν.Σ: Έχει συμβεί και επανέβει ο εισαγγελέας και του έβαλαν αίμα. Αλλά σε άλλες περιπτώσεις, συνεργατικοί γιατροί έκαναν εγχειρήσεις και επεμβάσεις σε παιδιά. Μάρτυρες του Ιεχωβά με μεγάλη επιτυχία χωρίς να υπάρχει κανένα πρόβλημα. Αυτό λέμε εμείς. Λέμε ότι οτιδήποτε γίνεται με

μετάγγιση μπορεί να γίνει και χωρίς αυτή. Απλώς η μετάγγιση είναι ένα μέσο που ίσως διευκολύνει εκείνη τη στιγμή τους γιατρούς αλλά φέρνει πολύ περισσότερες επιπλοκές αργότερα.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΟΥ ΙΕΧΩΒΑ (ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΝΟΤΙΑΣ ΚΥΨΕΛΗΣ)

Η συγκεκριμένη συνέντευξη αποτελεί καταγραφή των όσων μας είπε ο πρεσβύτερος της Εκκλησίας των Μαρτύρων του Ιεχωβά – δεν μας επιτράπηκε η χρήση δημοσιογραφικού κασετοφώνου για τη καταγραφή της συνέντευξης.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Σε πόσα μέρη χωρίζεται το πρόγραμμα κάθε εκκλησίας;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Γίνονται 5 συναθροίσεις, 3 φορές την εβδομάδα από δύο ώρες τη κάθε φορά. Τη 1^η ημέρα γίνεται δημόσια ομιλία (1 ώρα) και μελέτη Σκοπιάς (1 ώρα). Τη 2^η έχουμε Σχολή Θεοκρατικής Διακονίας (1 ώρα) και Συνάθροιση Υπηρεσίας (1 ώρα) και τη 3^η φορά γίνεται μελέτη Βιβλίου της Εκκλησίας. Η τελευταία γίνεται σε σπίτια όπου συγκεντρωνόμαστε για τη μελέτη ενός βιβλίου το οποίο εξετάζουμε με ερωταπαντήσεις.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Τι σημαίνει «υπηρεσία αγρού»; Γιατί αυτό το μήνα έχετε αυξημένη δραστηριότητα ;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Υπηρεσία αγρού σημαίνει έργο κηρύγματος . Το τελευταίο μήνα έχουμε αυξημένη δραστηριότητα λόγω της «Ανάμνησης» (14 Απριλίου). Σε αυτή τη γιορτή, που είναι η μεγαλύτερή μας, θέλουμε να φωνάζουμε όσο γίνεται περισσότερους.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Τι νόημα – ερμηνεία έχουν οι τίτλοι επίσκοπος – πρεσβύτερος – διακονικός υπηρέτης ; Πώς επιλέγονται τα άτομα σ' αυτές τις θέσεις; Γιατί χρησιμοποιείτε ο ένας για τον άλλο τον όρο «αδελφός»;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Οι όροι αυτοί δεν είναι τίτλοι αλλά θέσεις υπηρεσίας. Κατ' αρχήν σημειώνουμε ότι επίσκοπος σημαίνει πρεσβύτερος. Οι πρεσβύτεροι ή διάκονοι δεν παίρνουν μέρη σπουδαστών. Έτσι σε μια σχολή υπάρχει επίσκοπος σχολής, ο γραμματέας/ επίσκοπος της σχολής ενώ την οργάνωση του κηρύγματος αναλαμβάνει ο επίσκοπος υπηρεσίας. Ο προεδρεύων επίσκοπος συντονίζει όλες τις δραστηριότητες της σχολής. Ο επίσκοπος περιοχής επισκέπτεται 2 φορές την εκκλησία της περιοχής του για 1 εβδομάδα, όπου συνεργάζεται σε διάφορα θέματα. Αυτή η διάκριση θεμελιώνεται σύμφωνα με τη Γραφή στην Α' προς Τιμόθεον επιστολή (Κεφ. 3, 1-9)

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ποιές βαθμίδες των Μαρτύρων του Ιεχωβά ασκούν το κήρυγμα; Το υλικό που διανέμετε (το οποίο διανέμεται βέβαια δωρεάν) οι ίδιοι το αγοράζετε ή σας δίδεται δωρεάν ;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Όλοι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είμαστε ευαγγελιζόμενοι που σημαίνει ότι κηρύττουμε και είμαστε οι εξής :

ΣΚΑΠΑΝΕΙΣ ειδικοί (140 ώρες) / μήνα
τακτικοί (70 ώρες) / μήνα
βοηθητικοί (50 ώρες) / μήνα

Ένας από τους διακονικούς υπηρέτες αναλαμβάνει να μοιράσει την ποσότητα του υλικού (φυλλάδια) ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε ευαγγελιζόμενου. Τα φυλλάδια τα παίρνουμε δωρεάν, δε πληρώνουμε.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Πώς επιλέγονται τα άτομα που κάνουν κήρυγμα; Πώς γίνεται η προετοιμασία και από ποιούς;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Απαραίτητο στοιχείο είναι να κάνει γραφική μελέτη μ' έναν «αδελφό». Η Γραφική μελέτη γίνεται με το φυλλάδιο «Τι απαιτεί ο Θεός από εμάς» και καθώς προχωράει η μελέτη συνεχίζεται με το βιβλιάριο « Γνώση που οδηγεί στην Αιώνια Ζωή». Το επόμενο στάδιο είναι να επιθυμεί να ασχοληθεί με το κήρυγμα. Έπειτα 2 πρεσβύτεροι (όχι πάντα οι ίδιοι, διαφορετικοί ανά περίπτωση) τον « εξετάζουν » ώστε να δουν αν έχει τα απαραίτητα προσόντα. Βλέπουν : 1) αν πιστεύει ότι η Αγία Γραφή είναι ο λόγος του Θεού, 2) αν μπορεί να

του υποβάλλει κάποιος ερωτήσεις και να απαντά σε αρμονία με την Αγ. Γραφή, 3) αν συμμετέχει στις συναθροίσεις, 4) δεν πρέπει να έχει σχέση με πορνεία, μοιχεία, πολυγαμία, ομοφυλοφιλία, 5) αν ζει με άτομο του ίδιου φύλου πρέπει να είναι παντρεμένος, 6) δεν μπορεί να είναι μέθυσος, 7) πρέπει να είναι καθαρός από ναρκωτικά και κάπνισμα, 8) δεν μπορεί να είναι μέλος άλλης θρησκείας, 9) δεν πρέπει να αναμιγνύεται με τα κόμματα, 10) δεν πρέπει να εκπαιδεύεται για εμπόλεμες συρράξεις. Έτσι όταν αποφασίζει και κριθεί ότι είναι έτοιμος, αρχικά τον συνοδεύει στις επισκέψεις του και ο «αδελφός» που του μαθαίνει γραφική μελέτη. Κατά τη προετοιμασία τους για κήρυγμα ιδιαίτερα και μαθαίνουν καλύτερα μέσα από τη Συνάθροιση Υπηρεσίας όπου δια της χρήσεως της εσωτερικής εγκυκλίου, που ονομάζεται «Διακονία της Βασιλείας», έχει προτεινόμενες παρουσιάσεις για τα έντυπά μας Σκοπιά, Ξύπνα. Γίνονται παραστάσεις που σχετίζονται με τη Σκοπιά και το Ξύπνα και δείχνουν το τρόπο και τι ακριβώς λένε (είναι εσωτερικό έντυπο) και εκπαιδεύονται για το κήρυγμα. Ακόμα το βιβλιάριο που μας διανέμεται «Πώς να συζητάτε λογικά από τις Γραφές» βοηθάει για το σκοπό αυτό. Επίσης ενδιαφέρον έχει η επιλογή όσων πρόκειται να βαπτιστούν. Τρεις πρεσβύτεροι κάνουν από 40 ερωτήσεις ο καθένας. Αυτές οι 120 ερωτήσεις που γίνονται σε όσους πρόκειται να βαπτιστούν αφορούν τις πεποιθήσεις τους, τη διδασκαλία, αν τα πιστεύει ή όχι και παίρνει την απόφαση...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Έχετε κάποιες τεχνικές – μεθόδους ώστε να γίνετε πειστικοί; Πώς συμπεριφέρεστε μ' αυτούς που θέλετε να πείσετε;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Η σχολή εκπαιδεύει δίνοντας το γενικό πλαίσιο των τεχνικών και των μεθόδων. Δηλαδή μας εκπαιδεύει για το πώς θα είμαστε αποτελεσματικοί (πχ. από σπίτι σε σπίτι) ή για το πώς θα χειριζόμαστε μεγάλα ακροατήρια.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Γιατί αναγκάζουν οι γονείς ακόμη και με χρήση βίας παιδιά μικρής ηλικίας να παρακολουθούν;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Θέλουν όλη η οικογένεια να είναι μαζί ώστε τα παιδιά να μαθαίνουν από μικρά και αυτό τα βοηθά να ναι υπάκουα και στο σχολείο.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Κατά τις πρώτες επισκέψεις τι έντυπα μοιράζετε και τι ακριβώς λέτε;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Μοιράζουμε τη Σκοπιά και το Ξύπνα. Ακόμα το φυλλάδιο «Τι απαιτεί ο Θεός από εμάς» και το βιβλιάριο «Γνώση που οδηγεί στην αιώνια ζωή». Ξεκινάμε με θέμα που αφορά τους ανθρώπους κυρίως κοινωνικό. Δε φανερώνουμε ποιοί είναι από την αρχή γιατί έτσι προδιαθέτουμε όπως λέμε αρνητικά. Θέτουμε λοιπόν ένα ερώτημα κοινωνικού περιεχομένου, ρωτάμε τη γνώμη τους, έπειτα τους διαβάζουμε ένα εδάφιο που θεμελιώνει όσα λέμε και προσφερόμαστε για συζήτηση κάποια άλλη φορά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Τι επιδιώκετε μέσα από το κήρυγμά σας;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Να βρούμε ανθρώπους με πνευματικές ανάγκες.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Κατά τις συζητήσεις σας με όσους θέλετε να πείσετε σε ποιά κυρίως σημεία της διδασκαλίας σας στεκόσαστε; Αν υπάρχει διαφωνία κάνετε υποχωρήσεις; Αν ναι σε ποιά θέματα; Αν όχι γιατί;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Στη πρώτη συζήτηση εξακριβώνουμε αν το άτομο με το οποίο συνομιλούμε έχει ανάγκες, δεν κάνουμε κηρύγματα για δόγματα. Δεν υπάρχει διαπραγμάτευση σε δογματικά ζητήματα. Ψάχνουμε για αυτούς που έχουν πνευματικές ανάγκες. Αν κάποιος μας ξανακαλέσει, ξαναπάμε να συζητήσουμε.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Γιατί πιστεύετε ότι μπορείτε να ασκήσετε επιρροή; Τι διαφορετικό λέτε από τις άλλες μειονότητες; Ποιά τα αποτελέσματα του κηρυγματικού σας έργου;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Επειδή πιστεύουμε (προς εβρ. 4.12) ότι ο λόγος του Θεού ασκεί επιρροή στους ανθρώπους. Είμαστε οι ίδιοι φορείς του λόγου του Θεού αφού πιστεύουμε μόνο στην Αγία Γραφή. Πιστεύουμε μόνο το λόγο του Θεού και αυτό είναι που μας διαφοροποιεί από τις

άλλες θρησκείες. Όσον αφορά τα αποτελέσματα, ο κόσμος σήμερα δεν έχει χρόνο, είναι αδιάφοροι για πνευματικά ζητήματα. Λίγοι είναι αυτοί που μας αποδέχονται.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Έχει αλλάξει κάτι στις μεθόδους που χρησιμοποιείτε σήμερα σε σχέση με το παρελθόν κατά τη κατήχηση;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Προσπαθούμε να βελτιωθούμε. Το βιβλίο της Σχολής Θεοκρατικής Διακονίας είναι καινούριο (1993 Ιαν.). Καθώς αλλάζει ο κόσμος βελτιωνόμαστε. Πιο παλιά οι άνθρωποι ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τις θρησκευτικές διαφορές. Σήμερα διαφορετικά τα πράγματα, διαφορετική η στάση των ανθρώπων, επομένως και εμείς αλλάζουμε μεθόδους, προσαρμοσμένες στην ταχύτητα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Οι μέθοδοί σας έχουν μειονεκτήματα και ποιά είναι αυτά;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Όχι δεν έχουν μειονεκτήματα. Είναι οι καταλληλότερες αφού δίνουν έμφαση στη Γραφή και δείχνουν πως όσα λέγονται θεμελιώνονται σ' αυτή.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Αντιστάσεις συναντάτε κατά το κηρυγματικό σας έργο; Οι επίσημοι φορείς (Κράτος, Εκκλησία) πώς αντιδρούν;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Συναντούμε 1)αδιαφορία και έλλειψη ενδιαφέροντος για πνευματικά ζητήματα, 2) προκατάληψη. Όσον αφορά τους επίσημους φορείς, σήμερα είναι καλύτερα από ότι στο παρελθόν. Έχουν περάσει 10 χρόνια από τότε που με πήγαιναν στο αστυνομικό τμήμα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ποιά ήταν ή είναι τα αιτήματά σας, οι διεκδικήσεις σας ως μειονότητα; Πώς τα διεκδικείτε;

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ : Οι διεκδικήσεις αφορούσαν κυρίως τις δεκαετίες 70-90. Ζητούσαμε: 1)δικαιότερη μεταχείριση στο ζήτημα του προσηλυτισμού (Γιατί ένας ιερέας να διαδίδει τις απόψεις του ενώ εμείς δε μπορούμε), 2)δικαιότερη μεταχείριση αντιρρησιών και για το θέμα της εναλλακτικής θητείας, 3) δικαιότερη μεταχείριση των μαθητών στα σχολεία, 4) στα επαγγελματικά ζητήματα (αυτό ισχύει και σήμερα) καθώς οι φυλακίσεις που αντιμετωπίζαμε ως αντιρρησίες μας δυσκόλευαν σε θέματα εργασίας αφού δεν είχαμε λευκό μητρώο. Υπήρξε περίπτωση όπου δεν επιτράπη σε Μάρτυρα του Ιεχωβά να πάρει άδεια για περίπτερο στη λαχαναγορά επειδή δεν είχε λευκό ποινικό μητρώο. Τώρα ζητούμε : 1) δικαιοσύνη στο ζήτημα των αντιρρησιών όσον αφορά τον τιμωρητικό χαρακτήρα, τη ποινή, τα παράλογα ωράρια, 2)δικαιότερη μεταχείριση απο τα ΜΜΕ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΓΝΩΣΤΟ ΔΙΚΗΓΟΡΟ-ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Σαν πρώτη ερώτηση θέλω να ρωτήσω, αν θεωρείτε ότι το Σύνταγμα του 1975, που μιλάει για την επικρατούσα θρησκεία, και εισάγει κατ' αυτόν τον τρόπο τη διάκριση εις βάρος των άλλων θρησκευτικών μειονοτήτων;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ: Προφανώς. Δηλαδή, ορίζοντας ότι η επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η Ανατολική Ορθόδοξη, είναι προφανές ότι της δημιουργεί το πλαίσιο για μια ευνοϊκότερη μεταχείριση. Αυτό δεν αφορά τόσο ζητήματα εξορισμού αν θέλετε, όπως είναι τα ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας, για τα οποία άλλο άρθρο του Συντάγματος μιλάει, για θρησκευτική ισότητα. Αφορά κυρίως ζητήματα που έχουν να κάνουν με το νομικό καθεστώς εν γένει της Εκκλησίας και των λειτουργών της. Για παράδειγμα, εφόσον υπάρχει το άρθρο 3 του Συντάγματος, κατά τη γνώμη μου τουλάχιστον, δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η κατηχητική διδασκαλία των θρησκευτικών στα σχολεία, σε αντίθεση με τη θρησκευολογική. Αυτό μιλάει, για την κατηχητική διδασκαλία βεβαίως, της επικρατούσας θρησκείας. Με άλλα λόγια δημιουργεί ένα καθεστώς ευνοϊκότερο υπέρ της επικρατούσας θρησκείας. Ασχέτως εάν, επαναλαμβάνω, ειδικά σε θέματα θρησκευτικής ελευθερίας, καθεστώτος, των λειτουργών κ.τ.λ, με βάση άλλες συνταγματικές διατάξεις, καταρχήν πρέπει να υπάρχει ισότητα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα ήθελα να ρωτήσω για τις σχέσεις της Πολιτείας και των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Ποιες είναι οι βασικότερες αιτίες σύγκρουσης της Πολιτείας και των Μαρτύρων του Ιεχωβά; Ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους οι Μάρτυρες του Ιεχωβά κυνηγήθηκαν τόσο πολύ από την επίσημη Πολιτεία; Θεωρείτε ότι η επίσημη Ορθόδοξη Εκκλησία διαδραμάτισε κάποιο ρόλο στη στάση της Πολιτείας;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ: Νομίζω ότι τρεις είναι οι μείζονες αποκλείσεις. Οι μείζονες δογματικές θέσεις των Μαρτύρων του Ιεχωβά που ενοχλούν, δε θα έλεγα μόνο την Εκκλησία, αλλά γενικότερα την συντεταγμένη Πολιτεία στη χώρα μας. Πρώτον, η άρνηση της στρατεύσεως. Δεύτερον, το ζήτημα των μεταγίσεων. Και τρίτον, το οποίο είναι αρκετά υποβαθμισμένο στην Ελλάδα, η μη συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες. Όπως ξέρετε οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, δεν ψηφίζουν ούτε ψηφίζονται στις εκλογές τυπικά. Τον τελευταίο λόγο, η υποχρεωτικότητα της ψήφου στη χώρα μας, είναι αρκετά υποβαθμισμένο. Δεν τον προβάλλουν πολύ. Αλλά να φανταστείτε ότι στη Γερμανία, ένας από τους λόγους για τους οποίους η νομολογία τους έχει χαρακτηρίσει, ότι στρέφονται εναντίον του Δημοκρατικού πολιτεύματος. Σου λέει, πώς είστε υπέρ της Δημοκρατίας, όταν δεν ψηφίζετε στις εκλογές ή δεν εκλέγεστε. Στην Ελλάδα έχει περάσει λίγο στο ντούκου. Και είναι νομίζω μια έξυπνη αντιμετώπιση του ζητήματος από τους ντόπιους Μάρτυρες του Ιεχωβά, που σου λένε, αφού είναι υποχρεωτική, δεν θα πηγαίνουν μέσα οι άνθρωποι γι' αυτό το λόγο. Όταν κυρίως υπήρχαν κυρώσεις εναντίον εκείνων που δεν ψήφισαν. Τα άλλα δύο είναι, το θέμα των μεταγίσεων το δεύτερο, το οποίο κατά την προσωπική μου γνώμη, ότι για τον συναινούντα ενήλικο ο οποίος έχει σώας τας φρένας και ελέγχει απόλυτα τις πνευματικές δυνάμεις του, είναι απόλυτο δικαίωμά του. Προσωπικά έχω αρχίσει να έχω μεγάλο πρόβλημα για τον πατέρα, ο οποίος δεν αφήνει να γίνει μετάγγιση στο παιδί του. Δηλαδή και εκεί, προσωπικά, δεν νομίζω ότι έχουν δίκιο. Δεν πρέπει να έχει κάποιος τέτοιο δικαίωμα. Όσον αφορά την άρνηση στρατεύσεως μέχρι το 1997, όταν ψηφίστηκε ο νόμος 2510/97, όπως ξέρετε, πηγαίνανε φυλακή έστω και αν είχε μειωθεί πολύ η ποινή, μετά το νόμο του Αβέρωφ του 1977. Μετά τον 2510/97, το ζήτημα το ζήτημα εντοπίζετε περισσότερο, στη διάρκεια της εναλλακτικής κοινωνικής θητείας, η οποία πλέον απέκτησε μετά το 2001 και Συνταγματική κάλυψη και λιγότερο στην κακομεταχείριση βεβαίως. Γιατί δε νομίζω να τίθενται τέτοια ζητήματα σήμερα. Απλώς το θέμα είναι ότι η διάρκεια έχει ενδεχομένως, ένα τιμωρητικό χαρακτήρα, πολύ μεγάλη διάρκεια. Ήδη τώρα εξαγγέλθηκε η μείωση.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Σημείο τριβής στις μεταξύ τους σχέσεις, δεν είναι και το ζήτημα του προσηλυτισμού;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ: Απολύτως. Αλλά αυτό δεν αφορά μόνο τους Μάρτυρες του Ιεχωβά. Αφορά οποιονδήποτε. Δηλαδή προβάλλει τις θρησκευτικές του απόψεις. Εγώ προσωπικά, είχα συγγενείς Ευαγγελιστές, ένα θείο Ευαγγελιστή, ο οποίος το τι είχε τραβήξει μια ζωή δεν λέγεται. Απλώς οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, επειδή είναι πολύ δυναμικοί ενδεχομένως και φαίνονται

Απλώς οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, επειδή είναι πολύ δυναμικοί ενδεχομένως και φαίνονται πολύ περισσότερο από άλλους, γι' αυτό έχει εντοπιστεί η προσοχή σε αυτούς. Αλλά νομίζω ότι και αυτό είναι ένα μείζον θέμα. Επαναλαμβάνω δεν αφορά μόνο τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, αλλά οποιοδήποτε δεν ανήκει στην επικρατούσα θρησκεία. Στο βαθμό έχουμε, σημειωτέων, κοινή ομολογία που λέει, ότι προσηλυτισμός υπέρ της επικρατούσας θρησκείας δε νοείται. Δηλαδή, το κάνει ένας Χριστιανός Ορθόδοξος, το να προσπαθεί να μεταπείσει με τα ίδια μέσα κάποιον που δεν ανήκει στο Χριστιανισμό, για να έρθει, δε θεωρείται προσηλυτισμός.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ο προσηλυτισμός δεν απαγορεύεται γενικά από το άρθρο 13 ;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Ο προσηλυτισμός που απαγορεύεται από το άρθρο 13 του Συντάγματος είναι το θέμα του ορισμού του. Ο οποίος είναι ο ορισμός του 1938 – 39 και μπορεί να δώσει λαβή σε πολλά. Όπως ξέρετε στην υπόθεση Κοκκινάκη, το Στρασβούργο δε θεώρησε ότι αντίκειται στο Σύνταγμα αυτός ο ορισμός.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Το θέμα της εκπαίδευσης δεν είναι και αυτό ένα μέτωπο σύγκρουσης μεταξύ των δύο, Πολιτείας και Μαρτύρων του Ιεχωβά;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Γιατί;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Γιατί στην εκπαίδευση, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αρνούνται να παραστούν στις παρελάσεις...

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Μια στιγμή. Η εκπαίδευση είναι το μάθημα των θρησκευτικών. Μπορούν και να απαλλαγούν. Και όχι μόνο οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αλλά και όλοι όσοι ανήκουν σε διαφορετική θρησκεία από την επικρατούσα. Υπάρχει ένα πρόβλημα εκεί και είναι το γνωστό θέμα της σύγκρουσης της αρχής προστασίας δεδομένων με το Υπουργείο Παιδείας. Με ποιά διαδικασία μπορεί να απαλλαγεί ο μαθητής; Ισχύουν σαν νομοθεσία οι κανονιστικές σχετικές πράξεις που προβλέπουν ότι πρέπει ο γονιός να δηλώσει ότι ανήκει κάπου αλλού ή ότι είναι άθεος. Η αρχή προστασίας δεδομένων τότε (συμβαίνει να έχω κάνει εγώ την εισήγηση) έκρινε ότι δε χρειάζεται να πεις πού ανήκεις για να απαλλαγείς. Αρκεί ο γονιός να δηλώσει για το παιδί του ότι για λόγους συνείδησης δεν μπορεί να παρακολουθήσει το συγκεκριμένο μάθημα. Αντέδρασε με αρκετή οξύτητα τότε το Υπουργείο Παιδείας και δήλωσε ότι δε θα συμμορφωθεί σ' αυτή την αρχή. Αλλά αυτό δεν αφορά επαναλαμβάνω τους Μάρτυρες του Ιεχωβά μόνο αλλά το σύνολο.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Το γεγονός ότι δεν συμμετέχουν στις παρελάσεις;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Προσέξτε αυτό είναι ένα ειδικότερο ζήτημα που αφορά τους Μάρτυρες του Ιεχωβά αλλά η προσωπική μου γνώμη είναι (και έτσι πρέπει να αντιμετωπίζεται) ότι δεν αφορά την ίδια την εκπαίδευση. Αφορά μια διαδικασία παρασχολική. Η υπόθεση Βαλσάμη και Ευστρατίου στο Στρασβούργο έδωσε αν θέλετε το στίγμα. Δε θεωρήθηκε ότι είναι милитарιστική αυτή η παρέλαση πλην όμως το δικαστήριο εξέφρασε την έκπληξή του για τη δυνατότητα δίωξης παιδιών. Όπως ξέρετε μετά δεν έχει συμβεί κανένα περιστατικό και όπως μάλιστα και περί προσηλυτισμού εις βάρος Μαρτύρων του Ιεχωβά τα τελευταία χρόνια, μετά την υπόθεση Κοκκινάκη, δε φαίνεται να χει υπάρξει. Τα παιδιά στο σχολείο δηλαδή που δεν πηγαίνουν στις παρελάσεις αντιμετωπίζονται με πολύ μεγαλύτερη ανεκτικότητα σήμερα απ' ότι παλαιότερα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Για τις εκλογές που μου είπατε, θα ήθελα να ρωτήσω αν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν έχουν το δικαίωμα να ψηφίσουν.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Όχι, οι ίδιοι. Το δόγμα τους λέει ότι δε ψηφίζουμε στις εκλογές της Πολιτείας αλλά ψηφίζουμε στις δικές μας, τις δικές μας διαδικασίες. Οι δικοί μας εδώ το έχουνε κάπως παραβλέψει, επειδή είναι υποχρεωτική η ψήφος στη χώρα μας.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Τώρα κάνοντας συμμετοχική παρατήρηση σε μια αίθουσα για να δω το τρόπο δράσης τους, άκουσα ότι έχουν το δικαίωμα να ψηφίζουν.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Πώς δεν έχουν το δικαίωμα...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Δηλαδή δεν απαγορεύουν στους άλλους ...

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Πώς δεν έχουν . Για το όνομα του Θεού δηλαδή... Πώς δεν έχουν το δικαίωμα να ψηφίζουν. Έλληνες πολίτες είναι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ναι, ότι και από τη θρησκεία τους δηλαδή οι ίδιοι μπορούν ελεύθερα να ψηφίσουν.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Κατ' αρχήν δεν το ξέρω πόσο ελεύθερα είναι. Δηλαδή ξέρω ότι το δόγμα τους είναι κατά κύριο λόγο ότι δεν ψηφίζουν στις εκλογές. Σκεφτείτε απλά ότι θα μπορούσαν να έχουν βγάλει βουλευτή αλλά δε το έκαναν ποτέ.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ναι, σίγουρα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία διαδραμάτισε κάποιο ρόλο σ' αυτή τη στάση της Πολιτείας;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Τρομερό ρόλο. Και αυτός ήταν ο βασικός λόγος για τον οποίο καθυστέρησε τόσο πολύ το θέμα των αντιρρησιών συνείδησης όπου έδωσε πολύ έντονο αγώνα εναντίον τους. Σ' αυτό το βιβλίο που σας είπα θα δείτε την αρθρογραφία, παραπομπή στη σχετική αρθρογραφία του σημερινού αρχιεπισκόπου, πριν γίνει, και τις ανακρίβειες τις οποίες υποστήριζε.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Μάλιστα. Ποιές δεκαετίες η αντιπαράθεση μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά και Πολιτείας ήταν πιο έντονη;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Δεν το ξέρω αυτό. Αυτό θα σας το πουν οι ίδιοι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Μάλιστα.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Υποθέτω πάντως ότι από τότε που αποκαταστάθηκε η δημοκρατία, τα πράγματα πηγαίνουν καλύτερα, όχι χειρότερα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Είπαμε για το θέμα του στρατού και για την άρνησή τους να πάνε. Θεωρείτε δικαιολογημένη την άρνησή τους αυτή; Της στάσης τους δηλαδή να μην πηγαίνουν στρατό. Λόγω και της θέσης της Ελλάδας...

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Αυτό το φαινόμενο το συνήθησαν γιατί είναι πολύ γενικότερο. Στην Ελλάδα συμβαίνει να είναι το 99% Μάρτυρες του Ιεχωβά και γι' αυτό συνήθως ασχολούμαστε με αυτούς. Αλλά είναι ένα φαινόμενο πολύ γενικότερο που έχει να κάνει με μία φιλοσοφική αντίληψη της και απέναντι στο φαινόμενο της βίας. Οι Κονάκεροι ήταν οι πρώτοι, αν θέλετε. Και οι πρώτοι στις περιπτώσεις αντιρρησιών συνείδησης είναι οι Ναπολεόντιοι πόλεμοι στις αρχές του 19^{ου} αι. Συνεπώς, είναι λάθος να εντοπίζετε μόνο σ' αυτούς. Είναι το ζήτημα της σύγκρουσης καθηκόντων (όπως λέμε εμείς οι νομικοί). Δηλαδή ο διχασμός ανάμεσα στη χρήση βίας και στη μη χρήση βίας για την επίλυση των διενέξεων. Συμβαίνει στην Ελλάδα, όπως ξέρετε, όπου δεν υπάρχει πολύ σοβαρή, παρά τα όσα λέγονται, πίστη σε ιδέες, οι ιδεολογικοί αντιρρησίες να είναι ελάχιστοι. Κατ' ουσίαν, τίποτα. Και από εκεί και πέρα οι συγκεκριμένοι για θρησκευτικούς λόγους αντιρρησίες είναι περισσότερο Μάρτυρες του Ιεχωβά. Είμαστε δηλαδή η μοναδική χώρα που δεν έχουμε ιδεολογικούς αντιρρησίες. Σχεδόν κανένα. Τρομερό! Λέει ο άλλος ενδεχομένως με το τρελόχαρτο ξεμπλέκω πιο εύκολα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Η Ελληνική Πολιτεία γιατί κράτησε αδιάλλακτη στάση σ' αυτό το θέμα των αντιρρησιών, μέχρι το '97;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Νομίζω μία από τις πρώτες αιτίες είναι η Εκκλησία. Μία δεύτερη αιτία σου λέει η Ελλάδα έχει ανυπερβλητά θέματα. Για το όνομα του Θεού, δε θα κάνουν σαν, αν διαβάσετε τα πρακτικά της Βουλής, Παπαθεμελής και διάφοροι άλλοι οι οποίοι πήραν το λόγο. Σου λέει όλο το Κολωνάκι θα πάει στους αντιρρησίες συνείδησης πράγμα το οποίο δεν έγινε, δυστυχώς δηλαδή. Ο νόμος έχει εφαρμοστεί αυστηρά και καλά κατά τη γνώμη μου.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Η επιμονή των Μαρτύρων να μην πηγαίνουν στο στρατό και να υπομένουν τις φυλακίσεις, θεωρείτε ότι συνετέλεσε στην αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Η επιμονή των Μαρτύρων να μην πηγαίνουν στο στρατό και να υπομένουν τις φυλακίσεις, θεωρείτε ότι συνετέλεσε στην αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ: Προφανώς. Διότι υπήρξαν διεθνώς διαμαρτυρίες υπέρ τους. Μάλιστα ιδίως προ των '77 όταν όπως ξέρετε υπήρχαν οι αλυσιδωτές καταδίκες.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Οπότε αυτό δηλαδή δεν θα γινόταν έτσι και αλλιώς βάση των πιέσεων που δεχόμαστε απ' την Ευρώπη;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Όχι, αλλά καθυστερήσαμε πολύ, δεν είναι έτσι;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ναι, σίγουρα. Οπότε και αυτοί συνετέλεσαν στην αλλαγή.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Βεβαίως. Σας θυμίζω πάντως ότι δεν υπάρχει δικαίωμα αντιρρήσεως συνείδησης αναγνωρισμένο σε ευρωπαϊκό επίπεδο ούτε από κατ' ιδίαν χώρες ούτε από την Ε.Σ.Δ.Α. Δεν έχει τολμήσει να υπάρξει διεθνής σύμβαση γύρω από αυτό το θέμα. Η αντίρρηση συνείδησης αναγνωρίζεται ως ευχέρεια στα Κράτη να το κάνουν αλλά όχι δικαίωμα των πολιτών τους, των συγκεκριμένων πολιτών. Έγινε μια απόπειρα μάλιστα με την Ευρωπαϊκή Χάρτα των δικαιωμάτων του 2000 της Νίκαιας, να περάσει και δεν πέρασε.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Δεν πέρασε. Μάλιστα. Θα ήθελα να ρωτήσω τώρα για το θέμα του προσληπτισμού πάλι. Γιατί η Πολιτεία επιμένει να τηρεί στη νομοθεσία της τους νόμους του '39 και δεν τους καταργεί;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Τι να σας πώ... Ρωτήστε τους ειδικούς. Ρωτήστε τον κ. Κονιδάρη ο οποίος είναι γενικός γραμματέας Θρησκευμάτων και έχει ασχοληθεί πάρα πολύ με αυτό το θέμα. Έχει γράψει ολόκληρο βιβλίο όπως ξέρετε, ειδικά για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Και κάτι τελευταίο. Πού θεωρείτε ότι οφείλεται η αλλαγή στην αντιμετώπιση των Μαρτύρων του Ιεχωβά σήμερα σε σχέση με την αντιμετώπισή τους μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ: Υπάρχει αλλαγή μεγάλη;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Οι καταδίκες έχουν εκλείψει στα δικαστήρια.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ: Με αυτή την έννοια ναι. Από πλευράς Πολιτείας δηλαδή. Νομίζω και εκεί είναι αρκετά ευφυείς. Και ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος λέει αν περιοριστούμε και δεν επεκταθεί το φαινόμενο πέρα από τους μάρτυρες του Ιεχωβά καλύτερα να μη τους ηρωποιούμε. Αυτή είναι μια στάση. Βέβαια οι διεθνείς πιέσεις είναι μια δεύτερη. Νομίζω η μεγάλη προσοχή ιδίως του κ. Χριστόδουλου αυτή τη στιγμή και της Πολιτείας γενικότερα έχει στραφεί προς τους Σαϊεντολόγους. Αυτοί είναι ο εν δυνάμει κίνδυνος.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Τελευταία καταδικαστική απόφαση ελληνικού δικαστηρίου για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά πότε ήταν;

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΛΟΓΟΣ : Δε ξέρω. Δε το έχω παρακολουθήσει τα τελευταία χρόνια. Ξέρω δηλαδή ότι έχουμε μια μεγάλη άμβλυνση των καταδικών την τελευταία δεκαετία, δεν μπορώ να σας πώ ποιά έτος ακριβώς όμως.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Μάλιστα. Ευχαριστώ πολύ.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Σ' αυτή τη συζήτηση ο γενικός γραμματέας δε θέλησε να χρησιμοποιήσω δημοσιογραφικό κασετόφωνο προκειμένου να καταγράψω τη συζήτηση, καθώς όπως μου είπε χαρακτηριστικά, ότι διαλέγεται μαζί μου με την ιδιότητα του πανεπιστημιακού και επίσης δε του αρέσει να δίνει συνεντεύξεις.

Σε ερώτησή μου για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά στην εκπαίδευση, ο γενικός γραμματέας μου απάντησε ότι, χωρίς να είναι ο πλέον αρμόδιος, γνωρίζει ότι κατά το παρελθόν τα προβλήματα των Μαρτύρων του Ιεχωβά στην εκπαίδευση ήταν περισσότερα. Βέβαια για αυτό τις περισσότερες φορές ευθύνονταν δάσκαλοι ή καθηγητές, οι οποίοι ανάγκαζαν τα παιδιά να παρακολουθούν το μάθημα των Θρησκευτικών, ενώ σύμφωνα με το νόμο τα παιδιά είχαν το δικαίωμα να μη παρακολουθούν το μάθημα. Μου τόνισε ότι οι περιπτώσεις αυτές ήταν μεμονωμένες και σήμερα είναι πολύ λιγότερες. Κατά τη γνώμη του, στο χώρο της εκπαίδευσης τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι ελάχιστα.

Σε επόμενη ερώτησή μου για το ζήτημα των αποβολών όσων μαθητών Μαρτύρων του Ιεχωβά δε συμμετέχουν στις παρελάσεις, ο γενικός γραμματέας μου απάντησε ότι αυτό το ζήτημα ανάγεται σε πολύ παλιές νομοθεσίες. Μου τόνισε ακόμα ότι δεν αποτελεί μέρος της μαθησιακής διαδικασίας και ακόμα ότι στο παρελθόν αρκετά ήταν τα προβλήματα σ' αυτό το τομέα και ότι μετά την υπόθεση Βαλσάμη και τη δικαίωσή της στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τα πράγματα έχουν αλλάξει.

Σε μια άλλη ερώτηση που έθεσα στον γενικό γραμματέα, ζητούσα τη γνώμη του για την αντίθεση και διαμαρτυρία των Μαρτύρων του Ιεχωβά σχετικά με όσα γράφονται για αυτούς στο βιβλίο θρησκευτικών της Α' Λυκείου. Μου απάντησε ότι αυτά όλα τα βιβλία θέλουν όλα ξαναγράψιμο αφού έχουν πολλές ασάφειες και πολλά κενά.

Έπειτα άλλαξα θέμα και τον ρώτησα την άποψή του για το καθεστώς ίδρυσης ναών και ευκτήριων οίκων και αν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αντιμετωπίζουν προβλήματα με τη χορήγηση της σχετικής άδειας που δίδεται για την ανέγερση αυτών των ναών. Ο γραμματέας μου απάντησε ότι τώρα πια τα προβλήματα έχουν εξάλειφθεί, ενώ στο παρελθόν οι νομοί του 1938, 1939 είχαν δημιουργήσει πολλά προβλήματα στη συγκεκριμένη θρησκευτική ομάδα, αφού δεν ήταν εύκολο για αυτούς να ιδρύουν ναούς. Παλιότερα, μου επισημαίνει, ότι και οι εγχώριοι Μητροπολίτες της Ορθόδοξης Εκκλησίας των οποίων απαιτούνταν κατά το παρελθόν η άδεια, αρνούσαν να τη χορηγήσουν. Τώρα η άδεια δίδεται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας ενώ η άδεια του Μητροπολίτη έχει μετατραπεί με απόφαση του ΣτΕ απλή γνωμοδοτική πράξη. Ο γραμματέας, οποίος είναι υπεύθυνος για τη χορήγηση αυτών των αδειών, εγκρίνει όλες τις αιτήσεις και χορηγεί τις άδειες, εφόσον βέβαια υπάρχει λόγος ώστε να ιδρυθεί ένας ευκτήριος οίκος σε μια περιοχή. Ένα σημαντικό ακόμα σημείο που μου είπε ήταν ότι γενικά υπάρχει η πρόθεση στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να καταργηθούν οι νόμοι του 1938, 1939, πράγμα που θα γινόταν πιο γρήγορα αν δεν υπήρχε το ζήτημα των ταυτοτήτων.

Μια τελευταία ερώτηση προς τον γενικό γραμματέα του Υπουργείου παιδείας ήταν αν θεωρεί ότι η άδεια ανεγέρσεως ναών και ευκτήριων οίκων, που δίδεται από τον ίδιο, παρεμποδίζει την κατά το 13^ο άρθρο του Συντάγματος ελεύθερη άσκηση της λατρείας (άποψη που υποστηρίζει ο συνήγορος του πολίτη στην ετήσια Έκθεσή του το 2001). Η απάντηση του γενικού γραμματέα είναι κατηγορηματική: «Οχι, αφού πρέπει να υπάρχει ένα σύστημα που θα ελέγχει την ίδρυση ναών ». Προσθέτει ακόμα ότι στην Ελλάδα έχουν εμφανιστεί πολλές αιρέσεις και αν δεν υπήρχε ένα τέτοιο σύστημα ελέγχου, τότε ο καθένας θα έκανε ότι ήθελε. Βέβαια, ίσως θα μπορούσε να υπάρχει μία ανεξάρτητη υπηρεσία, όπως συμβαίνει στην Ισπανία και την Ιταλία, η οποία θα έλεγε τα αιτήματα και θα χορηγούσε τη σχετική άδεια χωρίς να υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας. Κάτι τέτοιο το δέχεται, αλλά αρνείται να μην υπάρχει κανένας έλεγχος και ο καθένας να ιδρύει όποτε θέλει και όπου θέλει ναούς.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα ήθελα να σας ρωτήσω, αν θεωρείτε ότι η αναγνώριση της αντίρρησης συνείδησης, ως ατομικό δικαίωμα στο Σύνταγμα, μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες για την άμυνα της χώρας μας;

ΣΥΝΤΑΓΜ: Αρνητικές συνέπειες, δε θα το έλεγα αρνητικές συνέπειες. Τώρα βέβαια, πρέπει να βάλουμε σε μια ζυγαριά τα ατομικά δικαιώματα με την άμυνα της χώρας. Όπως όμως είναι διαμορφωμένη η εναλλακτική θητεία, τη χρησιμοποιούν μόνο οι Μάρτυρες του Ιεχωβά για λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Οι άλλοι, για λόγους ιδεολογικών πεποιθήσεων πρέπει να αποδείξουν συγκεκριμένη στάση ζωής. Δηλαδή κάποια στιγμή τους καλείς να πάνε στρατιώτες, εμφανίζεται αυτός στο κέντρο κατάταξης, να το πούμε έτσι πρακτικά, και λέει, εγώ αρνούμαι να υπηρετήσω, επειδή έχω ιδεολογικές πεποιθήσεις. Αυτές είναι οι διαδικασίες που γίνονται πριν την κατάταξη. Θα πάρει κανείς το σημείωμα κατάταξης, και έχει κάποιες αντιρρήσεις από πλευράς θρησκευτικών, δηλαδή του απαγορεύει η θρησκεία του ή οι ιδεολογικές πεποιθήσεις, δηλαδή το βάρος των αποδείξεων πέφτει στον ίδιο και όχι στο κράτος. Κύριε εφόσον είναι αντιρρησίας συνείδησης για ιδεολογικούς λόγους εντάξει, για θρησκευτικούς λόγους το αποδεικνύουν ότι είναι Μάρτυρες του Ιεχωβά, ότι είναι οι οικογένειές τους, τότε υπάρχουν στοιχεία. Από εκεί και πέρα...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πιστεύετε λοιπόν ότι η θεσμοθέτηση ενός τέτοιου δικαιώματος μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες;

ΣΥΝΤΑΓΜ: Κοίταξε, αυτό θα το δούμε από άλλη πλευρά. Ο θεσμός λειτουργεί από 1/1/98 και ισχύει βάσει διάταξη Συντάγματος ο νόμος 2510/97. Μέχρι στιγμής έχουν γίνει αποδεκτοί και υπηρετούν εναλλακτική θητεία γύρω στα 800 άτομα. Δηλαδή ο αριθμός τους είναι πολύ μικρός για να πούμε ότι διακυβεύεται η ασφάλεια και η άμυνα της χώρας. Αντίθετα με την Ισπανία. Οι Ισπανοί όταν καθιέρωσαν την εναλλακτική θητεία, βέβαια με άλλες προϋποθέσεις και όρους απ' ότι ισχύει εδώ σε εμάς, είχαν πρόβλημα στρατεύσιμων. Δεν πήγαινε δηλαδή κανένας στρατιώτης, πήγαιναν όλοι σε υπηρεσίες τέτοιες και προσέφεραν κοινωνικό έργο και αντιμετώπιζαν σοβαρότατα προβλήματα, είχαν δηλαδή μεγάλο πρόβλημα οι Ισπανοί.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Προφανώς θα ήταν η διάρκεια της εναλλακτικής ίδια με τη διάρκεια της στρατιωτικής θητείας;

ΣΥΝΤΑΓΜ: Προφανώς θα ήταν ίδια και η διάρκεια. Δεν πρέπει να ήταν όπως σε εμάς μεγαλύτερη γιατί εμείς συγκρίνουμε... αυτοί είχαν πρόβλημα όπως και οι Ιταλοί. Και στους Ιταλούς ισχύει αυτό, δηλαδή η εναλλακτική θητεία, αλλά όχι στο μέγεθος που ίσχυε στην Ισπανία, δηλαδή δεν είχαν τόσο πρόβλημα αυτοί γιατί αυτοί το εφάρμοζαν από παλιότερα. Αλλά κοίταξε, για να ισχύσει σε εμάς ένας τέτοιος θεσμός πρέπει να λάβεις υπόψη και άλλες παραμέτρους. Όχι μόνο όπως μας υπαγορεύει η Ευρώπη ένα θεσμό και τον εφαρμόζουμε απαραίτητα. Πρέπει αυτή η νομοθεσία, αυτός ο θεσμός να προσαρμοστεί και στην κοινωνική ψυχολογία της χώρας μας. Δεν μπορεί να αποδεχθείς εσύ κάποια στιγμή να σου πει η θητεία των αντιρρησιών συνείδησης είναι ίση με τη θητεία των στρατευμένων.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Κάτι τέτοιο θα είχε αρνητικές συνέπειες σε εμάς.

ΣΥΝΤΑΓΜ: Φυσικά, τότε ποιος θα πήγαινε στρατιώτης;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πιστεύετε ότι θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα κύμα αντιρρησιών συνείδησης στην Ελλάδα;

ΣΥΝΤΑΓΜ: Αν τους έβαζες κάποια χαλαρά όρια έτσι για να αποδείξουν την αντίρρησή τους, δηλαδή τους έλεγε να επιλέξουν μεταξύ ένοπλης και εναλλακτικής θητείας, έτσι θα πήγαιναν πολύ περισσότεροι. Διότι πρόσεξε, οι συνθήκες είναι έτσι...Εσύ δεν έχεις πάει ποτέ στρατιώτης, πηγες;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Όχι.

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Το θέμα της διάρκειας της εναλλακτικής θητείας των αντιρρησιών συνείδησης, δηλαδή στο μέτρο που η ένοπλη θητεία είναι δυσκολότερη από την άοπλη δικαιολογεί τη μεγαλύτερη διάρκειά της. Οι αντιρρησίες συνείδησης διορίζονται, διατίθενται σε ταχυδρομικά γραφεία, στον ΟΑΕΔ, σε δήμους, στη τοπική αυτοδιοίκηση, σε δικαστήρια, σε νοσοκομεία. Το ωράριό τους είναι το αντίστοιχο των υπαλλήλων. Και δε μπορούμε να πούμε ότι στο ταχυδρομείο της Κόνιτσας για παράδειγμα εργάζονται μαζί και ο αντιρρησίας 7 ½ ώρες συνεχόμενες, προς Θεού. Μοιράζουν τα γράμματα κτλ. πόσο να διαρκεί αυτό το πράγμα; 1-2 ώρες την ημέρα; Μετά είναι μέσα στο γραφείο. Καταρχήν θα δεις, καταγγελίες στην εφημερίδα, υπάρχουν μονάδες του ελληνικού στρατού, βέβαια αυτό είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων, είναι και το δημογραφικό στη μέση, που έχουν επάνδρωση κάτω του 60% με αποτέλεσμα στρατιώτες αντί να εκτελούν ένα καθήκον της ειδικότητάς τους να εκτελούν 5,6,7. Δε συγκρίνεται η ζωή στο στρατό αυτή τη στιγμή με την εναλλακτική θητεία, σου λέω κάθεται σε ένα γραφείο, γράφει 5 πράγματα και από εκεί και πέρα τι; Θα πάει σκοπός το βράδυ στο ταχυδρομείο; Θα πάει για άσκηση έξω που έχουν πενήνήμερες ασκήσεις, στα σχολινάκια κτλ.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πιστεύετε δηλαδή ότι σε σχέση με την ένοπλη θητεία, η εναλλακτική αποτελεί ένα προνόμιο; Δηλαδή εισάγει μια διάκριση πολιτών;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Κοίταξε, διάκριση σίγουρα από πλευράς εκπλήρωσης θητείας. Μόνο που εκπληρώνονται με διαφορετικούς όρους. Η προσφορά στην άμυνα της χώρας εκπληρώνονται με διαφορετικούς όρους. Από τους μεν ένοπλα και σε στρατιωτικές μονάδες και από τους δε άοπλα και σε φορείς του δημόσιου τομέα. Από εκεί και πέρα δε μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αποτελεί προνόμιο διότι αυτό το πράγμα, η έννοια του προνομίου μειώνεται, εξαφανίζεται από τη διάρκεια της θητείας τους, δηλαδή ο νόμος αυτός προσπάθησε βάση της αναλογικής ισότητας, δηλαδή στο μέτρο που η ένοπλη θητεία είναι δύσκολη να αντισταθμιστεί με τη μεγαλύτερη διάρκεια της εναλλακτικής. Έτσι δεν μπορείς να πεις ότι είναι προνόμιο. Ο αντιρρησίας συνείδησης να υπηρετεί εναλλακτική θητεία στη διάρκεια που έχει σήμερα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά όμως θεωρούν ότι η εναλλακτική θητεία έχει τιμωρητικό χαρακτήρα και αγωνίζονται για να τη φέρουν στα ίσα επίπεδα όπως ισχύει στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες.

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Κοίταξε αυτό είναι ένα θέμα που σηκώνει μεγάλη συζήτηση. Καταρχήν δεν έχει τιμωρητικό χαρακτήρα επειδή είναι υποχρέωση που προβλέπεται από το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα μιας χώρας δεν τιμωρεί κανένα άρα εκ προοιμίου αυτό το επιχείρημα των αντιρρησιών πέφτει στο κενό. Δε μπορείς να πεις ότι το Σύνταγμα απαγορεύει την τιμωρία του. Το κράτος σου αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα που σου υπαγορεύει η θρησκεία σου να μην υπηρετείς, να μην πιάνεις όπλο, να μη ντύνεσαι και έτσι σου το αναγνωρίζει. Ε, τότε από εκεί και πέρα. Διότι αν το δεις και λίγο πιο πρακτικά δηλαδή με πραγματικά στοιχεία σημερινά, εάν τους βάλεις να κάνουν ίδια θητεία, θα ξεσηκωθεί ο άλλος που κάνει στρατιωτική θητεία και θα πει συνώνμη ίδια είναι η θητεία η δική μου με τον αντιρρησία ίδια εγώ να υπηρετώ σε ένα νησί και ίδια να υπηρετεί αυτός σε ένα ταχυδρομικό γραφείο, σε ένα ΟΑΕΔ ή σε ένα δήμο στο Μελιγαλά λ.χ. και ίδια να υπηρετείς σ' ένα νησί, στη Μυτιλήνη, τη Χίο ή τη Σάμο. Λοιπόν γιατί έχει τιμωρητικό χαρακτήρα; Εξάλλου αυτοί υπόκεινται στο δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα, δεν καλύπτουν θέσεις του δημοσίου, έτσι; Απλώς υπάγονται στον κώδικα, δηλαδή ό,τι είναι υποχρεωμένος να κάνει και αυτός. Δηλαδή συγκρίνουμε αυτό το καθεστώς με το κανονικό καθεστώς εκπλήρωσης στρατεύσιμης υποχρέωσης; Είναι ανόμοια αυτά τα δύο, δεν μπορείς να πεις ότι επειδή είναι 12 μήνες η ένοπλη, θα κάνω και εγώ δώδεκα μήνες ως αντιρρησίας. Ήδη προωθείται σχέδιο νόμου διότι η θητεία η ένοπλη μειώθηκε από το 2001 σταδιακά, έτσι ήταν 18 μήνες, σήμερα έγινε 12 μήνες. Αντίστοιχα προωθείται και η μείωση της εναλλακτικής θητείας.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Να πάει δηλαδή στους 24 μήνες.

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Ναι, ναι. Να μην το προσδιορίσουμε. Το σχέδιο νόμου που ανακοίνωσε και ο κύριος Υπουργός ότι με τα μέτρα των επαγγελματιών που θα προσλάβουμε τα επόμενα χρόνια και εξετάζοντας όλες τις παραμέτρους, μπορεί να μειώσει περαιτέρω τη θητεία την ένοπλη. Αντίστοιχα θα μειωθεί και η εναλλακτική, διότι θα είναι στο διπλάσιο της ένοπλης.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πιστεύετε ότι οι λόγοι που επικαλούνται οι αντιρρησίες (θρησκευτικοί ή ιδεολογικοί) αποτελούν μία πρόφαση για να αποφύγουν το χρέος τους προς τη πατρίδα και θα μπορούσαμε να τους χαρακτηρίσουμε ενδεχομένως και ανθέλληνες;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Όχι. Ο όρος ανθέλληνας είναι σκληρός χαρακτηρισμός. Όχι δεν μπορούμε να το πούμε αυτό, τους το υπαγορεύει η θρησκεία τους, μια συγκεκριμένη στάση ζωής. Αυτοί την υιοθετούν. Όχι δεν μπορούμε να τους χαρακτηρίσουμε ανθέλληνες, το περιορίζουμε πολύ. Όχι δεν αποτελούν πρόφαση οι λόγοι. Δε μπορούν να προφασιστούν λόγους άρνησης στράτευσης. Για αυτό και όταν ξεκίνησε η ψήφιση του νόμου επιδίωξη του Έλληνα νομοθέτη ήταν να αποφευχθεί κάθε περίπτωση που η εναλλακτική θητεία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ελληνική για κάποιους καιροσκόπους. Κόριοι αναγνωρίζουμε το δικαίωμά σου, σας απαγορεύει η θρησκεία σας να υπηρετείτε, να φοράτε και στολή, από εκεί και πέρα έχετε κάποιες υποχρεώσεις.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Γιατί πιστεύετε ότι η Ελληνική Πολιτεία επέλεξε το καθεστώς των φυλακίσεων για τους αντιρρησίες συνείδησης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 και δεν εφάρμοσε την εναλλακτική κοινωνική θητεία όπως οι περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Δεν ήταν ώριμες οι συνθήκες τότε στην Ελλάδα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Δηλαδή;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Δεν ήταν ώριμες οι συνθήκες στην Ελλάδα αναγνωρίζεις την αντίρρηση της συνείδησης. Δηλαδή να στο πω αλλιώς. Η Ελληνική κοινωνία και ο Ελληνικός λαός δεν είχε φθάσει σε τέτοιο βαθμό ωριμότητας να αποδεχθεί να μη πηγαίνει στρατιώτης επειδή πιστεύει κάτι διαφορετικό. Αυτός είναι ο λόγος που δε προχώρησε κάτι τέτοιο τόσα χρόνια. Ο νόμος 2510/97 εκεί από ένα σημείο... Δηλαδή δε θέλω να πω ότι υπήρχε ένα ορόσημο που ο Ελληνικός λαός είχε μεταστραφεί και είτε θα το κάναμε δεκτό και αυτό.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ναι αλλά μία δεκαετία πριν (από τότε που ίσχυσε ο νόμος οι αντιρρησίες φυλακίζονταν.

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Ναι στη πράξη όμως. Σίγουρα, θα στο πω όμως στη πράξη να το καταλάβεις.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Δε μπορώ να καταλάβω γιατί ο Ελληνικός λαός δεν ήταν έτοιμος να δεχθεί από το 40 την ισότητα των φυλών, κάτι τέτοιο με ρωτάς τώρα.

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Η Ελλάδα είναι στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Εντάξει αυτό δε σημαίνει ότι με το που μπήκε η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποδέχεται άμεσα ό,τι ισχύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Χρειάζεται κάποιος χρόνος να ωριμάσουν κάποιες συνθήκες, να γίνουν αποδεκτά κάποια πράγματα στην Ελληνική κοινωνία για να περπατήσει ένα νομοθέτημα. Όχι επειδή μπήκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τι ισχύει για τους αντιρρησίες, μία, τι ισχύει για την ισότητα μετά, τα πάντα, τα πάντα. Αυτά γίνονται σιγά σιγά. Και η Ελλάδα απ' ότι ξέρω στην Ευρώπη έχει κάνει τρομακτικά βήματα μπροστά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Και αυτό που είπατε πριν που σας διέκοψα, τι ισχύει στη πράξη;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Στη πράξη ερχόταν κάποιος αντιρρησίας Μάρτυρας του Ιεχωβά στο κέντρο κατάταξης να καταταγεί, περνάει δηλαδή να πάρουν κάποια στοιχεία. Σε εκείνο το σημείο που σου λέει ο αξιωματικός, ο υπεύθυνος πάρε τα ρούχα σου να ντυθείς και να πας στο λόχο σου στη πυροβολαρχία σου, εκεί αυτοί αρνούνται. Έλεγε για λόγους θρησκευτικών πεποιθήσεων αρνούμαι να ντυθώ και πολύ περισσότερο να πάρω όπλο, οπότε τον καλούμε πάλι, διότι με τη κατάταξη ο νέος αποκτά τη στρατιωτική ιδιότητα και υπάγεται σε άλλο καθεστώς, αυτός έλεγε αρνούμαι, τον καλούσε ξανά ο αξιωματικός 3 φορές, σε διατάζω να πάρεις τα ρούχα. Ωραία όπως είσαι στο πειθαρχείο εφόσον αρνείσαι... διότι πλέον πάμε σε άρνηση εκτελέσεως στρατιωτικής εντολής. Τον πάνε στο πειθαρχείο, από εκεί και πέρα πάνε αμέσως στον ανακριτή, έδειχνε την κατάθεσή του διότι ασκείτο μήνυση πλέον και από εκεί καθορίζει το δικαστήριο, μέχρι να γίνει η δίκη ήταν προφυλακιστέος και από εκεί και πέρα καταδικαζόταν σε 4 χρόνια φυλάκιση, προέβλεπε το παλιό καθεστώς πλην όμως κανένας δεν είχε καθίσει μέσα 4 χρόνια. Άλλωστε αυτοί και επειδή για λόγους θρησκευτικών πεποιθήσεων διώκονταν, άσχετα αν διέπρατταν το αδίκημα της ανυπακοής της στρατιωτικής εντολής εκτελούσαν τη ποινή τους σε αγροτικές φυλακές και συνήθως ήταν πολλοί στην Κασανδρεία Χαλκιδικής. Εκεί βέβαια όλοι περίπου κάνανε 18-26 μήνες γιατί εκεί λογίζεται χαριστικά ο χρόνος, ανάλογα με την εργασία που κάνουμε, πάει ο χρόνος 1 προς 2, 1 προς 3. Πηγαίνουν βάσει του σωφρονιστικού κώδικα που ισχύει στις φυλακές.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα ήθελα να ρωτήσω, επιμένοντας σε κάτι που σας είχα ρωτήσει πιο πριν, ότι μία ενδεχόμενη μείωση της εναλλακτικής θητείας μπορεί να οδηγήσει σε μια μεγάλη αύξηση των αντιρρησιών στη χώρα μας;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Όχι.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Δηλαδή αν γίνει η εναλλακτική θητεία ίση με την κανονική θητεία;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Σίγουρα θα υπάρχει πρόβλημα και θα είναι πρόβλημα να γίνει ίση τουλάχιστον στην Ελλάδα. Τι να σου πω σ' ένα χρονικό διάστημα βέβαια βλέπει ότι αλλάζει γενικότερα το γεωπολιτικό καθεστώς στη περιοχή μας. Δε βλέπω να γίνεται κάτι τέτοιο σύντομα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Αλλά θα έχει συνέπειες κάτι τέτοιο γι την άμυνα της χώρας μας. Θα γινόταν ίσως κάτι σαν την Ισπανία που είπατε πριν;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Κοίταξε, αν υπάρξει κάτι να αυξηθεί κάπως ο αριθμός των αντιρρησιών σε μακρύ χρονικό διάστημα, βλέπω να γίνεται από τη πλευρά των αντιρρησιών για ιδεολογικούς λόγους περισσότερο παρά για θρησκευτικούς. Αυτοί που είναι για θρησκευτικούς λόγους είναι σε άμεση συνάρτηση με το ποσοστό που εκπροσωπούν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά στην ελληνική κοινωνία σε σχέση με τους χριστιανούς ορθόδοξους. Αυτό το ποσοστό δε βλέπω να αυξάνεται...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Έχω μια ερώτηση πάνω σε αυτό. Μπορεί κάποιος να επικαλεστεί ότι είναι Μάρτυρας του Ιεχωβά για να αποφύγει τη στρατιωτική θητεία;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Καταρχήν η οικογένειά του, θα του επιτρέψει επειδή δε θέλει να πάει στρατιώτης, να...Διότι ακόμα οι δεσμοί της οικογένειας στην Ελλάδα είναι κλειστοί και καλό είναι σε σχέση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες ... Η οικογένεια είναι θεμέλιος λίθος της ελληνικής κοινωνίας. Λοιπόν φαντάζεσαι εσύ να πεις στον πατέρα σου, επειδή δε θέλω να πάω φαντάρος, γίνομαι Μάρτυρας του Ιεχωβά, πώς θα σε δεχτούν. Και εσύ έχεις τις αναστολές, δεν έχουμε φθάσει σήμερα να μην υπάρχουν τέτοιου είδους αναστολές. Κοίταξε έχουμε γαλουχηθεί με την Ορθόδοξη θρησκεία μας και δε μπορείς ξαφνικά άσχετα αν έχεις προωθημένες ιδέες. Μπορείς να έλεγες δεν πιστεύω. Άλλο αυτό και άλλο να πεις ότι ασπάζομαι το δόγμα των Μαρτύρων του Ιεχωβά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Θα θεωρηθεί κάποιος λέγοντας κάτι τέτοιο δακτυλοδειχτούμενος;

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Αν το πεις. Σκέψου το, όσο και να λες ότι δεν αποδέχεσαι κάποιες δομές του Κράτους ή της Θρησκείας, δε μπορείς να πεις ότι είμαι Μάρτυρας του Ιεχωβά. Θες να σου πω ένα παράδειγμα; Το είπε ο Σαββόπουλος. Ξέρεις δε πήγε στρατό όταν ήταν να πάει. Και λέει ότι είχε συνοδεύσει τον γιό του για να καταταγεί στην Κόρινθο και είπε ότι δάκρυσε γιατί συνειδητοποίησα ότι είναι μια ενέργεια του παιδιού του να προσφέρει κάτι σημαντικό στη πατρίδα του. Και είπε ότι με το μυαλό που έχει τώρα θα πήγαινε και χρόνια. Δηλαδή έζησε κάποιες άλλες καταστάσεις. Βέβαια όταν είσαι νέος βλέπεις κάπως διαφορετικά τα πράγματα, μπορεί να ψάχνεις λόγους να μη πας κτλ. Κοίταξε για μένα θα μου πεις ότι είναι ένα διάστημα από τη ζωή σου που είναι 100% αντιπαραγωγικό, αυτό είναι γεγονός ως προς τον εαυτό σου, ως προς τη πατρίδα σου, άσχετα που λένε οι άλλοι ότι καθόμαστε, να ξέρεις ότι κάτι ελάχιστο προσφέρεις. Εκτός από το γεγονός ότι είσαι σε ένα φορέα, το πιο ευαίσθητο της Ελληνικής Πολιτείας και αν κάποια στιγμή δηλαδή συμβεί κάτι εσύ θα είσαι από τους πρώτους που θα πας να συνεισφέρεις στην αποτροπή κάποιου κινδύνου για την άμυνα της χώρας, ανεξάρτητα μ' αυτό κάτι προσφέρεις εκεί μέσα.. Μα είτε με τις γνώσεις σου είτε με τους Η/Υ που ξέρεις να χωρίζεις, είτε με μια ιδέα που θα πεις σε ένα προϊστάμενό σου την οποία θα χρησιμοποιήσει αυτός όπως νομίζει κτλ. Κάτι προσφέρουν όλοι, δεν είναι τελείως άχρηστος ο στρατός, αντιπαραγωγικός ίσως και αντιοικονομικός γιατί δε πληρώνεσαι να βγάλεις χρήματα και για την οικογένειά σου που σου στέλνει χρήματα και μόνο σε αυτό το πλαίσιο. Από εκεί και πέρα όλοι κάτι προσφέρουν στο στρατό.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Οπότε πιστεύετε ότι θα δημιουργηθούν προβλήματα αναφορικά με τους αντιρρησίες για ιδεολογικούς λόγους, ότι δηλαδή αν γινόταν ίση η θητεία ίσως πολλοί να επικαλούνταν ιδεολογικούς λόγους.

ΣΥΝΤΑΓΜ.: Οι δικλείδες ασφαλείας και σε αυτή τη περίπτωση υπάρχουν, δε θα τα καταργήσεις όλα. Διότι εντάξει μπορεί να ζητήσουν πάρα πολλοί να υπαχθούν ως αντιρρησίες για ιδεολογικούς λόγους,

από εκεί και πέρα πρέπει να το αποδείξουν. Όχι μια στιγμή έχω αντίρρηση στράτευσης και μετά δε πηγαίνω στρατιώτης και δε θέλω να υπηρετήσω σε κάποια κοινωνική υπηρεσία.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Από πότε άρχισε να εξαλείφεται από το ποινικό μητρώο η φυλάκιση λόγω άρνησης εκτέλεσης της στρατιωτικής θητείας;

ΣΥΝΤΑΓΜ: Από το ποινικό μητρώο από τους νόμους που ίσχυσαν από το '97 και νεότερα. Δηλαδή ακυρώθηκαν όλες αυτές οι ποινές που ήταν γραμμένες για όλους και για τους παλαιούς αντιρρησίες. Πλέον όταν παίρνει αυτός αντίγραφο ποινικού μητρώου δε γράφει τη ποινή που είχε εκτελέσει τότε επειδή αρνήθηκε να εκτελέσει τη θητεία του ένοπλα, δεν υπάρχει τίποτα. Και επιπλέον η θητεία που εκπληρώνουν, η εναλλακτική – κοινωνική υπηρεσία τους δεν αποτελεί πρόβλημα για το διορισμό τους στο δημόσιο. Αν κάποιος πρόκειται να διοριστεί στο δημόσιο και του πουν φέρε μας το πιστοποιητικό ότι εκπλήρωσες τις στρατιωτικές υποχρεώσεις φέρνει πιστοποιητικό από το στρατολογικό γραφείο που λέει ότι εκπλήρωσα την εναλλακτική θητεία που είναι ισάξια με την στρατιωτική θητεία.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Ευχαριστώ πολύ!

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΕΡΕΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΠΙ ΤΟΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Θα ήθελα να σας ρωτήσω πώς ορίζει η Εκκλησία τους Μάρτυρες του Ιεχωβά; Χρησιμοποιεί τον όρο « αίρεση » ή ως γνωστή θρησκεία;

ΙΕΡΕΑΣ : Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι μια παραχριστιανική ομάδα. Στη πραγματικότητα δεν μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε χριστιανική αίρεση γιατί δεν έχει, ως προς το δόγμα καμιά σχέση με το χριστιανισμό. Έχει απορρίψει όλες τις βασικές διδασκαλίες του χριστιανισμού. Θα βγάλω και τη λέξη «βασικές», όλες τις διδασκαλίες του χριστιανισμού, καθώς δεν πιστεύει, δεν αποδέχεται την Αγία Τριάδα, δεν δέχεται τη θεότητα του Χριστού, δεν αποδέχεται την ύπαρξη της ψυχής στον άνθρωπο, που είναι τα πιο χοντρά και από εκεί και πέρα απορρίπτει όλα τα άλλα δόγματα και τη πίστη της Ορθόδοξου Εκκλησίας μας και όχι μόνο της Ορθόδοξου Εκκλησίας αλλά και του χριστιανισμού γενικότερα. Γι' αυτό και δεν μπορεί να συμβιβαστεί ή να συμφωνήσει με καμιά χριστιανική ομολογία, ούτε καν με χριστιανικές αφέσεις. Γι' αυτό και εμείς τη χαρακτηρίζουμε μια παραχριστιανική ομάδα, η οποία βέβαια χρησιμοποιεί την Αγία Γραφή, την οποία διαστρεβλώνει, ιδιαίτερα στη τελευταία έκδοση της Αγίας Γραφής την οποία ονόμασε «Μετάφραση Νέου Κόσμου», μια δική της μετάφραση αυτή. Εκεί πλέον έχει αλλοιώσει το κείμενο της Αγίας Γραφής με αποκρύψεις, με αποκοπές χωρίων με αλλοιώσεις εδαφίων, με διαστρεβλώσεις της ερμηνείας και της έννοιας των λέξεων κ.τ.λ. Άρα αυτή πλέον, η «Μετάφραση Νέου Κόσμου», η βίβλος τους, δεν έχει καμιά σχέση με το χριστιανικό κείμενο της Αγίας Γραφής, που χρησιμοποιούν όλες οι χριστιανικές ομολογίες και η Ορθόδοξη Εκκλησία μας.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Θα ήθελα να ρωτήσω αν υπάρχει σύγκρουση με την Ορθόδοξη Εκκλησία και αν να επί ποιών θεμάτων εκδηλώθηκε και για ποιούς λόγους;

ΙΕΡΕΑΣ : Η Ορθόδοξη Εκκλησία σέβεται τη θρησκευτική ελευθερία και το δικαίωμα του καθενός να πιστεύει ό,τι θέλει. Από την άλλη πλευρά, είναι καθήκον και δικαίωμά της να διαφωτίζει το ορθόδοξο πλήρωμα για το τι είναι αλήθεια και το τι είναι πλάνη; Έτσι λοιπόν, με τους «Μάρτυρες του Ιεχωβά», ή όπως αλλιώς ονομάζονται «Χιλιαστές» (τους Μάρτυρες του Ιεχωβά τους βάζουμε σε εισαγωγικά γιατί δεν είναι και πραγματικά Μάρτυρες του Ιεχωβά σύμφωνα με τα χωρία του Ησαΐα), δεν μπορεί να έρθει η Εκκλησία σε διάλογο και άρα η συμπεριφορά της Ορθόδοξου Εκκλησίας είναι να πληροφορεί το πλήρωμα ώστε να προφυλάσσεται μέσα απ' τη ενημέρωση από την προσηλυτιστική δραστηριότητα των Μαρτύρων του Ιεχωβά και με φυλλάδια και με βιβλία, με συγγράμματα και με επιτροπές και σε συνέδρια και με ομιλίες κ.τ.λ. Προσπαθεί η Εκκλησία να κάνει αυτό το έργο της το οποίο είναι και συνταγματικά κατοχυρωμένο αλλά και «θεϊό δικαίω», είναι καθήκον, υποχρέωση και δικαίωμά της.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Μπορούμε να πούμε ότι είναι δογματικής κυρίως φύσεως οι λόγοι που έχουν έρθει σε αντίθεση, σε σύγκρουση;

ΙΕΡΕΑΣ : Πρωτίστως, βέβαια, μας ενδιαφέρει το δογματικό μέρος, ενδιαφέρει η Πίστη, η Ορθόδοξη Πίστη να μείνει αναλλοίωτη, αδιάφορη και ανόθευτη. Ανόθευτη Πίστη. Έτσι λοιπόν, το πρώτο που μας θα ενδιαφέρει είναι η Ορθόδοξη Πίστη και μας ενδιαφέρει να μη χάνονται ψυχές, να μη πέφτουν στη πλάνη ψυχές. Δευτερευόντως, επειδή η Εκκλησία ενδιαφέρεται για όλα τα προβλήματα των τέκνων της των Πιστών. Οποσδήποτε ενδιαφέρεται και για το γεγονός ότι δημιουργούνται κοινωνικά και οικογενειακά προβλήματα από τη δραστηριότητα αυτής της ομάδας, των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Έτσι λοιπόν, με την μεταστροφή διαφόρων πρώην Ορθόδοξων στους Μάρτυρες του Ιεχωβά, στους Χιλιαστές και προβλήματα οικογενειακά υπάρχουν και διαλύσεις οικογενειών και άλλα προβλήματα.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Υπήρχαν και περιπτώσεις που Μάρτυρες του Ιεχωβά έγιναν Χριστιανοί Ορθόδοξοι;

ΙΕΡΕΑΣ : Ναι, ναι πολλές περιπτώσεις τέτοιες υπάρχουν, δηλαδή μεταστροφής, «επιστροφής» θα λέγαμε Μαρτύρων του Ιεχωβά στην Ορθόδοξη Εκκλησία και μιλούμε περί «επιστροφής» γιατί

κυρίως υπήρξαν προηγουμένως ορθόδοξοι όλοι αυτοί. Σπάνιες περιπτώσεις υπήρξαν που ήταν εκ γενετής Μάρτυρες του Ιεχωβά. Και έχουμε και τέτοιες περιπτώσεις όπου εντάχθηκαν στην Ορθόδοξη Εκκλησία γεννημένοι Μάρτυρες του Ιεχωβά αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις είναι επιστροφή στην Ορθόδοξη Εκκλησία μετά από μια περιπέτεια μερικών χρόνων μέσα στη Χίλιαστική πλάνη.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Όταν μιλήσατε για προβλήματα οικογενειακά τι εννοείτε ακριβώς; Δηλαδή τα παιδιά μισούν την οικογένειά τους; Ξέρω ότι υποστηρίζουν πολύ την οικογένεια και την θεωρούν πηγή αγάπης και ότι μέσα από τα περιοδικά τους την προβάλλουν πάρα πολύ.

ΙΕΡΕΑΣ : Υποστηρίζουν την οικογένεια εφόσον ολόκληρη η οικογένεια αμγώς είναι Χίλιαστική. Άρα και δεν είναι υπάρχει σωρεία προβλημάτων διότι όλες αυτές οι ομάδες, οι αιρέσεις και οι παραχριστιανικές ομάδες στη πραγματικότητα έχουν ένα χαρακτήρα και μια συμπεριφορά αντικοινωνική, αντιοικογενειακή και αντιγονεϊκή. Δηλαδή, εν ονόματι του σκοπού τον οποίο υπηρετούν και ο οποίος ταυτίζεται με τη σωτηρία του κόσμου, συνήθως υποχρεώνουν τα θύματά τους να ενταχθούν ολοκληρωτικά στην ομάδα αυτή και από εκεί και πέρα ακόμη και να μισήσουν εκείνους οι οποίοι βρίσκονται έξω από την οργάνωση. Στη περίπτωση αυτή, των Μαρτύρων του Ιεχωβά, μόνο οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι ας πούμε, δεν μπορώ να πω τέκνα Θεού γιατί τέκνα Θεού ως Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν είναι όλοι. Είναι δύο τάξεις : η τάξη των 144.000 και είναι και ο πολύς όχλος. Τέκνα Θεού είναι μονάχα οι πρώτοι και αυτοί αποτελούν και την Εκκλησία. Οι δεύτεροι δεν είναι τέκνα Θεού ασχέτως τι λέγεται έξω. Γι' αυτό και δεν μπορούν να συμμετάσχουν στα λεγόμενα «εμβλήματα» δηλαδή υπάρχει μια ρατσιστική αντιμετώπισή τους ως προς το θέμα της συμμετοχής στην ανάμνηση του Δείπνου του Κυρίου, όταν προσφέρουν άζυμο ψωμί και κρασί. Δεν μπορεί να συμμετέχει ένας που ανήκει στο πολύ όχλο, πρέπει να ανήκει μονάχα στους 144.000.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Είναι οι χρισμένοι...

ΙΕΡΕΑΣ : Οι χρισμένοι. Εκεί λοιπόν έχουμε μια ρατσιστική αντιμετώπιση. Άρα, δεν μπορούμε να πούμε ότι όλοι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι τέκνα Θεού. Αυτά είναι γραμμένα και στα βιβλία τους και μπορείς άνετα να τα βρεις. Αλλά πάντως όλοι οι μη Μάρτυρες του Ιεχωβά, όλοι αυτοί, ανήκουν στη κατηγορία εκείνων οι οποίοι αποτελούν το στρατόπεδο του σατανά και οι οποίοι θα σφαγούν κατά τον Αρμαγεδδών από τον ίδιο το Χριστό. Μάλιστα αν ανατρέξει κανείς σε έντυπά τους, θα δει ότι ομιλούν για τις θεοειδείς ιδιότητες της αγάπης και του μίσους και μάλιστα το μίσος αναπτύσσεται τόσο πολύ στους Μάρτυρες του Ιεχωβά ώστε μπορεί να βρούμε μέσα στα έντυπά τους, συγκεκριμένα στη Σκοπιά, ενθυμούμαι στη Σκοπιά του '68 σελίδα 84 (μπορώ να το βρω) όπου γράφει ότι θα αξιωθούν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά να πλύνουν τα πόδια τους στο αίμα των εχθρών του Ιεχωβά το οποίο θα ρέει ποταμιόδον κατά τη σφαγή του Αρμαγεδδών. Άρα λοιπόν, βλέπουμε ότι καλλιεργείται ένα μίσος προς τους μη Μάρτυρες του Ιεχωβά. Έτσι λοιπόν, οι κυβερνήσεις, οι πολιτικές κυβερνήσεις, οι στρατοί, οι δικαστικές αρχές, οι εκκλησίες, η αστυνομία κ.τ.λ. ανήκουν στο στρατόπεδο του σατανά. Εξ αυτού του γεγονότος και εξ αυτού του δόγματος προέρχεται και η άρνηση στρατεύσεως διότι η στράτευση σημαίνει ένταξη στο στρατόπεδο του Σατανά. Γι' αυτό και δε δέχονται όχι μονάχα να μη στρατευτούν αλλά ούτε καν να φορέσουν τη στολή του στρατιώτη ή να χαιρετήσουν τη σημαία. Γιατί χαιρετισμός της σημαίας σημαίνει χαιρετισμός και απόδοση σεβασμού προς το σύμβολο του Σατανά. Άρα λοιπόν, δε βρισκόμαστε μπροστά σε αντιρρησίες συνειδήσεως αλλά σε υπηκόους ξένης κυβερνήσεως όπως της κυβερνήσεως του Ιεχωβά, οι οποίοι πρέπει να απόσχουν από οποιαδήποτε ενέργεια έχει σχέση με το στρατόπεδο του σατανά όπως είπα προηγουμένως. Άλλες ενέργειες, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να σκληρύνουν τη στάση των οπαδών τους και για να τους κάνουν να υπακούουν τυφλά στις εντολές της εταιρίας, είναι ότι η λατρεία του Θεού είναι η διάδοση και η διακίνηση φυλλαδίων και περιοδικών, αυτή είναι η αγνή λατρεία και το σπουδαιότερο είναι η άρνηση μεταγίσεως αίματος. Αυτό σημαίνει ότι ένας ο οποίος διακινδυνεύει τη ζωή τη δική του ή των τέκνων του εν όψει μιας αναγκαίας μεταγίσεως την οποία αρνείται, από εκεί και πέρα, αυτός είναι διατεθειμένος να εκτελέσει οποιαδήποτε εντολή της οργάνωσης. Έτσι λοιπόν, επειδή πρόκειται στη πραγματικότητα περί μιας μετοχικής εταιρίας (και αυτό έπρεπε να το πω στη πρώτη ερώτησή), που εδρεύει στην Αμερική γι' αυτό και αυτή η εταιρία, επειδή ενδιαφέρεται να αυξάνει τις μετοχές της, είναι αδίστακτη και θέλει να δημιουργήσει ανθρώπους που να διακινούν τα προϊόντα της. Έτσι λοιπόν, ταυτίζει τα προϊόντα με τη διακίνηση των προϊόντων με τη λατρεία του Ιεχωβά, του Θεού και δεύτερον εκπαιδεύει τους

οπαδούς της κατά τέτοιο τρόπο και με πλύση εγκεφάλου ώστε να μπορούν να εκτελούν οποιαδήποτε εντολή τους έχει δώσει για τα συμφέροντα της οργάνωσης αυτής.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Τα συμφέροντα αυτά είναι οικονομικά; Γιατί ξέρω ότι η διανομή των φυλλαδίων είναι δωρεάν.

ΙΕΡΕΑΣ : Ναι, η διανομή των φυλλαδίων πρώτα γινόταν με κάποια πληρωμή, με κάποιο αντίτιμο στην αρχή, διότι εφοβούντο να μην χαρακτηριστούν ότι κάνουν προσηλυτισμό. Τώρα τελευταία τα διανέμουν και δωρεάν. Όμως διανέμονται δωρεάν στους πολίτες αλλά αυτά πληρώνονται στην εταιρία από τα ίδια τα μέλη, από τους ίδιους τους οπαδούς, δηλαδή κάθε οπαδός είναι υποχρεωμένος να πάρει συγκεκριμένο αριθμό τευχών και πρέπει εδώ να κάνουμε και έναν υπολογισμό. Δηλαδή, έχουμε περίπου 50.000.000 αντίτυπα Σκοπιάς το μήνα και περίπου 45.000.000 Ξύπνα. Δηλαδή φθάνουμε σε 95 εκατ. τευχών το μήνα διεθνώς σε 190 τόσες γλώσσες. Αυτό σημαίνει ότι όλα αυτά πληρώνονται από τους οπαδούς οι οποίοι τα αγοράζουν για τον εαυτό τους ή την οικογένειά τους. Κατατίθενται τα χρήματα στην εταιρία και έπειτα αυτά εάν πωληθούν, τα χρήματα τα οποία θα εισπράξει αυτός πρέπει και αυτά να τα δώσει στην εταιρία. Άρα στη πραγματικότητα...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Δύο φορές πληρώνουν...

ΙΕΡΕΑΣ : Ναι. Ο σκοπός της εταιρίας είναι πρώτιστα οικονομικός. Εφόσον η ίδια το γράφει πάνω στα περιοδικά της ότι πρόκειται περί μετοχικής εταιρίας. Δε το αρνείται. Και έτσι και ξεκίνησε. Μάλιστα ξεκίνησε με 10\$ τη μετοχή. και υπάρχουν μάλιστα δύο διαφορετικές εταιρίες με τον ίδιο τίτλο, η μία χαρακτηρίζεται ως μη κερδοσκοπική εταιρία και η άλλη ως κερδοσκοπική. Η κερδοσκοπική εταιρία διακινεί τα προϊόντα και τα έντυπα της άλλης εταιρίας. Αλλά στη πραγματικότητα πρόκειται περί μιας εταιρίας με διαφορετικές ιδιότητες.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Το επικίνδυνο στοιχείο στη συμπεριφορά τους, στη στάση τους απέναντι στο κόσμο, ποιο είναι;

ΙΕΡΕΑΣ : Από πνευματικής πλευράς είναι αυτό που είπα. Δηλαδή αλλοιώνουν τη Πίστη, νοθεύουν την Ορθόδοξη Πίστη. Από την κοινωνική πλευρά και τις οικογένειες πλήττουν και τα ίδια τα άτομα, τη προσωπικότητα του ανθρώπου, εφόσον τον οδηγούν σε τέτοιες πράξεις που είναι επικίνδυνες για τον ίδιο του τον εαυτό, γι' αυτό και βλέπετε ενώ εδώ στην Ελλάδα έχουν αναγνωρισθεί με αποφάσεις ανωτάτων δικαστηρίων ως «γνωστή θρησκεία», γιατί υπάρχουν και αποφάσεις άλλων δικαστηρίων όπως πχ. του πρωτοδικείου και του εφετείου του Ηρακλείου Κρήτης που λένε ότι δεν είναι γνωστή θρησκεία ούτε καν χριστιανοί, στο εξωτερικό όμως υπάρχουν αποφάσεις σε μεγάλες χώρες ευρωπαϊκές όπως η Γαλλία, η Γερμανία, όπου δεν τους θεωρούν ως θρησκευτικές οργανώσεις ούτε φιλανθρωπικές, γι' αυτό και δε τους απαλλάσσουν από τη φορολογία. Τελευταία μπορείτε να ανατρέξετε στην απόφαση του ευρωπαϊκού δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων της 6^{ης} Δεκεμβρίου του 2001 όπου εκεί θα δείτε 30 λόγους για τους οποίους η Γαλλική Κυβέρνηση δε τους αποδέχεται ως θρησκευτική οργάνωση και άρα δε τους απαλλάσσει από τη φορολογία. Και όχι μονάχα δε τους απαλλάσσει από τη φορολογία αλλά επιπλέον τους αρνείται ένα σωρό άλλα πράγματα ή τους κατηγορεί για ένα σωρό άλλα πράγματα τα οποία δε τους επιτρέπουν να διακινούνται ελεύθερα. Μάλιστα ακόμα και τα περιοδικά τους τα θεωρεί επικίνδυνα η Γαλλική Κυβέρνηση. Άρα λοιπόν, βλέπουμε ότι η αντιμετώπιση της ομάδας αυτής σε διάφορες χώρες είναι και διαφορετική. Εδώ στην Ελλάδα και για την Εκκλησία, εκείνο το οποίο δεν μπορούν να κάνουν είναι ότι δεν μπορούν να χαρακτηρίζουν τους εαυτούς τους Χριστιανούς. Γι' αυτό και στο συμβούλιο της επικρατείας εκκρεμούν δύο προσφυγές αυτή τη στιγμή, από τη Μητρόπολη Ζιχνών και από τη Μητρόπολη Ιερισσού, οι οποίες ζητούν να μην έχουν το δικαίωμα οι Μάρτυρες του Ιεχωβά να ονομάζονται χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά καθώς δεν έχουν καμιά σχέση με το Χριστιανισμό.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Έχουν αναγνωρισθεί ως χριστιανοί με βάση τις αποφάσεις του '75 και του '76, ως "γνωστή θρησκεία".

ΙΕΡΕΑΣ : Όχι, εκεί είναι ως γνωστή θρησκεία. Άλλο το ένα και άλλο το άλλο. Ως χριστιανοί έχουν αυτοπροσδιορισθεί.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Το καταστατικό της εταιρίας τους δεν τους αναγνωρίζει το '87 ως Χριστιανούς Μάρτυρες του Ιεχωβά; Δηλαδή η εταιρία τους δεν ονομάζεται Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά;

ΙΕΡΕΑΣ: Εκείνο, το επίσημο, το διεθνές καταστατικό τους δεν αναφέρει τον τίτλο Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά αλλά σκέτο Μάρτυρες του Ιεχωβά. Αυτός είναι ο διεθνής τίτλος τους. Έτσι ήταν αναγνωρισμένοι και στην Ελλάδα μέχρι το 1986 οπότε έκαναν ένα άλλο σωματείο με το τίτλο Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά, το κατάθεσαν στο Πρωτοδικείο, το αναγνώρισαν. Με αυτό έπειτα το καταστατικό ζήτησαν άδεια λειτουργίας των ευκτήριων οίκων στην Ελλάδα και έτσι αυτοπροσδιορίστηκαν και επέτυχαν από το Υπουργείο Παιδείας, την αναγνώρισή τους (δεν ξέρω αν είναι αναγνώρισή τους) τη δραστηριότητά τους όχι την αναγνώρισή τους. Με την επωνυμία Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά, υποκλέπτουν έτσι αυτοπροσδιοριζόμενοι ένα τίτλο τον οποίο δεν έχουν το δικαίωμα να τον χρησιμοποιούν, διότι δεν είναι Χριστιανοί. Δεν πιστεύουν στο Χριστό, πώς είναι Χριστιανοί! Δεν πιστεύουν στην Αγία Τριάδα, δεν πιστεύουν δόγματα του Χριστιανισμού, στα οποία πίστευαν ακόμα και οι αιρετικοί Χριστιανοί δηλαδή ακόμα και ακραίες προτεσταντικές οργανώσεις. Και αυτές ακόμα πιστεύουν εις τα δόγματα τα Χριστιανικά και μπορούν να ονομαστούν Χριστιανικές αιρέσεις αλλά εδώ δεν έχουμε πλέον τα βασικά δόγματα. Όχι μονάχα τα βασικά δόγματα του Χριστιανισμού, αλλά τα βασικά δόγματα των θρησκειών γενικότερα, π.χ. κάθε θρησκεία πιστεύει στην ύπαρξη του Θεού, το βασικό και στην αθανασία της ψυχής. Άρα στην ύπαρξη του Θεού και της ψυχής. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι η μόνη απ' όλες τις θρησκείες στην οποία δέχονται ότι ο άνθρωπος δεν έχει ψυχή. Διαλύεται μετά το θάνατό του. Και εδώ δε είναι όλα τα παράλογα, τι συνέβη με το Χριστό, τι ήταν ο Χριστός. Ο Χριστός λει ήταν Μιχαήλ Αρχάγγελος και άρα μέσα στον άνθρωπο Ιησού τι υπήρχε. Αφού δεν υπάρχει πνευματικό στοιχείο μες στον άνθρωπο, ήταν σκέτος άνθρωπος; Και αφού ήταν Μιχαήλ προηγουμένως και ήρθε και έγινε άνθρωπος τι έγινε το πνευματικό όν Μιχαήλ; Και όταν πέθανε και αναστήθηκε, ποιος αναστήθηκε, ο Μιχαήλ ή ο Ιησούς; Δηλαδή είναι τα πράγματα παράλογα πλέον.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πώς η εκκλησία αντιμετώπιζε κατά το παρελθόν και πώς σήμερα την συγκεκριμένη ομάδα; Υπάρχει διαφορά στη στάση της; Είχε κάποια οργανωμένη στάση αντιμετώπισεως παλιότερα η οποία έχει αλλάξει σήμερα και πώς έχει διαφοροποιηθεί;

ΙΕΡΕΑΣ: Όχι. Η στάση της Εκκλησίας είναι πάντοτε ίδια. Δηλαδή, όπως είπα και πριν, πρωτίστως κάνει ενημέρωση του πληρώματος. Δεύτερον, μπορεί να εκδίδει φυλλάδια τα οποία έχουν παραλήπτη ακόμη και Μάρτυρες του Ιεχωβά για να τους προβληματίσει η Εκκλησία, και αυτό μπορεί να το κάνει. Αλλά εκείνο το οποίο προσπαθεί η Εκκλησία κυρίως να χρησιμοποιήσει, είναι το άρθρο 13 του Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει τον προσηλυτισμό. Αλλά τη χρήση αυτού του άρθρου δεν μπορεί να την κάνει η Εκκλησία ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, την κάνουν τα φυσικά πρόσωπα. Έτσι λοιπόν όσοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι μπορούν και θεωρούν ότι πέφτουν θύματα προσηλυτισμού εκ μέρους των Μαρτύρων του Ιεχωβά, των κυρίων αυτών, τότε μπορούν να προσφύγουν με αποδεικτικά στοιχεία κ.τ.λ. στην Εισαγγελική αρχή και στη δικαιοσύνη για να βρουν το δίκιο τους.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Σε μια εργασία που είχα κάνει το προηγούμενο εξάμηνο, τον προηγούμενο χρόνο, για την ενοριακή ζωή, είχα πάει στον Άγιο Γεράσιμο Ζωγράφου, και εκεί συνάντησα τον Πατέρα Γεώργιο Καλαντζή, που με βοήθησε πολύ για την εργασία. Παρακολούθησα κάποια από τα προγράμματα για τα γραφεία νεότητας. Πού υπάρχουν, πώς λειτουργούν; Είδα πολύ οργανωμένα πράγματα, δηλαδή ότι πραγματικά η Εκκλησία καθοδηγεί τους νέους, γίνεται σχολιασμός κάποιων κειμένων... Πολύ ενδιαφέροντα πράγματα. Θα ήθελα να γνωρίζω αν το ίδιο γίνεται για τις αιρέσεις; Δηλαδή κάποιος χριστιανός μπορεί να αντικρούσει με επιχειρήματα αν συναντήσει έναν Μάρτυρα του Ιεχωβά;

ΙΕΡΕΑΣ: Δεν νομίζω ότι κάθε χριστιανός είναι σε θέση να αντιμετωπίσει ένα Μάρτυρα του Ιεχωβά για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος βασικός λόγος είναι ότι ο Ορθόδοξος χριστιανός δεν είναι έτσι κατηχημένος ώστε να κάνει απολογητικό αγώνα έναντι των αιρέσεων. Ζει τη πνευματική ζωή έτσι όπως διδάχθηκε και έχει και πολλές φορές το αρνητικό χαρακτηριστικό ότι δεν έχει μελετήσει το λόγο του Θεού και άρα δεν γνωρίζει σωστά τη πίστη του. Ο άλλος λόγος είναι ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά εκπαιδεύονται γι' αυτή τη δουλειά. Δηλαδή θα πάνε 5 φορές την εβδομάδα να διδαχθούν ορισμένα πράγματα χρησιμοποιώντας την Αγία Γραφή,

αλλά με την καθοδήγηση του περιοδικού Σκοπιά, με ερωταποκρίσεις. Αν παρατηρήσετε το σύστημα που υπάρχει μέσα στη Σκοπιά είναι ερώτηση – απάντηση, με αριθμούς μέσα στο κείμενο. Δηλαδή, είσαι υποχρεωμένος στην ερώτηση που είναι κάτω από το περιθώριο να απαντήσεις με την απάντηση που είναι μέσα στο κείμενο και πάνω στην απάντηση που θα δώσεις οικοδομείται η επόμενη ερώτηση. Άρα σημαίνει ότι οδηγούμεθα σε σύστημα πλύσεως εγκεφάλου. Δηλαδή, θα πάς σε ορισμένες απαντήσεις που θέλει η Σκοπιά και όχι σ' αυτές που εσύ νομίζεις ότι πρέπει να δώσεις. Άρα λοιπόν, αυτό το σύστημα ακολουθεί μια επιλογή χωρίων, στα οποία ή προβάλλεται αυτό το προκατασκευασμένο που θέλει η Σκοπιά, δηλαδή η προκατασκευασμένη διδασκαλία που θέλει να παρουσιάσει η Σκοπιά ή αποκρύπτοντας τμήματα, σημεία της αλήθειας. Και άρα όταν αποκρύψεις ολόκληρη την αλήθεια και προβάλλεις τμήματά της τότε αυτό λέγεται αίρεση. Αυτό λοιπόν το διδάσκονται οι Μάρτυρες του Ιεχωβά. Έτσι, μαθαίνουν ορισμένα χωρία, τα οποία τα απαγγέλλουν, τα παρουσιάζουν σ' έναν Ορθόδοξο χριστιανό, ο οποίος δεν είναι προετοιμασμένος να απαντήσει σ' αυτά και έτσι μπορούν εύκολα να τους ξεγελάσουν, να τους προσηλυτίσουν.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Θα έπρεπε να γίνει κάτι παραπάνω από τη πλευρά της Ορθόδοξης Εκκλησίας; Να προετοιμάσει κάπως καλύτερα τους πιστούς της;

ΙΕΡΕΑΣ: Νομίζω ότι εκείνο το οποίο η Εκκλησία γενικώς πρέπει να κάνει, είναι μια βαθύτερη κατήχηση του λαού ή ανακατήχηση του λαού για να είναι πιο προετοιμασμένος για όλα τα πράγματα. Γιατί ο Ορθόδοξος χριστιανός σήμερα δεν έχει να αντιμετωπίσει μόνο τους Μάρτυρες του Ιεχωβά. Έχει μια πληθώρα αιρέσεων και άρα πρέπει να έχει αναπτυγμένο το Ορθόδοξο αισθητήριό του ώστε να ξέρει τι είναι αλήθεια και τι είναι πλάνη. Για να το κάνει αυτό πρέπει να διαβάσει την Αγία Γραφή και πρέπει να ρωτήσει, να μάθει, να διδαχθεί. Δε φθάνει λοιπόν να έχουμε μονάχα μια λατρευτική ζωή, μια πνευματική ζωή, που είναι απαραίτητα, αλλά πρέπει οπωσδήποτε να έχουμε και μια κατάρτιση πάνω στο λόγο του Θεού, ώστε να είμαστε εμβολιασμένοι απέναντι σ' αυτήν την απειλή και πρόκληση. Εάν αυτό δε γίνει, οπωσδήποτε θα βρεθούμε σε δυσκολία καθόσον υπάρχουν, όπως λεί και ο απόστολος Πέτρος στη δεύτερη επιστολή του στο Γ' κεφάλαιο στίχος 15 ή 18 (δεν ενθυμούμαι), δυσνόητα χωρία μέσα στις επιστολές του αποστόλου Παύλου, τα οποία οι αδαείς διαστρεβλώνουν, «...πρός ιδίαν αυτών απώλειαν...», και για την δική τους την απώλεια και για των άλλων. Έτσι λοιπόν, είναι εύκολο να διαστρεβλώνει κανείς την Αγία Γραφή. Γι' αυτό, το να κατέχει κανείς την Αγία Γραφή, το να την έχει στα χέρια του, να την μελετάει, δε σημαίνει ότι έχει και την αλήθεια, διότι η εγγύηση της αλήθειας είναι ο σωστός ερμηνευτής της. Και ο σωστός ερμηνευτής της Αγίας Γραφής, δηλαδή της αλήθειας, είναι η Εκκλησία. Γι' αυτό γράφει ο απόστολος Παύλος στη πρώτη προς Τιμόθεον επιστολή του Κεφάλαιο Γ' στίχος 15 : «... Η Εκκλησία Θεού ζώντος ο στύλος και το εδραίωμα της αληθείας...». Εάν λοιπόν δεν έχουμε Εκκλησία, σωστή και αληθινή Εκκλησία, τότε δε μπορούμε να έχουμε και ορθή ερμηνεία. Αυτό δε είναι το κύριο χαρακτηριστικό το δικό μας και νομίζω είναι το μεγαλύτερο επιχείρημα για ένα χριστιανό. Και αν ακόμα δε ξέρει να απαντήσει μπορεί να πει ότι εγώ βρίσκομαι μέσα στο καράβι το σίγουρο, στη κιβωτό της Σωτηρίας που είναι η Εκκλησία που ίδρυσε ο Χριστός και η οποία έχει μια συνέχεια 2000 χρόνων αποστολικής διαδοχής, με την ίδια διδασκαλία κτλ. Εσύ (ο Μάρτυρας του Ιεχωβά) από πότε ξεκινάς και ποιός είσαι; Αν ένας Μάρτυρας του Ιεχωβά είναι ειλικρινής θα πρέπει να πει ότι ξεκίνησα το 1874 με το "Ρώσσελ". Και η ερώτηση η δική μου, του κατά τ' άλλα ανίδεου χριστιανού είναι : και που ήσουν πρώτα; Εάν είσαι η Εκκλησία στην οποία εγώ πρέπει να δώσω βάση για τη Σωτηρία μου, τότε να υπήρχες και προηγουμένως. Εάν δεν υπήρχες προηγουμένως και άρα δεν έχεις καμία σχέση με το Χριστό και τους αποστόλους, δεν μπορώ να σου δώσω καμία εμπιστοσύνη. Και αυτά που λες τώρα εφόσον δεν συμφωνούν με τη διδασκαλία της Εκκλησίας των 2000 χρόνων, δεν μπορώ να τα πιστέψω. Αυτό είναι νομίζω το βασικότερο επιχείρημα για ένα χριστιανό. Εάν δε μάθει ότι ο Μάρτυρας του Ιεχωβά, ο Χίλιαστής, είναι εκπαιδευμένος να διαστρεβλώνει τα χωρία της Αγίας Γραφής ή να τα αποκρύπτει, τότε είναι εύκολο να ξεχωρίσει ορισμένα πράγματα πχ. πουθενά η Αγία Γραφή δεν λέει ότι ο Χριστός είναι "κτίσμα". Αυτό το λέει ο Μάρτυρας του Ιεχωβά. Πώς το κάνει; Το βγάζει από τη διαστρέβλωση ενός χωρίου της προς Κολασσαείς επιστολής Α 15 όπου λέει ότι ο Χριστός είναι ο «...πρωτότοκος πάσης κτίσεως...» και το «πρωτότοκος» το κάνει «πρωτόκτιστος», αλλά άλλο το πρωτότοκος άλλο πρωτόκτιστος. Ή δεν ξέρει ο Ορθόδοξος χριστιανός ότι η λέξη «ψυχή», η οποία αυτός λέει ότι δεν υπάρχει γιατί τη ταυτίζει με τη βιολογική ύπαρξη, έχει μέσα στην Αγία Γραφή 4 διαφορετικές έννοιες και σημασίες. Ότι σημαίνει : βιολογική ύπαρξη (και σήμερα το λέμε και ψυχή, το ζωντανό), πρόσωπο (πόσες ψυχές είναι μέσα), φρόνημα (αυτός

έχει ψυχή...,το λέει η Αγία Γραφή και το λέμε και εμείς) και πνεύμα. Και βλέπουμε στο κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο : « Μη φοβηθήτε εκείνους που θα αποκτείνουν το σώμα, φοβηθήτε εκείνον που ψυχή και σώμα μπορεί να απολέσει». Άρα βλέπουμε σαφώς ότι υπάρχει μια διάκριση. Αυτό το τελευταίο το αποκρύπτει ο Μάρτυρας του Ιεχωβά και βάζει το πρώτο. Οπότε εύκολα προσηλυτίζει. Γι' αυτό και εμείς μιλάμε περί προσηλυτισμού. Ο προσηλυτισμός σημαίνει ότι στην αρχή λέω ότι είμαι χριστιανός, δεν αποκαλύπτω το πραγματικό μου πρόσωπο, φέρω ένα προσωπίδιο και για αυτό σε οδηγώ εκεί που δεν θα πήγαινες εάν το ήξερες από την αρχή.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Δηλαδή όταν προσεγγίζουν κάποιον δεν λένε ότι είναι χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά;

ΙΕΡΕΑΣ : Λένε ότι είναι Χριστιανοί, και αυτό ακριβώς είναι ο προσηλυτισμός. Είναι ένας αθέμιτος τρόπος αλλαγής του θρησκευτικού πιστεύω του άλλου και αυτό σημαίνει προσηλυτισμός. Ή με διάφορες απειλές, με τον Αρμαγεδδώνα που θα έρθει να σφάξει ο Χριστός, ή με διάφορες υποσχέσεις και απόκρυψη της πραγματικής τους ιδιότητας, λέγοντας ότι είναι Χριστιανός και πιστεύει στο Χριστό, ενώ δεν πιστεύει. Γιατί εάν πίστευε στο Χριστό, θα ήταν ειδωολάτρης. Εφόσον διδάσκεται, ότι ο Χριστός είναι ένα κτίσμα, εάν το λατρεύεις, εάν λατρεύεις αυτό το «κτίσμα» θα είσαι ειδωολάτρης. Εάν εγώ λάτρεα τους Αγίους, τότε θα ήμουν ειδωολάτρης. Λατρεύω το Θεό. Γι' αυτό λοιπόν, αυτός είναι ένας καθαρός προσηλυτισμός ο οποίος και απαγορεύεται από το Σύνταγμα. Εάν λοιπόν ένας Χριστιανός αντιμετωπίζει τέτοια περίπτωση και μπορεί να αποδείξει ότι ο άλλος τον ξεγελάει και του ασκεί πιεστικά, αθέμιτο προσηλυτισμό για να του αλλάξει τη θρησκευτική του συνείδηση κτλ., μπορεί να το καταγγείλει.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Ποιά είναι η άποψη σας για το ζήτημα της ανεγέρσεως ναών και ευκτήριων οίκων και συμφωνείτε με την άδεια του επιχώριου Μητροπολίτη; Τι νόημα έχει αυτή η άδεια και ποιο το αντίστοιχο νομικό καθεστώς που ισχύει για την Εκκλησία την Ορθόδοξη;

ΙΕΡΕΑΣ : Κάθε θρησκεία και κάθε θρησκευτική οργάνωση, αν ανήκει στις γνωστές θρησκείες, έχει το δικαίωμα, κατά το Σύνταγμα να διατηρεί λατρευτικό ευκτήριο οίκο. Άρα, το ζητούμενο είναι να εξετάσουμε αν η ομάδα είναι ή όχι γνωστή θρησκεία. Εμείς πιστεύουμε ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά όχι μονάχα Χριστιανοί δεν είναι, αλλά ούτε καν γνωστή θρησκεία. Αλλά πρόκειται περί μιας Μετοχικής Εταιρείας, όπως η ίδια χαρακτηρίζεται, άρα περί μιας εμπορικής, οικονομικής επιχείρησης όπως τουλάχιστον και στο εξωτερικό αναγνωρίζεται και άρα ότι δεν είχε δικαίωμα λειτουργίας ευκτήριων οίκων. Παρόλα ταύτα, τουλάχιστον για την ώρα, έχει αναγνωριστεί ως γνωστή θρησκεία στην Ελλάδα από τα ανώτατα δικαστήρια. Έτσι θα μπορούσε να λειτουργεί ευκτήριους οίκους υπό τον τίτλο τον οποίο δικαιούται, δηλαδή Μάρτυρες του Ιεχωβά και όχι Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά. Γι' αυτό και η Εκκλησία είναι αντίθετη στη χρήση του όρου, του τίτλου, Χριστιανοί Μάρτυρες του Ιεχωβά. Ως προς το νόμο του 1938, ο οποίος ισχύει, δεν έχουμε εδώ, όπως διαδίδεται συνήθως, άδεια του Μητροπολίτου, αλλά γνώμη του Μητροπολίτου, την οποία ζητεί υποχρεωτικά ο Υπουργός σύμφωνα με την απαίτηση του νόμου και η οποία δεν είναι δεσμευτική γι' αυτόν. Είναι συμβουλευτική και αν θέλει τη λαμβάνει υπόψην του, αν δε θέλει δε τη λαμβάνει. Γι' αυτό και συνήθως δεν ακούει τη γνώμη του Μητροπολίτου, που τις περισσότερες φορές είναι αρνητική, αλλά εκείνος προχωρά στη χορήγηση αδείας λειτουργίας ευκτήριου οίκου.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Αν ο Μητροπολίτης αρνηθεί τότε δε μπορεί και ο Υπουργός...

ΙΕΡΕΑΣ : Μπορεί. Είναι άσχετο. Γι' αυτό και οι περισσότερες, επαναλαμβάνω, απαντήσεις εκ μέρους του Μητροπολίτη σε έγγραφο του Υπουργού είναι αρνητικές, δηλαδή είναι όχι. Και είναι όχι γιατί ο Μητροπολίτης υποστηρίζει δίκαια ότι, επειδή αυτοί που ζητούν άδεια προκύπτει ότι δεν είναι όλοι κάτοικοι της περιοχής του αλλά είναι από διάφορα μέρη της Ελλάδας και άρα δεν υπάρχει σοβαρός αριθμός Μαρτύρων του Ιεχωβά για να συντηρήσουν τον ευκτήριο οίκο, έρχονται εδώ να ανοίξουν έναν ευκτήριο οίκο για να προσηλυτίσουν Ορθόδοξους χριστιανούς. Αλλιώς πώς θα λειτουργήσει ο ευκτήριος οίκος, αφού δεν έχει στη περιοχή Μάρτυρες του Ιεχωβά;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Υπάρχει όμως κάποιος συγκεκριμένος αριθμός. Νομίζω ότι κάπου 25 οικογένειες χρειάζονται...

ΙΕΡΕΑΣ: Όχι. Μπορεί να είναι και πολύ λιγότερες...

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Το τυπικό δεν είναι 25 οικογένειες; Τυπικά...

ΙΕΡΕΑΣ: Όχι, μπορεί και λιγότερες. Έχει όμως διαπιστωθεί επανειλημμένα ότι αυτοί που υπογράφουν ανήκουν σε άλλες περιοχές, σε άλλους νομούς, σε άλλες πόλεις... Άρα αυτοί κανονικά δε θα έπρεπε να έχουν την άδεια λειτουργίας ευκτήριου οίκου. Πάντως επαναλαμβάνω ότι η γνώμη του Μητροπολίτη δεν είναι δεσμευτική για τον Υπουργό, γι' αυτό συνήθως δεν λαμβάνεται υπόψη. Ακολουθείται αυτή η διαδικασία αναγκαστικά γιατί το λέει ο νόμος αλλά δεν λαμβάνεται υπόψη από τον αρμόδιο Υπουργό.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Πιστεύω βέβαια ότι είναι και στη κρίση του Μητροπολίτη. Δηλαδή πιστεύω ότι ο Άγιος Κοζάνης θα ήταν πολύ πιο διαλλακτικός σε αυτό σε σχέση με τον Άγιο Αλεξ/πόλεως.

ΙΕΡΕΑΣ: Δεν ξέρω. Εξαρτάται ο κάθε ποιμενάρχης πως βλέπει τα ποιμαντικά προβλήματα της περιοχής του.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Απλά βλέποντας τη τελευταία δήλωση του Αγίου Κοζάνης, Αμβροσίου, για τις μειονότητες, τις μειονοτικές μονάδες, για τον εθνοφυλετισμό κτλ., καταλαβαίνω ότι είναι πολύ διαλλακτικός σε σχέση ίσως με τον Άνθιμο τον οποίο κατηγορούν...

ΙΕΡΕΑΣ: Δεν ξέρω. Δεν μπορούμε να το πούμε αυτό. Ο Άγιος Κοζάνης ασχολήθηκε με τον εθνοφυλετισμό, είναι κάτι διαφορετικό. Αλλά εν πάση περιπτώσει νομίζω ότι δεν μπορούμε να μιλήσουμε με αυτό το τρόπο για κανένα Μητροπολίτη. Διότι ο κάθε Μητροπολίτης κρίνει ανάλογα με τα προβλήματα που έχει στη περιοχή του, πχ. εάν ένας Μητροπολίτης κρίνει ότι υπάρχει ικανός αριθμός Μαρτύρων του Ιεχωβά στη περιοχή του, ίσως συμπεριφερθεί διαφορετικά. Άρα δεν μπορούμε να πούμε ο συγκεκριμένος Μητροπολίτης ή οποιοσδήποτε Μητροπολίτης αν δει ότι υπάρχει μισό χωριό για παράδειγμα σε μια περιοχή που είναι Μάρτυρες του Ιεχωβά τι θα πεί. Θα το χειριστεί διαφορετικά από έναν άλλο που δεν έχει κανέναν ή δύο ή τρεις που καίτοι δεν υπάρχει ικανός αριθμός θέλουν να ανοίξουν ένα ευκτήριο οίκο. Ή ένας άλλος Μητροπολίτης βλέπει ότι ενώ σε κάποιο δρόμο υπάρχει ένας ευκτήριος οίκος Μαρτύρων του Ιεχωβά, θέλουν στο παράλληλο να ιδρυθεί ένας άλλος οίκος. Αυτό είναι για εντυπωσιασμό. Δεν είναι ανάγκη να γίνει αυτό τη στιγμή που σε 20 μέτρα υπάρχει ένας άλλος. Άρα λοιπόν, η άρνηση του Μητροπολίτη είναι για να προφυλάξει το Ορθόδοξο ποίμνιο από την προσηλυτιστική δραστηριότητα των Μαρτύρων του Ιεχωβά και τίποτα περισσότερο. Από εκεί και πέρα κρίνει ο Υπουργός τι θα κάνει. Τις περιπτώσεις που το κράτος καθυστέρησε ή αρνήθηκε να δώσει άδεια λειτουργίας ευκτήριου οίκου, είχαμε προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Είχαμε τη περίπτωση Κοκκινάκη, για την οποία διατυμπάνιζαν όλοι ότι η Ελλάδα καταδικάστηκε διότι εφάρμοσε το νόμο περί προσηλυτισμού, ενώ είναι ψευδές και αστήριχτο αυτό. Ένας επιστήμονας πρέπει να πάει στο Γαλλικό ή Αγγλικό κείμενο, δηλαδή το αυθεντικό κείμενο του δικαστηρίου, όπου θα δει ότι γράφεται εκεί ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι αμφιλεγόμενη θρησκεία και η Ελλάδα έπραξε συνταγματικά και όχι αντισυνταγματικά όταν εφάρμοσε το νόμο περί προσηλυτισμού. Δηλαδή η στάση της είναι συνταγματικώς εντάξει. Άλλωστε ο προσηλυτισμός απαγορεύεται σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Και διαδίδεται και πάλι ψευδώς ότι πουθενά δεν υπάρχει. Θα σου δώσω και ένα βιβλιαράκι να διαβάσεις για να δεις ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι όπως οι ίδιοι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά τα διοχέτευσαν και βγήκαν ακόμη και νομικοί να πουν πράγματα τα οποία είναι αντίθετα με την απόφαση του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Το αντίστοιχο νομικό καθεστώς που αντιστοιχεί για την ανέγερση Ορθόδοξων ναών ποιά είναι; Υπάρχει κάποια άδεια από τη πολεοδομία;

ΙΕΡΕΑΣ: Εκεί είναι πολύ δυσκολότερα. Για να λειτουργήσει ένας Ορθόδοξος ναός είναι πολύ δυσκολότερο. Πρέπει να εκδοθεί προεδρικό διάταγμα. Να υπάρχει μεγάλος αριθμός πιστών, να εκδοθεί προεδρικό διάταγμα που να ιδρύσει την ενορία και εκείνο που γίνεται από εκεί και πέρα είναι ότι, επειδή η Εκκλησία αλλά και κάθε ενορία είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, υπάρχει πλήρης έλεγχος του κράτους πάνω στην ενορία και στα οικονομικά της, πράγμα το οποίο δεν γίνεται σε καμιά θρησκευτική ομάδα, σε κανέναν ευκτήριο οίκο, σε

καμιά αιρετική ομάδα. Και εδώ όπως είναι γνωστό οι ναοί φορολογούνται κατά 35% πάνω στα παγκάρια τους, τις εισπράξεις τους από το Κράτος. Καμιά επαναλαμβάνω θρησκευτική ομάδα δεν φορολογείται από το Κράτος. Άρα λοιπόν είναι πολύ πιο ευνοϊκή η μεταχείριση των θρησκευτικών ομάδων, αιρέσεων, αιρετικών κτλ. ομάδων.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Πώς βλέπετε τις καταδικαστικές αποφάσεις της Πολιτείας εις βάρος των Μαρτύρων του Ιεχωβά; Ήταν δικαιολογημένες κατά τη γνώμη σας;

ΙΕΡΕΑΣ : Καταδικαστικές αποφάσεις περί προσηλυτισμού; Γιατί μόνο αυτές υπάρχουν. Όπου υπήρχε προσηλυτισμός απεδείχθει καταδικάσιμος.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Σχετικά με τους αντιρρησίες συνείδησης; Υπάρχει κάτι αντίστοιχο;

ΙΕΡΕΑΣ : Οι αντιρρησίες συνείδησης είναι ένα θέμα το οποίο ήδη αναφέραμε. Στη πραγματικότητα δεν πρόκειται περί αντιρρησιών συνειδήσεως αλλά περί υπηκόων ξένης κυβερνήσεως (έτσι δηλώνουν) οι οποίοι αρνούνται να υπηρετήσουν στον ελληνικό στρατό και να χαιρετήσουν τη σημαία, γιατί όπως είπα θεωρούν ότι είναι το στρατόπεδο του διαβόλου. Άρα δεν έχουν αντίρρηση συνειδήσεως δηλαδή να σκοτώσουν, γιατί αντιρρησίες συνειδήσεως είμαστε και εμείς οι Ορθόδοξοι χριστιανοί. Και εμείς δε θέλουμε να σκοτώσουμε και είμαστε ειρηνιστές. Στη πραγματικότητα λοιπόν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά δεν είναι ειρηνιστές αλλά υπακούουν στις εντολές της εταιρίας Σκοπιά.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Σχετικά με το νομικό καθεστώς, οι νόμοι που είπαμε προηγουμένως πιστεύετε ότι πρέπει να αλλάξουν; Οι αναγκαστικοί νόμοι του 1938-1939 πρέπει να αλλάξουν ή να μείνουν όπως έχουν;

ΙΕΡΕΑΣ : Εγώ δεν είμαι νομικός αλλά ξέρω ότι το δίκαιο έχει μια συνέχεια. Όταν λοιπόν μια δημοκρατική κυβέρνηση δεν ακυρώνει επί 60 και περισσότερα χρόνια ένα νόμο, αυτός ο νόμος έχει ισχύ ασχέτως ότι έχει εκδοθεί από ένα δικτατορικό καθεστώς. Άλλωστε αν θελήσουμε να καταργήσουμε όλους τους νόμους των δικτατορικών καθεστώτων τότε θα πρέπει να καταργήσουμε όλους τους νόμους, όχι μόνο της τελευταίας 7ετίας αλλά, και όλους τους άλλους νόμους του Μεταξά και να αρχίσουμε να ακυρώνουμε τον αστικό κώδικα, τον ποινικό κώδικα, τον κανονισμό του ΙΚΑ, όλων των δημοσίων υπηρεσιών, γιατί τότε έγιναν όλοι αυτοί, με τη δικτατορία του Μεταξά. Τότε να καταργήσουμε όλους αυτούς γιατί τους έκανε ο Μεταξάς. Άρα λοιπόν εφόσον αυτός ο νόμος έχει αναγνωρισθεί και έχει διατηρηθεί από Δημοκρατικές Κυβερνήσεις επί τόσες δεκαετίες, νομίζω ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος να συνεχίζουμε πάνω σ' αυτό το θέμα. Άλλωστε όπως είπα και στην Ευρώπη υπάρχουν νόμοι που απαγορεύουν τον προσηλυτισμό. Δεν είναι δημοκρατικά εκείνα τα καθεστάτα; Και μάλιστα γίνεται λόγος στο νόμο περί αθέμιτου προσηλυτισμού. Εδώ είναι η διάκριση και διαφοροποίηση μεταξύ προσηλυτισμού και κατήχησης. Εγώ ο Ορθόδοξος ή πολλές χριστιανικές ομολογίες δεν κάνουν προσηλυτισμό γιατί κάνουν κατήχηση και λένε από την αρχή εκείνο που θα πούν και στο τέλος. Δε λέει άλλο στην αρχή και άλλο στο τέλος. Ο προσηλυτιστής άλλα λέει στην αρχή πχ. ότι είναι χριστιανός και άλλα αποδεικνύονται στο τέλος δηλαδή ότι δεν είναι χριστιανός.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Υπήρχε ή υπάρχει κάποιο επίπεδο επικοινωνίας ή δημοσίου διαλόγου μεταξύ Εκκλησίας και Μαρτύρων;

ΙΕΡΕΑΣ : Όχι. Όχι μονάχα μεταξύ Ορθόδοξης Εκκλησίας και Μαρτύρων του Ιεχωβά αλλά δεν υπάρχει διάλογος μεταξύ Μαρτύρων του Ιεχωβά και καμιάς άλλης χριστιανικής ομολογίας ή αιρέσεως ή εκκλησίας ή και θρησκείας, ούτε στο Ισλάμ, ούτε με τους Εβραίους, ούτε με κανέναν άλλο έχουν διάλογο. Είναι μόνοι τους.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Μια προσπάθεια που είχε γίνει παλαιότερα, το 2000 νομίζω, που συμμετείχε και ο Σταθόπουλος σε μια επιτροπή, αυτή η επιτροπή γιατί συστάθηκε ακριβώς και ποιός ο σκοπός της.

ΙΕΡΕΑΣ : Ποιά επιτροπή;

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Κάποια προσπάθεια που είχε γίνει απ' ό,τι έχω ακούσει με τον Σταθόπουλο, ήταν και ο Αρχιεπίσκοπος σ' αυτή την επιτροπή, για θέματα αιρέσεων, θρησκευτικών μειονοτήτων κτλ.

ΙΕΡΕΑΣ : Δεν υπήρχε ποτέ τέτοια επιτροπή και μάλιστα με συμμετοχή του Μακαριότατου

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Μια τελευταία ερώτηση για τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας. Ποιές είναι οι σχέσεις; Είναι καλές;

ΙΕΡΕΑΣ : Σύμφωνα με το Σύνταγμα. Ό,τι λέει το Σύνταγμα. Ο καθένας στον τομέα του με συνεργασία όπου αυτό προβλέπεται από το Σύνταγμα και τους νόμους του Κράτους. Δεν υπάρχει κανένα ιδιαίτερο πρόβλημα. Ο καθένας είναι στο δικό του το αντικείμενο. Τα της Εκκλησίας είναι της Εκκλησίας και τα του Κράτους του Κράτους.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ : Σας ευχαριστώ πολύ!

